644089

HISTORIÆ MARSORUM LIBRI TRES,

UNA CUM EORUNDEM EPISCOPORUM CATALOGO.

AVCTORE

MUTIO PHOEBONIO

MARSO,

U. J. D., PROTONOTARIO APOSTOLICO, ECCLESIÆ TRANSAQUENSIS ABBATE, ET MARSORUM VICARIO GENERALI.

Illuſtriſsimo, & Reverendiſsimo Domino

D. DIDACO PETRA

MARSORVM EPISCOPO,

Qui Opus hoc Poſthumum illuſtravit, & auxit.

DI

NEAPOLI,

Apud MICHAELEM MONACHUM. CIↃ IↃC LXXVIIJ.

SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO,

ET

REVERENDISSIMO DOMINO

D. DIDACO PETRA

MARSORVM EPISCOPO

ASDRVBAL PHOEBONIVS. S.P.D.

VETVS admodùm, & perantiqua fuit, Illuſtriſſime Præſul, inter Doctiſſimos quæſtio: utrùm laude dignius eſſet, & majorem homini gloriam compararet; parere quòd Reipublicæ proſit: an partum, quò minùs pereat, tuendo, prohibere? Nemo autèm omnium, quos legi, litem

Digitized by Google

litem sua auctoritate diremit; præter unum, inter Poëtas cum primis insignem Claudianum, cujus sententia fertur:

. . . . . Plus est servasse repertum,
Quam quæsisse decus

Enimverò, si Posteritatis utilitas inspiciatur, quid prodest magnos viros, maximis laboribus, ingeniorum suorum monumenta, posteris utilissima, scriptis dedisse; si non est qui typis evulganda, unà cum Auctore, interire non permittat? Quæ cum ita sint, Optime Præsulum, non alius, nisi tuo unius Nomini Marsorum Historiam, à Mutio PHOEBONIO Germano Fratre meo elaboratam, dicandam censui. Is enim Tu es, O' & præsidium, & dulce decus eruditorum, qui Phœbonij scripta, morte præveniente, non omnibus numeris absoluta, nedùm minimè oblivioni demandari permisisti; verùm etiam aucta, & expolita typis commendanda curasti. Tua siquidem opera, tuo solius studio jàm omnium Marsorum manibus teruntur, eorundem Divorum Acta, Romanis typis excusa, quorum sacra Lipsana in tua Diœcesi publicæ venerationi exhibentur. Tua quoque eruditione aucta, Tuo stylo expolita Marsorum Historia jàm prodit in lucem. Tuo igitur Nomini jure merito inscribi debebat; plùs enim servando repertum, quàm Auctor quærendo, effecisti. Tu namque Posthumi tutelam, Patre decedente, suscipiens, rudem (ut ita dicam) indigestamque molem, quæ potiùs Embryon, quàm Proles cernebatur, adeò fovisti; vt qui vix infans dici poterat, propè Gygas in literaria Republica videatur. Neque alterius, nisi tuam unius, pro ultima Patris, manum expetebat; cùm sis unus omnium, qui in Marsis degunt, eruditissimus, & Patriæ nostræ, quæ tua Diœcesis est, antiquitatum benè peritus. Aureus præterea MVTII PHOEBONII calamus non, nisi

in

Digitized by Google

in PETRA hac, æquè atque in Lydio lapide probandus erat. Tu enim illa PETRA es, in qua humani, & divini Iuris scita, sudoribus ab ineunte ætate profusis, non secùs, ac guttis, quibus lapides excavantur, incisa refulgent. PETRA, ad quam si non PHOEBVS lyram, Phœbonius saltem calamum suspendere debebat; excisa Memnonis Petra eò præstantior, quòd hæc Phœbi radijs repercussa voces edebat, idque in ortu: Tua verò Phœbonios, eosque Mutios, & vita functos reddit eloquentes. PETRA ad Momos expellendos meliùs è Sole lapsa, quàm ea, de qua Anaxagoras somnium evulgavit.

Neque his tantùm, sed & potioribus de causis Opus hoc tuo Nomini, non secùs atque eruditorum Numini inscribendum erat; cùm enim ea sit humanæ improbitatis, perversitatisque ratio, ut nihil sit, sivè recens inventum; sivè temporis faucibus ereptum, licèt ad Reipublicæ commodum, quin idem in malevolorum hominum reprehensionem incurrat. Non ab re factum esse animadverti, ut quisquis, sive ingenij sui, sive aliorum fœtus in lucem edit, Patronum sibi deligat, cujus nobilitas splendorem, doctrina incrementum, prudentia tutamen exhibeat. Quamobrem Tibi omninò Marsorum Historiam nuncupandam existimavi, in quo uno, & sanguinis nobilitas, & animi eruditio, summaque prudentia indissolubili fœdere conjuncta sunt. Si enim de Tua Familia, cui PETRA cognomentum, quæque è Papia, Vrbe Insubriæ Nobilissima, sapientiæ Athenæo, & virtutum omnium Emporio usque ab anno 1234. Neapolim se contulit, dicere quicquam vellem; non Epistolæ, sed integri argumentum voluminis suscepisse viderer. Quis enim paucis expedire posset, quot fluvios ex hac PETRA gemina sapientiæ, & militaris peritiæ virga eduxerit? quis tot Barones Castri sanguinis; & Vasti-Girardi, sub quorum ditione multa feuda in Neapolitano Regno ab antiquis temporibus fuerunt, ut adhùc sunt; omnes virtutum de-

Digitized by Google

decore spectabiles, Magistratuum fascibus sublimes, scientiarum luminibus perillustres, deque publica re optimè meriti. Quis paucis complecteretur, quot nobilissimas Familias PETRA hæc, Magnetis instar, sibi matrimonio copulavit? Ecce obviam fiunt Ebula ex Triventi Comitibus, & aliæ in Regno conspicuæ; Ecce Filonarda, Cencia, Alteria, omnes Patritiæ Romanæ, quas tua Genitrix ex Filonardi Familia sanguine conjunctas habuit; ex Filonardi, in quam Familia, Prælatorum seminario, duorumque Eminentissimorum Cardinalium ostro ornatissima. Sed hæc omnia libentèr omitto; sufficit enim hæc tetigisse, ut pateat quantum splendoris ex antiquo tuæ Nobilitatis lumine Historiæ huic concilietur; non autem, ut tuas laudes enarrem, quarum una, eademque maxima est, laudis esse capacem, sed aspernantem.

Verùm, ut ad doctrinam deveniamus, qua liber augeatur; Vt auxisti jam diximus; ut autem literæ in tua Familia perantiquæ fuerint diceremus restaret; sed hæc ut alia quoque omitto; licèt volumina, quæ omnium oculis assiduè subsunt, amplum dicendi campum præberent; præcipuè Germani Fratris tui D. CAROLI PETRA Baronis Vasti-Girardi, Caccaboni, &c. Ordinis Calatravæ Equitis, ac Regij Consiliarij, cujus nomen typis demandata volumina immortalitati dicarunt; hæc inquam libentèr omitto, cùm in te uno omnia conspiciantur. Tu etenim ille es, qui florente adhùc ætate, Doctoratus laurea redimitus Phœbo, atque Astreæ æquè caro, atque seculis omnibus claro, non secùs in Academijs, ac in utroque foro emicuisti; quamobrem eruditionis, & jurisprudentiæ gloria insignis intèr Catholicæ Majestatis Honorarios (ut dicunt) Cappellanos Neapoli cooptatus; ubi tertium suprà trigesimum ætatis annum attigisti, ad Episcopalem dignitatem ab Alexandro, inter Maximos Pontifices, hoc nomine VII. evectus, Ascanio de Gasperis, Avunculo tuo, ex Illustrissima

Fi-

Digitized by Google

Filonardi Familia; ad Marsorum solamen, & gloriam successisti.

Sed quantus hic Prudentiæ tuæ laudibus æquor aperitur! si enim Prudentiæ, ut Tullius inquit, insunt ratio, intellectus, circumspectio, providentia, docilitas, cautio; quid de his inquam in te uno, ut singulæ in singulis, eminentiori gradu existentibus? Tu siquidem ille es, cujus prior vita, ac omnis ætas à puerilibus exordijs, usque ad perfectiores annos per disciplinæ stipendia Ecclesiasticæ laudabilitèr acta testimonium præbet; Cumque nunquam tibi pectore excidat, quòd integritas Præsidentium, salus sit subditorum; attendens tibi, & universo gregi, semper vigilas, in omnibus laboras, & ministerium tuum impleas, assiduè Diœcesim personalitèr visitando, non quæ tua sunt quærens, sed quæ Iesu Christi, Synodos celebrando, adolescentes literis, & Christiana Philosophia imbuendo; cujus rei gratia Seminarium restauratum auxisti, & Piscinam Scholarum Piarum Patres ad pauperum eruditionem reduxisti. Verè PETRA salis, quam oves lambentes, eo sapore ad divinæ sapientiæ cibum, & potum maximè sollicitantur; undè bonorum operum lac, oppidò largiùs emergit. Hac de PETRA mel animæ sugunt, de qua pro Ecclesiasticæ indemnitatis munimine, Marsicana dicere potest Ecclesia PETRA Mea, & robur meum; de qua Pauperes, ob in eos misericordiam, canere possunt: quòd PETRA, ut cera liquescit; de qua denique Marsorum Clerus grates Deo agere non desistit, pro eo quod in PETRA exaltavit eum.

Sub umbra igitur tuæ PETRÆ prominentis, ut ejus nobilitate, doctrina, & virtute muniatur, Opus, quod tot nominibus tuum est, in lucem prodit. Excipe illud ea, qua polles humanitate, & qui vivum Auctorem propter summam & scientiæ, & virtutis opinionem sæpiùs desideraſti,

Digitized by Google

mortui cariſſima pignora libentèr complectere. Interim Deũ Optimum Maximum, quod in omnium Diœceſis tuæ votis eſt, etiam, atque etiam exoro; ut quemadmodum Marſicanam, ita & univerſam Eccleſiam ſuper hanc PETRAM ædificet. Avejani. Kal. Octobris. Anno MDCLXXVII.

ASDRV-

Digitized by Google

ASDRVBAL PHOEBONIVS

CANDIDO LECTORI. S.

PErfecta, expletaque omnibus ſuis numeris, & partibus Opera, novem poſt annis typis mandanda juſſit Horatius, ut recoquendi non deſit tempus, ſine quo nihil perfectum. MUTIUS PHOEBONIUS ex Avejano in Marſis, Eccleſiæ Tranſaquenſis Abbas, meus Germanus Frater, Antiquitatum Patriæ ſuæ Hiſtoriam in lucem editurus, vix rudem, indigeſtamque molem, quam ſuperfluis abſcinderet, elocutione ornaret, & graphicè expoliret, congeſſerat, cùm morte præventus, antè vitæ, quàm operi laudabilem finem impoſuit. Theophraſtus moriens accuſaſſe Naturam dicitur, quòd Cervis, & Cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intererat: hominibus, quorum maximè interfuiſſet, tàm exiguam vitam dediſſet. Quid nos? forſan idem queremur? abſit. Æquo enim animo ferendum eſt, quicquid Divina voluntate permittitur. Non igitur Marſos, non Fratrem dolendum; ſed illis potiùs gaudendum, quibus tantus vir, quaſi cælitùs datus; huic gratulandum, quòd vita brevi traducta, curſus gloriæ ſupereſt ſempiternus. Unum tantum reliquum erat, quod omnes mœrore afficeret; nempè opus nondùm planè abſolutum, multiſque, Patre defuncto, viduatum, rude adhùc, & informe, nullam typorum lucem, magno eruditorum detrimento promereri; Cui non exiguæ jacturæ providus occurrit DIDACUS PETRA, Illuſtriſſimus Præſul, Marſorum Paſtor, eruditorum Mecœnas, & ſuæ familiæ gloria; qui non animarum tantum, ſèd & animorum educationi omninò incumbens, minimæ quietis horas, quæ ab Epiſcopalibus curis ſupererant, in opere expoliendo libentèr terens, Embryon potiùs, quàm fœtum adeò fovit, ut in lucem prodire mereatur; quemadmodum aſſiduè Pompejus Sarnellius, eruditus homo, Fratri meo amiciſſimus, qui eximiam de hac Hiſtoria ſpem conceperat, quippè qui multa ad eandem pertinentia tranſmiſerat, ab eruditiſſimo Epiſcopo expetebat; ut Anagrammate illo: DIDACUS PETRA. DA PATRI DECUS, quod hoc Decaſticho exornavit.

Digitized by Google

Vt, Patre extincto, vivat; sibi Posthuma Proles
Præsidium poscit DIDACE PETRA tuum.
PHOEBONIJ Tu solus eris pars maxima Famæ,
Si prolem docto foveris ipse sinu.
Per Te Marsorum jam gesta insignia Divum,
Idem quæ dederat, quisque imitanda tenet.
Scriptorum pariter, per Te, monumenta suorum,
Quæ collegisti, dent relegenda typi.
DIDACE PETRA, DECVS DA PATRI, prospice Nato
Da utrique optatum DIDACE PETRA decus.

Innumeræ igitur DIDACO PETRA, Episcopo optimè de sua Diœcesi merito, tantique Viri, licet vita functi Mecœnati agendæ sunt grates; & quicquid habes Lector illi acceptum referto; utpotè qui & Historiæ, & Auctori benè prospexit. Noluit enim, ut Historia, quæ testis est temporum, lux veritatis, vita memoriæ, memoria vitæ, nuncia vetustatis deperiret; & præclarè cum Auctore egit, cujus virtus, nec oblivioni eorum, qui sunt, nec reticentia posterorum sepulta esse poterit; Cùm eum è mortuis revocaverit non ad vitam, quæ corpore, & spiritu continetur; vita enim ista, ut Tullius inquit, vita dicenda non est; sed ad illam, ut idem addit, quæ viget memoria seculorum omnium, quam posteritas alit, quam ipsa æternitas semper intuetur. Præclarè, inquam, egit, Auctoris memoriam reddens sempiternam; quæ si non esset longior, quàm hæc, quam dicimus vitam; quis esset tàm amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet?

Hæc igitur, Candide Lector, tibi donantur munera, non obscuri hominis; sed illius, cujus lumen ingenij, animique ornamenta non modò familiaritatem cum doctissimis Reipublicæ literariæ hominibus attulerunt; ut inter cæteros Ughellio, qui in Italiæ Sacræ tomo primo, ubi Marsorum Episcoporum seriem texuit, cum de Ecclesia Transaquensi mentionem faceret, sic inquit:

Hodiè huic Ecclesiæ præest sub Abbatis titulo MVTIVS PHEBONIVS Amicus noster, Eruditus homo, atque Patriæ suæ antiquitatum benè peritus, à quo multa accepimus, tùm de Marsis, tùm de Vita Sancti Ruphini Martyris, quæ vulgari sermone, una cum cæteris Sanctorum Marsicanorum, studio, & opera Illustrissimi, & Reverendissimi Episcopi Didaci Petra, Romanis typis data est. Verùm etiam & Romanæ Ecclesiæ commendarunt, cujus Summus Pontifex Vicarium Apostolicum Aquilæ destinavit; deinde Vicarius Generalis Marsorum annis

Digitized by Google

annis abhinc quindecim Piscinæ diem suum clausit extremum.

Lege tandem, & quod ad tuam utilitatem elaboratum est æqui, bonique facito; quicquid typi peccaverunt, Patrem defunctum, Tutoremque absentem considerans, condona; & quæ emendanda exposuimus utere; si quid tandem tuam sciendi famem non satis expleverit, fac tibi videaris Auctorem sic audire monentem:

Relictum medijs opus est incudibus istud,
Defuit & scriptis ultima lima meis.
Et veniam pro laude peto, laudatus abunde,
Non fastiditus si tibi, Lector, ero.
Quicquid habet vitij rudis, indigestaque moles,
Emenduturus, si licuisset, eram.

Digitized by Google

CANONICA APPROBATIO.

In Congregatione habita coràm Eminentiſſimo Domino Cardinali Caracciolo Archiepiſcopo Neapolitano ſub die 11. Decembris 1675. fuit dictum, quod R. P. Antonius Damiani Societatis Ieſu videat, & in ſcriptis referat eidem Congregationi.

Franciscus Scanegata Vic. Cen.
Ioſeph Imperialis S.I.Theol.Emin.

EMINENTISS. PRINCEPS.

DE mandato Eminentiæ Veſtræ vidi Librum, cui titulus: *Hiſtoria Marſorum*, à quondam Abbate Mutio Phœbonio conſcriptum, eumque typis dignum cenſeo, cum nec fidei Orthodoxæ, nec bonis moribus adverſetur; dummodò tamen proteſtatio, quam Auctor emiſit, de rebus mirabilibus, quas deſcribit, præcedat. Neapoli è Noſtra Profeſſorum Domo. Pridiè Calendas Februarij 1676.

Antonius Damiani Soc. Ieſu.

In Congregatione habita coràm Eminentiſſimo Domino Cardinali Caracciolo Archiepiſcopo Neapolitano ſub die 10. Februarij 1676. fuit dictum, quòd ſtante relatione facta P. Antonij Damiani Soc. Ieſu. Imprimatur.

Franciscus Scanegata Vic. Gen.
Joſeph Imperialis S. J. Theol. Emin.

RE-

Digitized by Google

REGIA APPROBATIO.

ECCELLENTISS. SIGNORE.

GLI Heredi del quondàm Abbate Mutio Febonij di Avezzano della Dioceſi de Marſi, ſupplicano à V.E. come deſiderano dare alle ſtampe un libro compoſto dal detto Abbate, intitolato *Hiſtoria Marſorum*, per tanto ſi degni l'E. S. di commettere la reviſione à chi li parerà; acciò che poſſano ottenere le ſolite licenze, che l'haveranno à gratia, ut Deus, &c.

U.J.D. Æmilius Gaudioſus videat, & in ſcriptis Suæ Excellentiæ referat.

GALEOTA REGENS. CALÀ REGENS. SORIA REGENS.

Proviſum per Suam Excellentiam Neap. die 18. Martij 1676.

Maſtellonus.

EXCELLENTISSIME DOMINE.

IN Libro mihi accuratè perlecto, factis Excellentiæ Veſtræ imperatis, compoſito per Abbatem Mutium Phœbonium, antiquitatum patriæ ſuæ peritiſſimum, & inſcripto, Hiſtoria Marſorum, quorum Provincia olim Valeria, modò Aquilana nuncupatur; nihil eſt contra Regiam Juriſdictionem inventum; cum memorabilia, ac ſcitu digna pernarrentur; quapropter ego à veſtra non diſcedens prudentia, in lucem prodi profectò arbitror. Neap. die primo menſis Auguſti. 1677.

Excell. Veſtræ.

Servus humillimus.
Æmilius Antonius Gaudioſus.

Viſa ſupradicta relatione, Imprimatur, & in publicatione ſervetur Regia Pragmatica.

GALEOTA REG. CARRILLO REG. VALERO REG. CALÀ REG. SORIA R.

Maſtellonus.

Proviſum per Suam Excell. Neap. die 22. menſis Septemb. 1677.

Au-

Digitized by Google

AUCTORIS PROTESTATIO.

CUM in hac Marsorum Historia, non rarò contingat, ut Virorum Sanctitatis fama celebrium præclara gesta enarrantes, eorum memoriam literis commendemus; Morem gerentes decreto, quod SS. D. N. Urbanus Papa VIII. die 13. Martij 1625. edidit, die 5. Julij 1634. confirmavit, atque explicavit die 5. Junij 1641. Nè scilicèt admittantur, quæ de Viris Sanctitate celebribus efferuntur, veluti Elogia, & Vitæ Sanctorum, aut Beatorum absolutè, & quæ supra personam cadunt, benè tamen ea, quæ suprà mores, & opinionem, quibus etiam Auctoris protestationem præponendam iniungit, quæ nullam à Sancta Ecclesia Romana auctoritatem, sed solùm fidem penès Auctorem forè declaret. Fatemur, profitemurque non alio sensu, quæ de id genus Viris referimus accipere, aut ab ullo accipi velle, nisi quo ea solent, quæ humana dumtaxàt, non autem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, Sanctæque Sedis Apostolicæ auctoritate nituntur; ijs tantùm exceptis, quos eadem Sancta Sedes Apostolica Sanctorum, Beatorum, ac Martyrum Catalogo adscripsit.

Ego Mutius Phœbonius.

HISTO-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIAE MARSORVM,

LIBER PRIMVS.

De Laudibus, & Finibus Prouinciæ Marsorum, quæ olim Valeria, modò Aquilana nuncupatur.

CAP. I.

ITALIAM Mundi Dominam, vniuersi penè Compendium, siuè res ad necessarium vsum, atque delicias, siuè Cæli felicitas, & soli fæcunditas, aut (quod potissimum est) inhabitantium mores spectentur, Deorum habitaculum Veteres non immeritò dixerunt, cum qui Iustitiam, cæterasque virtutes colerent (quarum Italis præ alijs ardens studiũ) Dijs assimilentur. Hæc vt à primis Colonis diuersa nomina est sortita, sic partitiones in populos, Regionesque est passa; Nam Saturnia, Ausonia, Oenotria, Thyrrhenia, Hesperia, & alijs nominibus pro Aduentantium varietate nuncupata fuit. Et quamuis sub vnius appellatione vocabuli tota intelligebatur, non tamen vnum, idemque nomen singulis partibus conueniebat, sed quadam vsurpatione Pars pro toto, vt sæpissimè assolet, accipiebatur. Aucto deinde Incolarum numero, auctæ sunt & partes, quas ab vnoquoque eas occupante denominatas habuit, in tot populos secundò scissa. Hi fuerunt Ligures, Galli, Venetæ, Carni, Hetrusci, Latini, Campani, Lucani, Græci, Appuli, Frentani, Picentes, Vmbri, Sabini, Marsi, Marrucini, Peligni, Samnites, qui vna cum nouis sedibus, & vt nobilitarentur origine, & ne penitus deleta primorum Parentum glorioſa facinora delitescerent, sed nominis refricatione reuiuiscerent, æterna extendere nomina studuerunt. Et dum quisque suo iure fines (alieni Imperij expers) tuebatur, certi & agrorum limites

Italiæ nomina.

Populi incolæ Italiæ.

Digitized by Google

fuerunt; sed cum victi, vel per deditionem Populo Romano parere discerent, vel illi amicitiæ legibus sociarentur, Præfecturarum termino confundi, & in Regiones scindi primum nouerunt. Sic lege Augusti, XII. Regionum numerum complexi, & fatiscente Imperio, noua sorte in Regna, Ducatus, & Dominia, adeò fuere seiuncti, vt dominatis ditio limen esset. Prioribus deinde aboletis, recentiora tantùm nomina placuerunt, commistisque inter se populis, prisca iura in tanta confusione ruerunt.

Sed à Principum partitione Marsorum hic ager excidit, nec Regioni nec Prouinciæ nomen dedit, sed confusa in dominatione tulit alter honorem. Sola enim Romana Apostolica Sedes, siuè in Prouinciarum erectione, siuæ in Diœcesum distributione, Marsorum præfecit nomen, ampliorem quidem in Prouincia, quàm in Diœcesi terminos tribuens, vltrà Hadriam, scilicet ad Teramum Aprutiorum, quò Prouinciæ extimum protenditur, vt in Rituali, quo Vrbiuicarij Episcopi adscribuntur, legitur. In Marsis hi sunt, Forconiensis, Marsicanus, Valuensis, Theatinus, Pinnensis, Aprutinus.

Fines Prouinciæ diuersi. Diœces.

Baron. tom. 11.

Non sic in Diœcesi, quã Paschalis II. posito lapide, sic angustiauit, vt non parum de illius veteri agro detraheret, qui etsi non multum latus, ampliusque sit; Natio tamen insidens, rerum factarum memoria, illius exiguitatem exuperat, longiusque præstat gloria, quàm numero; vepotè cuius fortitudinem in arduis Romana potentia non despexit, cùm pro Ciuitate præcipuè obeunda non parùm timoris (memorando illo bello) intulit; Præstatque cæteris cùm soli fertilitate, tùm præcipuè Cæli benignitate, cuius felix aura ex quadam vi à Natura insita ad humanitatem viuentes, & ad fortia obeunda trahere videtur adeò, vt placitis moribus ad addiscenda quæcumque ardua animos inclinet. Hi præter rerum scientiam Religionem perpetuò coluerunt, quod non ad occultam aliquam, aut naturalem causam iuuat referre, sed ad egregiam animorum moderationem, & præclaram primorum Parentum institutionem, siquidem, seù vetustissima repetamus principia, à filijs Noè Sanctissimi Patriarchæ, qui aborigines dicti, prima educationis fundamenta, & Religionis auspicia hauserunt, seù redempto Christi Sanguine Mundo, fidei lacte in ipsius Vrbis infantia ab Apostolorum discipulis potati, in adultam, perfectamque Christianæ professionis ætatem creuerunt. Quorum vices Sanctissimi Cœnobiarchæ gerentes, cœlestiumque doctrinarum suarum pabulum præbentes, mansuetudine, & pietate imbutos charitatis stola induerunt, vt spectabiles redderentur, quos eorum educatio erudierat. Hic Equitius Monachorum Pater, Benedictus Occidentalium Patriarcha, Gregorius Magnus Ecclesiæ Sanctæ decus, Romualdus Anachoriticæ contemplationis instaurator, Seraphicæ paupertatis Coryphæus Franciscus, & quod in terris supremum est, fastigij contemptor Cœlestinus, Religionis Satores, & San-

Bulla Pasch. II.

A filijs Noè Religionem hauserũt.

Monachorum multitudo.

Digitized by Google

& Sanctarum virtutum propagatores fuerunt. Vnde in omni Regionis angulo Templa, Cœnobia, & in adytis montium Eremitici receſſus frequenti calculo pluſquam alibi inſurrexerunt. Et ſi, diuino decreto, cum Monachorum abdicatione ſolo penè omnia iaceant, relucet adhuc, beneficijs cùm titulorum ſplendore ſæcularibus Clericis collatis, eorum magnificentia.

Eſt illis par cum Religione Politiæ cultus, & humanarum literarum profeſſio, vndè celebres in omni diſciplina indigenæ floruerũt. Auget Prouinciæ decorem montium, vallium, & planitiei viciſſitudo, quorum primi non inutilibus induti arboribus fructuum præbent emolumenta, reliquæ vbertate gaudentes gratiora vina, iucunda poma, cæterarumque rerum copiam præbentes, tanta ſunt omnia pomorum, frugumque genera, vt ſaturitatem deſiderari non ſinant. Nec medicæ herbæ, aut odore fragrantes deſunt, quarum multiplicitate collium apricitas adumbratur, vnde ſuaues ad odoratum, & ad apum paſcula ſinum flores aperiunt. Adde & tanta mineralium promptuaria, tantæque lapidum haud Parijs diſſimilium, marmorumque effoſſiones, vt nihil deſiderari queat, præter aromata, quorum condimenta mirabilis croci fragrantia ſupplet. Ornatur & Fucino lacu, aquarum ſplendore, varia piſcium bonitate, & volatilium numero celebri; & fontibus nobilium Fluminum, Tiberis, ſcilicet, Sangri, & Aterni, quibus dotibus, Prouincijs & ſi amplioribus cùm non cedit, tùm non eſt cur inuideat. Quamobrem illuſtribus Geographis, & hiſtoricis nõ fuit ignota, nam de ea Strabo, Ptolomeus, Plinius, Liuius, Mela, Suetonius, Cæſar, Tacitus, Silius, Virgilius, Martialis, & ferè omnes aliquod inſigne referunt. Et cum nemo adhuc in vnum omnia collegerit, Nos quo ad Patrium ſolum mouemur affectu, paruitatem noſtram ad ſingula colligenda excitauimus ſimplici, & ſine fuco ſtylo, vt mutire potius, quam narrare ſit, eo ordine procedendo, vt poſt rerum fortium in bello factarum mentionem, & Fucini lacus, & Emiſſarij deſcriptionem, ſingulos Populos, qui vniuerſam Regionem inhabitarunt iuxta Plinij catalogum breui diſtinctione ponamus, Ciuitates, Oppida, & Eccleſias numerando, & ſi quid in illis memorabile geſtum eſt, non reticendo.

Regionis amœnitas.

Et vt ab ambitu eius principia ſumamus, Geographorum aſſertione, ſupra ſe à Septentrione Veſtinis ab occaſu Sabinis, ab Oriente Pelignis, à Meridie lacu Fucino, & equorum Populis cuſtoditur, quorum non expliciti, ſed intricati limites, cum proximis cohærentibus connexi, ex Strabonis teſtimonio vix diſcerni, & ad certam metam reuocari poſſunt. Nos vt à cõfuſione eruamus cum accuratiſſimo Philippo Cluuerio veteris, & nouæ Italiæ illuſtratore, qui ductis lineis metam poſuit, & ab alijs ſeparauit, ſecurum limitem ponimus.

Regionis Deſcriptio Geographica.

Fines igitur agro Marſico circumſcribẽdo à Pelignis, amoti erant Apẽnnini iugo, quod ab Aterni ripa, & Oppido Deheri ad Sãgri vſque

Digitized by Google

Philippus Cluuer. de antiq. Italiæ Cap. 15.

que protendit fontes vltra dictum oppidum, à Veſtinis ſeparabantur ipſo Aterno ad forconium vſque Sabinorum, & Auiam, quæ nunc Aquila Veſtinorum Oppidum. A Sabinis igitur eos diſtinguo, linea ab Aterno infra Forconium, ad occaſum verſus ſolis brumalis, ad Telonium Amnem, vulgò nunc Turano in Velinum influens, quà ei oppoſitum eſt Oppidum vulgari appellatione Col di Gioue, à dicto proximo oppido ipſe Telonius ad fontes vſque ab equis eas arcebat. Ab Telonis fonte porrò montium iugum inter Anienis, Lyriſque (his nũc vulgò nomen eſt Garigliano) amnium fontes procurrit ad oppidum vſque S. Bartholomæi Regione oppidi Alatri; ab his igitur linea Marſos ſeiungo à dicto S. Bartholomæi oppido ad Sangri fontes ducta. Per hos itaque fines noſtra decurret Oratio, & ne intacta aliqua relinquamus, primum Incolarum originis primordia, & nominis etymon, ex fabularum inuolucris, & non certis Hiſtoriographorum aſſertionibus expiſcari eſt opus.

De origine, & denominatione Marſorum, ex Marſo Circes filio, deque eorum virtutibus in ſerpentes.

CAP. II.

QVI rerum primordia texuerunt, nè ſæculorum tenebris abdita in lucem promere ſtudentes, oneri ſuccumberent, aut vulgi opinionem, aut, quæ in antiquis plurimum valent, coniecturas ſequuti, in obſcuris gradientes, Poetarumque inuentionibus obuoluti multa ediderunt, quæ audita haud facilè credentium animos in fidem adducunt; aſſueti quippè fabulis, cùm inter illarum inextricabiles nodos veritatem condi maluerint, ex illis contexere vt plurimùm volumina ſtuduerunt, vt & Strabo obſeruans, Multa quidem, inquit, ſcriptores prodidere, quæ in rerum natura minimè fuerunt, ideò propter fabuloſum ſcribendi genus mendacio fingendi eò fuerunt adducti vt eiſdem de rebus inter ſe minimè concordent. Quapropter rem ſanè iudicamus abſtruſam, de primis Marſiæ Terræ habitatoribus perſcrutari, & ex figmentorum inuolucris protoplaſtum expiſcari; Aſt vt in arduo poſitum id aſſequi cernimus, ità inconueniens primordia intacta relinquere arbitramur; quo circà nec fabulas reticere, nec quæ à Scriptoribus ſunt literis mandata in medium non afferre maluimus, operæ pretium facturi exiſtimantes, ſi ex tricis, & fictionibus veritatem, vel illi proximam verifimilitudinem eliceremus. Plurimi enim à Marſo Circes filio, ſeù à Marſya Phrygio Iydorum Rege, ſeù a Marro Duce Marſorum nomen ortum eſſe ediderunt, ideoque de ſingulis agemus.

Strab. lib. 3.

Pli-

Digitized by Google

Plinius, & illius abbreuiator Solinus à Circes filio denominari concedunt, sic asserentes: Gentem Marsorum serpentibus illæsam esse nihil mirum, à Circes filio genus ducunt; & Aulus Gellius ita traditum refert: Gens in Italia Marsorum orta fertur à Circes filio Marso, propterea à Marsis hominibus, quorum dumtaxat familiæ cum cæteris cognationibus non dum permistæ, vt serpentum venenatorum domatores fiant, & incantationibus, herbarumque succis faciant medelarum miracula. Qui Marsus è Circe natus primus imperium in Regione firmasse, & genti cum dominio nomen ex suo, vt illud æternitati saeraret, dedisse, eoque tandem morte sublato, Regni habenas Nepos ex Medea Matris sorore genitus suscepisse habetur ex C. Cælio, qui fabulatur: Aeetæ tres filias Medæam, Angitiam, Circem fuisse; Circem Circæos insedisse montes, carminum maleficijs varias imaginum facies mentientem. Angitiam vicina Fucino occupasse, ibique salubri scientia aduersus morbos resistentem, cum desijsset inter homines viuere, Deam habitam. Medeam ab Sorore Buthrodi sepultam, filiumque eius Marsis imperasse. Sed Italia hoc præsidio familiari non penitùs libera est. Medeæ tamen, & Angitiæ nomina duabus perperàm Cælius impertiri declarat, cùm vna, eademque sit ab effectibus bifariàm denominata, cùm enim Medeæ carminibus frigidi Angues angerentur, Angitiæ nomen est additum. Sic Ioannes Boccatius in Genealogia Deorum, sic Petrus Marsus ad Silium, & Seruius ad illud Virgilij.

Plin. lib. 7 ep. 2. & lib. 25. ca. 2. Solinus cap. 1.

Aul. Gell. lib. 16. ca. 11.

C. Cælius.

Ioan. Boc. lib. 4. Geneal. Deor.

Te Nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda &c.

Virg. Æneid. 7.

Est modò propè Oppidum Cappellæ parua sylua, quæ, corrupto vocabulo, Agnano dicitur, buxis, fruticibusque consita, herbis insupèr peregrinis ad medelam aptis, & præcipuè albo dictamo abundans. Ibi autem inhabitasse Medeam, templum, lucumque illi sacratum inferiùs dicemus. At de Marso Circes filio commẽtum totum esse à Circæo Promõtorio vbi insedisse creditur, suspicatur Cluuerius, vt ex celebritate illius celebrior origo monstraretur, sicque Veteres consueuisse recitat Liuius. Datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana Diuinis, primordia Vrbium augustiora faciat, & si cui populo licere oporteat, consecrare origines suas, & ad Deos referre Auctores. Sed an arte medica, herbarumque potentia, an veneficijs, & incantationibus, an insita à natura potestate venena contenderent, serpentesque domarent incertum est, vtrauis autem virtute, & scientia possibile Auctores demonstrant, sic Virgilius

Angitia sylua.

Cluuer. lib. 1. cap. 15. de Antiq. Italiæ.

Liu. lib. 1.

Virtutes in serpentes an a natura?

Vipereo generi, & grauitèr spirantibus hydris,
Spargere qui somnos, cantuque, manuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte leuabat;
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Eualuit, neque eum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.

Virg. 7. Æneid.

Sunt

Digitized by Google

Sunt vndique salutiferæ herbæ per loca, & sicut Regio serpentibus abundat, ità & antidotis, à diuina etenim prouidentia factum est, vt non longè à venenis remedia absint.

Serpentũ copia veneno carentium.

In partibus, quæ circa Fucini lacum, & in radicibus montis Pinnæ præcipuè tanta adest Serpentum copia, vt æstiuo calore ex monte ad aquas descendere, & glomerati velut vitium fasciculi in saxis, lacusque scopulis considere inspiciantur; & quamquam veneno careant, habent tamèn fætorem adeò lethalem, vt veneno possit æquiparari. Quod experimento nostra hac tempestate in cuiusdam Religiosi personam didicimus. Is ex ioco æstiuis horis, quibus è cauernis egrediuntur, baculo quos poterat, necare delectabatur, continuauit per æstum iocum, donèc halitibus, & olfatu eorum tabefactus in morbum paulatim incidit, qui in dies crescens protrahebatur, & in cassum medicamina ruebant, donec, relata medicorum iudicio ad venenum causa, curaretur; quod & alijs plerisque, qui eos capere, aut occidere frequentabant euenit. Et ex eodem monte Terra instar Samiæ (quæ vulgò terra sigillata nuncupatur) effoditur, quæ mira virtute venena superat, & longè melior illa, quæ ex Hetruria, & Græcia venit à peritis iudicatur. Dicunt quod vas ex ea conflatum, si venenum recipiat, frangatur; Cæterum hanc potestatem non à Circe, sed à Medea accepisse testatur Silius.

Eorũ fætor veneno haud absimilis.

Terra instar Samiæ.

Sil. lib. 8.

..... Ac Marsica pubes
Et bellare manu, & chelydris cantare soporem,
Vipereumque herbis hebetare, & carmine dentem,
Aeetæ prolem Angitiam mala gramina primum
Monstrauisse ferunt, tactuque domare venena.
Et lunam excussisse Polo, stridoribus amnes
Frenantem, & syluis montem nudasse vocatis.

Sicque edocti antidota herbarum, aliorumque mineralium, quibus Regio ista abundat, venenosos serpentes angebant, non sine tamen magicæ artis auxilio, qua præcipuè pollebant, vtrumque enim Sil. & Ouid. illis tribuit.

Ouid. 2. de Arte.

Non faciunt, vt viuat amor Medeides herbæ,
Mistaque cum magicis Marsa venena sonis.

Magijs enim, & carminum potentia possibile fertur à cauernis exire compelli, non quidem naturali virtute verborum, aut quod animalia intellectu carentia incantationes intelligant, & perscrutanti obediant vt quidam adducti auctoritate Psal. 57. crediderunt: furor illis in similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantis, & venefici, incantantis sapienter. Et

Ps. 57.

Pli-

Digitized by Google

Plinius, Non pauci credunt, inquit, etiam ſerpentes incantari, & hunc vnum illis eſſe intellectum, contrahique Marſorum cantu, etiam in nocturna quiete. Attamen hoc diabolica fraude, non quod ſenſum verborum ſuſcipiant, accidit; vt homines talia aſpicientes facilius ad præſtigia inducantur, & artibus malis imbuti alios retrahant à veri Dei cultu, pro ut Sanctus Auguſtinus, Non quod potuiſſent, inquit, audire, & intelligere ſerpentes verba Marſorum, vt illis incantationibus proſiliant plerùmque de latebris, etenim illic diabolica vis operatur. Nec aliter euenire poteſt, ſiquidem nec credibile eſt ſecundum rerum naturam, vt ad vocem incantantis proſiliant, cuius non percipiunt ſenſum; ſic Horatius

Plin. lib. 28. cap. 2.

S. Aug. lib. 11. ca. 38. in Gē.

Horat. od. 17. Epod. 1tb.

Ergo negatum vincor vt credam miſer,
Sabella pectus increpare carmina,
Caputque Marſa diſſilire nænia.

Qualis qualiſque fuerit, tantæ apud omnes eorum virtus erat æſtimationi, vt Eliogabalus Imperator, quatenus ſuæ feritati ſatisfaceret, cùm ad ſpectaculum populum conuocaret, per Marſiæ gentis Sacerdotes ſerpentes collegiſſe feratur, eoſque ſubitò ante lucem, vt ſolet populus ad ludos celebres conuenire, effudiſſe, multoſque afflictos morſu, & fuga perijſſe, vt teſtatur Lælius Capitolinus, & Lampridius; Fauſtus itèm Præſes ad Sanctam Virginem Anatoliam euertendam, Marſum incantatorem acciuit, vt ſerpentum morſibus Martyrem afficeret; Quod & in Sanctum Pompeium Fortunatus Præſes egiſſe narratur à Surio, cuius hiſtoriam alternis hexametris, pentametriſque complexus Pompeius Sarnelli ſic cecinit:

Surius tō. 2. quarto id. Apr.

Pompeius Sarnelli in Epig.

Iniungit Marſis, chelydros cantare peritis,
Vt magicis curent agglomerare ſonis
Aſpides, Excetras, Prætteres, Dipſadas, hydros,
Et quicquid torto pectore ſerpit humi.
Carmina iam ſentit coluber, Seps, Vipera, Enydris,
Et geminum tollens Amphiſibæna caput.
Senſuri meliùs Pompeij carmina, ſigno
Qui valeat cunctos exuperare Crucis.

Neutrum tamen impoſſibile eſt, ſiquidem & venena vinci, & magijs ſuperari monſtrauimus, ſed nec ſpernenda eſt naturalis facultas, cum in Helleſponto ſimile hominum genus vixiſſe legatur, qui Ophiogenes appellabantur, & in Africa Pſylli, & in inſula Cypri Oblogones, niſi inter fabulas annectamus; Attamen in hac noſtra Regione in Terra Biſignæ D. Paulus Ciarallus tunc Archipresbyter, & omnes de eius fami-

Ophiogenes. Plin. lib. 7. cap. 2.

Digitized by Google

familia, qui ab antiquis Marsis originem trahere profitentur, absque vlla læsione serpentes capiunt, morsusque eorum oris saliua sanant, & in dextero humero serpentis effigiem impressam ex Matris vtero præferunt, eandemque virtutem in omnium hominum saliua, si à ieiuno proijciatur in serpentes, inesse testatur Plinius his verbis. Et tamen omnibus hominibus contra serpentes inest venenum, feruntque ictu saliuæ, vt feruentis aquæ contactu fugere; quòd si in fauces penetrauerit etiam mori; idque maximè humani ieiuni oris. Quod ex quadam naturali disconuenientia compositionis humorum vtriusque animalis prouenire demonstrat Galenus, Aliqua animalium, inquiens, conuenientia inter se, suosque habent; aliqua non solùm conuenientia sed etiam quæ se mutuò corrumpunt, veluti homo, atque vipera, quorum vtriusque saliua alteri est pernicies. Hanc enim conuenientiam, & simpathiam, & mutuum etiam odium non solùm hominibus, sed alijs animantibus Altissimus dedit, sic apes portantes venena, non moriuntur, vt docet Plinius, qui, Mirum tamen est, inquit, apes venena portantes, fingentesque non mori, nisi quod illa domina rerum omnium hanc dedit repugnantiam apibus, sicut contra serpentes Psyllis, Marsisque inter homines.

Hominis ieiuni saliua serpentes necat. Plinius lib. 7. cap. 2.

Galen. de intemp. cap. 6.

Plin. lib. 21. ca. 13. in fine.

Vt cumque sit, non imputandum genti nostræ si magijs operam nauabant, tempore enim illo Incantatores diuinatores, quasi res Diuinas tractantes, appellabantur; plurimumque antiquitas arti tribuebat, & in magna veneratione illius Professores habebantur, cuius arcana Sacerdotes, & Reges callebant, & apud omnes Nationes, vt diuina notio colebatur non solum apud gentes, & Ægyptios, vt ex illis Exodi verbis: Vocauit autem Pharao sapientes, & maleficos: & fecerunt etiam ipsi per incantationes Ægyptiacas, & arcana quædam similiter. Proiecerunt que singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones. Sed & apud Hebræos, quibus erat veri Dei cognitio, cultusque; sic quippe Saul eorum Rex per Pythonissam spiritum Samuelis euocandum curauit.

Exod. cap. 7.

Regum 1. cap. 28.

De Marsya Lydio

CAP. III.

QVonam pacto Italia Tyrrhenia dicta sit, recitat Strabo sic: Tyrrhenos itaque quos Romani Hetruscos appellant, atque Tuscos Græci, Hoc nomine dixerunt à Tyrrheno Atyos filio, qui ex Lydia Colonos hanc in Regionem (sicuti creditur) dimisit. Atys enim ex progenie Herculis, & Omphales vnus, cum sterilitate, & fame Populum emittere cogeretur, e duobus filijs (sorte iacta) lydum quidem

Strabo lib. 5.

Digitized by Google

dem Regni Successorem tenuit. Tyrrheno autē maiorem applicans Populum foras abire iussit, hanc ille tandem ingressus oram de suo vocauit nomine Tyrrheniam, cumque ædificandis Vrbibus Tarconten præfecisset, à quo Tarquinij nomen recepit, Ciuitates duodecim condidit, & ab eo Tarconte Haruspicinam disciplinam Hetrusci tradi-tam ferunt, ad quē teste Solino à Marsya Iydorum Rege legatum missum Magalē Caci comitē tradunt, quem vinculis mācipatum, cum tandem soluissent, is ad loca vnde venerat reuersus, & validioribus præsidijs regiones, quæ circa Vulturnum, & Campaniam sunt occupat, cumque nimis audax ad loca, quæ Arcades tenebant, manus extenderet, ab Hercule victus in Sabinos se recepit, illosque Sacrorum rituum cognitionem, & haruspicinam artem edocuit. *Solin. cap. 8.*

Hunc etiā non Iydium, sed Pelasgum fuisse asserit Cluuerius; Siquidem Pelasgi ipsi, & alij Græci, Italiam petierunt, Duce Oenotrio Lycaonis filio, & Peucetio fratre, à quo Oenotriæ, & Apuliæ Peucetiæ nomen datum, qui auxilio Aboriginibus fuerunt, & subingandis finitimis, & ædificandis Vrbibus, permistique cum illis diuersas Colonias extruxisse referuntur ab Halicarnasseo. *Cluu. de Antiq. Italiæ to. cap. 15.*

Oenotrius autem à Græcia migrauit sui patrimonij portione non contentus; Cum enim XXII. filij Lycaoni essent in totidem partes agrum Arcadicum diuidi oportebat. Hanc igitur ob causam Oenotrius relicto Peloponneso, classeque parata, Ionium mare traiecit, vnàque Peucetius vnus è fratrum numero; & paulò post multas Vrbes partim antè à Siculis habitatas, partim verò à se ædificatas incolebant Pelasgi, vna cum Aboriginibus. *Halicarnass. lib. 1.*

Longo etenim bello à Siculis Aborigines vexati, & cum sine muris montana loca vicatim habitarent, Pelasgorum auxilio, illis expulsis, eos in consortium receperunt; simulque extructas, & munitas Colonias erigere cæperunt, licet Pelasgi maritima, vt plurimum loca inhabitarent, vt pro sua ipsorum cum cognatis, & auctoribus propinqua societate sanguinis, perpetuo fœdere, & socia communione munirētur, ideòque ea loca vitanda Troiugenis Vates indixit, vt apud Virgilium.

Virg. 3. Æneid.

Has autem terras, Italique hanc litoris oram
Proxima, quæ nostri perfunditur æquoris æstu
Effuge; cuncta malis habitantur mœnia Graijs.

Quod & Silius innuit:

Sil. 8.

Ante, vt fama docet, tellus possessa Pelasgis.

Vndique prope ad hanc Terrarum Orbis victricem, omniumque rerum opulentam diuitem gentes concurrebant. Sicque nouis persæpè Habitatoribus auctam diuersarum nationum, aut coniuit aut expulit

Digitized by Google

Plin. lib. 3. cap. 5. aduentantium habitatorum multitudinem, vt Plinius testatur, his verbis: Colonis perſæpè mutatis, tenuerunt alij, alijs temporibus Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Veneti, Rutuli.

Iam verò cum hoc Tarconte Duce, quem è lydia missum volunt, huc aduentasse Tyrrhenorum multitudinem, ab eoque duodecim Ciuitates conditas, lydosque accolas Regionis affirmarunt; præcipuè cum, vt ait Strabo, lydi ipsi mutato vocabulo Tyrrheni appellabantur, sumpta etiam occasione legationis Magalæ ab Marsya lydorum Rege ad eum missi, quem in loca proxima nostris frustratis vinculis, se receptum imperasse, nomenque ex suo Regioni dedisse, ferūt, & quia magna similitudo nominis vtriusque fuisset, auctorem gentis Marsyam voluerunt, à quo etiam, vt Solinus refert, Archippa Oppidum conditum est.

Regem etiam hunc Marsyam, Phrygium plerique volunt ex proximitate lydiæ cum Phrygia, est enim ita conterminata, vt fines confundātur vtriusque, nec vna ab alia facile distinguatur, teste Strabone. Sicque canit, de eo Silius.

Strabo lib. 13.

Sili. lib. 8.

Sed Populis nomen posuit metuendior hospes
Cum fugeret Phrygios transaquora Marsia Crenos,
Mygdoniam Phrebi superatus pectine lycon

Quem Tibicinem insignem, cibiarumque modulatorem affirmat, primumque qui adiunctis calamis geminam, multiplicemque tibiam inuenerit, sic Plaut.

Lydios modulos Amphionem
Vox lacerat gratos tibiæ Sonos

Cum alioquin Palladi referatur, eamque à se postea abiectam ob deformitatem, quam fœmineo vultui modulando inducebat, Marsyas postea reperit, & se inuentorem gloriabatur; quamobrem animi elatione superbus Apollinem ad certamen prouocauit, à quo iterùm victus propria pelle excoriatus pœnas dedit, cuius rei seriem, & Apollodorus recitat, & sic decinit Ouidius:

Apollod. lib. 1.

Ouid. 6. fast.

Prima terebrato per rara foramina buxo
Vt daret effecti tibia longa sonos.
Vox placuit, faciemque liquidis referentibus vndis
Vidi, & virgineas intumuisse genas.
Ars mea non tantist, valeas mea tibia, dixi,
Excipit abiectam cespite ripa suo
Inuentam Satirus primus miratur, & vsum

Ne-

Digitized by Google

Nescit, & afflatam, sensit habere Sonum.
Et modo dimittit digitos, modo contigit vrnas,
Iamque inter Nymphas arte superbus erat.
Prouocat, & Phœbum; Phœbo superante, pependit
Cæsa recesserunt à cute membra sua.

Huius certaminis locus Celena Vrbs signatur, à qua non longè, lacus imminet, qui calamos gignit ad tibiarum linguas idoneos, & ab eo Marsiæ, & Meandri fluminis fontes emanant, quem fabulantur lachrymis Nympharum Marsyæ casum plorantium exortum Ouid. VI. Metamorph.

Ouid. 16. Metomorph.

Marsia nomen habet Phrygiæ liquidissimus amnis
Cuius aquas Meandro iungi canit Ioannus.
Qua celer, & rectis descendens Mæsia sipis
Errantem Meandrum adit, multusque refertur.

Originem huius fabulæ ad historiam confert Paulus Marsus, effingitque Marsyam magnum Regem Asiæ fuisse, eumque de Regno cum Apolline altercantem bello victum, fractumque Regno cedere, & propria relinquere compulsum, Italiam petijsse, & in hac nostra regione Sedem cum suis posuisse, & Colonias extruxisse, eisque nomina à locis à se antea possessis dedisse, cumque crux, hispidus, multibarbus, & pilis obsitus esset, vultumque, & aspectum ferinum haberet, Satirus effingitur, tibiarumque certamine victus cantatur, nam Marsiæ lacus propè quem victus recitatur, calamis abundat, vt Strabo refertur, Hoc in loco, inquiens, de Olympo Marsyaque conficta est fabula, & de contentione, quam Marsyas habuit cum Apolline, imminet lacus quidam, qui calamum gignit, ad tibiarum linguas idoneum.

Paul. Marsus in 6. fast. Ouid.

Strabo lib. 2.

Et ad hoc suum inuentum, nomenclaturam locorum accommodat. Siquidem hac victoria Celenam in Phrygia Ciuitatem nobilitat, de qua Lucanus.

Quo tua mœrens Pallas
Lugent Damnatæ, Phœbo victore, Celenæ.

Et Liuius inquit:

Liu. lib. 38

Est etiam in Marsis Celenum oppidum, sunt in Asia, Apamea, Artemum, Ortigia Insula, Lycia, & Cappadociæ regna, montes Cariæ, Cubriculum, & cætera loca, quarum in hac Regione nominis similitate illis sociari suspicantur, eaque omnia à Marsya ex priorum locorum dominio translata, & denominata fabulantur, nec tamen fictio verisimilitudini accommodari potest.

Digitized by Google

De Marro Duce, & Primis Marsiæ Terræ habitatoribus.

CAP. IV.

Diodor. Gram. lib. 10. cap. 2.

ADditur, & quidam Marrus, liberi comes, quem Diodorus Grâ. genti nostræ nomen dedisse opinatur, eaque de causa statuam, aramque sacram libero Marti consecrasse, illamque Romanos, illis deuictis, ad Vrbem asportasse, quod pariter figmentum ad operis ostentationem non ad veritatem allatum putamus, Siquidem sæculorum serie, & annorum curriculis Priscorum facta deleta ex hominum recordatione ita exciderunt, vt certum quid de illis affirmare haud possibile existimetur, nisi æuo testante, ad id quod vero proximum ostenditur fides accommodetur, quo argumento vsus Philippus Cluuerius Marrum Ducem auctorem nostræ gentis affirmat, à quo Marruuium Oppidum, Regionis olim caput, de quo Silius.

Cluu. de Antiq. Ital. to. 1. cap. 15.

Silius lib. 8.

Marruuium veteris celebratum nomine Marri
Vrbibus est illis caput.

Eò etiam precipuè quod Virgilius Archippum Regem Marruuiorum nominat.

Quin, & Marruuia venit de gente Sacerdos.
Archippi Regis iussu.

Virgil. Æned. 10.

Aliumque regnantem nomine Rhetum X. Æned. recitat.

Hinc Helenum petit, & Rheti de gente vetusta
Anchemolum talamos ausum incestare Nouercæ.

Rheti fabulã alibi non se inuenisse testatur Seruius, sed quod Alienus ex Græcis deducta volet; fictumque Rhetum Marsorum Regem, Casperiam, quam secundò duxerat vxorem, ab Anchemolo filio stupratam cum cognouisset, illum insequens ad Turnum confugere coegit, & ex hinc natam Poetis occasionem effingendi gentem Marsorum ex Phrygio Duce denominari; nam Rhetheum in Troade Phrygiæ oppidum est, & Casperia oppidum Sabinorum vt apud Virgilium.

Virgil. 7.

Sil. 8.

Casperiamque colunt, Foruloſque, & flumen Himellæ.

& Silius.

Hunc

Digitized by Google

Hunc Amiterna Cohors, & Bactris nomina ducens
Casperula, hunc foruli magnaque Reate dicatum
Cœlicolum Matri . . . .

Sicut & Peligni à Solymo Phrygio Duce se originem ducere profitentur, ita Ouidius. *Ouidius 4. fastorum.*

Huius erat Solymus Phrygia Comes vnus ab Ida
A quo Sulmonis mœnia nomen habent.

Et vtraque eadem ratione Sabinorum prolem nonnulli existimarunt, sic Ouidius. *Ouid. 3. fastorum.*

Et tibi cum prauis miles Peligne Sabinis,
Conuenit Huic Genti quartus vtrique Deus.

Eò etiam præcipuè quod Casperula in Sabinis sit, & quod vtriusque gentis communis erat Sermo, hernice, enim saxa Sabini, Marsique vocant, sic Seruius ad Virgil. cumque etiam, & Herculem communem cum illis Deum colant, quem illi suum auctorem venerantur. Silius. *Seruius ad 8. Virg. Silius 8.*

Ibant, & læti pars sanctum voce canebant
Auctorem gentis, pars laudes ore ferebant
Sabe tuas, qui de Patrio cognomine primus
Dedisti Populos magna ditione Sabinos.

Et in mea ipsius Patria lapis adhuc supereſt, dedicationem apricorum Herculi tutelari factam atteſtans, cuius verba hic transcribere ad firmitatem argumenti iudicauimus.

HERCVLI. DEO.
MILITES. APRICA.
CECILIANVS.
MAG. CVRAVIT.
C. SALTATORIVS. C. F.

Itaque à Marro Duce primum Marrubij seu Mætruuij, postmodum (attrito vocabulo) Marsi sunt appellati; quod non ita affirmamus, vt primas Colonias ab eo inuectas credamus, cum multò ante à filijs Noè Italiam, & hanc nostram pariter Regionem habitatam fuisse constet, & ab alio etiam Duce antiquitus denominatam, & ab illo forsitan nomen immutatum, vt propagatione Vniuersi Orbis re-

fert

Flau. Ioseph. antiqu. Hebr. lib. 1. fert Flauius Ioseph Hebræus post confusionem linguarum contigisse, nam gentes, sermonum varietate perturbatæ ex suprema ordinatione prænoniti, ne vacuus habitatoribus Orbis existeret, diuersas plagas inhabitare cæperunt, quod & diuinæ scripturæ testimonio comprobatur in Genesi, in qua numerum filiorum Iaphet recensendo

Gen. cap. 10. dicitur. Porro filij Gomer, Ascenez, & Riphath, & Thogorma filij autem Iauan, Elisa, & Tharsis, Cetthim, & Dodaznim. Ab his diuisæ

Gen. cap. 11. sunt Insulæ gentium in regionibus suis vnusquisque secundum linguam suam, & familias suas in nationibus suis, & in sequenti capite. Atque ita diuisit eos Dominus, ex illo loco in vniuersas terras, & cessauerunt ædificare Ciuitatem.

Cethim, seù Kithim ex interpetratione LXX dicitur Italia, cuius Regiones Colonijs vbique erectis, à Ducibus nomina sortitæ fuerunt, & qui postmodum aduentarunt, vt æternitati sese adscriberent (prioribus immutatis) de suo dederunt, quod pariter in hac nostra Regione contigisse suspicamur. Siquidem primò Marrubij, à Duce Marro, antiquata veteri denominatione, vel à Mari (si ab etymologia licet argumentum sumere) denominari cæperunt, vt placet Seruio ad illud

Virg. Aen 7. Virgilij: Quin & Marrubia venit de gente Sacerdos.

Vbi Marrubij, inquit appellantur, quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, quanquam alij Marrubios à Rege dictos volunt.

Neutrum eorum tamen non displicet. Certè enim primi habitatores non alij quam Aborigines fuerunt, ipsiusque Noè magni Nepotes, siquidem, & ipse cum Tirea magna vxore Italiam (relinquendo Armeniam habitatoribus repletam) naue aduectus, oram Tiberis penetrauit, vt Titea Aterni: & ab ipsis Colonias non paucas inuectas Petrus Ioo Casella de primis Italiæ habitatoribus asserit. Aduenit etiam

Leo Caselle de primis Ital. habitatoribus. Ianus placida excepeus Tiberis vehitura, quicum & noui Aborigines. Aduenit, & Vesta mari supero ad Aterni ostia, cui montana magis, & illius fluminis placuere fontes, & postmodum cum necessariò Coloniæ deducendæ essent, ex vtrisque Aboriginibus, & Vestinis eadem ratione, qua & depositi erant deducebantur, siuè per Apennini, vt diximus, propinquiores sinus, siuè per ceteros montes, & litoralia, quorum portus clauserant, Ianigenarum Custodibus scilicet per Colo-

Berosus lib. 3. Ioã. nias communitos.

Rotinus Antiq. Rom. lib. 2. cap. 4. Antiqui enim Noemum Ianum appellarunt, quem bifrontem effinxerunt, cui & Saturni nomen etiam indixerunt, de cuius nomenclaturæ ratione plura Cicer. de natura Deorum, & Macrobius in Saturnalibus, eique (vt assolebant) homines noua promebant, & rerum singularitate insigniti diuinos honores exhibebant, & quod ad hanc nostram orã peruenerit, & Colonias instruxerit clarè testatur Dionysius

Dionys. Halic. lib. 1. Halicarnasseus, qui enumerando illa, quæ sua ætate extabant, Oppida

Digitized by Google

ait, in quibus Aborigines habitarunt pauca supererant ætate mea: maxima eorum pars bello, alijsque pestiferis calamitatibus oppressa, desolata est.

Et post recensita aliqua subiungit. Ostenditur, & quædam Insula, cui nomen Issa palude cinta, quam absque munitione manufacta Incolæ cænosis, ac paluſtribus aquis freti, tanquam mœnibus, habitasse feruntur; Issa proximum est Maruuium in intimo eiusdem paludis recessu situm, distans quadragesimo stadio à Septem aquis, quæ ita vocantur. *Maruuios simplici, r, scribit Halicarnasseus, vtpotè à Mari dictum, sic lib. 1.*

Ad hæc etiam refertur illud Virgilij, de gente vetusta. Ioachim Vadianus in abbreuiatura Geographiæ Italiæ, vetustissimam gentem Marsorum appellat, à quibus, & Marucini originem trahere gloriantur, vt eruditissimus Lucius Camarra in suo Theat. antiquo profitetur in cuius etiam rei testimonium in ipsa mea Patria nobile Iano dicatum erat templum, cuius vestigia hac mea ætate supererant, cum Apostolo Bartholomæo nouum ex illo ædificaretur; & æreï numnii non pauci effigie Iani bifrontis ex vna facie, & ex aduerso Nauis rostrata, cum Fucinus lacus eructat, inueniuntur. *lib. 1. capi 1. & 2.*

Satis sit vetera recitasse, vt habentur, quæ cum, vt vera asserere, non audeamus, verisimilia tamen dicimus, ita Iustinus. Sunt hæc similia veris, non vera; Potuit, & sic argumentari Saturnus cum potentissimus Rex esset ad retinendam Parentum suorum memoriam, nomina eorum Cœlo, terræque dedisse, cum hæc prius alijs vocabulis appellarentur. *Iust. cap. 11.*

De fortitudine Marsorum, & fœdere cum Romanis inito.

CAP. V.

NOn minus genere, quam fortitudine gens nostra inter Italiæ Populos emicuit, etenim, & animi vires ad aduersa depellenda, & corporis robur ad ardua capessenda Auorum hæreditas fuit, vnde Mantuanus Vates non vulgari illo encomio extulit, cum cecinit. *Virgil. 2 Georg.*

Hoc genus acre Virum Marsos, pubemque Sabellam:

Et non in ignauiam prostrati, sed armis, & militari disciplinæ operam dando, veramque Hostibus ostentarunt, plùs viribus, artisque peritia, & disciplina belligerando, quàm armis fidendo, quam laudem Consul Poeta tribuit, cùm inquit.

Ac

Silius lib. 13.

. . . . . Ac Marsica Pubes
Et bellare manu, &c.

Et spectata virtute adeò celebris fuit, vt etiam remotis gentibus timorem incutere nouerit, quod Horatius sic canens affirmat

Horat. lib. 2. ode 20.

Me Colchus, & qui dissimulat metum
Marsæ Cohortis Dacus . . . .

Et à Romanis ipsis, qui sua potentia Orbem penè superarunt, ob hanc vnam gentem ad excidiũ propè deuenitur, vt idem ipse in Epod. testatur,

Hor. Epod. lib. od. 17.

Suis ipse viribus Roma ruit,
Quam neque finitimi valuerunt perdere Marsi,

Et quanquã nõ numerosa propago, sed exigua esset Natio, nec amplum terræ suum impleret, non solum apud Exteros, sed penes ipsos Orbis Victores, siuè pro ipsis, siuè contra ipsos arma sumpsit, & strenuitatis suæ nomen ampliauit, de qua Strabo. Hæc autẽ Natio, ait, exigua est quidem, cæterùm fortitudine conspicua, ostentata Romanis eorum sæpissimè virtute; primùm quidem cum aduersus eos bellum gerebant, secundò cum ipsorum militiæ societatem inibant, Tertiò cum & libertatem, & Ciuitatis communionem assequi volentes, repulsam passi desciuerunt.

Strabo lib. 5.

Proprium, & peculiare Marsorum semper fuit vincere, & hostes superare; gens quippè assueta armis, & animi ferocia cum habitudine corporum iuncta, & constanti virtute quorumcumque hostium potentiam parum timendo, ad aspera, & periculosa rerum certamina properabat, & sic spectata eorum virtus erat, vt quamquam in ipsa Romanæ Reipub. iuuentute, pro ea tuenda, ampliandaque delectus Militum haberetur, tamen fortissimorum Virorum nostrorum legionem deligebant, quam Albæ ad quæque paratam semper habebant, de qua Cicero in Philippicis: legio, inquit, Martia Albæ constiterat in Municipio fidelissimo, atque fortissimo, & alibi, Albæ constiterunt in vrbe opportuna, munita, propinqua. Huius Martiæ legionis legio &c.

Cicero Philip. 3. & Phil. 4.

Et in vrbis dominium, ad Barbarorum impetum retinendum ferociamque debellandam trãsmittebantur, cuius tribunatum antequam ad fastigium attingeret Imperator Claudius II. in Illyrico gessit. Habebant autem ad certamina permagna, & præcipua scuta, quæ decumana appellabantur.

Sic Varro: Samnitibus, ait, scuta ad summum æquali fastigio, in imo verò arctata; Marsis amplissima, quæ decumana dicta sunt; quæ Festus Albentia vocat; Albentia scuta dicebantur, quibus Albenses, qui sunt

Varro lib. 6. cap. 22.

Digitized by Google

Marsorum genere vsi sunt, hæc autem decumana vocabantur, quod essent ampliſſima, vt decumani fructus.

Decebat enim fortes armis etiam præcellere, vt præcipua essent, cui præcipua erat virtus, & fortia fortibus darentur, robur enim fortiſſimorum Virorum eos Breuiator Liuij appellat. Quorum virtutem cùm ſpectatam haberent Romani, in ſuam ſocietatem, amicitiamque deuinxerunt, quæ ſolum inter bonos, conſimileſque contrahitur, paria enim virtutis ſtemmata vtrique, ideoque animorum coniũctio facilis, vt firma, nec inutilis, aut inoperoſa illis fuit, quippe quantum adiunctis Marſorum armis profecerint, imperium, Ditionemque dilatauerint, ex ſequentibus demonſtrabitur. In geſtis eorum Princeps ipſius Hiſtoriæ Romanæ (meo quidem iudicio) primum gentis noſtræ mentionem facit, cum belli Volſcorum narrationem protrahit anno ab V.C.ccc. XLVI. Cum Æqui, Volſcique agrum latinum, & Hernicum prædarentur, & ad occurrendũ prædationi, habito militum delectu, exercituque comparato venerunt ad arma, vnoque certamine Æquis, Volſciſque victis, ad nos vſque victricia arma tranſierunt, ſic Liuius refert. Victor Exercitus depopulatus Volſcum agrum, Caſtellum ad lacum Fucinum expugnauit, atque ex eo tria millia hominum capta. *Liuius lib. 4.*

Ad lacum Fucinum Marſi tantumodò incolunt, circumſtant enim vndique; ideò nullus dubitationi locus eſt, Caſtellum expugnatum Marſorum fuiſſe.

Quid verò poſt hæc egerint Marſi, quemque fecerint belli finem Liuius non recenſet, iacturam tamen hanc æquo animo tuliſſe, iniuriamque inultam reliquiſſe, auitæ Virtutis oblitos, non facile credimus; veriùs tamen fortunam belli varijs certaminibus tentaſſe arbitramur, quæ tempus abroſit, non enim omnia, quæ geſta ſunt poſteris remanſerunt, multa enim temporis iniuria, & Hiſtoricorum deperditis voluminibus aboleta deſiderantur, quæ ad Hiſtoricam narrationem, & veritatem prodeſſent; ſunt & ipſius Liuij, Taciti, Polybij, aliorumque antiquorum mutilata, vix enim fragmenta habemus. Vnde Ouidius ſic contra edacitatem temporis exclamat. *Ouid. Metamorph. lib. 15.*

Tempus edax rerum, tuque inuidioſa vetuſtas
Omnia deſtruitis, vitiataque dentibus Æui.
Paulatim lenta conſumitis omnia morte.

Credibile tamen eſt, hac occaſione inter eos bellum exortum, & ex eo mouemur, quod poſt hæc ſocietas arguitur ex Liuio lib. 8. conſenſit, & ſenatus in bellum, Conſuleſque duobus ſcriptis exercitibus per Marſos, Pelignoſque profecti, adiuncto Samnitum exercitu, ad

Digitized by Google

Capuam, quo iam latini, foeijque conuenerant, castra locarunt.

Dum enim patiuntur pacatum exercitum per suum agrum duci, haud dubiũ est, fœdere Romanis fuisse sociatos, & post depopulationẽ pace firmata, cum hæc acciderint anno ab. V. C. cccc. XIV cons. T. Manilio, Torquato, & Publio Decio Mure, & sic post depopulationem Castelli annis LXVIII. eamque fœderis societatem anceps Romanorum deliberatio ad bellum Vestinis inferendum demonstrat, quippe cum in suspicione veniſſet Vestinos Samnitibus iungi, & pacem, deinde defectione diù hæsitatum fuit, & inter alios bellicos apparatus, nulla potior cura Consulibus, vt ad Senatum deferretur, quam ista, dubitabant siquidem Patres, ne impunitas in lasciuiam, superbiamque verteretur, & alijs exempla darentur, timebant autẽ ne Marsi, Peligni, & Marrucini, quique arma non postponenda Samnitibus iudicabant, in eorum damnum irruerent, & proximo bello cum vicinis inito præmoniti societatem, amicitiamque rumperent, ita Liuius,

Et erat, inquit, genus omne abundè bello Samnitibus par, Marsi, Peligni, & Marrucini, quos si Vestinus attingeret, omnes habendos hostes.

Liu. lib. 8. Quod Vestinorum bellum cum exortum fuerit L. Furio Camillo, & Iulio Bruto Scœua Consulibus anno V. C. cccc. XXIX. in amicitiam Romanorum, post relatam depopulationem Castelli Marsi, deuenisse demonstrat.

Sed ea societas non diuturna, sed breui annorum curriculo dissoluta, ea est humanarum rerum conditio, absolutis siquidem penè annis XXII. cum bellum Samniticum Romanos vrgeret, nostrates, iunctis armis, memorabile bellum glorioso facinore reddiderunt, licet superior Romanus exisſeret Q. Fabio Mure, Tulliano III. & P. Decio Mure II. A. V C. cccc. XLV. de quo Liuius, Cum Samnitibus, inquit, acie dimicatum, haud magno certamine hostes victi, neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent, sequuta Marsorum defectione, Peligni eorum fortunam habuerunt.

Liu. lib. 9.

Primum bellum appellat Liuius, cum nullum anteà recitasset, & cũ asserit defectionem, sequitur quod antea in fœdere erant, siquidem defectio est à fide cessare, & rebellem se reddere.

Ea (vt reor) defectionis causa fuit. Vltà Caudinæ clade, Romani postratis Samnitibus, pacisque conditionibus reiectis, penè biennales inducias concessere Appulis, Theanensibus, & Canusinis æquo fœdere dato, & in exitu illius anni creatis nouis Consulib. S. P. Nautio Rutilio, & M. Papilio Leno A. V. C. cccc XXXVIII. L. Aemilius Dictator aggressus oppugnationem Satriculæ occasionem rebellandi Samnitibus dedit, eum Satriculani essent eorũ socij, ad quos tuendos exercitum comparauerunt, fortuna belli tentata, & abiecta spe tuendæ Satri-

Digitized by Google

tricula, Postiam, & Plestiam Romanorum Socios, vt parem dolorem hostibus redderent circumsederunt, tandem sequenti anno Romani Satriculam, Samnites Plestiam capiunt; sic Liuius, Samnites, ait, Duce amisso, & per equestre certamen teneatis viribus amissa Satricula, quæ nequaquam defendebatur ad Plestiæ obsidionem redeunt, intraque paucos dies Satricula Romani per deditionem, Plestia per vim Samnites potiuntur. *Liu. lib. 9.*

Marsi, igitur, ea occasione offensi, cùm Plestiam eorum Vrbem, nec tueri à Romanis, nec redimi (captâ ab hostibus) & intrà breue tempus in Æquos eorum conterminos arma vertere viderent, recentis cladis, & futuri damni timore compulsi (ne illis subactis) æquale periculum subirent; bellum cum Romanis instaurarunt, iunctaque eorum arma cum Æquis fuisse pacis petendæ legatio haud dubiè demonstrat. Siquidem qui fortunam belli inæqualibus viribus experiri veriti, cum numero maiores hostium copiæ essent, comminus acie dimicare effugiunt, eo consilio vsi, ne opprimerentur, vltra mœnia Vrbium contegi, quo melius tueri, & difficilius exitus belli hostibus redderetur, diffuso exercitu vnusquisque ad Vrbem tuendam Milites mittit, sed quid? non sunt fortibus munimenta murorum obstacula, intra sexaginta dies quadraginta eorum oppida capiuntur, & ad internecionem nomen eorum penè delerum, de illis Romanus triumphauit, deiiciuntur. ideò animi, finitimi Oratores pacis Romam mittunt, inter quos, & nostrates, illisque fœdus datum, & in amicitiam recipiuntur; vt Liuius, De Æquis, ait, triumphatum, exemploque eorum clades fuit vt Marrucini, Marsi, Peligni, Frentani mitterent Romam Oratores pacis petendæ, amicitiæque ijs populis fœdus petentibus datũ.

Æqui iterum ad arma, iterumque vincuntur, & renouant Romani triumphum, exoritur interim Hetruscum bellum, & Vestinis pacem petentibus datur; Marsis, quibus potentia Romanorum & vicina arma suspecta erant, coniunctorum Populorum deditio non parum timoris iniecerat, augebatur etiam suspicio ex Colonia nuper Carseoli in eorum fines deducta, ne communem sortem haberent, imminenti malo occurrere deliberauerunt, eorumque agrum armis tueri constituerunt, quo cognito, Romani in suspicionem adducti, & si in societate essent, exercitum in eos parauerunt, ne quid noui specie cuitionis proprij agri molirentur, & L. Maximus Dictator cum exercitu proficiscitur, vnoque prælio eos fudit, & in munitas Vrbes confugere coegit; fœdus tamen postea, illis petentibus renouatum, sic fortuna rmit; eamque fœderis renouationem recitat T. Liuius, qui Marsorum, inquit, agrum vi tueri nunciabatur profectus Dictator cum exercitu, prælio vno Marsos fundit, compulsis deinde in Vrbes munitas, Miloniam, Plestinam, Fresiliam intrà paucos dies cepit, & partem agri mulctatis Marsis fœdus restituit. *Liu. lib. 9.* *Liu. lib. 10*

Digitized by Google

His varijs rerum euentibus vires, & militaris disciplina Marsorum experimento comprobatur; timentur, vt fortes, in societatem ascisciuntur vt similes, vincuntur, sed non fertur de illis triumphus, immo vt Appianus ait, nec de Marsis, nec sine Marsis triumphatum fuit, & post hæc, eorum constantia in omni Reipub. cætu emicuit, & siuè Italus, siuè Barbarus hostis Romanis fuerit, semper comites, sociosque habuerunt, excepto vnico illo sociali, de quo inferius, cum pro lib ertate, & Ciuitate bellatum fuit.

Appian. lib. 1. de bello ciuil.

De Bellis antiquissimis.

CAP. VI.

NOn vno aut altero bello, sed in omni rerum periculo, siue appeterentur, siuè alios appeterent Romani, quocumque eorum status verteretur pactæ semel fidei perseuerantiam, inuincibilemque animi cõstantiam gens nostra, ad vtramque fortunam parata, demonstrauit, siquidem fidi, forteſque socij extiterunt, nec eorum virtutem. aduersæ fortunæ casus deterruit, non frangitur in aduersis Amicus, sed roboratur, quod non vno tantum exemplo demõstrabimus. Illud nobis primum occurrit, cum non prospero rerum euentu cum Pyrrho Epirotarum Rege à Tarentinis in Italiam aduocato, iterum certamen est initum, & nouis Macedonum monstris (quippe eo primum bello Elephantes ad pugnam eucti) Romanorum imperterrita fortitudo deiecta, & profligatis exercitibus, bina trophæa hostibus concessa fuere, non sine Epirotarum cæde, & plurimo profuso sanguine, ita vt Victor proclamauerit, si alia pugna iterum Romanos vicerimus, omninò peribimus. Rerum Romanarum perielitantium casus Brutiorum, Lucanorum, & Samnitum animos à Romanis auertit, Victorisque arma sequuti, in apertam defectionem deuenerunt. At non ita Marsi, nam inuiolabili fœderis Sacramento eorum fides firma, stabiliſque fuit, nec animum à societate (licet aliorum exemplo prouocati) auerterunt, & si Victoris arma ad mœnia penè Romanæ Vrbis aduecta vidissent, quod non obscurè annuit P. Sulpitius Galba in concione pro bello, Philippo inferendo, recitata à Liuio. Quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, saluis Ducibus, saluis tot exercitibus, quos punicum postea bellum absumpsit, agressus Pyrrhus tamen concussit, & victor propè ad ipsam Vrbem Romam venit; Nec Tarentini modo, Oraque illa Italiæ, quam magnam Græciam vocant, vt linguam, vt nomen, secutos crederes, sed Lucanus, & Brutius, & Sãnis à nobis defecerunt.

Liu. lib. 31

Et prosequitur Oratio exprobando deficientium infidelitatem, quos

Digitized by Google

quos ſolum antedictos appellat; nec de noſtra gente conquæritur, quæ cum in fœdere eſſet, belli ſocia fuit, quod ex alio demonſtratur.

Refectis viribus Romani, doctique qua arte vincerentur, in auctorem irruerunt, illumque ſolo cedere, & ad propria remeare coegerunt, & in eos poſt modum, qui cum Pyrrho conſenſerant arma mouerunt, infidamque perfidiam vlciſcendo omnes ſubuerterunt, ſic Polybius. Acriter igitur huic bello inſiſtentes, Pyrrho, eiuſque copijs tandem ex Italia expulſis, rurſus eos quoque, qui cum Pyrrho ſenſerant, ſubuertebant. *Polybius lib. 1.*

Nec defectionis culpa in nos refertur, quorum fidei firmitas in ſuſpicionem non venerat, nec verebantur eos ſocios, ſtabileſque Amicos permanſuros, imò tanti eorum animi ſinceritatem faciebant, vt cum timor Gallici exercitus, qui ex Alpibus ad confederationem Boiorum in Romanæ ditionis irruptionem deſcenderat, non parum animos incuteret, in Marſos, Ferentanos, Veſtinos, & Marrucinos omnis ſpes Reipub. Senatuique fuit, & eum ad occurſum aduentantium Gallorum exercitum, copiaſque dirigerent pro conſeruatione Vrbis & Senatus delectum Militum, & quos fidentiores iudicarunt habuerunt, & vt præſidio eſſent in ipſa Vrbe ſtationem decreuerunt, ijque noſtrates, & alij fuerunt, ſic Polybius, Marſorum autem, inquit, & Marrucinorum, & Ferentanorum, & præterea Veſtinorum peditum viginti millia, Equitum autē quātuor millia. Et cum punicum bellum inſurrexiſſet, & Annibal ſuperatis Alpibus in Italiam deſcendiſſet, ſocius Romanæ fortunæ Marſus miles fuit, armaque contra Afros tulit, & vt præcluderet hoſti viam ad Ticinum occurrens, in conflictu cum hoſte non ignotæ ſtrenuitatis facinora oſtendit, eoque in bello fidem, quam Romanis præſtitit, illuſtrauit, de qua Silius cecinit, *Polybius lib. 2.*

> Dumque ea Gallorum Populi dant funera campo
> Accitas properè caſtris in prælia Conſul
> Raptabat turbas; primuſque ruebat in hoſtem
> Candenti ſublimis equo, trahit vndique lectum
> Diuitis Auſoniæ Iuuenem, Marſoſque, Coramque, *Silius 4.*

Et licet poſteà, Traſimena victoria elatus, Afrorum Dux Annibal (cum nequicquàm ageret in Spoletana expugnatione) per Picenum exercitum ducens, Marſos ipſos deuaſtaſſet, ij nec viribus, nec animo defecerunt; Quippe cum apud Cannas infelici rerum euentu, iterum certamen eſt initum, noſtrorum militum copiæ adfuerunt, & ad retundendum Inimicorum furorem in conſpectu aciei ſunt oppoſitæ, vt Silius inquit, *Silius 9.*

Tum

Digitized by Google

Tum minitans properè describit munera pugnæ
Quique feras sæuus gentes, aciemque Nealces
Temperat, hac se se Marso cum milite, cumque
Samnitum opponit signis, & Iapyge alumno.

In quo victor Poenus adeò memorabili clade Romanos affecit, vt tres anulorum aureorum modios, quos è mortuorum nobilium manibus euellerat Carthaginem miserit, tàm luctuosa, & lacrymabilis pugna, & Romanis, & nobis fuit, cum & Cohors nostra simul victa ceciderit, vt paulò post cecinit Silius

Passim signa iacent, quæ Samnis bellifer, & quæ
Sarrastes Populi, Marsæque tulere Cohortes.

Et si his contrarijs auspicijs apud Cannas Res Romanorum in magno discrimine venisset, & multi nostrorum cecidissent, & ob id ex confederatis socij non pauci defecissent, vt in calamitatibus assolet, *Liu. lib. 22* vt Liuius, Quanto maior, ait, hæc clades superioribus cladibus fuerit vel ea res indicio est, Quod qui sociorum ad eam diem firmi steterint? tum labare cæperunt nulla profectò alia de re, quam desperare cæperat de imperio.

Et prosequitur numerando Populos qui ad Poenos defecerunt (Marsis exclusis) gloria siquidem nostrorum est, non numerari inter deficientes, sed sociari aduersæ fortunæ sociorum, illorumque status miserer, non aduersari; suamque in hoc infelici rerum concursu, fuisse animi benevolentiam demonstrasse existimarunt, nisi ad reparandum gloriæ monumentum, & damna recapessenda alacri animo ad maiora se præpararent; Cum enim Senatus ad oppugnandam Carthaginem exercitum conflaret, Marsi voluntariè nomina dederunt, *Liu. lib. 28* & vt socij calamitatum in bello Cannensi fuere, ita militiæ signa sequentes huius Victoriæ triumphi participes fierent, vt Liuius. Marsi, inquit, Peligni, Marrucini voluntaria nomina in classem dederunt.

Quo confirmatur in fœdere præstitisse, si quidem non delectum de nostratibus, vt de subditis, habitum; sed cum quæ molirentur Romani innotescerent, ex animi arbitrio, quo fortuna tenderet, se spoponderunt, est & aliud eorum constantiæ exemplum quod afferimus.

Iam exorta erant Ciuilia bella, Cæsar, & Pompeius de primatu decertabant, obsidebant Cesarienses comitium, quod pro Pompeio tenebatur, nostri ad Reipub. statum animum intendentes, Pompeij partes sequentes, in eā se receperunt Vrbem, in qua Domitius præfecturam gerebat. Is cum periclitari res videret, ad Pompeium scripserat, vt præsto esset, ad quem cum rescripsisset, se in summum rerum periculum non deducturum sed suppetias statō tempore daturū; Pertertius

ideò

idcò Domitius dissimulato responso, fugâ capere machinabatur; quod cum exercitus ex colloquutionibus cum fidentioribus perscrutatus esset, & in faciem ipsius trepidantis consilium legisset. Primores Milites secessum faciunt, & in quæstionem Domitij consilium adducunt, & vt quisque suæ saluti consulat, statuunt; hanc ignominiæ notam effugiunt Marsi, & fugæ consilio aduersantes à cæteris, recedunt & vt constantiam, quam profitentur, ostendant in munitissima parte Ciuitatis se recipiunt, tantaque dissentio cum reliquo exercitu oborta fuit, vt ad arma deuenerint, nec cessatum à pugna, donec detecta dissimulatione, & cognito Domitij consilio, illum Cæsari offerunt, & in eius potestate Ciuitatem, se seque dederunt. cuius fortunam postmodum sunt secuti, quod, & in suis commentarijs de bello ciuili lib. primo recitat. Ab his primo Marsi dissentire incipiunt, eamque Oppidi partem, quæ munitissima videretur, occupant, tantaque inter eos dissentio extitit, vt manum conserere, & armis dimicare conarentur, post paulò tamen, internuncijs vltrò, citròque missis, quæ ignorabant de L. Domitij fuga cognoscunt, atque omnes vno consilio Domitium productum in publicum circumsistunt, & custodiunt, legatosque ex suo munere ad Cæsarem mittunt, se se paratos esse portas aperire, quæ imperauit facere, & L. Domitium vinum in eius manuum potestatem eras dare.

Cæsaris comm. de bello Ciu. lib. 1.

De bello Marsico, seù Sociali, deque causis vnde motum fuerit, & prodigijs ante illud exortis.

CAP. VII.

AMicitiæ, & inimicitiæ Mortalium non sunt immortales; humana consilia mutantur tempore, regnum vtilitate; quæ ad vicissitudinem vrget ratio, ex insurgentibus nouis ad odium impellit, cessantibus scilicet, quæ animum mutuum; vt mutuis prosequamur officijs.

Dum Populus Romanus suis contentus legibus inuiolata iura sociis seruauit, pax, quietique diuturna fuit, sic enim fœderis pacta in æquilibrio sunt posita, vt quæ socius à socio requirit, ipse exhibeat, sed cum ex prosperis fortunæ euentibus magnarum rerum successibus elata Romanorum superbia, senescente virtute, lasciuiret, cultus Iustitiæ, corruptis moribus, languescerent; ad deliciarum illecebras solum intenti, publicarum rerum curam posthabita, corpor omnia obrepserat, Vnde primum inter Ciues contentiones, post modum externa manarunt bella, atque huius belli causam refert Diodorus Siculus in fragmentis.

Diod. Sicul. lib. 37.

Belli

Digitized by Google

Belli causa prima fuit, quòd Romani compositis, sobrijs, & continentibus moribus, per quos tantopere creuerant, ad pernicioſum deliciarum, & intemperantiæ ſtudium deſcinerant; Hinc ob corruptelam orta Plebis aduerſus Senatus ſeditione, cum deinde Senatus Italorum opem imploraſſet, & ei optatum illud Romanæ Ciuitatis Ius pollicitus fuiſſet, idque lege ſancirum promiſiſſet, cum promiſſio nihil Italis præſtaretur, exarſit ex illis bellum aduersùs Romanos, conſulatum gerentibus L. M. Philippo, & Sex. Iulio Olimpiade. CLX.

Quod vt qualitèr acciderit intelligatur, repetenda paulò altius res eſt. Iam diù gens noſtra pro finibus Imperij dilatandis armis inſudauerat, & cladibus, calamitatibuſque attrita, quæ mala aduenerant, ſuſtinuerat, quot enim tot bellis ex noſtris ceciderint, ſuperiora indicarunt, obliteratis tamen fœderum placitis ad inæqualia iudicabantur, & laborum, & facinorum memoria, & auxilia in omni apparatu bellico præſtita, quibus ad faſtigium Imperium deuenerat, iam abſoleta, auctis vectigalibus, auaritiæ Dominantium inſeruire, duplicem militum numerum dare, tributa noua pendere cogebantur; Neque hoc vno tantum malo, Marſi, Italique omnes premebantur, ſed diuitum elata potentia, latifundia contra legum edicta per totam Italiam auxerat, quæ ſpoliatis antiquis poſſeſſoribus, colenda ſeruis addixerant, ob idque arua Ciuitatis, lareſque deſerere coacti; hoc vnum conſilium, in tanta rerum acerbitate fuit, in Vrbem ſe recipere, quæ Imperij domicilium erat; Cum iam deuicta Africa, Aſia, & Macedonia, penè Vniuerſi Orbis dominatu potiebatur, ibi melius, & commodius vitam ducere arbitrabantur, eoque iure vti licere, ſicque ex omni Italia concurſus migrantium ad Vrbem in dies augebatur, vt Ciuitate potirentur, quam tantopere optauerant, illiuſque Ciues aſcribi, quod tamdiù rationibus ſuis accommodatum exiſtimarunt, & de quo pluries conqueſti fuerunt, vt Paterculus, Queſtos eſſe Italicos, ait, quod cum duplici peditum, equitumque munere fungerentur, Ciuitatis tamen Romanæ expertes eſſent.

Appianus lib. 1.

Paterculus.

Siquidem A. V. C. DLVIII. M. Catone, & L. Valerio Flacco Coſſ. nouum Ius Ferentinates tentarunt, vt latini, qui in Coloniam Romanam nomina dediſſent Ciues Romani eſſent, cum autem Puteolani, & à Salerno, & Buxento aſcripti Coloni, qui nomina dederant, ob id ſe pro Ciuibus Romanis ferrent, Senatus iudicauit eos Ciues Romanos non eſſe, vt apud Liuium.

Liu. lib. xxxiv.

Quod cum ipſis denegatum eſſet, & conſilio præcaueri non poſſet hac arte aſſequi exiſtimarunt; ſedibus igitur, ac penatibus ſuis, furtim Romam traductis, clam in Ciuitatem irrepſerunt, ibique vti Ciues cenſebantur, quod & aliud malum peperit, nam qui remanſerant pro iam cenſitis, & commigratis eundem cenſum pendere, militeſque eodem numero dare cogebantur. Vnde Socij latini nominis tanto one-

Digitized by Google

ontre oppreſſi, vt Senatus huic licentiæ fræna inijceret, & vt in ſuas quiſque ædes redirent poſtularunt Lepido, & Flaminio Coſſ. A. V. C. D.LXVII. & à Prætore Q. Terentio Culleoni Cenſori negotium datum, à quo duodecim millia latinorum Ciuitatem arripuiſſe inuenti ſunt, quibus vt ad ſuas redirent ſedes imperatum fuit, ſed cum per hoc onera non alleuiarentur, vt legis edictum elideretur per fraudem excogitarunt. Ex alterius legis beneficio, qui ſociorum domi liberos ex ſe natos reliquerat, Ciuitatis iura potiunda concedebant? qui filios, quos habebant, quibuſcunque Romanis mancipia, ea conditione, vt manumitterent, dabant, à quibus poſtea manumiſſi Libertinorum Iura obtinebant, & ſic qui liberos ex ſe natos domi reliquerat, & qui non reliquerat Ciuis Romanus efficiebatur. *Liu. lib. 12.* *A. V. C. DLXXVI C. Claud. et T. Sempr. Coſſ.*

Poſtmodum edicto autem ſpreto, promiſcuè ſine lege, ſine ſtirpe in Ciuitatem Romanam tranſibant, exinde per aliam legationem iterũ ſocij, & cum his Fregellani, Samnites, & Peligni conqueruntur, atteſtantes, quod ſi hoc permitteretur, infrà pauca luſtra oppida, agrique eorum deſererentur; nullumque militem (ob defectum Ciuium) dare poſſent, vndè ex S. C. C. Claudius legem edixit, vt ſocij in ſuas redirent Ciuitates, & ne quis, Ciuitatis mutandæ cauſa, quempiam ſuum efficeret, neuè alienaret, & ſi quis Ciuis Romanus factus eſſet, Ciuis non eſſet, & ſic, ex legis præcepto, ad ſua remearunt. Hæc cum ita ſe haberent, ageretque tribunatum P. Tiberius Graccus A. V. C. DCXX. ſubleuandæ Italorum miſeriæ, patrocinium ſumpſit, & luculenti oratione ad populum ſtrenua eorum facta, fortitudinem, fidelitatemque recenſuit, exprobrauitque infidelitatem, & inutilem ſeruorum numerum, & diuitum intolerabilem potentiam rememorando, eò deueniſſe monſtrauit, vt ad mendicitatem penè ſocios adduxerint, quippè qui omnia in ſuam redegerint poteſtatem; nam vt eorum poſſeſſiones quæ ex agris mulctatis illis aduenerant ampliarent, omni violentiarum genere vicinos ſolicitabant, vel pecunia ad vendendas, vel vi ad cedendas, & ſic optimis agris tota ferè Italia denudabatur; & licèt, quibus poſſeſſiones auferebantur continuus eſſet ad Vrbem acceſſus, conqueſtus tamen eorum non audiebatur, qua de re penè ad deſperationem adducebantur. *A. V. C. DCXX.*

Quibus malis, vt obuiaret Tiberius, ſe legem de agris diuidundis, Ciuitateque danda laturum ſpopondit, & ea promulgata, cum, vt ad effectum deduceret, poſt annum prorogari tribunitia poteſtas expoſceret, ab optimatibus, qui ægrè ferebant priuari poſſeſſionibus, quas acquiſierãt, interfectus, Ciuitatẽ Italis promiſſam dare minimè voluit. *Liu. lib. 58.*

Illo de medio ſublato, paulò poſt, cum Caius Graccus eius frater eãdem Prouinciam reaſſumeret, & qui ea lege agrorum ſuorum poſſeſſionem auertere viderant, P. Cornelium Cœpionem aduocarunt, quo vſo Patrono eas ſe retenturos confiderant qui, vt ea ad conſonantiam

Digitized by Google

reduceret,& vtrique parti satisfacere pertractaret domi scelere interemptus fuit.

Appian. *A. V. C. DXXV.* Interim non defecerunt,qui ad agros defendendos, vt Ciuitatem peterent,Italicos concitarent,quod alacri,ac libenti animo acceperũt, isque præcipuus fuit M. Fuluius Flaccus Cons. qui legem proferre profitebatur,sed Senatus (re cognita) distulit ad finem suscepti belli eum implicans, donec anno consulatus expleto, captus, etiam intercideretur, eodemque modo cũ C. Graccus T. F. ex edicto Italis, atque Ciuibus Romanis ius suffragiorum communicasset, vt inferendis legibus suffragatores haberet, Senatus pariter , qui aduenerant abire , cæteri nè ad quinque milliaria Vrbi appropinquarent , iussit.

Inde cum vterque ab inceptis non desisteret , sed ad profectum adducere conarentur, Principum in se animos concitarunt, quos, vt effugerent, & à tumultuosa multitudine se eriperent , Graccus vltra Tiberim per manus proprij serui mortem recepit , Flaccus à tumultuantibus in Vrbe occisus fuit.

Appian.

A. V. C. D. CLV. Spe igitur potiundi interclusa, magno dolore Italia exarsit,& aliquãtulum à postulatis destiterunt , donec anno V. C. DCLV. A. Lucio Crasso,& Q. Mutio Sceuola Cos. de Ciuibus regundis , lex lata fuit, vt in suæ quisque Ciuitatis ius redigeretur, qua, Principum Italiorũ animum plurimum exasperarunt , vt ex inde defectionem cogitare ceperint.

His accessit inter equestrem ordinem , & Senatum dissentio; iam ex Romuli instituto ,in omnes gradus Ciuium iudicandi potestas ad Senatores solùm aduenerat, mutilauerat illam, lex lata à T. Sempronio T. P. transferens in equestris ordinis cœtum de pecunijs ob iudicandũ captis,iudicium, quo fortunas, vitam Patrum, & Principum in manus habebant, & in tantam potestatem elati , interceptis victualibus peclabantur suo iure Rempub. & Senatus exilio Metelli,& dãnatione Rutuli omne decus Maiestatis amiserat,id ægrè ferens,omni vi nitebatur, crescentem audaciam confringere,& iudicia ad se reuocare; cum ecce ex odijs priuatorum publica suscipitur causa, siquidem inter Scipionem , & Liuium Drusum ex anulo in occasione venali , inimicitiæ cœpere,& Cepio partes plebis,& Drusus causam Senatus fouendam suscepit,quam vt viribus tuerentur pernicioſa spe largitionis, plebem concitauit, & Italicos Populos, spe Ciuitatis Romanæ potiundæ solicitauit, illisque adiuuantibus per vim, legem agrariam , & iudicialem, vt æqua parte (scilicet)iudicia penes Senatum , & equestrem ordinẽ essent, tulit; quæ vtrique ordini parum satisfecit , neutri enim grata fuit, ob idque Consules necem illi machinabantur ; qua, proditione domi suæ ab incognito, sequuta, qui partes illius fuerant sectati proscriptionibus damnabantur: Vnde nostrates, iterũ spe frustrati arte Senatus delusi , desperata ciuilitate , quã assequi aliter quam armis minimè

Liu. lib. 70.

Florus lib 3. cap. 17.

Plin. lib. 33. cap. Liu. lib. 71.

Digitized by Google

nè posse existimarunt, ad ea animum vertunt, sic Florus. Postquam ille domestico scelere oppressus est, eadem fax, quæ illum cremauit, socios in arma, & in expugnationem Vrbis accendit. *Florus cap. 8.*

Quid tandem facere debuerant Italici, ab Vrbe reiecti, cum refugerent, ad iura Ciuitatis non admissi cum postularent, vectigalibus non alleuiati, cum promerentur, cum onera pro Republica sustinuerint ab honore repulsi, nisi Romanorum ingratam perfidiam armis vlciscì, talesque se illis ostendere pro proprij iuris tuitione, quales cum eorum tuebantur visi sunt? quis eorum tolerantiam damnet? vel iustam defensionem inculpet? iustè igitur à Socio, à quo societatis iura obruta viderant recesserunt, iustè arma sumpserunt, sicque eos Paterculus defendit.

Quorum vt fortuna atrox, ita causa fuit iustissima, petebant enim eam Ciuitatem cuius imperium armis tuebantur per omnes annos, atque omnia bella duplici numero se militum, equitumque fungi, neque in eius Ciuitatis ius recipi, quæ per eos in idipsum peruenisset fastigium, per quod homines eiusdem, & gentis, & sanguinis, vt externos, alienosque, fastidire posset. *Paterculus lib. 2.*

At quanta futura clades huius belli fuerat, prodigia vndique exorta indixerunt, siquidem teste Plinio circa initium huius belli, Alcippe mulier Elephantum, & quædam Ancilla Serpentem peperit, & Cicero primo de Diuinatione sequentia refert. *Plin. lib. 2. cap. 83. l. 3. cap. 3. lib. 8. cap. 57.*

Initio belli Marsici, & Deorum simulacra sudauisse, & discessisse Cœlum, ex occulto auditas esse voces, quæ pericula belli nunciarèt, & Lanuuij clypeos (quod aruspicibus tristissimum visum esset) à muribus esse derosos. *Henricus Fernerius de obstentis cap. 8.*

His etiam maiora refert Plinius, In agro, inquiens, Mutinensi montes duo inter se cõcurrerunt, vnusque aduersus alterum, rapido motu, & inusitato strepitu quatiebantur, quasi ad pugnã concurrerent, & cum quisque ad suum rediret locum, oppida, quæ in medio erant concussa ruerunt, & animalia ferè omnia occiderunt, & interdiù (nam pluries id accidit) nocte ferè semper, die postero fumi, vaporesque ignei ad Cælum protendentes visi sunt, spectantibus ad viam Aemiliam multis equitibus Romanis, & viatoribus rei nouitate adductis. *Plin. lib. 2. cap. 83.*

Et licet fidem non excedant, cum naturali ratione peragi possibile sit, nec præterea obstenta ex varijs siquidem, vel terræ exalationibus, vel aeris impressionibus gigni, & produci effectus etiam maiores, probant Philosophi, quæ monstra sunt, quia rara; non ideo autem spernenda, cum longa obseruatione futurarum cladem demonstrari pronuncietur, licet ea Herodes ista ratione deriserit; vt Ioseph Hebræus. *Ioseph de bello Iudaic. lib. 1.*

Nihil nos, inquit, terreat rerum anima carentium motus atque arbitramini terræ congressionem alicuius futuræ cladis esse portentum, naturalia enim sunt, ipsorum etiam elementorum vitia, nullumque

Digitized by Google

damnum inferunt, nisi quod ipsa effeceriat. Attamèn natura ipsa verbosa est in tacitis monumentis, ita vt cum admirabile sit, quod productum est, aliud nos ex ostentis doceat intelligere.

Plutarc. in Sylu.

Referantur tamen, & alia non minore admiratione digna, quæ fidem superare videntur; vt illa quæ Plutarcus in Sylua refert. Hastæ, quibus vexilla gestantur per se ignem emiserunt, tres Corui pullos in via productos deuorarunt, eorumque reliquias intra nidum retulerunt; mures suspēsum in Templo aurum corroserunt e quibus Æditui quādam casse fœminam cæperunt, & ibidem quinque enixa masculos, tres absumpsit; quod autem maximum fuit ex aere sereno, & omni prorsus carenti nebula, tubarum sonitus increpuit, acutas, & lugubres intēdens voces, adeò vt cuncti præ magnitudine timoris vecordes comprimerentur. Pro monstro etiam est, quod S. Augustin. de Ciuitate Dei recitat.

S. Aug. de Ciuit. Dei lib. 3. cap. 23.

Antequam aduersus Romam, sociale bellum, latium commoueret omnia animalia humanis vsibus subdita, Canes, Equi, Asini, Boues, & quæcumque alia pecora, quæ sub hominum dominio erant, subitò efferata, & domesticæ lenitatis oblita, relictis tectis, liberè vagabantur, & omnium non solum alienorum, verum etiam Dominorum auersabātur accessum, non sine exitio, vel periculo audentis, si qui de proximo vrgeret; quanti mali signum fuit, quod tamen malum fuit, etiam si signum non fuit.

Superarunt longè omnia mala, siquidem tùm tremendum, & formidabile Romæ fuit, quale ante vnquam bellum fuerat ità vt Romanorū Imperium sub tanta mole ruere suspicabantur. Siuè autem à natura fuerint, siuè malorum Dæmonum arte, vt in cultu falsorum Deorum homines continerent, quod vel illusione, vel alio quoque modo eorum virtuti (sic Deo disponente) permisso, vel ab ipso Summo Deo proueneriat, vt Poeta de Ioue cecinit.

> Terrificam capitis concussit terque quaterque
> Cæsariem, cum qua terram, mare, sidera quassat.

Omina fuerunt: Vult enim omnium rerum Opifex, quibus quotidiana viluerunt per insueta monere; Sic tremendi Iudicij diem per signa denunciare promittit, vt cum ea viderint homines, finem cogitando, à malis auertantur, iusto timore perterriti, ac pœnitentiæ stimulis agitati retractent, quæ egerint mala, & bonorum operum fructu ad misericordiam Deum impellant, sic enim Damascenus dicebat. Ordinantur à Deo ad salutarem timorem imprimendum ob dira mala quæ comminari creduntur; sic Machab. 2. superis illos ostentis terrebat, quæ illi rogabant vt in bonum conuerteret; & ne à veraci Philosophia aberremus, cogitandum, ad hunc præcipuum finem Angelorum ministerio hoc agi; & quatenus Cometa sit effectus naturalis, tamen Deus vtitur naturalibus effectibus ad hunc finem.

Damasc.

De

De apparatu, & tempore, quo bellum Marsicum gestum fuit.

CAP. VIII.

EXasperatis (vtpotè qui spe potiundæ Ciuitatis fruſtrati) noſtrorũ animis, in facinus illud exarſerunt, vt cõtra Mundi Dominã, Victricemque insurgere viribusque quod alio pacto potiri nequierant, assequi cogitarent, iuraque armis vindicare, vt natura docuit, & ratio consuetudoque commoſtrat, ita enim Rotionalis adiuncta est irascibili potentiæ, vt ea, quæ ipsa suadet, tueatur, adspirantes ad Iura illius vrbis admitti, qu am viribus auxerant, & cuius imperium toto orbe dilatauerant. Repulsam in iniuriam retulerunt, diù clamitauerant, omnique opere insudarunt, spe tandem destituti, ad arma conuolare contenderunt. Vt Liuius,

Irati Italici, ait, defenſionem cæperunt agitare, eorum Coitus, coniurationes, orationesque in concilijs Principum referũtur, propter quod, & Seruius Druſus, etiam Senatui inuiſus factus, velusi ſocialis belli Auctor. *Liu. lib. 71.*

Et quia ad tantæ molis apparatum proprias vires haud ſufficere arbitrarunt, ideo quorum non diſſimilis erat cauſa conuenerunt, vt fœderis vnitate compacti, iunctis viribus decertarent, ſicque non ſolum, quos ſemper amicos habuerunt Marrucinos, Pelignos, & Veſtinos, ſed omnes ferè Italiæ Populos conuocarunt, vnde, & Florus declamat: Quid hac clade triſtius? quid calamitoſius? cum omne latium, atque Picenum, Hetruria omnis, atque Campania, poſtremo Italia, contra Matrem, & parentem ſuam Vrbem inſurgerent; cum omne robur fortiſſimorum fideliſſimorum Sociorum ſub ſuis ipſe ſignis haberent municipalia illa prodigia. *L. Florus lib. 3. cap. 18.*

Eaque de cauſa factum eſt, vt ab ipſis denominaretur, ſi quidem principium vnde exarſit dederunt, cum non æquo animo iniuriam tolerantes, armis, viribuſque protendere, & auſi fuerunt, & alios ſuſcitarunt, licèt poſtmodum ex confœderatione ſociali, & ex Populis Italicum pro libito ſcribentium ſit appellatum, ſic Strabo.

Marſicum, inquit, ideò nominatum eſt bellum, quoniam à Marſis ſuſcitatum fuerat, initium præſertim à Pompedio. *Strab. lib. 5.*

Fuſius de eo ſcripſerunt L. Cornelius Siſenna, & Alexander Epherius, ſed cum eorum ſcriptis facta etiam noſtrorum illuſtria exciderint, aliqua in Epitome Liuiana, & in Floro lib. 3. cap. 18, & in Oroſio lib. V. cap. XVIII. e in S. Auguſt. de ciuit. Dei lib. III. cap. 23; & in Cicer. de Diuin. lib. primo. Velleio Paterculo, & Eutropio noſtræ ſunt commodatæ ætati. vberius Appianus Alexandrinus lib. 1. belli ciuil. *L. Florus. Oroſius. S. Auguſt. Cicero.*

Digitized by Google

Paterculus. ciuil. & Diodorus Siculus pertractant, ex quibus contextum noſtrum comprobauimus.

Eutropius *Appian.* Tenue principium ab vna natione exortum magnarum rerum molem contraxit; Siquidem acceſſerunt Peligni, Veſtini, Marrucini, Picentes, Frentani, Hirpini, Pompeiani, Venuſini, Appuli, Lucani, & Samnites, quibus operante Pompedio rem tacitè aggredi conſilium fuit, & in die feriarum latinarum dum Conſules, magiſtratuſque immolabant, inter ipſa Sacra Conſules occidere.

Cic. lib. 1. de leg. *Macrob. lib. 1. Saturnal. c. 17.* *Budeus in lib. 1. de orig.* Solemne latiale in monte Albano latini cum Romanis confœderati quotannis agebant, neque enim Conſules ante exire paludati in prouincias conſueuerant, quam ferias latinas indixiſſent, atque ijs in Monte Albano, cum latinarum Ciuitatum Magiſtratibus operam dediſſent, & facta emiſceratione, ſacrificiorum carnes diſtribuerentur; & ex ea gente Princeps ſacrorum eligebatur.

Sigonius cap. 3. lib. 1. Quod cum proditione dimiſſum fuerit, indè palam cœtus haberi, coniurationeſque fieri cœperunt, & ne fides fœderis mutaret, datis obſidibus ſolidarunt.

Florus 4. 18. Prænouerunt (non à principio) Romani diſcordijs, & ſeditionibus occupati, ſed penè cum etiam Sacrorum rituum cœremonijs, fœdera Aſculi ſacrarentur, & cum exploratores ab ipſis deſtinati, vt rem tacitè perquirerent, caſu, in nobilem obſidem Marſorum, qui ibidem ducebatur inciderunt, quare Seruilius Piceni Proconſul illuc accedens, inter ipſa publica ſolemnia ſacra excandeſcens, acri admodum obiurgatione vſus, in ſui necem omnium, iram concitauit. Ad nuntium trucidationis Seruilij, Senatus Fonteium cum copijs facinus expiaturum deſtinauit, ſed pari fato accubuit, maioriſque incendij cauſa fuit, quippe quotquot Aſculi Romani erant conceſſis in prædam eorum bonis, gladio perierunt, vnde tantus terror Romam inuaſit, vt Populus ſagum ſumpſerit, quod ſummæ meſtitiæ indumentum erat.

Appian. Patefacta, hoc modo, ſeditione, in eo noſtrates iuerunt, vt per legatos rem agere deſtinarent, quarè miſerunt, qui Senatui cauſas deſertionis aperirent, illaſque retulerunt in eorum congregandis pecunijs cupiditate, qua ſubditorum, collegarumque animos à ſe auerterunt, & quod fœderum pactionibus ſpretis, vti ſeruos mulctabant, & vſque ad excoriationem exactionibus eneruarunt, eòque res deuenerat, vt optimi quique agri eorum fierent, qui violentia ab antiquis poſſeſſoribus abſtulerant, quæ res in cauſa fuit, vt cultus reliquorum deſereret; & Coloni alibi migrarent, attamen diminuto inhabitantium numero, eoſdem illos etiam Milites dare, eundem cenſum pendere cogebantur, & cum pluries in Principum cœtus declamaſſent, & ad æquale Ciuitatis Ius admitti poſtulaſſent, eorũ querelas varijs artibus deluſerunt, indignèque ob id eſſe, vt per eos

Reſ-

Digitized by Google

Reſpublica adminiſtraretur, & ipſi, ſi poſtulata non aſſequerentur, armis ſua Iura tueri, & iniuriam vlciſci eſſe paratos; Quam legationem non admiſſurâ Senatus, niſi reſipuerint, reſpondit, re infecta abierunt, cùmque nihil proficere cognouiſſent bellũ maturarũt, & ad vſum Romanæ Reſpub. cuncta diſponũt. Conſules itaque eo anno deſignarunt Q. Pompedium, Siloném, Marſum, & C. Aponium, Mutilonem, Samnium, & ex præcipuis Ciuitatibus collegatis Duces, ij autem fuerunt F. Afronius C. Pontidius, Marcus Egnatius C. Papius, M. Lamponius, C. Iudacilius, Ennius Aſinius, Vettius Cato, P. Vintidius, Pontius Teleſinus, Papius Mutilius, Letius Cato. *Diodor. lib. 42. Sigonius.*

Pompedio Conſuli ab Otriculo ad Maris Adriatici litus omnemque ambitum Italiæ à Ponente ad Septentrionem in Prouinciam aſſignant, reliqua parte Apronio addicta, quorum imperio vt vnicuique ſex ex Ducibus parerent, iuſſerunt.

Deinde habitus eſt Militum delectus, Equitum, peditumque ad centum millia, ſic Appianus.

Horum legatis querentibus ſe non admiſci ad Iſis Ciuitatis cum tamen ipſorum opera, & auxilio Populus Romanus longè, ac latè imperio polleat, Senatus ferocitèr reſpondit, ſi reſipuerint, audituros ſe legatos, aliàs non; Ita verò fruſtrati bellum parant, habitiſque delectibus conſcribuntur peditum, Equitum ad centum millia. *Appian.*

En quam iuſtè ad arma? en qua arte parant? non ex ſubito inuadunt, ſed palàm, publicèque ex indictione, cùm antea ſcilicet in comitijs expoſtulaſſent. Sæpiùs in concilijs Principum cauſam eorum peroratam referrent; Patronos primarios Vrbis, Tribunos ſcilicet Plebis, Conſuleſque haberent, quos exauctoratos, aut necatos arte Senatus viderant, ſic demum, cum ſæpè allecti, ſæpè electi eſſent, prouida conſultatione bellum aggrediuntur; non ex inſidijs illam Vrbem, quæ modo Carthaginenſium victoria elata ſuperbierat, aggredi machinantur, ſed diſcuſſis cauſis, reperitis Iuribus, & ne quid ad Iuſtitiã belli deeſſe videretur, publicis indictis ſacrificijs, vota ſuperum, vt adeſſent ſoluerunt (mos ſiquidem ante motum bellum publica ſupplicatione piari erat); addunt denique vt repeterent legationem, hac circumſpectione vſi in Socios, his artibus, & quales hoſtes habituri eſſent Romani prænoſcerent, qui, timore poſtpoſito, palam aggredi non vererentur. *Liu. lib. 71.*

Hæc omnia Ducis prouidentia, qui cuncta rimabatur Pompedius Marſorum gloria, & belli decus, cuius in periculis fortitudo, in agendo induſtria, in perficiendo celeritas, in dubijs prouidentia perſpicua fuit; Hic percurſitando impulit, & nactus imperium, molem belli ſtruebat, & ex electorum, fortiſſimorumque Ducum conſilio machinam adminiſtrabat, & ſic confederatorum ad inſtar Reipub. vniuerſa compoſuit, vt Senatum ex optimorum Ciuium cœtu adligeret, magiſtratumque diſponeret. *Appian. Lib. 1. c. 2.*

Et

Digitized by Google

Et ne vagarent in incerto Corfinium nobiliſſimam Pelignorum Metropolim, & noſtrorum conterminam ſociam, ex vno protoplaſto natam communem omnium ſedem deſignarunt, quam mutato nomine Italicam appellarunt.

Vrbs ipſa in perlonga planicie poſita, fluuijs vndique rigua, ad quã per arctas Montium ſtricturas (qui ei circumſidunt, ſepiuntque inſtar antemurãlium) patet ingreſſus, ita diſpoſitus à natura, quaſi per ianuas aditus aperiatur, vnde, & poſtmodum Regio ipſa Valua nomen accepit; Aduerſus inſultantium bellorum munita incurſus, cui, & Ciues munimenta murorum, & machinarum (quibus tueretur) adieceerunt, ipſa plena diuitijs, plena Populo, & ex omni genere frugum abũdans, de qua Diodorus. Erat inquit, Illuſtriſſima, & maxima, & communis ab Italicis præfecta, Corfinium, in qua cætera, quæ magnam vrbem, & imperium confirmant, conſtituerunt, tùm forum permagnum, & curiam, & cætera omnia ad bellum neceſſaria copioſè, & pecuniæ multitudinem, & cibariorum largum commeatum.

Diodorus lib. 38.

Et paulò poſt: Itaque poſtquam ſuum Imperium, & omnia ſcitè (vt ſummatim dicam) ad imitationem Romanorum, & antiqui ordinis compoſuerunt, deinceps vehementiùs futuro bello incumbebant, cum quidem Italicam communem Vrbem nuncupaſſent.

Non deerant etiam ad faſtigium Ciuitatis publicorum operum munimenta pro Ciuium cætu ſiue ad negotia pertractanda, ſiuè ad Scholaſticas quæſtiones diſcutiendas magnificè erecta, quæ communi ære ſubſtentabantur, vt de lyceo Baſilicaque illi adiecta à populo reſtaurata teſtatur lapis ad Eccleſiam S. Venantij non longè à Rodiano 11. mill. paſſ. iuxta ripam fluminis, & propè criptam, ex qua ad vſum Ciuitatis aqua deducebatur, quæ ſic ſe habet.

RESPVBLICA. POPVLVSQVE
CORFINIENSIS
SACELLVM. LYCEIVM. VETVSTATE
DELAPSVM. ADIECTIS BASILICIS.
SVA. PECVNIA. RESTIT
DECRETO. DECVRIONVM

Fuit fabrefactum ſpecus in Sinu Montis, qui interijcitur vndis fontis Aterni fluminis, & planicie, ex quo aqua ipſa ad Ciuitatem ducebatur, cuius pars, vt conficeretur ædemque iuxta & podium C. Alfius L. Terenno ſuam pecuniam legauit, vt ex lapide in Turri Eccleſiæ S. Pelini colligitur, cuius hæc eſt Epigraphe:

CAL-

Digitized by Google

CALFIVS. C. F. MAXIMVS
PECVNIAM. LEGAVIT. L. FERENNO
CERVFO. IS. ÆDEM. PODIVM
CRYPTÆ. PARTEM. FACIENDAM
CVRAVIT. PROBAVITQVE

His adde Deorum delubra, & operis magnificentia, & numero admiranda, vt intra murorum ambitum, trecentum viginti numerarentur, quorum quæ Deæ Magnæ, & Attini, scilicet solis (sic enim Phryges solem appellabant) præcipua erant, de quibus inscriptio insequens, quam in Palatio Episcopali in Terra Pentomæ inuenimus, memoriam facit. *Macrob. in 1. Saturn.*

ATTINI. ARAM
LVNAM ARGENT
POSVIT. P. MARIVS
PHARETRA SACER
ACCADE. PRIMA

MINISTRA. MATRIS
MAGNÆ. MATREM
REFECIT. MAGNAM
ET. INAVRAVIT. ET
ATTINI. COMAM. IN
AVRAVIT. ET. BEL
LONAM. REFECIT

Mater magna Vesta, quam tellurem Veteres appellabant.

Erant, & Mineruæ, & Veneri sacrata Fana, vt ex inscriptionibus ibidem repertis.

MINERVÆ
SACRVM
C. DECIMIVS
COMMVNIS. LIB.
VITALIS
COLLEGIO. FRA
DEDIT

ACCIA
SACERDOS
VENERIS
MODIA
SACERDOS
VENERIS

Non solum Patrijs, sed exterorum Deorum simulacris immolabant, sic etiam ISIDI Ægyptiorū Deæ quæ susceptrix appellabatur, cū pro Iside terram mulligerent, cui vt victimā C. Pontius vota soluit, sortitus & Telesinus fuit, pro aliqua victoria contra Romanos in hoc nostro bello obtēta. Cuius veti memoriam lapis adhuc testatur, Puellæ effigiem præferens, pectus, humerosque alatos, & brachia nudata, cuius manuum dextera galeam, sinistra viridantem lauri ramum altero humerorum inhærentem sustentans, & mammis ad genua tegitur indumento, pedumque dexter globo innititur, sinister verò aerem verberat, & supra, infraque aliquot incisi sunt characteres, vt sequens Icon demonstrat.

Digitized by Google

VNde, paucis quantum Dæmonum cultui, & gentium superstitioni gens hæc fuerit applicata; quibus addes, quòd ne armis quidem piissimi Imperatoris Iouiani ab eo cultu, & ad veri Dei cognitionem adduci potuerit, quin ob id supremum excidium, eriénali obsidione (Altissimo vindictam exercente) passa, solo æquata fuit, cum cum Sanctum Brundusinum Episcopum Pelinum noli aliter intrâ muros recipere contenderet, nisi, Religione abiecta, impietatem fecaretur, eique renuentem gladijs ipsorum Ciuium confossum, martyrio coronarunt, cumque postmodum Romanus Dux obsidionem dissolúere cogitaret, ipse Martyr nocturna visione ad arma, & obstinatorum vltionem impulit, vt in actis eius fusius narratur.

Vita S. Peluni Episcopi Brundusini.

Quod autem de triennali obsidione dicitur, & verum est ad Valentiani tempora contigisse ad firmandum, cum Iouinianus octauo sui Imperij mense interierit. Certè siquidem est diù post sociale bellum, Corfiniam floruisse, & sub Traiano Principe in tutela Sex. Cornelij nobilissimi Romanorum fuisse, testatur lapis in eodem Episcopali Palatio, qui sic se habet.

SEX.

Digitized by Google

SEX. CORNELIO
SEX. F. P. NEP. P. PRO-
NEP. P. ABNEPOTI
DOLOBELLÆ METLIANO
POMPEIO MARCELLINO
III VIR. A. A. A. F. F.
SALIO PALAT. QVESTOR
DIVI TRAIANI PARTHICI
SEVIR. EQVIT. ROM. TVRM
III. P. R. COS. FLAM. QVIR
CORFINIENSES. PVBLICE
PATRONO.

Modò præclaræ huius Ciuitatis amplitudo vix saltem ruinas cernimus, & præter Oppidum Penna nihil superstitem; quod sub ditione Episcopali est, vt iudicet, qui fidem Christi Episcopique recepere conuersus, sub ipsius perpetua ditione maneret, & templo quod magnificè à Valentiano erectum fuit, quod Cathedra Valuensis est, nihil aliud appareat inter rudera præter hæc, quæ attulimus, & quæ inferius ad antiquitatum inuestigatorum gratiam allatari famus. In Turri Maioris Ecclesiæ sic inscriptum conspeximus in lapide.

Q. CAECILIO
Q. F. PAL. OPTATO
VIXIT. AN. II. ME. VI
Q. CECILIVS Q. ET. VII. L
HERMES. SEVIR. AVG
ET. LICINIA. REPENTINA
PARENTES. PIISSIMI. POSVER
T. Q. CECILIVS. Q. F. PAL
PELINVS. FRATRI.

Est & sepulcralis Epigraphe de eodem Optato, cuius nonnulla integra vetabant & lapis abrosus, & ratio carminis postulat desiderantur; quàm Pompeius Sarthelli verbis interpositis, ijsque (vt dignoscantur) diuerso à me charactere signatis, sic legendam esse arbitratus.

HIC IACET OPTATVS Speciosus NOBILIS INFANS,
CVI PRECOR, VT CINERES Lilia SINTQ; ROSÆ.
TERRAQ; Quæ MATER NVNC EST, SIBI SIT LEVIS ORO,
NAMQVE GRAVIS Nulli Vita FVIT PVERI.
ERGO Quem MATRI POSSVNT PRÆSTARE PARENTES
Hunc TVMVLVM NATO CONSTITVERE SVO.

Digitized by Google

Sed satis, vt huius nobilissimæ Ciuitatis monumenta referremus, digressi sumus, vnde ergo excessit, oratio reuertatur oportet. Dum itaque tanta rerum Moles struebatur, & bellici furoris ignis æstuaret, propè iam Romana mania Vrbis, eo timenda quod intra ferè viscera periculum minitaretur, non segnior stetit Senatus, sed vndique collectis exercitibus, Consules designauit Sex. Iulium Cæsarem, & L. Marcium, & vt inundantium coniuratorum copijs obuiarent, ne dum vno loco acie dimicaretur, alibi opprimerentur, & vno eodéque tempore, & quò belli apparatus vrgeret occurrere, resistereque possent, cuique Consuli cum copijs sex legatos assignarunt. Sex. Iulio Cæsari Coss. L. Iulium fratrem, P. Lentulum T. Didium, Licinium Crassum, Cornelium Syllam, & Marcellum Lucio Marcio altero Cos. G. Pompeium Strabonem, Q. Cepionem, C. Perpennam, C. Marium, & Metellum Valerum Messalam.

His enim ex selectis, optimisque Ducibus prouinciam demandarunt, vt eorum solertia, & experimento comprobata fortitudine, robustorum hostium vires superarent, & tanti belli apparatus, celeri facinore destrueretur, & eorum cuique partem Militum, quos non minori, aduersariorum numero collegerant, assignarunt; vt sic ad bellum exorti tumultuantium impetum rumperent, victoriamque certam reportarent. Talis amborum industrijs, & cura in colligendis viribus, quibus, vtquæ imminebant euitarent, & suo Iura tuerentur, fuit. Annus verò quo incæptum, si ex Consulatu Sex. Iulij Cæsaris, & L. Marcij Philippi numeretur (in quo Historici vt plurimum consentiunt) *Is* ab V. C. DLIX. fuit, sic enim Appianus, & Orosius, à quo qui abberrant digestam per Consulares annos temporum rationem parum accuratè nouerunt; cum secundum Sigonij computationem illo anno acciderit.

A. V. C. DLIX.

Cæterũ, vt memorabile, & atrox, ità non diuturnũ nec plurimorũ annorum circulo, quũ quinque protractũ, sic enim S. Augustinus de Ciuit. Dei. In quo bello Italico, inquit Romanis sæpè victis, vbi & duo Cõsules perierunt, & alij nobilissimi Senatores non diuturno tamen tempore tractum est hoc malum, nam quintus eius annus finem dedit; cum quo, & Eutropius consensit. Creatis itaque P. Seruilio, & Appio Claudio Coss. hoc fine concluſa sunt duo bella funestissima sociale, Italicum, & ciuile Sylleianum, hæc per annos decem tracta sunt.

S. Aug. de Ciuit. Dei lib. X. cap. XXII.

Eutropius

In quo non habuit rationem ad annum, quo sociale inceptum fuit, sed ad quem pertractum, & quod inter vtrumque intercalatur reiecit, siquidem si connumerasset, duodecim affirmasset, tot enim ab anno V. C. DCLIX. ad DCLXX. intercedunt.

De

De Conflictibus, pugnis, & bello fine

CAP. IX.

AEstuabat Italia tanta Militum multitudine, exercitibusque collectis, qualisque rei euentus futurus foret animis pendens expectabat. Romanus Miles fælici suæ fortunæ cursu, prospera sibi nunciabat. At Italus nec vincere nescius, nec in armis nouus, & iustitiæ causa, & validis viribus victoriam sibi parabat, & cum scirent, magni momenti esse amplas res perficere, & victoriam ab hostibus pugnando referre, multò tamen maiorem peritiam, & cautionem requiri, vt ea, quæ præclarè gerenda sunt, rectè, & commodè vsurpentur; propterea quisque, vt ad consummationem incepti propositi, & ad finem incepti operis facilius deueniret, castra sua ordinatè disponebat, hisque paratis ad imperium Ducis, ad destinatas Prouincias quisque iter arripiebat.

Primus itaque occursus Sex. Iulij Consulis fuit qui aduersus Vectium Catonem Italum Ducem non longè ab Æsernia copias direxit, quas cum alacri animo Vectius conspexisset, obuiam factus aciebus ad pugnam dispositis adeò pari animo, & virium ostentatione, ad conflictũ cucurrit, vt primo impetu inimicos profligaret duobus millibus occisis, & Consulem ad Æsernam reparare compulerit, quæ Ciuitas adhuc in Romanorum fide se continebat sic ex Sabellio.

Primus omnium ab initio Sex. Iulius Cæsar à Vectio Catone acie victus, duobus millibus in prælio occisis, in Æserniam est compulsus, quæ Vrbs adhuc in fide Pop. R. erat. Hoc prospero rerum euentu, cætera faciliora auspicatus Vectius, veloci cursu, inimicos insectando, ad Æsernam deueniens, illam obsidione cinxit. Ad res præclarè gerendas, plurimi momenti celeritas est, & nihil magis Dux quam celeritatem, & indefessam curam in agendo, & consulendo sequi debet, quia breui momento summa verti possunt; dum Interim Inimicorum vires, & animi conseruntur, ad eius rei famam, nostrorum animos multitudo audacior facta, cum Albam paritèr Romanorum sequi fortunam prænoscerent occurrerunt, & ad illam confidentes Copijs vallarunt, vt Linius

Æsernia, inquit, & Alba Colonia ab Italicis obsessæ sunt. Hæc Marsorum præcipua Ciuitas nostrorum fortunam, aut abhorruit, aut sequi maluit, siquidem cum latini nominis esset, in eo continebatur, & aut ad Iura Ciuitatis Romanæ potiunda aspirabat cùm speciem quidem ipsius retineret, ex lege Cassij, qua fœdus cum latinis initum fuit, vt ad rogationem, & arbitrium Magistratuum Ciuitatem adipiscerentur, neque omninò cum suffragio, neque prorsùs sine suffragij latione sic ex Carolo Sigonio.

Liu. lib. 1. 22. Sabellius Æned. Appian. Leonicus de rebus Turcicis l. b. 1. Liu. lib. 70 Lib. 1. cap. 4.

Habue-

Sigonius de antiquo iure Ital. lib. 1. cap. 4.

Habuerunt etiam ante legem Iuliam, bellumque Italicum ex fœdere Cassiano ius suffragij latini, aut certè speciem quandam suffragiorum, cum id potius precarium esset Magistratuum beneficium, quam optimum Ius suffragij. Aut enim cum ibi duæ legiones Romanorum morarentur, vt in fide persisteret, violentia Militum, & timore compulsa, coacta fuit à Romanis non discedere; cæterùm si obsidio dissoluta aut in manibus nostrorum deuenerit incertum adhùc ex Historigraphorum relatione: Ex Diodoro tamen argumentum sumi potest non fuisse captam, dum enim Vrbes socias recensèt, quæ captæ fuerunt inter illas Albam non refert.

Diodor. Siculus. lib. 20.

Coss. itaque rebus ità prosperè gestis de Vrbis socijs, quæ captæ fuerunt Soram, Arpinum, & Sereniam recuperauit. Æsernini autem intra mœnia constituti, contra aggressionem munimenta parando, diù resistere arbitrati per aliquos menses se continuerunt, animosiores ex Militum, annonæ, & armorum copia effecti, oppugnationem acriter

A. V. C. DCLX.

sustinuerunt, in quorum auxilium, vt in fide continerent; & obsidio

Liu. lib. 72.

dissolueretur L. Iulius Cæsar nouus Cos. castra mouit, & quamquam validis copijs munitus Samnitum occursum superare non valuit, in cuius certamine, cum acie pugnatum esset, victus, maiorem partem exercitus amisit; sic enim qui iam penè deleti à Romanis, etiam insurgunt, victoresque efficiuntur, vt verificetur illud Taciti; fortes, & strenuos etiam contra fortunam insistere, spei timidos, & ignauos ad desperationem formidine properare. Itaque pugnam postmodùm restaurare paratus, nouis Militibus exercitum reparare aggreditur.

Tac. lib. 2. historiarũ

Hoc nouo accessu magnum augumentum res nostræ sumpserunt, cum quidam Nolæ à L. Posthumio Prætore teneretur, eam à C. Papio oppugnatam, cum per insidias in deditionem (Prætore occiso) recidisset, ad duo millia Romanorum militum, qui in potestatem eius venerant, qui se voluntariè illius partes sectaturos promiserant, recepit; reliquos carcere, & fame consumpsit. Quem C. Egnatius parum imitatus est qui cum pari exemplo Venafrum occupasset, quos ibidè inuenit hostes trucidauit; inde cursum victoriæ prosequendo Castabiliam, Minturnam, & Salernum expugnauit, & agrum Nocerinum deuastando, proxima loca terrore concussit, illisque in decem millia

Liu. lib 73.

peditum, & mille Equitum multatis, absque alia noxa reliquit. Modò auctus viribus, victoriæ cursum prosequendo, ad maiora animum protendens oppugnationẽ Acerræ præmeditans, iuxtà eam castra locauit. Quod cum Sex. Cæsar præsentiret vna cum decies mille militibus Gallis, & mille Equitibus Numidis in auxilium venit, in cuius conspectu aciem disposuit; At C. Papius cum Hostem maiori Militum numero superiorem cognouerit, aperto Marte fortunam belli committendam minimè iudicauit, sed cunctatione agendum; ingeniũ enim plusquam vires in prælio præualere optimè nouerat; Nã multa,

quæ

quæ vno impetu ſuperari nō poſſunt paulatim ſuperantur. Ideoque cū Venuſij. Oſinta Iugurtæ Humidorum Regis filius contineretur, è cuſtodia eductum purpura, & regijs inſignibus indutum Humidis Equitibus oſtendit, ad quem, relicto Cæſare, maior eorum pars venire cōtendit, quod cum Cæſar preſentiret, reliquos ad propria compulit remeare. At Papius non ea poſtmodum circum ſpectione vſus, elatus, cum ad ſua deſideria prægocitatum ſucceſſerit, inconſideratè & nimis properantèr in Hoſtem irrupit, ſed ab Equitum acie, quam Dux in occurſum oppoſuit fractus, ſex millibus ex ſuis amiſſis, ſpem victoriæ conceptam improuida celeritate proſtrauit; Plerumque enim prudens dilatio, cum ſe demùm opportunè obtulerit, vtilitatis plurimum affert. Studium enim, & nimia properatio vbi nec decenti, nec ſuo tempore proferuntur, multis rei conficiendæ ſpem intercidit; ex quo facto Sex. Cæſar iter, quo Acerræ appropriare poſſet, ſibi aperuit.

Plutarc. in Saturn.

Saluſtius in Catilinam.

Procopius de bello Gotorum lib. 1.

Quod quidem damnum improuida paritèr. C. Perpernæ pugna compenſauit. Siquidem is cum P. Preſentio ex noſtratibus certamen obtuliſſet, ex decem millibus, quos ſecùm in caſtris habebat quatuor millibus trucidatis, & reliquis cum dedecore armis ſpoliatis, turpiter victori ceſſit, & meruit, vt Rutilius Cos. eum dignitate exueret, in eiuſque locum Ducem ex, qui reliqui fuerant, militibus. P. Marium ſubſtitueret, parique exemplo M. Lamponius L. Craſſum, poſtquam octingentos ex ſuis trucidaſſet, ad Hidrumentum vſque profligauit.

Exinde cum C. Iudaliciùs exercitum per Iapigiam duceret Venuſia, & Canuſia, multæque aliæ Ciuitates ſe ſe dederunt, in quibus Romanos, quos inuenit, occidit, aut Seruos ad vſum belli reſeruauit.

Dum hæc agerētur, vt faciliùs in noſtros victores irruptio eſſet, P. Rutilius Coſ. & C. Marius eius legatus, pontem ad amnem Lirim erexit, vt ad alteram fluminis ripam commodiùs copias traijcere valerent; quod cum præſenſiſſet C. Vectius illicò copias illuc direxit & in alteram partem, quò C. Marius exercitum ad pontem collocauerat, caſtra poſuit, re vera, vt ex inſidijs Conſulem aggrederetur, quibus poſitis, altero mane cum tranſmiſiſſet ad alteram fluminis per pōtem Rutilius copias, proſiliens in eas irrupit, & impetu facto, partim gladio peremit, & alios qui vitam reparare fuga cogitarunt in flumen proiecit. Conſul ipſe ſagitta in capite confoſſus interijt. Quod tardè C Marius ex cadaueribus occiſorum, quæ flumen aſportabat, vt cognouit, ſuos per pontem tranſuexit, vt caſtris Vectij parum munitis potiretur. Vnde Victor ipſe in loco conflictus ea nocte caſtrametari coactus fuit, mane autem ſtationem aliam reperit, tantumque ſe à Mario elongauit, vt commodè ille occiſorum cadauera colligere, & Romam tranſportare valeret, quod tantùm Vrbi terrorem intulit, cum Nobilium, & conſulis corpora inſpexiſſent, vt Senatus extra Vrbem contegi imperauerit, vnde Populus Sagam ſumpſit.

Quod

Digitized by Google

Ouid. VI. fastorum.

Quod in festo Deæ Matutæ, quod tertio Idus Iunias colebatur, in VI. fastorum contigisse refert Ouidius, siquidem ad bellum iturus Consul, cum Vate cõsuluisset, talẽ ab eo responsum accepisse testatur.

Hanc tibi, quò properas, memorant dixisse Rutili:
Luce mea Marso Consul ab Hoste cades.
Exitus accessit verbis, flumenque Tholeni
Purpureum mistis sanguine fluxit aquis.

Locum istum Paulus Marsus, nostrorum licet eruditissimus, parùm accuratè dicit, Tholonium pro Liri positum, quod eo etiam nomine appellaretur, vel pro Tholenti à Tholento, qui per Picenum transit, vterque tamen error est, & quamuis ipse gentis nostræ fuerit parùm eos nouit. Siquidem Tholonius est, qui supra Taleacotium fontes habet, & inglorius per planum transiens (quippè æstiuis caloribus penè aliquãdo exiccatur) & Reate per vallem Equiculorum arctis aquis peruenit, & quem Strabo lib. 1. primum Anienem appellat.

Primus quidem Anio ex Alba decurrens, præter Latinam Marsorum Vrbem, & propinquum illi campum, quousque Tiberim intret, inde Nar, & Tenas, & alij qui per Vmbriam labuntur fluuij eidem miscentur Tiberi, Qui, & Saltus modò dictus, Tarano iungitur.

At Ouidius breuitati studens, vel poetica licentia vsus, aut ob fontium vicinitatem, siquidem mille passus distant; originatur enim Liris supra Oppidum Cappadociam, quod vix tanto spatio elongatè a Scaturigine Tholonis, quæ infrà Vereculam Oppidum, cumque eodem recurrente tempore conflictus Didij acciderit vtramque pugnam in eodem loco fingit, sic addens.

Proximus annus erat Pallantide cæsus eadem
Didius hostiles ingeminauit opes.

Siquidem Didius, vt auxilio Albensibus obsessis, qui pro Romanis tenebantur, esset, cum copijs occurrit, & ad ripam Tholonij cum nostratibus certamen iniit, & ipse cum suis eo bello cecidit, factumque est vt cum parum sit flumẽ occisorum sanguine mistum purpureas oblẽdisset aquas. Is locus fuit, vbi transactis iam seculis, Carolus primus Andegauensis Neapolitanus Rex cum Corradino Vngariæ Rege qui magno exercitu, vt paternum Regnum recuperaret, aduenerat, acie dimicauit, & memorabili conflictu victoriam reportauit.

Nec tot aduersis destituuntur Romani, sed inconcussa virtute, sic damna substinuerunt, vt ad ea reparanda, & ad glorioſa facinora aggredienda se præparauerint.

Nam L. Cæsar qui cum Samnitibus malè pugnauerat, vt cladem

quam

quam sustinuit, repararet, (nouo comparato exercitu) magna militum manu, vt opus iam incæptum perficeret; Iterum Æserniæ obsessæ appropinquauit, & cum Samnitum, & Lucanorum copias obuiam haberet, cum illis atrox certamen renouauit, & strenuæ fortiterque pugnãdo, hostium agmine dissipato, multa millia ex illis trucidauit, ex Phighio in annal. lib. 3. cap. XX. At L. Cæsar Consul post cladem reparato exercitu contra Samnites, & Lucanos felicitèr aliquibus cæsis Æsernię pugnauit. Et tanta suorum militum animos hæc parua victoria lætitia impleuit, vt communi omnium voto præ gaudio Imperator fuerit appellatus, sic Alex. ab Alexan. *Oros. lib. 5 cap. XIIX.* *Phighius in annal. tom. 3. lib. XV.*

L. Cæsar, inquit, C. Cæsaris pater, quod Syllanicis temporibus multa Samnitum, & Lucanorum millia ad Æserniam interfecisset, ab exercitu Imperator est appellatus. Et cum ad Senatum rem detulisset, tanta Romæ lætitia fuit, vt deposita saga, vestium ornatum Populus reassumpserit. Nec ideo Æsernia liberatur, sed duriùs à Vectio circumsepta fame, alijsque necessarijs, cum premeretur, nèc protrahere amplius obsidionem posset, composito fœdere, in nostrorum manus, cum suo Marco Marcello se se dedit. ex qua L. Scipio, & L. Attilius Romani Ciues, seruos se mentientes liberè euaserunt, sic Liuius *Alex. ab Alex. dierũ genialium tom. 1. cap. 2.*

L. Cæsar, inquit, Cos. feliciter contra Samnites pugnauit, ob eam victoriam Romæ Saga posita fuit, & vt varia belli fortuna esset, Æsernia, Colonia cum Marco Marcello in potestatem Samnitum venit. Rutilio Cons. interempto, Sex. Cæsar cũ suffectus esset, & Comitiorum tẽpus adesset, cumque Magistratum ambiret, & bellum haud ea animi promptitudine administrare criminaretur; sed remisse operare, vt est ambitionis effectus, promptus, & feruidus vbi placere cognouerit, remissus, & tepidus vbi putarit displicere. Honor. n. vt ait Cicero alit artes omnes, incendimur ad studia gloria, iacenteque ea semper, quæ apud quosque improbantur, iustũ est. n. vt illi consequantur stipendiũ, qui pro tempore suum commodare reperiuntur obsequium. Vnde cura belli C. Mario, & Q. Scipioni demandata illam Senatus ad vrbem acciuit. quod vt cognouit Q. Pompedius, vt veterem simultatem, quæ inter eũ, & Scipionem intercesserat, exerceret, illum circumuenire ex proposito decreuit, fugam ex castris componens ad illum venit, in eiusque manibus victoriam belli ponere, si quà iter monstraret insequeretur persuasit, & suos cum illius copijs coniungeret, & vt pollicitis crederetur duos seruos purpura indutos, quos nobiles Marsos finxit obsides dedit, & plumbi laminas auro tectas, pignora consignauit. Dolum an virtutem quis in hoste requirat? sufficit vt iustè bellum suscipiatur, si quis autem aperto Marte, vel ex insidijs hostes aggrediatur nihil ad iustitiam refert. *Liu lib. 73* *Cic. Tusc. lanarum quæst.* *Virg. Aeneid. 5. Augustinus.*

Sic Scipio nimia facilitate se, suosque perdidit, nam collem Pompedius ascendens, dato signo, ex repositis locis erumpentes Milites, in-

eum irruere fecit, & captum cum ſuis trucidauit. Ad hæc reparanda Sex. Cæſar cum triginta millibus ex Senatus decreto iterum mittitur cumque per inuia, & aſpera exercitum duceret, ab Egnatio circumuentus ad flumen, per quod vno dumtaxat ponte tranſibatur; ſiſtitur, & acie pugnare compellitur, in quo conflictu cum maiorem partem exercitus amiſiſſet, vix fuga cum ijs qui reliqui fuerant Theanum ſe recepit, exinde auxilijs à vicinis ſocijs habitis, exercitum inſtaurauit, & propè Acerram (quæ adhuc obſidebatur) caſtra locauit.

Interim C. Marius, & Cornelius Sylla, cùm aperto Marte, acie cum Marſis noſtris dimicare parum auderent fugam componunt; vt illos inſequentes ad præparatum inſidijs locum, quà vitium palmitibus ſimul vinctis viam inſtruxerant adducerent, quorum nexus, cum vix ſuperare valuerint ſex millia ex noſtris ceciderunt, qua fraude indignati, Mario exprobrando pluries ad certamen prouocarunt, quod is ſemper conſultè diſtulit. Vnde Dux Pompedius illum his dictis inſultaſſe refertur. O Marì experire ſi verè, qualem te exiſtimas, Imperator es, nunc locum pugnæ nunc conſerere tempus, ſi fraude victi, armis (vt decet Militem) vtere; cui Marius, & tu Pompedi egregij Ducis munus non exerces, ſi me inuitum ad arma cogis hoc procax dictum, Dux Marſus ægrè ferens, more belluarum machinatione deceptus Romanum lacеſſuit, vt quam circumuentus amiſerat, armis gloriam repararet. Sed Sagax, & qui norat Marſorum pectora laboribus, periculiſque ſuſceptis nõ deterreri, ſed immobili firmitate perſiſtere, pari rẽſpõſo delusit.

Nunc Itali Duces, ſparſim conſerere non profuturum iudicẽtes, onerоſum plures exercitus habere; perquam vtile fore & fortiora agmina eſſe ſi pauciora conſiſtant. Iudalicius Aphranius, & Ventidius innctis copijs Gn. Pompeium aggrediuntur, qui in fugam actus, Firmium ſe recepit, tũ alijs ad alia facinora diuertẽtibus, ſolus Aphranius Firmium ſeu ſtatem circumſepiendi curã ſuſcepit. Vbi Pompeius aliquãdiù donec ſuppetias haberet ſe continuit; inde auctus viribus, foras exercitũ ducens in aggreſſores inuehitur, & inito certamine pari animi fortitudine vterque exercitus dimicabat, diùque anceps victoria fuit, quouſque Sulpitius aduenies, ex alia parte Italos premendo, caſtra etiam eorum combuſſit. Aphranius eo certamine fortitèr pugnans, cecidit, reliquis in fugam verſis Aſculum præſidium fuit, quos Pompeius inſequens obſedit. Quod cum præſenſiſſet Iudalicius amore patriæ incenſus, illuc ire contendit, & per internuncium ciuibus admonitis, vt ſatim, æque caſtra Pompeij aggredi viderent, accurrerent; cum id Cives negligerent, ipſe per hoſtium agmina, armis ſibi viam aperiens, Aſculum peruenit, & trucidatis quos ſuæ factioni aduerſarios nouit parato ſibi rogo, & epulo cũ Amicis ſumpto, veneno vitam finiuit. Gneus verò Pompeius, vt Liuius ait, Picẽtes prælio fudit, & obſedit propter quam victoriam Romæ pretexta, aliaque Magiſtratuum ornamenta inſignia ſumpta ſunt.

Liuius lib. 29.

Nec

Digitized by Google

Nec fortuna belli cessit, imò magis ingruebat, nam Vmbros, & Marsos Aurelianus Plotus, & Porcius Prætor vicerunt, & C. Sylla Samnites, & Gn. Pompeius Vestinos in deditionem receperat, & dum L. Portius cons. prosperè cum Marsis iterum pugnam iniisset, dum castra eorum expugnare nitebatur, in ea oppugnatione cecidit; varios exinde congressus & varios etiam belli euentus successere, qui inordinatè per historicos, & per Liuij Epitomatorem ad notitiam tantum referuntur.

Vnde Italia plurimùm cæde, & sanguine fœdebatur, iamque etiam Etrusci & Vmbri, & alij finitimi Populi, qui alteram Vrbis partem incolunt defectionem parabant; quibus nostri, vt in societate manerent, & in proposito roborarentur auxiliares copias miserunt, in quorum occursum cum Gn. Pompeius Cons. veniisset, vno certamine octo milibus illorum occisis, reliquos fuga perdidit.

Cumque ex omni parte Ditio Romani turbaretur Imperij, & vniuersa Italia subuersa, caput contra Muri Dominam erigeret, & armis insultantem audaciam prostrare parum profecerat, imò acrius insurgere, & fortius vrgere videbatur; & Romanorum animos iam timor anerterat. Quarè eo sunt consilio vsi, vt clementia flecterent, quos viribus superare nequiuerãt, ne indetectis res labentes; sic docet Tacitus; sæpè honestarum rerum causas ni iudicium adhibeas, pernicioli exitus consequentur, prudentia in rerum magistra potius cõsilio, quàm certamine hostes subuertere docuit. Sic Cicero dicebat. Non viribus, vel velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur, sed consilio antiquorum, & scientia. *Tacit. Annal. lib. 17.*

Itaque prius præsidio maria, quæ à Cuma ad Romam sunt munire, & libertinos cingulo Militiæ donari iusserunt, postmodum L. Cæsar cons. ex S.C. legem tulit, vt qui Populi in eam diem, in fide permansissent, Ciues Romani essent, cuius beneficio, vt vterẽtur Etrusci, & Vmbri se continuerunt, & Marsi, qui principium bello dederant in fide pariter redierunt sic ex Lucio Ipse super à L. Murena, & Cecilio Pinna legatis fracti prælio pacem petierũt, & ad Ciuitatis Iura admissi. Quorum exempla, & finitimi quoque Populi imitati ad Ciuitatem ipsam admissi sunt, sic Velleius. Paulatim, inquit, recipiendo in Ciuitatem, qui arma aut non ceperãt, aut deposuerãt, maturius vires refectæ sunt. *Lucius lib. LXXI.* *Velleius lib. 21. ad A.V.C.*

Deserta planè, cum ab armis tot populi recessissent, & in Ciuitatem lege Iulia admissi essẽt, communis Italorum causa videbatur. At Pompedius noster immobilis laborum, periculorumq; susceptor haud desistere ab incepto bello expedire putauit, tum verò, magis recollectis vndique copijs, & seruis etiam ad arma vocatis, Corfinium haud pauci tutum pro tuendo Imperio locum deferendum, & ad Samnitum Ciuitatem (eo anno captam) Æserniam, sedem collocandam arbitratus, bellum veriùs instaurare cogitauit, sic Diodorus. *Diodor. lib XXXVII*

C. Gastonio Iapygiam misso, sæpè victi sunt, atque ita superati, & ex

Digitized by Google

multis pauci relicti communi licentia, communem deseruit Vrbem Corfinium; Quoniam Marsi, & omnes finitimæ gentes desciuerant ad Romanos. Confederunt autem in Aesernia Samnitum, creatis sibi quinque Ducibus, quorum vni maximo Q. Pompedio Siloni Imperium crediderant, propter eius imperandi virtutem, atque gloriam, de communi Ducum sententia magnum exercitum comparauit, adeò vt vniuersi cũ ijs qui iam erant, fuerunt circiter triginta millia, præter hos congregauit seruos, & libertate donatos, & vt tempus ferebat armatos, non multò pauciores decem millibus, & equos mille.

Interea nimia Cluentij ad pugnam cum Sylla properatio tristem peperit euentum, is cum castra appropiasset, primum à Sylla discedere actus, postmodum cum audacior (maiori numero militum) effectus esset, certamen appetijt, quod cum pari voto Sylla exoptaret, & vtraque castra disponeretur à Gallis Militibus derelictus, impetu Syllanorum, agmine dissipato, in fugam versus omnem penè exercitum (ipso etiam perempto) perdidit, & qui ex conflictu remanserant Nolam contendere. Cum ipse Sylla omnes suos seruasset, vt Orosius

Oros. lib. 5. cap. 20. Tamẽ, inquit, à L. Cornelio Sylla, qui inter alia facta egregia ita Cluentium hostiũ Ducem cũ magnis copijs fudit, vt ex suis neminem amiserit. Inde Nolam aduersus, eam nactus cum in fidem recepisset (spreto fœdere) depopulatus est, & subactis Hirpinis, in Samnites arma vertit, eumque eorum exercitum vno pariter certamine superasset, Boianum contendit, vt eum obsideret, eumque validissimis propugnaculis munitum cerneret, manus Militum ad obtinendam eorum municionem ex aduerso misit, & cum captam, ex flagrantis flammæ signo, pro vt imperauerat) cognouisset, ex altera parte aggressus, vim talem intulit, vt (licet longo certamine) in potestatem tamen recepit, quo etiam tempore C. Cassonius ipsorum Samnitum Imperauit; Ex quibus euentibus Æserniam oppugnare destinauit, & cum ibi totius belli ratio esse videretur, iunctis exercitibus, numerosiores copias pararunt, qua tandem post longa certamina, multo profuso sanguine potiti sunt, & vt ab Italorum incursibus tutam redderent, Militum præsidio, & propugnaculis munierunt, quam Itali Duces noua circumuallatione cinxerunt, & ni Sylla præsto fuisset, facile recuperassent, sic Orosius.

Oros. lib. 5 cap. 20. Eutropius lib. 5. Interea, inquit, L. Sylla Prætor, cum viginti quatuor cohortibus vbi arctissima obsidione Romani Ciues, Militesque premebantur maximo bello, & plurimis cæde hostium, Vrbem, socios que seruauit, Adhuc etiã Cn. Pompeius in obsidione Asculi tenebatur; quod cum strictissimè cinxisset, asperis obstaculis, validissimè cepit, in quo maximus ille nostri Dux Pompedius strenuissime pugnãs cecidit, sic ex Liuio. Asculũ à Cn. Pompeio captum est cæsis à Mamerco Emilio legato Italicis Silo Pompedius Dux Marsorum author huius rei in prælio cecidit.

Huic casui annectere debemus G. Vettij fortissimi Ducis paulò an-

Digitized by Google

ne interitum, qui à Gn. Pompeio in certamine apud Firmium captus cum ad conspectū eius duceretur, seruus qui haud Domini sui opprobrium, capitisque subsistere posset, gladio prius confodit, quam sibi eadem nece consuleret, vt Seneca ad Lucullum refert. Non est (mihi crede) non est seruilis animi egregium factum fama sceleris emisse. C. Vectius Prætor Marsorum ducebatur ad Romanum Imperatorem. Seruus eius gladium Militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit; & prius Dominum occidit, deinde tempus est, inquit, me & mihi consulere, iam Dominum manumisi, atque ita se vno ictu transegit.

Hic belli cursus stetit, hic tantarum rerum moles fracto nauigio anchoram fixit. Italorum causa Æsernia, & Asculo capto, & spe suppetias à Mitridate Rege Ponti habendi frustrata, amisso Duce, sine nauclero nutabat. Nec exultarunt Romani, diuturno bello attriti, in quo duo Consules, & tantus Nobilium Senatorum numerus cecidit, fractis itaque vtrique viribus ad pacis commodum inhiabant, vnde concesso Italis optato Ciuitatis iure, arma cessarunt omnium, exceptis Lucanis, & Samnitibus, cum quibus dura postmodum fuerunt certamina, donec à Mario, & Cinna aduocati, vt eorum partes sectarentur paria sunt beneficia assequuti.

Quantum Vrbs, & Italia ex isto bello damnum receperit, ex numero eorum, qui in eo ceciderunt, facilè cognosces, quos Eutropius recenset, & quos innumerabiles Orosius dicit.

Consumpserunt autem vltra centum quinquaginta millia Romanorum, Viros Consulares triginta tres, Prætores septem, Aedilitios sexaginta. Senatores ducentos absque innumeris Italiæ totius Populis, qui sine consideratione deleti sunt. *Eutropius Oros. A.V.C. DC. LXIX.*

De fœdere inito, & Iure Ciuitatis concesso.

CAP. X.

NAscentis Imperij fundamenta stabiliora non inueniuntur societate; Nullum maius, dicit Tacitus, bonum Imperij instrumentum, quam boni amici, & armorū potentia, quibus benevolētiæ vinculo, vel subiectionis nexu animi copulantur, & contra exterorum metus sicura munimina parantur; hac arte regnandi Romulus, & qui ex eo successerunt Reges, finitimas Ciuitates socias asciuerunt, vel vi subiecerunt, illisque quoquomodo nexis, fœdus dabatur, cuius tria fuisse genera Liuius meminit. *Tacit.* *C. Sig. de nomin. Rū cap. IV.*

Vnum, cum bello victis, dicerētur leges, vbi omnia ei, qui armis plus posset, debita essent, quas ex ijs habere victus, quibus multare eos velit, ipsius Ius, atq; ne arbitrium esse. Alterum cum pares bello, æquo fœdere *Liu. lib. 34*

ia

in pacem atque amicitiam venirent, tunc enim repeti, reddique per cõuentiones, & si quarum turbata possessio sit, ius aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componi. Tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam, coeant, eos neque accipere, neque dare leges; id enim victoris & victi esse.

A. V. C. CD. XXXVIII. Postremum huius tertij generis cum nostratibus initum fuisse ante A.V.C.CD.XXXVIII. quo cum de Aequis triumphassent, petentibus fœdus, datum asserens Liuius, haud dubiè suspicamur, inquit, postmodũ cum ex bellis fœdera, & fœdera ex legibus stabilirentur, quæ diuersimodè, prout quisque optimè in Rep. se gessissent, ita maxima fidei, & virtutis præmia adipiscebantur: ex lege victoriæ, quam victis concedebant habita meritorum ratione, ampliora, seù remissiora priuilegia, & exemptiones ex placitis fœderum concedebantur, cumque in multatione partis agris *A. V. C. CDLII.* A.V.C.CDLII. tantum id fœdus cum nostratibus renouatum fuerit, nihilo alio addito, à primis placitis non recessisse, sed eadem lege prioris libertatis priuilegia non immutasse concedendũ est.

Fœderatæ autem Ciuitates non æquè Ius Romanæ Vrbis obtinebant, sed vel latij, vel Italicorum Ius, quod Romano incõmodius erat; horum autem, vt libertas maior, sic dignitas amplior fuit. Etenim cum libertate proprios Magistratus, leges, Senatumque retinebant, & in ipsis (vt in liberis locis) Romanis exulibus solum vertere permissum erat, nec vllam aliam rationem cum illis ducere, cum nec Magistratui quidem Romano apud se degenti ex antiquo fœdere quicquam darent, vt planè Sigonius demonstrat lib. II, cap. XIV. de antiquo Iure Italiæ. At nos latij Iure donatos, ex Strabone demostrauimus, cũ inter Ciuitates Latinas Albam nostram enumeret.

Sigon. lib. II. cap. 14

Attamen cum Ius latij precariam suffragij lationem fœderatis solum tribueret, & nostratibus, qui viribus Romam auxerant, & per omnes annos tuebantur minimè placeret; vt arma caperent occasio fuit, iamque metam operis attigisse, cum Ciuitas sibi dari, vt pleno iure viterentur polliceretur, arbitrabantur; sed non ita planè, si quidem Romani nõ nisi bellorum violentia adducti ad hanc fœderis pactionem, quam semper aduersarunt, deuenerunt. Aegrè etiam ferebant, non solum ad Ciuitatem, cum libera suffragij latione adsciri, sed, & ab ipsis in Comitijs, suffragiorum numero superari, ne minus beneficij auctores possent, quam qui beneficijs aucti, neque in squitinijs vota vincerent, & quod mallent efficerent, sicque eo sunt consilio vsi, ne in XXXV. tribus distribuerentur, sed ex ipsis alios octo conflarent, vt sic nullo modo vota veterum superare, sed nec æquare possent, vt multitudine nouorum suffragiorum veterum Ciuium vota non infirmarentur.

A. V. C. DD. E. VII. Quod perperã ab Epitomatore Liuij in Cinnæ cõsulatu referri, arbitratur Sigonius; sed in Cõsulatu Pompeij Strabonis A.V.C.D.CLXII.

cui

Digitized by Google

cui vltra rationes per eum allatas ex aduersa Epitomatoris assertione lib. LXXIV vt Libertini, & noui Ciues distribuerentur in tribus, sub præfatis Consulibus accidisse assentimus, vt primo loco de erectione in nouas octo agerentur, postremo de diuisione in XXXV. ad quas vt adscriberentur P. Sulpitius Prætor animauit, specie quidem vt suffragia in Comitijs æquarentur; siquidem si XXXV. consensissent, nihil roboris noua afferre posse. Re vera, vt eorum auxilio partes Marij contra Syllam tueretur, qui cum expeditionem aduersus Mitridatem (ad quã Sylla electus fuerat) affectaret, nouorum Ciuium votis, veterum superare confidebat. Vnde cum suffragium dari honorarium potius, & se deceptos esse cognouissent, Sulpitio nouarum rerum cupido adhæserũt, qui ad eorum gratiam aucupandam, vt in veterum adscriberentur, legem tulit, quam postmodum Sylla cum Vrbem aggrederetur, inter alia abrogauit, & quam postea Cinna Cos. (illo profecto ad Mitridaticum bellum) renouauit, vt aduersum illum opem sibi pararet, in sequenti anno consulatum gerens, vt ad sua vota Italos haberet, ablatam Ciuitatẽ, restituendi spe allexerat, vt in veteres tribus conscribere potuisset, sic ex Vellio.

Vellius.

Cum Ciuitas Italiæ data esset, vt in octo tribus contribuerentur noui Ciues, ne potentia eorum, & multitudo veterum dignitatem Ciuiũ frangeret, pluſque possent recepti in beneficium, quam auctores beneficij; Cinna in omnibus tribubus eos se distributurum pollicitus est,

Nãque pollicitationẽ, non nisi cum secundũ esset Cons. adimpleuit, & licet iam IIII. Cons. eo interfecto cum totius Reibublicæ onus Carbo sustineret, suffragium ex S. C. Italicis datum Epitomator referat; nõ scilicet eo tempore lex suffragij lata, sed tunc primùm in XXXV. iam distributos ad vota admissos fuisse Sigonius arbitratur; qui admodum accuratè in III. lib. huius facti intricatam Seriem denodare conatur, & ad II. Cinnæ Cos. suffragij iura concessa, & cui, (vt cum Lucio Camarra amico nostro Theatino patritio in Sacris humanisque literis satis versato in sententiam eamus) non dubiè assentimus, si quidem in re, seculorum caligine inuoluta, & bellorum turbine (quibus non solum Vrbs, sed Italia ferè tota conquassabatur) haud certum quid veri afferri potest, & veritas in variarum rerum successibus implicata vix expiscari possibile iudicatur. Siquidem difficile est vetera, vt noua promere, ijsque fidem vt accomodetur enarrare ex sententia Plinij in principio suæ historiæ, Res ardua est, inquit, vetustis nouitatẽ, nouis auctoritatem dare, abſoletis nitorem, obscuris lucem, fastidijs gratiam, dubijs fidem.

Philib. de antiq. Italiæ. Luc. Camarra in Theam antiquo. Sig. lib. 2. cap. XIV.

Plinius in principio Iuæ historiæ.

Quarè cum Sigonio, & Camarra nostro, qui ex tetro obliuionis profundo, vetera in lucem prodidere, assentiri melius, quam noui quicquam edere; liceat tamen non spernenda coniectura comprobare, etenim post IIII. Cinnæ consulatum, inscribitur infastis L. Scipio Asiaticus, & Gn Narbo Balbus Coss. cui Asiatico Albensis Senatus ob merito-

Digitized by Google

ritorum gratias, quod scilicet primus in Squitinijs admiserit, lapidē sacrauit, quem imminutum literis grandioribus insculptū in terra Scurculæ inuenimus.

ASIATICO. C.L.V.F
SENATVS. ALBENSIS

Sicque nostratibus, hoc anno, plenum Ius Ciuitatis concessum legemque latam ad Populum, qua, quis inquaque tribu nominatim suffragaretur; sed quam earum sortiti sint Marsi, nisi Cicero dixisset, sub inuolucris esset, qui sic in Vatin. Ast hoc de fortissimorum hominum Sabinorum fortissimorum Virorum Marsorum, & Pelignorum tribulium tuorum iudicio notatum, vt post Romam conditam prætèr te tribulem quemquam Tribum Sergiam perdidisse.

Ad Marci Tullij Ciceronis assertionem stipulandam asserimus mutilatam inscriptionem apud Castrum Ciuitatis Antinæ.

Q.NOVIO. Q.F
SERG. IVCVNDO
P.M. CVR

Hanc postmodum Ciuitatem Romanam, quam multis laboribus, & multo sanguine meruerunt Marsi, Italique, & armis, & Populi Romani benignitate obtinuerant, & amissam recuperauerant denuò Sylla exturbare post adeptam Dictaturam est aggressus, cum ante nō cessum arma in se conuerteret, prius quam Romam ingrederetur, non solum Iura Ciuitatis non abripere, sed conseruare, & fœderis leges imminutas perfistere promiserat, nā postmodum, qui Marij partes sectati fuerant exilio, proscriptione, & morte mulctauit, nec in priuatos solum odium conuertit, sed in Vrbes, & Oppida, quæ vel igne consumpsit, vel solo æquauit, vel menijs deiectis omni auxilij ope nudauit, vnde, & Samnites, alijque Populi cum arma resumpsissēt, Iunioris Marij partes fouere cæperunt, quos cum superasset, ad internicionem penè, deleuit nec persecutio quieuit, donec viueret, vel Magistratum gereret, siquidem vel eo deposito, vel vita functo, iam restitutum, & seruatum Italis fuit, de quo Epitomator.

C. Sigonius A.V.C. D.CLVII.

L. Scipione Asiatico Gn. Carbone Bacbo Coss.

Sylla, inquit, cum Italicis Populis, ne timeretur ab ijs velut erepturus Ciuitatem, & suffragij ius nuper datum, fœdus percussit. Fœderis huius memoriam in numismate argenteo, in quo cæsa porca aliquibus viris adstātibus ex vna facie, ex alia inscriptio ITALIA, habetur, cōseruari asserit Fuluius Vrsinus sic. Tertius tabellæ denarius quin ad Italorum coniurationem pertineat dubitari non potest, de quo cum alij Scriptores meminerint, cum Appianus lib. 1. belli ciuilis, ex ea bellum

Ful. Vrsinus de antiquis familijs.

ortum.

Digitized by Google

certum est,quod Italicum sociale, & Marsicum dictũ fuit.Fœderis autem feriendi ritus,& Liuius lib. 1. & Polybius referunt, cum Fœcialis quidam,vel ictu lapidis porcam feriebat,vel cultro immolabat, proferens solemnia verba.Scilicet:Iuppiter Populum hunc sic ferito,vt ego hanc porcam ferio, tantoque magis ferito,quanto magis potes,pollesque,si scilicet fœdus non seruetur,de quo Virgil.Aeneid.VIII.

Virgil. Æneid.lib. VIII.

Post ijdem inter se posito certamine Reges
Armati Iouis ante Aram,pateraſque tenentes
Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca:

Et si odia,& inimicitiæ indicerentur pari ritu marem porcum mactare consuerunt,deprecationibus adhibitis; vt cum fœdus Græciæ Duces stabilirent, bellumque Troianis aperirent, factitatum refert Dictes Cretensis.

Dictes Cretensis de bello Troian.

Tum communi concilio,super conditione belli Iusiurandum interponi,hoc modo placet.Chalcas filius Nestoris præscius futurorum porcum marem in medium forum afferri iubet, quem in duas partes exsectum orienti, occidentique diuidit, atque singulos nudatis gladijs per medium transire iubet, deinde mucronibus sanguine eius oblitis, adhibitis etiam alijs ad eam rem necessarijs,inimicitias sibi cum Priamo per Religionem confirmant, neque prius se bellũ destituturos, quã Ilium,atque omne regnum eruissent. Et si mas porcus litari non permittebatur porca,quæ succedanea,ex eo quod in locum maris succederet,dicebatur adhiberi solebat, vnde nomen fœdus sumptum, vel à fœcialibus,vel à porca fœdè occisa deductum declaratur.

Fœderatorum autem sacrificia singulis annis renouabantur, & inter fœdere iunctos carnes diuidebantur, & qui desciuissent ad Sacrificia non accedebant, sic conqueritur Cicero pro Sylla de ferijs latinis agens. Vix iam qui carnem latinis petant inueniuntur.Cum qui latino Iure donati vna nobiscum bellum, aut simultatem cum Romanis gessissent ad sacrificia non accederent.

Publicæ lætitiæ causam, exactis laboribus ad quieti litoris stationem,vterque Populus Sacrorum ministerio ostentauit ex antiquo ritu.Romani Veneri Myrteæ aram,templũque sacrarunt,nam post Virginum Sabinarum raptum,cum eorum coniugio Sabinis sociarentur, Veneri Cluſinæ (quod idem est dicere ac Veneri pugnatrici, cum cluere,pugnare,veteres dixerint) vota soluerunt. Sic vt depositis armis,pacificatisque Marsis, solemnia repeterent, coniunctionem animorum Myrteæ significatione declararunt,siuè ea de causa, siuè quod quirinalis myrtus,quæ fatidica auspicabatur & quæ horrida,& squallida nostro bello deuenerat,pacis fœdere dato reuiuiscceret, eamque Marsiam à nostro Regionis nomine dixere, sic ex Plinio lib. XV. cap. XXIX.

Andreas Buccius de Viris Italiæ lib. X.

Cluo, pro pugnare est apud Plin. lib. 15. cap 29

Digitized by Google

Inter antiquissima namque delubra habetur, Quirini, hoc est, ipsius Romuli. In eo Sacræ Myrti fuerunt duæ ante Ædem ipsam per longũ tempus. Altera patricia appellata, altera plebeia: patricia multis annis præualuit flauente plebeia. Exuberans, ac læta quandiù Senatus quoque floruit; plebeia verò torrida, & squallida, quæ postquam viguit flauente Patricia, Marsico bello, languida authoritas patrum facta est, atque paulatim in sterilitatem emarcuit Maiestas. Quin, & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam Marsiam vocant. Nec defuit in sacris ceremonijs nostrorum Religio quin & vota Deo præmiserit, & ad nostram vsque ætatem memoria pertransijt; est in religione parũ longè à Piscina Oppidum à Venere dictum, & licet tempus iam templum absumpserit nomen tamen non aboleuit, & cum eo remanent etiam antiquitatis vestigia, ibique aram Siluano fuisse sacram ex voto T. Taledij inuenimus.

TI. TALEDIVS
PRIVATVS
ARAM SILVANO
V. S. L M

De familijs, & Viris Clarioribus Marsorum.

CAP. XI.

VEterum Illustrium Virorum facinora notantur in fastis ad ornatum Vrbium, & Prouinciarum, vt clariora natalibus eorum & virtute resplendeant, ità sanè Ouidius.

Mantua Virgilio gaudet, Verona Catullo,
Pelignæ dicar, gloria gentis ego.

Inter præclaras Marsicæ telluris dotes, non minor est ista, siquidem omni sæculo fœcunda edidit clariores, quorũ paucos ad gentis nostræ decus breui calamo recẽsere est animus. De Reto Rege, & Anchilamo filio, sicut de Archippe, & Vmbone Duce iam diximus, & de Q. Pompedio militari gloria claro, interque Italos Imperatores imperterrito, cum pro Ciuitatis iure potiundo arma sumpserint, strenua facta recitauimus, in contextu operis & inter alios. C. Vectiũ Catonẽ in eodem bello partes accuratissimi Ducis adimplentem, egregijs facinoribus Pompedij gloriam adæquantem notauimus, ad reliquos tantùm manus admoueamus.

Cic. Philipp. XII. App. lib. 1. ciuil. belli.

Cum

Digitized by Google

Cum Macedones bello premerentur non ſubſtinuit Labeo Marſus in calamitate miſeriam, ſed caſu deiectus Equo, ne triumphum victoris ornaret, ſeque, filiũque morte mulctauit, de quo Beda ſepulchrale elogium in Salone Dalmatiæ Ciuitate inuentum refert.

LABEO. MARSVS. QVEM. IN. CALAMITATE
MACEDONICA. PROLAPSVM. EQVO. CELER. HO
STIS. PREMEBAT. GNATVM. SEQ. GLADIO. CRV
ENTO. TRAIECIT. NE. VICTORIS. OCTAVII
VVLTVM. SVSTINERET. HIC. EIVS. OSSA. CON
DITA. SVNT. IVNONIS. LVCIANI. SACELLO
FLAMEDIALIS. AVSTRINVM. APPLICARI. VETV
IT. CRVDELES. PARCÆ. QVÆ. NEMINI. PARCVNT
INVIDERE. MIHI.
HIC. SITVS. EST. LIGVRINVS. DOLOR. PARENTVM.

Quem Pontanus de fortitudine his verbis improbat. Firmioris certè hominis erat non fugere ex acie, aut in ipſa fuga concuſſo equo inſequenti hoſti armatum pectus afferre. De T. Hortenſio Mucrone, abroſis actibus, nomen reſtat in lapide propè Eccleſiã S. Marci in Vrbe.

T. HORTENSIO. MVCRONI. NATIONE. MARSO
Q. V. A. XXXX V.
AEL. VERNVS. ARM. CVST. EQ. SING. AVG.
FRATRI. F. C.

Cæterorum fortium Ducum nomina, vt arduum expiſcari, ita ſuperfluum recenſere. Sat ſit ad gentis noſtræ gloriam eas enumerare familias præclariſſimas, quæ ad Romanam euolarunt Vrbem, etenim ex Romuli inſtituto in Ciues aſcire finitimarum Ciuitatum familias mos fuit, vſque dum Itali cuncti Romanam adipiſcerentur ciuitatem. Ita Sigonius.

Hoc autem Romuli inſtitutum reliqui deinceps Reges ſtudioſiſſime ſibi ſeruandum eſſe duxerunt, vt finitimas Ciuitates aut vi, aut beneuolentia ſibi adiungerent Romamque transferrent. Itaque Tullius Hoſtilius Ciuis Alban. familias eius Vrb's Romã traduxit, Ancus Lucumanũ Etruſcum in Senatum aſciuit. Priſcus Sex. Tullium Cornicularium Sibi etiam generum adiunxit, neque tamen vnquam deſitũ eſt Ciuitatem victis Populis, & gentibus dari Italiamque ipsã municipijs deuictam quouſque bello Marſico Vniuerſa fere Italia Ciuitate donata eſt. Quo tempore multi etiam nec Italicæ quidem gentis virtutis ergo in Ciuitatem ſuſcipi cæpti ſunt. Ante eius bellum inter Illuſtriſſimas Vrbis familias ex ſolo iſto translata fuiſſe Martia non ab

Digitized by Google

Familia Marfica.

re creditur, Ab Anco Martio Rege quæ postmodum subactis Regibus XVIII. consulatus enumerat vnde, & Martia C. Iulij Cæsaris Auia eiusdem testimonio apud Suetonium laudibus ornata.

Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum à Dijs Immortalibus coniunctum est. Nam ab Anco Marsio sunt Marsij Reges, quo nomine fuit Mater, è Venere Iulij, cuius gentis familia est orta. Extat in marmore inscriptio ab Æuea Vicomercato in Augustorum familia relatum.

D. M
MARTIAE
Q. F. CÆSAR
DICT. PERP
AVIAE. NOBILISSIMÆ
B. M. P.

Valer: Max. l. b. 1. cap. 6.

Liu. lib. XXX, & Polib.

Valeria familia.

Peperit, & Martium illum Vatem, qui ob singularem probitatem, & eloquentiam dignus habitus fuit, vt ab Senatu ad Persennam Regem mitteretur, vt Liuius, & Macrobius monumentis tradiderunt, & Q. Martium Ducem cuius orantis caput radians ex repentino per aerem igne volitante prosperi euentus in hispanico bello nuncium tulit, alioſque viros quorum vt facta egregia, ita, & nomina Romani Historici scriptis notarunt. Quã subsecuta est Valeria Magistratuum insignibus clara, & siue consulares fastus, siuè supremos alios Reipub. gradus spectes, non vlli secunda, quæ ex præclaris à se gestis maximum nomen adepta est, dum ad fastum dictatura peruenisset; In patrio solo Ciuitatem de suo cognomine Valeriam dixit.

Volterranus Anthopologia l. XX. fol. 233.

Quidã miseræ Plebis amator, vt ex eo Publicula denominari meruisset, nihil in animo habuit, quam vt illi faueret, quin, & proprias ædes in medio fori positas ad illius commoda diruit, & moriens Pauperibus, quos dilexerat, adæquatus publico ære impensis funeri comparãdis opus fuit, ita de illa alius Valer. Maximus recitat, quæ fuit aliarum etiam familiarum generosa propago, cum ab illa fluxisse Anicios, Flauios, Leuinos, Maximos, & Publiculas recitet, quorum fascis imperia illustriorumque hominum facta numerare, in immensum volumen crescceret; recurrat autem, qui in catalogum insigniorum desiderat nomina cognoscere, ad Raphaelem Volaterranum, & si facinora cupit, Liuium legat. Hinc etiam Niniorum F. in Vrbe clari, quorum monumenta cum de Transaquis egimus retulimus.

Valer. Maxim. lib. VIII. fol. 75.

Accedant etiam Vettij nostri indigenæ ad equestrem ordinem in Vrbem asciti, vnus M. Vettius Marcellus Neronis Cæsaris Procurator, vt testatur inscriptio Teatina à nostro Camarra relata.

M. VET-

Digitized by Google

M. VETTIVS. MARCELLVS. PROC. AVGV
STORVM. ET. ELVIDIA. G. F. PRISCILLA
MARCELLI. S. P. F

Cuius in agro Marrucino Oliuetum prodigioſo oſtento in alteram partem viæ tranſgreſsũ Principis ruinam præceſſit. Super omnia, quæ vnquam audita ſunt, erit prodigium in noſtro æuo, Neronis Principis ruina factum in agro Marrucino Vettij Marcelli è primis Equeſtris ordinis Oliueto vniuerſo viam publicam tranſgreſſo aruis, indè è contrario in locum oliueti profectis. Alter Q. Vettius Vettianus facunditate dicendi, & in foro nodoſorũ litigãtiũ diſcriminũ patrocinio notus de quo Cicer. de clar. Orat. Atque etiam apud Socios, & Latinos Oratores habiti ſunt Q. Vettius, Vettianus è Marſis, quem ipſe cognoui, prudens vir, & in dicendo breuis: Q. D. Valerij Sorani vicini, & familiaris mei. Duarum Mulierum Vettianæ familiæ monumentum extat Sulmone in marmore ſepulcrali,

Plin. lib. 85. & lib. 17. c. 25.

Cic. de cla Orat. fol. 647.

SCOPENI
ANN. XI
VETTIA. NATALIS
VETTIA PRIMA
.P.
FATO. CRVDELI. SI. QVA. EST
EREPTA. PVELLA. CERTE
EGO. QVÆ. DOMINÆ
CARA. PVELLA. FVI.
QVÆ. ME. OMNES. ARTES
DOCVIT. DOCTISSIMA. CVMQVE
ESSEM. RAPTA. SCOPE. NVNC
TEGOR HOC TVMVLO.

Addatur Oratori Poeta ſui æui preclariſſimus Naſoni coetaneus Domitius nempè Marſus, quem in ſcribendis Epigrammatibus laſciua verborum licentia Valerius Martialis imitatus, ſuam in illum reponentis culpam, Amazonidum opus, bellum ſcilicet inter Herculem, & Amazones actico dictauit metro lepore, & ſententiarum ſale condito, vt veteres Perſij ſtylo compararint, vnde non paruam laudem adeptus eſt. In Melenæ Mulieris amores exardens, inſtar Catulli longo carmine illos contexit, extat Valerij Martialis carmen.

Petrus C. de Poetis latinis lib c. X LIII.

Nota tamen Marſis fuſca Melena erit.

Tacit. lib. II. annal. & lib. VI. an. I. & IV. laud.

Exacta Republica, imperãte Tiberio, Vibrij Marſi dexteritas in rebus agendis, & in bello fortitudo enituit. Germanici Cæſaris exercitus in Germaniam legatus iudicium venenationis in Principem in illius

Digitized by Google

illius mortis Auctores exercuit,& cum argueretur, vti adulter Albucellæ, quæ in Tiberium machinans erat particeps perduellionis ingeniosa pensata inedia supplicium euasit, inde à Claudio Cæsare Syriæ Præses designatus Prouinciarum motus dextera calliditate compescuit ad Cassij Longini vsque successoris aduentum,quem his laudibus Tacitus extollit. Marsus quoque vetustis honoribus, ac illustris studijs fuit.

Baronius in an. An. XLIII. n. 16.

Hos ex antiquioribus sæculis traduxisse sat sit,nunc ex promptuario Christianæ celsitudinis,redempto iam Mundo,alios promamus;indeque initium sumimus, quo culmen dignitatis illius,quæ suprema in Terris est, cælumque hominibus patere indulsit, cuius apicem ex nostratibus attingit Bonifatius nomine quartus Ioanne Medico Valeriæ nostræ Ciuitatis germine natus, Cisterciensis Religionis alumnus ad Cathedram Petri ascendens, nobis etiam supremas honorum imagines reliquit,is ex Monasterio S.Sebastiani ad Catacumbas Monachorum Prior,in catalago Sanctorum adscriptus est.

Platina, & Ciacconius.

Baron. An.M.CVI

Martirolog ad diē XXIV. Marij

Alter scelere clarus, quem in Chatedra Petri Idolum abominationis aduersus Ioannem XXII. Bauarus Imperator Ludouicus impiè sedere cōstituit. Fuit is Petrus Raynaldutius è Vico Corbarij in limine Equicolorum nobis contermino posito, qui Matrimonij vinculo adstrictus,nō inuita vxore,minorum Conuentualiū ordini adscriptus in rebus agendis apprimè factus, litterarum etiam scientia ornatus, ni moribus,& schismate vitam fœdasset, Nicolai V. nomine assumpto, postquam triennali vexatione Ecclesiam Dei laceraſſet, regresso in Germaniam Bauaro, Comes Berefatius Pisanus sub cuius tutela Imperator relictus erat,vt rem gratam Summo Pontifici faceret illum Auenionem perduxit,vbi in ordinem redactus,facta in publico Cōsistorio solemni abiuratione, vitæ beneficio benignitate Pontificia donatus,in carcere vitam finiuit. A. MCCCXXXVIII.

Platina, & Ciacconius.

At non minus indigenæ nostri ad vrbem commigrantes patrios auxerunt honores,ad quam aduenæ aduenientes nostratibus admixti eorū nobilitatis stemmate nomen extulerunt. Siquidē ab A.C.MXXVI. Berardorum Comitum numerosa propago Procerum, Illustrissimarū Familiarum principia tribuens,splendorum claritate emicuit, ex gallico solo aduenientes,è regio sanguine exorta, vt Alphanus in Attonis Episcopi elogio fatetur.

Istius vnde Domus manauit origo Parentum,
Regibus è Gallis linea ducta docet.

Alphanus Archiepiscopus Salernitanus.

Etenim Berardus Azzonis ex sorore Nepos, Franciscus appellatus, cum Vgone magni nominis Æquitaniæ Ducis à Ioanne XI. aduocatus associatis principibus arma ad repellendum ex Italia Rodulphum

phum Burgundiæ Regis filium, qui illius regnum affectabat, adiunxit, sibique Doda, Lindani Marsorum Comitis filia in matrimonio copulata, Comitatus hæres, plurimorumque Regulorum pater, & protoplastus fuit; cuius Nepotes magnas toparchias, obtentaque à Regibus fœuda, inter se partientes, quisque vt insignia, sic ex diuisa Auorum hæreditate, nouum cognomẽ sortiti sunt; propria erant, quæ adhuc in domibus, & sepulchris, & in lapide sculpta in Terra Transaquarum visuntur, & talia esse, testimonio donationis Berardi Comitis Collegiatæ prædictæ Terræ factæ, qua à solutione eximit domum, in qua propria arma sunt, comprobantur; sunt nempè in parma cæsti colore tincta tres lineæ parallelæ rubræ, alia transuersa ducta, & in singulorum intersecatione coclea aurea adiuncta. Vnde postmodum inde geniti fratres cum Auito iure, quæsitum patrimonium inter se partiti sũt, quisque sumpta aliqua occasione agnomen nouum diuersaque insignia sumpsit, primæua verò solũ Rogerij à Transaquis, quos fato assumptos vidimus, retinuerunt, vnde non spernendũ argumentũ ab isto stipite fluxisse sũpsimus, quæ autem primatũ ex diramatis familijs tenuerunt. Comites Albæ, Celani, de Ocra, à Barilibus, Sãseuerini, de Sangro fuerunt, vltra aliæ minoris existimationis. Celani qui, & Rogeroni ex multiplicatis istius nuncupationis Comitibus inde dicti. Ligone Fossorio pro parma, quæ ex transuerso fascia ducta signatur, vtebantur, vt nõ solũ è lapide exculpto, in Ecclesijs S. Mariæ de Valle propè Rosciolũ, & S. Ioannis in Celano, & apud Castrum Vetus in superequo, sed penniculo delinito in Cappellis ipsorum inspicitur, quæ Scipio Ammiratus Sanseuerinis attribuit cum diuersa fere sint; eorum enim in alba parma rubea fascia secatur, cuius Illustrissimæ Familiæ germen ex illo proueniens stipite, à Rynaldo Cruce signato in Hierosolymitana expeditione à Boemundo Duce Viscardo cingulo Militiæ signũ accipiẽs, Polteris transmisit, vt Scipioni Castellæ placet, qui vt optime originis nomẽ eternitati darẽt Ciuitatẽ condentes Marsicum nominarunt, aliudque Oppidum successu temporis excitatum de eodem nomine, nouum Marsicum appellarunt, vt ex Ammirato qui primordia familiæ, & ad supremos dignitatis honores euectionem recenset. Ceterum Barilium, & Sangrorum progenies longobardorum more ab Oppidis, quibus dominati sunt nomen sumentes, vetus cognomen, & arma abiecerunt.

Et cum in schismate Anacleti istius familiæ proceres Innocentij II partes fouerent, quò facilius Aduersariorum euitarent incursus, loco insignium charactere hoc vti ceperunt vide Caraptolorum progenies in Alba illustris viguit, cuius modò vltimum tenet locum Berardina ex Pompeio filia nobis sanguine iuncta, cuius morte Comitũ linea in Marsis extinguitur.

Scipio Castella de familia Caraptolorum.

Ar-

Digitized by Google

Arma verò, seu Insignia, quorum supra mentionem fecimus, hic exprimenda curauimus.

I II III

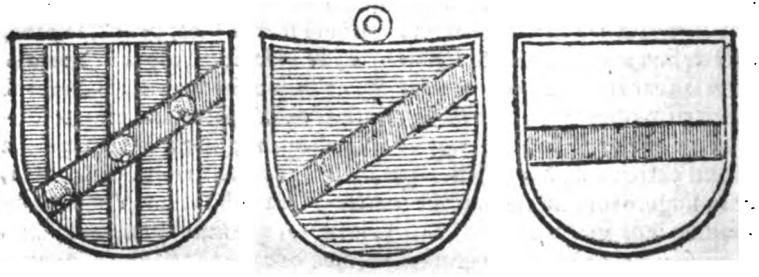

At qui Colorum varietas typis euulganda non datur, in ijs exprimendis eo linearum ordine vsi sumus, quem Pompeius Sarnellius, vir cum iuris vtriusque laurea decorus, & Protonotarij Apostolici dignitate exornatus, tùm omni scientiarum genere cum primis eruditus ex quibusdam M.S.C. Francisci Menestrier Presbyteri S. I. edocuit nempè; quod Cæruleus color, siuè Cælestis, quem Italorum vulgus *azuro* appellat lineis (☰) fasciæ instar parmam cingentibus, vt in primi, & secundi suprapositorum apparet, denotetur. Rubeus, lineis à summo ad imum ductis Pali (lll) instar, vt in primi, & secundi transuersis, quas *barras* vocant, tertijque fascia est videre. Aureus punctis (:::) exprimitur, vt Cochleæ primi demonstrant. Argenteus nullam admittit lineam, sed albam retinet parmam, vt *in* illa tertij apparet. Viridis acutorũ accẽtuũ instar à summo ad imũ angulum lineis ductis, innotescit. Purpureus verò grauiũ sequitur normam. Niger tandem vel cancellatis lineis, vel sua ipsius atramenti nigredine se notum facit. Hæc obiter dicta operæ pretium existimauimus, vt rerum varietate lectorem fastidio leuaremus. Ast vt ad rem propositam redeamus.

Cum non defuerint qui S.R.E. Cardines, purpuraque insignes honestissimam Patriam honoribus cumularint; quos Marsorum Regio Purpuratos peperit, eorum nomina in catalago recitabimus. Illi fuerunt Benedictus XVIII. Cassinẽsis Monasterij Abbas, Amatus à Benedicto IX. anni. MXL Theodinus ab Alexandro II. anni M. LXXII. Gerardus, qui & Leo anno M. XCVI. Theodinus ab Vrbano II. Alter Leo Bibliothecarius, & Cronichon Cassinensium scriptor anno M. C. V. Roscemanus à Paschali secundo Diaconus Cardinalis Tituli Sancti Georgij ad Velabrum. Sanctus Berardus Presbyter Tituli Sancti Grisogoni; anno M. C. XXX. Sanctus Baldouinus anno M. C. XXXX. Rinaldus anno. M. C. XXXVII, & Theodinus anno. M.C.

Digitized by Google

M.C.L.XVII. Ioannes de Pontibus ab Eugenio Quarto, de quo alibi, quorum Elogia, & per gradus virtutum ad culmen tantæ dignitatis euectio apud Alphonsum Ciacconium leguntur. Sat sit nobis nomina enunciasse.

Nouissimè nostrorum auxerunt honores duo inde exorta sidera, quæ vniuersum Orbem illustrarunt. Eminentissimus Cæsar Baronius vnum, materno nostro genere, ex Portia Phæbonia laudatissima fœmina natus cuius vt p ręclarissimi ingenij dotes annales ecclesiastici ab ipso insudati, ita sacrarum virtutum laudes plenè scribentium paginę testantur; cui copulatur Iulius Eminentissimus Mazarinus mùdo in Ciuitate Piscina datus, vnde primam vitalem auram hausit, & infantiles annos duxit, ad supremam in Aula Galliarum Regis dignitatem prouectus, anno 1661. magno Christianæ Reipub. damno post fœdera inter Hispaniarum Francorumque Reges, matrimonio stabilita, ad cœlum euolauit, cuius facinora præclara, & glorioſos triumphos enarrent qui præsentis temporis historias texunt, nobis sufficiat ad nostrę gentis coronandos honores enarrasse, quod hic natus, & sacri baptismatis vnda in Cathed. Eccl. renatus, nomen Iulij Raymundi sortitus, ex duobus alijs suę familiæ clarissimis viris quorum prior militiæ gloria clarus, posterior religione quippe qui S. Ignatij Sanctissimæ Societatis nominis Iesu institutoris alumnus, & consocius, & scientiarum professor, & verbi Dei præco notissimus fuit.

Cum qui infulas Episcopales ex nostratibus in propria sede susceperunt Catalago adnotauerimus, quos alibi cathedræ honores arrepserint annectemus. Quorum Odoritij Comitis Marsorum filius Trasmundus ex Tricaricensi ad Valuensem Ecclesiam translatus vnus fuit, de quo, & alijs infra dicendis apud Vghellium, alter D. Petrus Iannetella de Aggello congregationis Celestinorum M.CCCIII. Episcopus Ciuitatis S. Angeli Delombardi, & Rinaldi Marsorum Comitis filius Augustinus ad Cathedram Narniensem An. M.CCXXX. Euectus est. Ioannes Baptista de Pontibus à Curcumelo Bitontinæ Ecclesiæ præfuit A.MCCCCL. Inde Angelus Maccafanus de Pereto primus Anxanensis Episcopus A.MDXVI. Berardinus, & Iacobus Siluerij de Celano ambo aprutini Episcopi vnus anno. MDIII; alter An MDXII. Alexãder Argolus à Talleacotio Episc. Terracinæ ann. MDXXXIV. Cęsar Petius de Celano Valuensis, & Sulmonensis An. MDCXXI. F. Propertius Resta à Taleacotio Carriæten: Episcopus An. MD ... & alter Alexander Argolus Verulanus An. MDCL. & hos in compendium Ecclesiarum Præsules numerasse sufficiat, vt ad diuersarum scientiarum scriptores orationem vertamus. Primum in ordine præponam Leonem Hostiensem, qui ad natalium, & dignitatum splendorem sapientiam adiunxit, Sacri Monasterij Cassinensis Chronicorum scriptorem: inde B. Thomam à Celano ordinis Minorum, qui vitam

Digitized by Google

S.Francisci primus sermone polito scripsit,& varia digna opuscula reliquit,& eiusdem terræ, & Religionis alterum Sacrarum Theologarũ quæstionum dictatorẽ,F.nempè Bonauenturam quem sequuntur duo fratres Petrus,& Paulus Marsus de Cæsis,quorum in Silium Italicum,inq; Ouidij Nasonis,& aliorum Poetarum,& Oratorum libros extant commentaria, & de immortalitate animæ ad Raphaelem Cardinalẽ Riariũ oratio.Scripsit de Philosophia & Medicina insignis Doctor Antonius Gattus de Ortucchia,de Cometis tractatum, & D. Felix Nola de Alba rethoricas directiones, & D. Petrus Rocchus de Scurcula in dogmatibus Galilei Apologicum,& alios plures philosophicos discursus,& Andreas Argolus de Talleacotio Ephemerides,& tabulas primi mobilis,& de diebus criticis & alia cõplura; & Ioannes eius filius Endimionis fabulosos amores italico metro edidit, & de gladiatoribus plusaque alia inter quæ græcæ eloquẽtiæ rudimenta morte interceptus reliquit,& Propertius Resta Episcopus de vera,& falsa sapientia,& illius nepos D.Franciscus ex Clericis Minoribus de varijsaeris,aquæ,& ignis impressionibus quęstiones, & ne in enodandis legum anfractibus scriptor deesset Ioannes Grandis Auus noster Maternus in regiam sanctionem facultatis procedendi contra Exules praxim edidit,& postremus Franciscus Capotius à Talleacotio duodecim Cæsarum imagines in Agrippina, quam polito stylo nostro idiomate edidit, & descripsit.

FINIS LIBRI PRIMI.

HI-

Digitized by Google

HISTORIAE MARSORVM,

LIBER SECVNDVS.

De Lacus Fucini denominatione, deq; Piſcium, Auium herbarum, & piſcationum generibus.

CAP. I.

EX Apennini iuge, qui ad nos ſe extendunt Montes, brachia ab ortu ad occaſum dilatantes, amplæ planitiei ſinum aperiunt, quã ſua in altum culmina extollentes circumferenteſque dorſum ſepiunt efformantque oblongum planè Theatrum, ſi quidem Piſcina à Talleacotio XX. mill. paſſ. elõgatur & quà latitudo XII; tranſcurrit autem, qui ab auſtro ad meridiem vergit ab Angitia Silua notus Mons, planumque interſecat hinc dilatando ſinum ad campos, quos Palentinum vocitant, pedem propè Oppidum Cappellę figit II. mill. paſſ. à Scurcula diſtans, cui adiungitur alter, qui à Talleacotio eò versùs extenditur, iugumque extollit ad altitudinem, parumque ſolùm ſe flectit, quò aditus ad Vallem Rubeti aperitur, iterumque ſurgens curuatur quouſque illi iungatur non longè ab eo, cui à Pinna nomen eſt. Interſecatur valle protenſa longitudine, quę ab ortu ſolis hiberni initium ſumens, ſupra ſe montes habet vaſtiſſimos, qui *Marſos* à Volſcis diuidunt ſupra Vallem Collis longi ab Aciretta anguſto principio; ſed cum deſcendit ęquali ampliatur tractu triangularem propè oblongam formam retinens, ſi à priori angulo ad baſim ſpectetur, quę à Tranſaquis ad Vallem de candelichia ducitur.

Ex illo, cui nomen Grattella dirigitur Carbonarius ad lacum vſque radices figens ad VIII. ferè mill. in longitudine, ex altera parte Archipretę Vallem proſpiciens. Ex aduerſo tranſacto ſpatio, alia ſpectatur vallis, quæ inter Montes S. Nicolai, & Carcis initium ſumẽs

Digitized by Google

transuerso in sexu diuertitur, & propè Reate terminatur, per quam Saltus amnis perfluit vsque quo Velino iungatur illiusque nomen assumat. Formam tandem æquali proportione non retinens si quidèm quæ à montibus consurgunt colles aut arctant, aut extendunt.

A Piscina ad Celanum eleuantur aliqui ad inhabitantium incolarum delicias, sunt in illis Collis Armeli, Circulum, & Agellum sita Oppida, & qui parumper à terra eleuatur, & à monte Tino ducitur Celanum confine, à quo euallitur alter, qui angustum, breuemque transitum ad planum præbet; mons ipse rupes ceruarę (in quo Paternum) appellatur, in ipso plane inter lacum, & montem Velinum interuenit in alium collem Terra, in quo alba antiquissima Ciuitas, & in radice Pagi multi, & non longè ab illis Malleanum de quibus, & alijs Oppidis, quę sunt circa planum suo loco dicemus.

Continet hęc in ipsius recessu cum deprimêdo inclinatur ab ortu ad austrum lacum propè Montes, cum aquę in montibus gignantur atque sic in propinqua loca depressa defluunt, cuius quidem aquis nõ minor pars superficiei adumbratur adeò amplè, vt pelago comparetur Strabo lib. V. Prope Fucinus est lacus longitudine par pelago, is Marsis, & vicinis maximè omnibus vsui est.

Strabo lib. V.

Non fabulosè ortum, vt vulgo fertur, sed ab Omnipotente Opifice, qui Cælum, terram, mare ex nihilo ad esse produxit, in ipsa rerum productione efformatum, sic enim fabulosus noster Poeta

Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque.

Vt pulchrior varietate, & commistione rerum moles terrestris Mũdi huius ostenderetur, & ex vicissitudine vtilitas caperetur, vt enim in Mari solidas insulas ex terræ insurgentis tumore producuntur, sic vt vicem quodammodo mari terra redderet, in eius sinu lacus quasi liquidæ Insulæ procreantur, siuè ex aquis imbrium ex Cælo influentium in procliuiorem locum in vnum exoriantur, siuè ex illis, quæ faciem terræ rigant, & quo aditus precluditur in vnum coeant, siuè ex Cauernis, antrisque, quę in media terræ regione consistunt, per poros, meatusque aer inclusus in aquam frigiditate terræ vertatur, & vi calidi, sicciq; cogitur vt exprimatur, & quemadmodum ex humano corpore per poros, & venas ad vulnera sanguis, & lac ex mammillis exprimitur, sic & generatus humor ad irrigandam terram insurgit in riuulos, fonteſque, & in humiliorem locum prolabentes stagnêtur in lacubus, siuè etiam, sacrarum paginarum testimonio, ex cuniculis per canales subterraneos ex mari dispensentur aquæ per vniuersum, & vnde exeunt flumina, inde reuertantur, vt iterũ fluant, exomnibus istis possibile est gigni in excauata planitiei parte, & quæ è Cælo per Montes nimbus resolutis, & quæ per riuulos desuper irrumpentes, & quæ

Cic. de nat Deorum lib. II.

Digitized by Google

quæ ex laticibus proueniunt in vnum confluant vt inferius dicemus. Nomen illi Fucinus indictum, sic Strabo, & cæteri, & Martialis, Epigram. XXVIII.

Fucinus, & pigri taceantur ſtagna Neronis.

Siquidem pulchritudine ornatur eximia, tùm aquarũ limpidiſſimis vndis, tum ſitus perſpectu, ſinuſque nitore, in quo non limus ſordeſcit, ſed ita clara, & dealbata ſplendeſcit vnda, vt quicquid ſuperponitur effigiatum reddat, vt ex hoc Etymon nominis ſumere perſuaſum habeamus, fucare enim eſt pingere, Virgil. 2. Georg.

Aſſyrio fucatur lana veneno.

Et Siluius 4. Stat fucare colus, nec Sidone vilior Ancon
Murice nec libico....

Virgil. 2. Georg.

De quo etiam ab vtroque laudatur. Virgil 7. Aeneid.

Vitrea te Fucinus vnda. Te liquidi fleuere lacus.

Et Silu. 4.

Iamque dedit letho Stimium Laurumque Demopte
Collinum gelida, vitreus quam Fucinus antro.
Nutrierat, dederatque lacum tranſmittere nando

Et venuſtiſſimè omnium Pompeius Sarnellius in eo Tetraſticho, quo in quandam, Fucinam dictam, inuehitur.

Pompeius Sarnelli in epigr.

Fucina cur ferris? vitrea ſi Fucinus vnda
Vt verè eſt, pandit, quod fugis ipſa, ſinum.
Ergo vel nomen, fictos vel pone colores,
Fucinus impuram ne lauet, atque leuet.

Ita quidem clara, vt in ea non ſit quod obiectum oculorum offendat, quo minùs quæ in fũdo iacẽt aſpiciãtur; hinc meridie lucẽte Sole, & nocte plena Luna, tridẽte, ſeù faſcina iaculari in piſces circa litora Piſcatores ſolent, quos tintinnis remi, alteriuſque generis ligni allectos feriunt, & reti intercludunt, quod iactãt. Hunc lycophronus antiquus Poeta græcè canens, Phorcũ ſeù Forcum appellat à Phorco fortè Marino Deo, à quo duxiſſe originem Rhætum Marrubiorum Regem, ex Alexandro Polyſtore Seruius ſcripſit; cuius verba Cluerius refert dũ loquitur de poſteris Aeneæ Romã in latio conducturis.

Seruius ad Æneid lib. X.

Plurimum celebratam in bellis Patriam
Per poſteros ædificabat felicem
Arcem, altaſque iuxta Circei Syluas,
Portumque Argos inclytum Æeten magnum;
Phorcique Marſici lacus latices.

Hunc

Digitized by Google

Hunc Recentiores (il lago di Celano) nominare malunt; cingitur in tanto ambitu, & amænitate, vt quæ partim collibus, partim lata planitie circa, & vltra eum distincta, multisque ceu corona magnis Oppidis, & castris conspicuus, & Salubritate perennis auræ reddatur; aboreu ad austrum (quò vergit) perpetuo, sed lento in humiliorem depressioréque locũ discurrit fluxu, ex quo voragines aliquæ, vnde dulcis, & suauis ad potum aqua, & qui Transaquæ lucum & Ortuculam incolunt sitim explent. Est etiam lotione Salubris; curat enim scabiem, alioſque morbos, qui ex hepatis inflammatione proueniunt. Cauſę autem bonitatis sunt motus, & flumina quæ in eum intrant, vndè cum impigra maneat vnda, nec pinguedine terræ maculetur, nec venenosa animalia gignat, miræ bonitatis prędicatur, & veteres ineſſe numen credebant. Vnde C. Gauius ei votum soluit, de quo lapis in prædio Piscinæ.

C. GAVIVS. H
F. C. VEREDVS
G. F. MESALLA
FVCINO V. S.
L. M.

Optimis abundat piscibus, quibus Roma, Latium, & omnis circa Regio ad LX. & vltra mill. pascitur, licet non sint diuersarum specierum, in propria tamen multiplices sunt, vt tinchæ, & scardulæ quæ instar tincharũ optimæ, & magis sanæ, paruæ. nec sapiunt, nec nutriunt, Laschæ, quas antiqui vocant, barbos, qui octo alas habent, cum cæteri quinalarum sint, de quibus Plinius lib. IX. cap. XX.

Plin. lib. IX. cap. IV.

Ideòque pianarum quoque sunt discrimina, quæ, pedum vice, datæ sunt piscibus, nulli supra quinas, quibusdam binæ, quibusdam trinæ aliquibus nullæ. In Fucino tantum lacu piscis est qui octenis pennis natat. Horum omnium maximam copiam nutrit, & vectigalium quæstus quotannis ex tertiaria piscationis Dominis lacus duodecim millia scuta facit. Tructæ etiam aquas trauant, sed perraræ, & quæ ex fluminibus in lacum intrant, cancris etiam abundat. Sunt, & in eo tellinæ, & cochleæ, quæ licet palato non displiceant, non tamen eduntur.

Non desunt tamen aliqui dumosi, qui vepres, spinasque per omnes latus acuunt, cum stringuntur, alioquin arma celant. nutriuntur & in aquis sorices, qui retia plurimum damnificant; & canis non sicut marinus, sed paruus, cuius morsibus, & Piscatores, & pisces læduntur, cui additur Etrica Vulpi similis, & mordax, nec ad cibum, nec ad aliud valet, est pellis in pretio tantum. Quod deest in genere piscium supplet in auibus, sunt enim triginta ferè specierum. Anas duplicis generis, Cenericcius auis marina, Quatuor oculi, Pica, Rosciolus, Cauabricius,

Digitized by Google

cius,& Gozolus,quæ herbis nutriuntur,nec acuunt roſtrum, ſed remiſſum,& planum inſtar cochlearum habent, præter has, vt ſulices, Tuccanes, loda, Sulmuccius, Anſer, Pauonella, Sterlicus, Pizzarda, Coruus,Strufolonus, Piſcare, Cucchiarella, Sporcellina, Coturnix, Cannarola,Capo,& Arx ſiuè Ciconia, quæ piſces edunt,& roſtrum rotundum,& acutum habent.Capiuntur in hyeme Fulices, cæteræque in tanta copia vt ſale,& fumo ſeruare neceſſe ſit, Olor quandoque non deeſt.

Eſt,& alia Auis,quæ Deuorus nuncupatur, Olore maior,albi pariter coloris,ſed roſtrum ſatis amplum,& iugulum habet;non canit,ſed per arūdineta diſcurrens, ſtans ſupra vndas roſtroque plaudens,quod apertum immittit in aquas, omnemque flatum emittens vocem horrendam reſonare per omne litus facit, quam mali nuntiam veteres crediderunt quamque Matthiolus Saſſiphragum, ſeù Olinam dicit.

Eſt etiam in eo herbarum copia,quæ ad cibum Auium,& medelam valent,& ſunt fraxus,ſeù verbaſcum minus,falaſca ſeù alga, aut potius Vlua,cum illa Pelagi ſit.

Alga natat pelago, ſed naſcitur vlua palude,

De qua Virgil. Æneid VI.

Tandem trans flumen incolumes vatemque,virumque
Informi limo, glaucaque exponit in Vlua.

Sanguinaria ſeù Polygonum aquaticum fœmina. Iyſimachia quæ frondes inſtar Salicis, & florem rubrum habet; feniculus, qui myrophyllum ſeù millefolium aquaticum vocatur. Turronus ſeù Muſcus aquaticus illius generis ſimilis maſſæ ſtricæ viridis coloris; Cauda Vulpis,ſeù equiſetum duarum ſpecierum,Platanus ſeù Nymphea,aut Nenuphar pedis rubea ſeù perſicaria,aut Hydropiperum aquaticum. Sunt,& aliæ, quas vocant Pilus, Plumula,Cardellus, Saluestranus, & gramen aquaticum, & canepa.

Nauigijs aptæ ſunt aquæ,licet tenues,nec magnarum nauium pondera patiantur,attamen biremes quatriremes, ſeptemremes, & quæ maiores ſunt,nouiremes longitudine vltra LX. palm. non iſtar illarū quæ mari vſui ſunt,ſed quæ puppibus, & proris careant, planamque carinam,& cætera habeant, & quibus vice timonis remus à ductore adhibeatur,non ſuſtinent vela.

Quę Piſcationi inſeruiunt,varii ſunt generis, præcipuum eſt, quod ſetiaculis fit,quorū maximū tracta vocatur cuius cū miniſterio nouiremes adhibentur,ſic à trahendo dicta eſt, & alia eiuſdem ſpeciei,ſed breuior,quæ Pandera dicitur,& poſt tractam iacitur, vt ſi qui euaſerint capiantur,quibus toto anno piſcatur, & rarò intermittuntur.

Æſtiuo

Æstiuo autem tempore circa litus retiaculis ex Transimeno lacu adductis piscatur, quorum ima frequentibus plumbi calculis, & superiora suberis frustis, illis ex aduerso oppositis, sustentantur, sunt & aliæ retium species, quas omittimus, vt alios piscandi modos referamus, qui non solum retibus, sed etiam sine illis perficiuntur.

Eodem tempore ex fascibus viminum aggeres struuntur in aquis, partim vbi in vniuersum maiores sunt, partim, vbi tenues; singulis illorum frequentibus palis ligneis ad terram fixis, & supra aquas erectis vallantur, ne tempestatibus dispergantur, & quæ in profundiori lacus sinu sunt strues; numquam dissipantur, sed singulis annis, nouis superadditis fascibus conseruantur, quò pisces cum horridam sentiunt hyemem, circa autumni finem recondantur, in vtrisque ars piscandi non eadem; si quidem in illis primi generis retia in modum cocullorum piramidalium effecta, latum aditum, sed per insidias difficilem exitum habentia applicantur. Martanella à lacu Martis, à quo sunt mutuata appellantur, & frequenter palis qui circum circa sunt aggeri alligantur, vt cum extra vagant pisces capiantur; Et ex eorum frequentia li Spissi nomen acceperunt, quò quotidie, dum frigus vrget, illic nauibus acceditur, vt capti extrahantur.

In alterius generis strubus non ita, sed panno raris filis contexto, quasi spissiore retiaculo lõgitudine CCC. palm. & latitudine XXX. vallantur, cuius extremam partem palis confodiunt in imum lacũ, altera extenditur ad superiora extra aquas, vnde extractis fascibus intus iacitur retè, quod Sciabaco vocatur, & intercepti pisces capiuntur.

Quæ sine rete fit piscatio est nassarum ex viminibus confectarum ad numerum ferè CCC, & ex illis sic vnitis strues conficitur, quam primo vere in profundum aquarum deijciunt, redeunte autem tempore resolutis iam ligaminibus, fractisque sigillatim expiscantur, in quibus piscium omnis generis copia reperitur.

Hamo calamo appenso, non piscatur, sed ad filum perlongum applicantur multi, & ad alliciendum pisces vermes adduntur.

De ambitu Lacus.

CAP. II.

CVm non exundat, intrà ferè XXX millia passuum se colligit, elõgatur ferè ad X. ad totidemque vbi maior est latitudo dilatatur, & vbi minor est, intra IV. continetur.

Non habet perfectam formam, sed aliquos vortices, in quibus in angulos dilatatur, pro vt planicies ipsa, in qua iacet, sinum accommodat.

Cam-

Digitized by Google

Campos illos inundat, qui circa Montes Marsorum sunt, & in australem plagam totus residet, ab oriente vallem Archipretæ habet, in qua præcipuum angulum in gubitum extendit, & insulam Ortucchiã quam Alicarnasseus Issam, Paulus Marsicus Ortygiam appellat, in medium claudit, vbi Oppidum eius nominis, non siquidem semper in insula, sed tantũmodo dum aquæ extenduntur, cum autem retrahuntur ficco vestigio ad eam itur, paruumque spatium ex illa parte cultoribus relinquit in plano.

Alium angulum non tam latum prorumpit in agros inter Paternũ & Celanum, ripamque ex inde parum incuruat circa itgera Auellani, & fluctibus percurrit ad radices montis Pennæ, quam abrodit, & nulli alij Monti iungitur quam ipsi, & Carbonario, relinquendo ex alio latere latam liberamque planitiem, quam incolunt Celanenses, & Piscinates, litus hoc parumper dilatando, vndas in duos vortices immittit, quos colle interiecto ab aquis separat, quique veluti portum nauigantibus constituunt, non longè à Transaquis.

In primo vortice collis extenditur ad CC. pass & albis lapillis totus cooperitur, quos venti tempestate coaceruant, nec in illo foditur terra, nec ad segetes aptus, sed Bacchi tãtummodo munera refert, cum vites, & vineas nutriat, quæ licet non vlmis, palisque iungantur, sed tralices serpunt, vuas tamen, vinaque dulcia promunt. In isto vortice est palus, cuius solum, cum decrescẽtibus aquis in sicco remanet, vberem segetem, & fructum vigesimum penè reddit.

Alter non tam latum spatium occupat, & profundiores aquas habet, nec terra, cum siccatur, coli serique potest. Sunt, & alij in litore vortices, qui modò apparent, & modò cooperiuntur aquis profluxus, effluxusque extensione, & remissione; in vorticibus istis, naues appulunt, & iram Aquilonis effugiunt, & quò Nauta, remigio lassus, fluctibus ne obruatur dum tempestas inundat, resilit.

Profunditas sicut, & circuitus inaqualis, multisque in locis terra eleuatur, & colles insurgunt, qui aquis operiuntur, & quæ in ipsis efficiuntur valles ad palmos L. in profunditatem sinus protendunt vt propè montem Pennæ, & in valle Archipretæ non longè à S. Manno ad palmos XXXVI; & hæc est maxima profunditas, in vniuersum aquæ minores sunt.

Est cum tantæ sit magnitudinis, & regio ipsa sub placida Cæli regione sita, & ventis ex omni terræ plaga apertus aditus pateat, rigidis tamen Aquilonis flatibus obrigescit, & condensatur in glaciem aliquando totus, & tali densitate, vt ab vno ad alterum litus homines, & inmenta, onusta oneribus pertransisse perhibeantur. Sic enim contigisse anno MCLXVII in chronicis Ioannis de Ceuano habetur. *Apud Vghelliñ. in Italia Sacra.*

Qui, in hoc anno inquit, pluit ab VIII. Kal. Aug. sæpius vsque ad V. Idus Nouẽb. postea non pluit vsque ad XII. Kal. Februarij, & flabat

Digitized by Google

ventus Aquilo, eratque frigus tam forte, vt fata non nascerentur, & stagna coagulabantur, & Lacus Fucini penè totus ita glacie coopertus fuit, vt supèr eo ad alteram partem homo transire posset. Quod nostra ætate accidit, præsertim anno MCCXXV. iterũ, vt fertur in chronicis Riccardi de S. Germano.

Hoc anno MCCXXV. Lacus Marsus, qui Fucinus dicitur, vsque adeo obriguit, vt homines in eo desuper ambulantes boues traherent cum trabibus, & alijs legnaminibus necessarijs ad cognam.

Et sub ætate Autorum sunt, qui sicco pede per medium pertransisse ad structures iam relatas ad capturam piscium referant, & per plures dies piscationem per solidam glaciem ambulando extruxisse, quod & hac nostra ætate pluries contigisse prospeximus, non tam in totum glacie coopertum, sed in aliqua sui parte ita solidatum, vt deambulatibus præberet iter, & lusoribus palestram ad ludum casei, & spherici ligni contigisse refert Baccius de Vinis Italiæ: anno MDXCV. vt supra hominum memoriam, ita in solitis modis. cõglaciauit, vt vecturas, & currus transitum sustinuerit, vt & alijs Italiæ lacubus eodem anno accidit.

Et non multis ab hinc annis, cum pariter glacie densaretur, & cum Piscatores naues supertraherẽt, & vbi per minarum densitatẽ liceret, frangerent, vt in piscium captum irent surgẽs Aquilo naues in glacieã frusta ita impulit vt penitus quassaret, & remigantes omnes fluctibus abluerit eorumque audaciam fregerit.

De magnitudine præsenti, & præterita

CAP. III.

NOn tamen semper eodem calamo metimur aquas, nec litus idem, sed diuersum pro excrescentia, & diminutione, siquidem dilabuntur modò longe per planitiem, modò se retrahunt, non ex aliqua apparenti causa, cum quidem alueum depressiorem fontibus habeat, vt impleri ad summum difficile foret, etenim quę ex montibus influunt, in humiliore sinu se continent, attamen licet non impleatur, ampliatur quãdoque & extenditur nulla habita ratione tẽporis, vt Petrus Marsus affirmat, sed prout ex causis, quas nectemus inter fluxus causatur, eademque vicissitudine campos, quos Cultoribus aufert pinguiores, aut steriles relinquit prout ventorum exagitatione abrodit, aut alluuione ditat; illos etenim, qui aquilonaribus flatibus obijciuntur congerie lapillorum, quos impetu adducit, vastat, non ita alijs flatibus, sed pinguedine auget, sterilesque fecundat, incrementũ autẽ hoc vsq; ad mõtana aliquãdo prospexisse Strabo affirmat.

Petrus Marsus ad VIII. Sil. Ital.

Strab. l. V.

mat. Memorię proditum est, nonnunqnam vsque ad Montana crescere, interdum autem rursus decrescere, vt mersa prius lacu loca, desinentur, & agricolationem Rusticis exibeant. Quod, & an sit verum, ante emissarium Claudij ex parte dubitatur, etenim quam absumpsit Valeriã Ciuitatem, & cuius modò partes madefacit (si tunc extabat) vtique remissiorem fuisse profitendum; attamen ex non parui momenti rationibus, aut non extare, aut tunc penè insurgere cępisse affirmandum.

Pluries siquidem inter nostrates, & Romanos exorta fuerunt bella, & toto illo tempore, quo Patauinus suam historicam narrationem extendit, licet multa minoris æstimationis Marsorum loca recenseat, de illa nunqnam loquitur, & in illo memorabili, quo tota exarsit Italia nostrorum conspiratione exortum, tantę Ciuitatis Pelignis conterminæ, in qua maius robur ad opus perficiendum esse debuerat, nulla refertur memoria, nec apud Alexandrinũ, qui diffusè seriem belli scripsit, nec apud Florum, Eutropium, cęterosque Historicos, nec credibile est, in tanta rerum mole Valerienses in somno iacuisse.

Accedit quod Plinius nec illam inter nostrorum loca recolit, nec ante Strabonem qui tempore Tiberij scripsit, qui de illa loquatur inuenimus, & licet pręuenerit Claudij Imperiũ, & quod eo imperante extaret, cum ex alio extitisse non constet eius primordia, circa hęc tempora sumpsisse principium probabile est, & præcipuè quod non al iunde, quam ex via, sic dicta, nota tunc fuerit. Sic Strabo lib. V. *Strab. lib. XIII.*

Cęterum Valeria à Tiburtinis capiens initium, & Marsos, & Corfinium Pelignorum Metropolim. Non tamen, & nomine, & magnificentia Ciuitatis illustrata erat, vt de ea scriptores dicere aliquid impulerit, vt adaucto tempore successit. Immò cum Claudius ipse viam pernerit, quę vix vltra M. pass. ab illa, separabatur à Corfinia parua, & vix nota Ciuitas initium duxit, cum alioquin ex Valeria vti illustrior, & amplior incipere debuisset, si tunc nota foret.

Verum cum lacus effluxus perpetui non sint, nec vniformes, latiorem alueum tunc non habebat, licet non minorem, quam hodie, extendisse autem vndas vltra Valeriam, planumque plenè totum occupasse, & abruta loca circa ipsum, & cum de illis agemus dicturi sumus, & alię rationes nobis testantur; ostendunt hoc in primis riparum aggeres, qui in campos Albenses modò insurgunt, de quibus Petrus Marsus loco citato sic ait.

Aqua Fucini qui quondam excrescebat in campos Albenses, vt vetus ripa ipsius testatur, occupabantur vicini agri incrementis aquarum, quę per VII. annos fiebant.

Et ad hæc nostra tempora permanet, quę quantus aliquando fuerit ostendit, extendebatur vltra hanc nostram Patriam vltra D. pass. in loco hodie dicto Il colle di Cesolino. In quo cum plantarentur vineę

Digitized by Google

in sinu terræ & choclęæ, qui in lacu sunt, & nauium fragmenta inuenta sunt, vltra lapillorum aggeres, qui continuatè extenduntur ad cãpos præfatos, & vltra, & modo distat ab illa per CCIↃↃ; & in aliquibus locis CCC. mill pass. Lacus ipse in antiquis æstimis ripa Marcelli inscribitur, forsitan à M. Marcello, qui cũ esset Coss. vna cum Q. Fabio Marc. A. V. C. DXL. & Tiberis excrescentia, vrbem, agrosque non sine hominum, pecorumque iactura vastasset, ad has partes accesserit, vt causam incrementi præscens ex extensione lacus deuenire, aliquid circa ripam gesserit, vt ab eo postea denominationis auspiciũ sumpserit, de qua inundatione sic Liu lib. IV. belli Punici.

Liu. lib. IV.

Aquæ magnæ, & niues eo anno fuerunt. Tiberisque agros inundauit, cum magna strage tectorum, pecorumque, & hominum pernicie.

Tul. obser. de prodigijs.

Et etiam longius excurrisse aliquando obstentorum portento refert Tullius Obser de Prodigijs. M. Aemilio, & L. Hostilio Mancino Coss. A. V. C. DCXVI. Lacus Fucinus pro millium passuum V. quoquo versum inundauit. Et vt antea, sic & modò auget, remittitque aquas non ad priorem illum terminum, cum, diuersione Emissarij à Claudio confecti, prohibeatur, attamen ante actis sęculis ab vno ad alterum extremum, quo Valeria, & Pinna Ciuitates aspiciebantur aquarum profluuio exuberãs, illas assumpsit, retinetque modo ita vt.

Si quæras Helicemque, & Buram Acheides Vrbes
Inuenies sub aquis, & adhuc ostendere Nautæ
Inclita multa solent cum mœnibus oppida mersis.

Et in hoc, quo viuimus, vltra miliare prorupit, agrosque nostros vastauit. Ita vt si sæculum sæculo comparetur semper fluxus effluxusq; varij inueniuntur, & in eodem alueo nunquam perduraſſe diuersosque fines propterea habuisse, vt modo habet.

De augumenti, & diminutionis causis

CAP. IV.

FOrmatur Lacus concursu fluminum, ex altioribus vallibus ad depressiorem locum, & humiliorem alueum fluentium, ibique in unum collectæ aquæ superficiem illam terrę vbi modo Lacus est adumbrant, & nisi cauitate profundi, & altioris ripæ altitudine exitus intercludatur ad summum impleri, aut ad originem fontium retrogredi necesse foret; ni cum altiores sint, & supra alueum se extollant repeti prohibeantur, & tunc effluant oportet, quique modo nec augumentum, nec diminutionem sentit, eandemque formam

Digitized by Google

mam ſemper retinebit, cum concurſus ſit idem, & ſi vel deficiet, vel augebitur ex accidenti vel naturali defectu minui, & augeri lacum oportet. Excurrere ab Oriente ad Auſtrum ob depreſſiorem aluei ſinum, & cauitatē laeus diximus, vt illic quoque, circa quem vndique fluit, aquas reſidere, apertūque exitū montium vallatione inhiberi, & à campo de Vico vltra Terrā Luci, campi, qui intercedunt terram in ſuperficiem habent parum eleuatam, aut depreſſam, & breui amplitudine extenſam. Strati tamen ſunt lapicibus albis, & mollibus non ſolidis, ſed frequentibus ſciſſuris interciſis, à cuius ſuperficie inundatio quæ frequenti calculo accidit breuem, qua celantur terræ, cooperturam aſſumit, & liberum aditum aquis præbet, vt per fiſtulas inſtar fluminum notabilis amplitudinis curſu in præceps profunditur, ex quorum impetu per cōcaua terræ, qua tranſmittitur ſtrepitoſus fragor auditur, & quo ſtratus lapideus deficit lapillorum cumulis, aut nigrarum arenarum aggere litus munitur, in quibus non diù reſtat aqua, ſed paulatim abſumitur, & tota illius Montis pars occultis, & frequentibus antris excauata perſpicitur, ideoque non augetur ad ſummum lacus, quia aquam non retinet, niſi vt alibi tranſmittat, & ſic aut tranſmiſſione iſta, aut alijs de cauſis (quas cum de aquis egredientibus acturi ſumus afferemus) aut euaporatione, & terræ admiſtione, & expanſione, adiuantibus radijs ſolaribus, aut ventorum vi, & potentia, vt exiccetur, & minuatur interdum accidit.

At cum aquæ fluentes deferant admiſtam terram, qua paulatim abſtruitur via, & oſtium fluxus, adiūcta quæ aduehitur, ex terræ Eminentijs vi imbrium eam adducentium ad litora, & fluxu influentis ad loca decliuia, & etiam ventorum impulſu, qui ex montibus terreis leuiores partes terræ adducunt, & poſt variam agitationem ad lacum impellitur, adiuuantibus etiam quæ ad opus piſcationis proijciuntur lignaminum ſtruibus, quæ tempore, & humidi potentia diſſolutæ, & comminutæ tempeſtatum turbine adactæ impelluntur in meatibus, & illùc in putredinem reſolutæ viam exitus præcidunt, vnde augeatur oportet; nec ad defectum fontium, & earum nouam generationem, aut ad aliam occultam rationem augumenti, & diminutionis cauſas cum Strabone referamus qui loquens de eo lib. V. Sic ait.

Qui ſubterraneis humoribus tranſitione occulta quadam ratione ſparſim efficiuntur, denuò autem in vnum fontes confluunt, aut omninò deficiunt, aut rurſus confluunt, quemadmodum in Amenano per Catanam defluente traditur, qui quidem annos complures euaneſcēs iterum excurrit.

Habent etiam aquæ ſua mirabilia, ſicut, & cętera elemēta, quæ hominum ſpeculationibus non ſubiacent, vt Max. Summus Pontifex Sixtus V. relatus à Gomerio de Tybure, cum de eius inundatione loqueretur, ſentiebat. Inundatio-n. dicebat, eſt vrgens accidens naturæ

aqua-

Digitized by Google

aquarum, vt defectus solis, & lunæ in eclipsi, fluxus, & refluxus oceani, quæ non homo, sed solus Deus moderatur, humanum licet consilium, in aliquo tantum accidente effugere hæc possit, sed non omninò moderari, aut impetum inundantium aquarum retardare, quod, & in tantis edificijs circa lacum factis, & tempore Claudij, & in hoc nostro Æuo opere Equitis Fontanæ, & Manij de Caua aperte est demõstratum; attamen, nec in hoc ratio penitus deficere videtur, &, vltra allatas, vi terræmotus contingere posse affirmamus, cuius violenti impulsu terra ipsa aperitur, & conquassatur, & montes in hiatus descendunt, ita potest terra litoralis dehiscere, vel cum antra, quæ in sinu sunt impetu ruunt, ora abstruere, vel quæ in sinu sunt aperire, aut nona pandere, ab eo enim aquarum recursus immutantur, & consuetæ viæ obstruuntur, itaque ducitur aqua vbi sistere cogitur, & stagnatur sicque noui lacus prodeunt, vt annis præteritis in Calabria, & non nullis alijs ita productos recenset P. Franciscus Resta in Meteor. lib. 3. cap. 5.

Sic etiam, & nos prospeximus, cum acciderit anno quo hæc scribimus MDCLV. cum quateretur insolito motu terra per totam Aprutij Prouinciam, & Terram laboris, & plura quassarentur Oppida, & ædificia collaberentur, hiatus nonnulli circa lacum apparuerunt, qui magnam aquarum congeriem deglutiebant, quorũ, precipuus ille fuit, qui in soliditate terræ circa litus in campo de Vico qui 11. mill. pass. ab hac nostra Patria distat prorupit, profunditatis palmorum XX. & capacitatis ad CCC. aquarum cados, vt iudicauimus, quas breui temporis cursu assumebat, & si arte adiuuaretur, ad minorem sane formam Lacum reduci non difficile foret, & ex eo tempore vsque nunc semper effluxit; non insueta narramus, siquidem Ouid. loquens de terræmotibus sic canit.

Hic fontes natura nouos emisit, & illic
Clausit, & antiquis tam multa tremoribus Vrbes,
Flumina prosiliunt, aut excauata recedunt.

De aquis ingredientibus

CAP. V.

VLtrà fluminum in vnum fluentium concursum, & iam occulti latices ex conexis antris, in sinu terræ protensis, vbi, & aquæ generantur impulsu calidi exilere coacti, & quos Montes parturiunt & per internos meatus ad radices eorum paulatim descendentes eò adducuntur, augumento sunt lacui, quibus ex niuibus liquefactis humor,

Digitized by Google

mor, imbriumque descendentium fluxus opitulantur, quorum maxima copia ad Fucinum aduenit, siquidem qui à Pelignis, Vestinis, & Volscis nos separant Montes, ad illum radices protendunt, ex quibus flumina, torrentes, latices, aliæque aquæ aduenium aquæ, illasque protùt discurrunt, vel erumpere in lacum cognoscuntur, recensemus.

Primus prosiliens caput ad Ortuculam extollit, ostiumque aperit in radicibus Insulæ, spatiumque illud occupat, quod inter S. Mariam ad caput aquarum, & castrum Oppidi est, & magnam copiam secum adducit, & cum Insula in siccum remanet, rapido cursu profluit, nec tamen nauigium impedit, Nauiculis quidem transuehitur, & aquas ex Lacu Scandensi haurire profertur.

Est in vertice Montium Pelignorum non longè à Terra Scanni, à qua nomen Lacus sumpsit, vallis excauata, vbi aquarum copia fistit ad longitudinem M. pass. ferè latitudinis CCC. tantæ profunditatis, vt ima penetrare impossibile credatur, & cum alti, procereſque sint, & in summitate sit Lacus, totos acqua penetrare indicatur, & aspicitur non solum in isto, sed in alio, de quo mox dicturi.

Non longè hinc serpit Sarcinalis ex rupe prope Liccij Casalia, erumpens, & paruus fons, qui torrẽs in hieme fit, & Tauana vocatur.

Hùc aquas adducit ex superiori parte per Venerem, & S. Benedictum, Inuectus seu Pictornius flumen; fontes, & torrentes aliqui vsque ad Celanum insurgunt, & per vallem S. Marci perẽnis riuulus qui hyeme fit torrens auctus aquis, quæ ex plano ad Ouindolum per Anatellam illùc influunt, & cum fit æstas depauperatur, & vix ad Lacum adducitur.

Et ex Celano aureus fons, & aureũ flumẽ perpetuis aquis abundãs, & per totam Auellani planiciem ex inferiori parte fontes vndique vndiq; riui; præcipuus Muscinus, & caputaqua, qui aquas pistrino præbẽt. Per S. Petitũ paruus riuulus, & ex Castro Nouo pariter qui hyeme fluunt. Non præbent aquas aquis nisi torrentes duo in inferiore parte, præcipuus qui ex Valle Collis longi planum, inter Lucum, & Transaquas inundat, & alter per Vallẽ Archipreteæ, quibus adduntur quæ ex liquefactis niuibus per circuitum concurrunt, ex summitate Montium, & quasi in centrum stagnantur in Lacum, & hæc sunt quæ superficiem terræ rigant.

Sunt, & aliæ quæ cæco ductantur tractu per viscera terræ, scaturigines, etquidem maiores, irrumpentes in Lacum. Flumen vnum ex Velino Monte sẽper se se cõdens in terra, occultus prosilit, defcurrens per internas venas, & cauitates per locũ dictũ Valle de Transito inter Albam, & Paternum, & quantum sit, ex maturis segetibus inspicitur, virent enim, quæ nutrit humus per cuius sinum inuisa vndatrãscurrit, cum cæteræ flauent, fuit aliquandò (dehiscente, casu aliquo, terra) visum, cum accidisset nõnullis super aratro terram findentibus,

bus, cum profundarent boues in hiatu cecidiſſe, quibus vix ab effoſſo loco erutis proſpectū fuiſſe flumē profertur. Hunc Pittornium ſeù Piconium aliqui eſſe ſuſpicantur, diuerſumque eſſe ab inuecto, quem refert Plinius, mouetur auctoritate Licophronis, qui de laticibus Marſici Lacus loquens Pictonium affert ſic dicens. Pictoniumque flumen ſub terra ſe ſe condens in obſcuras ſpecus profunditates.

Licet acuratiſſimè Cluuerius, valdè cōſonis rationibus, & obſeruatione textus Plinij, & Licophronis inuectum Pictonium eſſe affirmare non dubitet. Nobis ſatis arridet Licophronis textus, & quod hæc ſint duo flumina, vnum curſum intrà terram agens, alterum ſuperficiem rigans magis notum, & auctores ignorantes duo eſſe, nec obſeruantes Licophronem de ſcaturiginibus occultis loqui in vnum confundentes, Pictonium, qui inſpicitur, nominarunt; & cum Plinius etiā ipſe eum qui ſubter labitur ignorauerit, & nomē ſalientis notum habuerit, illum maluit proprio vocabulo referre, quam ab ignoto nūcupare, & ab hoc nō alienum futurum fuiſſe Cluuerium ſi horum notitiam habuiſſet, non dubitamus.

Sunt in profundo inter ripam Paterni, & Celani duo hiatus terræ latices adducentis, & habent ora lata ad medium iugeri terræ, ex quibus ſcaturigines in magna copia emergunt, vt & ſemper intrà Lacum (licet minuatur) remaneant; profunditas quanta ſit, neſcitur impetus ſiquidem ſcaturiētis aquæ cannabum aduoluit ne in profundum protendat, quos præcipuos fontes Lacus arbitramur.

Eſt & alius in aquis patens hiatus, in quo Archippe Oppidum ſubmerſum iacet, ex quo ad lacus augumētum occultæ emanat aquæ non latum os, ſed rotundum oſtendens, vnde orta quæ per ora profertur fabula ex relaxatione clauſtrorum fontis Ciuitatis Marſiæ ortus lacus, & obruta Ciuitas.

Et circà litora Tranſaquarum, & Anezzani duo alij eructantes aquas, cum decreſcunt ſcaturigines, circà quas ebolliri, & moueri cum erūpunt inſpiciuntur, quas repletio, & abundantia aquarum, cum augentur, intercipit ne videantur.

Hic relatu dignum, quod circa litora Tranſaquarū accidit, referre cenſemus. Nēpè cū nec fontes, nec riui cāpos irrigent, nec vllibi inſurgat aqua ad neceſſarios vſus, ſed Lacus eas hyberno tempore præbet, & cū aduenit æſtas, parūque arena circa litus foditur, gelidi riui ſcaturiunt, qui Lacus cum decreſcit, & ipſi decreſcunt, cum abundat exundant, ſemperque frigent, cum vniuerſa vnda tepeſcat, & hyeme aduenīente celantur, ſiuè quod latices ex iſta parte gignantur, & cum rigor meatus terræ reſtringat, retardatur curſus; ſiuè reſtrictus humor per viſcera terræ diſcurrens, nec viam ſibi aperiens, retrogrediens frigiditatem acquirat, ſiuè alia ſit ratio, non ſimile in vniuerſa ripa per circuitum, niſi ibi, & Ortuculæ cernitur.

Non

Non dissimilis huic, est accidentia putei S. Nicolai ad Litus Venetæ Vrbis, qui repletur, & exinanitur aquis ad formam fluxus, & refluxus maris, & tamen expers salsedinis, dulcem continet aquam.

De aquis egredientibus

CAP. VI.

SVnt autem, quo minus aqua ad summum crescat, ab ipsa Natura, & arte statuta loca, ad quæ diuertat; & vt de singulis agamus, nunc de ijs, quæ à Natura sunt dicere aggrediamur. Circa montem Pinnæ voragines aliquæ apparent, per quas absorbetur aqua, & nonnunquã aperiuntur nouæ, quæ flumina penè obruunt.

Duæ potissimæ olim erant, & Pitoniæ vocabantur, ità latæ, vt fere duo iugera terræ occuparent, & magnam aquarum congeriem deglutirent, vallo muniebantur inciso, & fistula, postquam pistrinis aquas præbebant, ad summum voraginis demittebat, & diglutitæ non amplius in circuitu apparebant; Multo ab hinc tempore clausa sunt ora ex fractis nauigijs, & congerie lignorũ vi tempestatis adductis, quod præsentis incrementi, & inundationis præcipua causa fuit, nã ita increuerunt super eas aquæ vt XXXVI. palmis mensura profunditatis inueniretur, & quanquam retentatum esset varijs operibus vsque ab anno MDC. industria Equitis Fontanę, & Marij de Caua, nunquam aperiri ora, aut alio trámite trasmittere aquas, possibile fuit; multæq; alię circa ipsum aperiuntur, cum minuuntur aquę, terra ipsa insonat sub pedibus incalcantium, totaque antris, & Cauernis protensa naturaliter recipit aquas, vt de Agro Reatino legitur. Est, & alia parua Vorago in Valle Archipretæ, quæ aquis etiam nunc celatur, aliæ quoq; occultentur necesse est, cum omnis humor naturaliter ad inferius deferatur, vt aliò occultè cursum deferat; quemadmodum de Nilo in Ægypto, Granduено in Hispania, Tigri in Armenia, & Turbino in Nursia refertur, & Ouid. in XV. Metamorph. alios enumerat dicens.

Flumina prosiliunt, aut exsiccata residunt,
Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu
Existit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tecto modo gurgite lapsu
Redditur Argolicis ingens Erasinus in agris.
Et missum capitisque sui, ripæque prioris
Pænituisse ferunt, alia nunc ire Caicum
Nec non Sicanos voluens Amasenus arenas.
Nunc fluit, interdum suppressis fontibus aret.

ex hoc corrige uersum pag. 70.

Digitized by Google

Et prosequitur alios enumerando, & qui consimiles videre desiderat, videat quod refert D. Franciscus Resta in meteor. lib. 3. tract. 2. cap. 3. de fontibus. Hinc Sarnum exurgere auctoritate Plinij refert Blondus lib. 7. dequo præfatus Resta cap. 7. sic ait.

Resta in Meteor.

In Campania Italiæ, vbi Sarnus scaturit, effluunt inter saxa quidam aquarum riuuli tantæ frigiditatis, vt vinum rubrum ad refrigerandum immissum breui exuat colore, & sapore; Et per internos meatus ad Lacũ sublaci, quem suis aquis efformat, manifestatur, & obseruatione antiquorum, & signis testatum refertur per Andream Baccium de Tybure, vt mox fusius dicturi sumus. Eodem quoque modo propè Ananiam in Hernicis panditur, vt refert Blondus lib. 2.

Scribit Plinius Fucinum Lacum, qui Marsorum appellatur, subterraneos habere cuniculos, quibus aqua cuncta affluens, tempore amnem facit, at puto Plinij textum, vt sepè alibi, eo in loco corruptum, quo ad locum, in quo fluuium illum oriri affirmet: fontem enim Ananiæ esse scimus Thophanum nomine qui hyeme, quando Fucinus glacie astringitur siccus, verè postmodũ, æstate, & Autumno ingentem euomit vim aquarum, quod Lirim amnem à S. Vito oriundum adauget.

Et dum terræmotus hoc anno 1655. Regionem concuteret, magnus aquarum accessus illi factus est. Et Cornelum flumen hinc aquas haurire, in eo fonte qui propè Postam insurgit, vbi copiosissimæ sunt & simillimæ; viam autem ad fontem aperiri eo in loco, quo diximus, in Valle Archipretæ deglutiri, labique per cuniculos in sinu Montium iudicamus. Siquidem post Montem Carbonarium, antequam ad Cerrettam deueniatur, inclinatur Vallis ad concauam rotunditatem vnius propè milliarij ambitu, qui locus Amblero nuncupatur, vbi prata amæniſsima virent, & illic persæpè exundat aqua, & aliquando, tali augumento, vt instar fluminis dilabatur retrorsum ad lacum, & in rupe Acerrettæ, qua clauditur Vallis, paruus specus aperitur, vndè pariter eructant, ibique sonitus pertranseuntium aquarum sentitur, & pariter Fibrenus qui Iyri, post Soram iungitur, ex abundantia, & qualitate aquarum iudicatur.

Obseruatum extitit (quæ ex eo emanare dicuntur) augeri, & minui, prout lacus decrescit, & abundat; quinimò omnia quæ in lacum deijciuntur, siuè paleę, siuè retia, aut instrumenta piscationis, in illis postmodum denuò apparere visa sunt. Vidimusque in Regione Valuensi propè Ofidam, insurgere stagnum, quod planum illud inundat, crescente lacu; penitùs verò exsiccari cum minuitur, veterumque obseruatione probatum haberi eadem aquas esse. Et non longè à Terracina ad radices Montis S. Felicis, lacus habetur eodem nomine qui ex isto descendere profertur.

Eadem planè ratione creditur, quod Nilus oriatur ex Mauritiania in

Digitized by Google

in Atlante Monte, vbi Dyris vocatur, & per Eptobolum lacum mutato nomine Niger appellatur, & per deſertos Montes influit in paludem Coloe, quæ Meron circumcingit, & ab his paludibus per flumina Aſtaſobam, & Aſtaboram peruenit ad cataractam, ab eaque ſe præcipitans per ſeptentrionalem peruenit ad Thebaicos campos in Ægyptum, vbi Nilus vocatur, & ex ſimilitudine aquarum, & piſciũ, & animalium, quæ in vtroque fonte gignuntur idem flumen iudicatur. Et Aretuſæ fontis aquæ in Siracuſa, Alphei Arcadiæ fluminis, iudicantur, cum proiecta in eo ad fontem inueniantur, & turbabantur lotione Victimarum, cum Arcades in Olympo ſacrificabant, quod, & in fonte Æſculapij apud Athenas pariter accidiſſe refertur; ſicut & de alijs pluribus fluminibus.

Multos denique alios fontes gignere, & flumina, credibile eſt, quæ ad noſtram notitiam non deuenerunt.

De aqua Marſia, & Flumine Giouenco, ſeu Innecto, aut Pictornio, ſiue Piconio.

CAP. VII.

NOn anguſto riparum argine, & excurſibus ad magnorum fluminum principia, quos Pater Fucinus gignit, ſiſtere aquas ſuas aliquando contentus, ſed quaſi ambitionis faſtu elatus, cum Tyberis aliquando exuberaſſet ex alueo curſum, per planum in Velinum influens, Vrbem turbinibus exagitaſſet, in illa placidus etiam inuehere, prætenderit, & ſaporis hauſtu, & gelidæ frigiditatis bonitate Romanas augere delicias & caloris æſtum temperare; cum ea (quæ de noſtro nomen ſumpſit Marſia aqua) ad illum duceretur, quæ ſalubris qualitatis ſingulari prærogatiua ſuper reliquas gaudebat, & quam claræ tranſparentiæ, miræ leuitatis, & innoxiæ frigiditatis dotes inter præclaras Mundi aquas collocarunt; non ſecus ac ſi ex Paradiſi fontibus emanaſſet, & dono ſuperum vſibus Vrbis conceſſa reputabatur ſic Plin. lib. XXXI. cap. III.

Clariſſima aquarum omnium in toto Orbe, frigoris, celebritatiſq; palma, præconio Vrbis Marſia eſt, inter reliqua Deorum munera Vrbi conceſſa. Quare ſordidis muneribus eius vſus interdictus, vt tantum neceſſitatibus, & delicijs inſeruiret, & profanum aliquid in ea geri ſcelus arbitrabatur; iramque ſuperum, ſi ſacra illius liquoris vnda talibus foedaretur imminere ſuſpicabantur; in eamque cauſam retulerunt, cum Nero Imperator fœdæ libidinis coeno pollutus, nãdo tranare fontem eius auſus in morbum incidiſſet. Tacitus lib. XIV. *Plin. lib. 31. cap. 3.*

Digitized by Google

Tacitus Annal. lib. XIV.

Annalium. Ijsdem diebus nimij luxus cupido infamiam, & periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Marsiæ ad Vrbem deductæ nando incesserat, videbaturque potum sacrum, & ceremoniam loci corpore toto polluisse, sequutaq; anceps valetudo, iram Deorum affirmauit. Ea superstitiosæ Religionis reuerentia colebatur, vt inquinari ex contaminati corporis luxuria contactu arbitraretur, aut si ad alium, ad quem destinata erat vsum verteretur; cumque cæteris aquis quæ ad Vrbē influebant, secundū suam quisque qualitatem licite vteretur, Marsia solùm, quæ cæteris optimo sapore, & suauitate præstabat, sitis explendæ ministerio deputabatur.

Ad Vrbem illam primùm adducere Ancus Martius Rex suspicatus fuit, cumque animum ad alia diuertisset negotium imperfectum reliquit, aucta postea habitatoribus Vrbe, longè lateque à Tyberis ripa domicilijs constitutis, cum nec fluminis aqua commodè necessitatibus subueniret, Appia, & Anienis primum aduectę suppetias tulerunt, quarum ductus vetustate quassati, & cum etiam fraudibus priuatorum interciperentur, Vrbs ipsa aquæ penuria sitiebat; factum est vt Senatus decreto A. V. C. DCV. Coss. Seruio Sulpitio Galba, & L. Lentulo Cotta, & eorundem reficiendorum, & vendicandorum negotium Martio Tito Prætori daretur. Cumque Vrbis incrementum ampliorem aquæ modum exigeret, illi, vt alias exquireret, & ampliores ductus Reipublicæ causa fierent, paritèr demandatum, qui Anci Martij Regis præpositum ad effectū deducere cogitauit, eamque à tertio milliario opera fabrorū ducere; cumque Prætureę tempus ad tantum negotium consummandum minus sufficere videretur statuit Senatus in alterum annum Præturam, sicquæ tertium à quo incæperat in Vrbem perduxit, in quo opere, vt erogaret quatuor, & octingenta sextertium, decretum, quibus vsualis moneta, ad centum viginti millia scuta, respondet; interuallo temporis cum aquæ ductus haberentur C. Augusto, & M. Lelio Volcatio Coss. Agrippę singulari cura, & prouidentia Appiæ, Anienis, & Martiæ ductus restituti sunt,

Strabo lib. V.

sic Strabo lib. V.

Tanta autem, per aquę ductus, aquarum vbertas influit, vt per Vrbem atque cloacas omnes inundare videantur, & vniuersæ propemodum ædes subterraneos meatus siphones, & fistulas vndosas habeant. Quorum accuratissimam diligentiam M. Agrippa egit, qui Vrbem pluribus alijs monumentis adornauit.

Et non solum istorum ductu Augustus Princeps, sed pluribus alijs salientibus Vrbem instruxit de qua re lapis ad Portam esquilinam testatur.

IMP.

Digitized by Google

IMP. CÆSAR. DIVI. IVLII. F
AVGVSTVS. PONTIFX. MAX
CON. XII. TRIBVNIC. POTESTAT
XIX. IMP. XIIII. RIVOS. AQVAR
OMNIVM. REFECIT.

Quarum eam, quam de ſuo nomine Auguſtam appellauit, cum eiuſdem bonitatis eſſet, in ſupplementum Marſiæ, quoties ſiccitas auxilio egeret, opere ſubterraneo, vſque ad riuum eiuſdem, cum longè à fonte oriretur DCCC. paſſ: perducendam curauit.

Cuius poſteà fons, cum Marſia ſibi non ſufficeret, apparebat, (manente nihilominus præſidio) in Claudiam deriuatus eſt, vt ita demum Claudia adiuuaret Auguſtam, ſi eam ductus Marſiæ non caperet. Claudia etiam in gratiam iſtius præclariſſimæ aquæ C. Caligola, vt adduceret arbitratus fuit, ſed morte præuentus, opus imperfectum reliquit; quod Claudius ſubſequens conſummauit, eamque ex agro ſublacenſi, ex ampliſſimis, & ſpacioſis fontibus Curtio, & Ceruleo ſupra fontem Marſiæ, mill. V. duxit tantæ bonitatis, vt ei quoque adiutorium, quoties opus eſſet, ita ſufficeret, vt adiunctione ſui nihil ex qualitate eius mutaret, cuius memoriam in lapide ad portam Prænestinam conſeruatur.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CÆS
AVGV. GERMANICVS. PONT. MAX
TRIB. POTEST. XII. CONS. V. IMP
XVII. PATER. P. AQVAS. CLAVDIAM
ET. CERVLEM. EX. FONTIBVS. QVI
VOCABANTVR. CERVLVS. ET. CVRTIVS
A. MILLIARIO. XXXXV. ITEM. ANI
ENEM. NOVAM. AQVAM. MILLIARIO
LXVII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM
PERDVCENDAM. CVRAVIT.

Illius poſteà aquæductus iterum vetuſtate quaſſati, Titus Veſpaſianus Auguſtus, vt quæ Vrbi vſui in potu erat, cum ſitiret, inter alia ornamenta reſtituit, & ad vſum deliciarum, & neceſſitatis reduxit.

TITVS. CÆSAR. DIVI. F. VESPASIANVS
PON. MAX. TRIBVNICIAE. POTESTA.
X. IMPER. XV. COS. VII. DESIG. II.
RIVOM. AQVÆ. MARTIÆ. VETVSTATE
DILAPSVM. REFECIT. ET. AQVAM.
QVÆ. IN. VSV. ESSE. DESIERAT.
REDVXIT.

Sed

Digitized by Google

Sed neque hęc diligentia satis, vt aquarum abundantia Vrbs reficeretur, nam, & priuati in proprios vsus interceptas minuebant, & plurima loca, cum ęquè distributę non fuerint, penuria laborabant. Vnde Nerua Princeps huic malo medelam adhibere volens, curam suscepit vt aquam in ea loca Vrbis, quibus alioquin nō erat, deduceret; sagaciq; industria excogitauit, vt sedula portione distributa aqua, Regionibus omnibus, quibus singulę inseruiebant plures darentur, & cum Claudia in Colles Auentinum, & Cęlium per arcos Neronianos deduceretur, quoties defectio aliqua interceſſiſſet, celeberrimi colles sitirent, certo libramine riuulis effossis, & subterraneis cuniculis arcuato etiam opere, intèr alias, aquam pariter Marsiam ad eosdem etiam Colles deduxit, & cum huius aquę splendor à capite integer nōnihil aut nimium pluuia inquinaretur, aquarū deducentium imperitia cum nouus Anio ditissimus, & abundans aquis veniret, & aliarum aquarum aliquando defectioni deseruiret in alienos specus, frequentiùs, quam explemento opus erat, ingrediens, aquas inquinabat, & plerçque aquę etiam auersarentur per imprudentiam, non vti dignum erat aquis partientium ita vt ipsa splendore, & frigore gratissima balneis, & fullonicis, & relatu quoque fœdis seruiret ministerijs, ita ordinare placuit, vt in primis Marsia potui tota deseruiret, & deinde reliquas secundum suam quisque qualitatem aptis vsibus adhiberet.

At, neq; hac solerti Principis vigilātis industria satisfactum est malo, quo Marsia inquinata priorem bonitatem omninò recuperaret, quę cum præ cęteris in delicijs esset, desiderabatur ex puro fonte haurire, nec alijs commiscери, quo minùs eius vsus, & frequentia non intermitteretur. Vnde Antoninus Imperator, cum fontem eius exquisiuisset, sublatis omnibus impedimentis, effosso etiam monte, purgauit, ac in veterem puritatis splendorē ad Vrbem deduxit; sic enim habetur ex lapide ad portam Tiburtinam.

IMP. CÆSAR. M. AVRELIVS. ANTONINVS
PIVS. FOELIX. AVGV
PARTH. MAX. BRIT. MAXIM
AQVAM. MARTIAM. VARIS. CASIBVS
IMPEDITAM. PVRGATO. FONTE. EXCI
SIS. ET. PERFORATIS. MONTIBVS. RESTI
TVTA. FORMA. AC. QVESITO. ETIAM. FON
TE. NOVO. ANTONIAN. IN. SACRAM. VR
BEM. SVAM. PERDVCENDAM
CVRAVIT.

Ab

Ab ipſis auctoribus, Anco ſcilicet Marſio Rege, & Marſio Tito Prætore nomen illi datum, vt Frontinus, & Plinius ſuſpicantur, ſic enim Frontinus, cui ab Auctore Martia nomen eſt. Et Plinius. lib. XXXVI. cap. XV. *Frontinus de aeq. ductis*

Q. Marſius Prætor iuſſus à Senatu, aquarum Appiæ, Anienis, Tepulæ ductus reficere, nouam à nomine ſuo appellatam, cuniculis per montes factis, intrà Prætura ſuæ tempus adduxit. Sed potius de noſtro ſumpſiſſe dicendum (ſi originem ſpectemus, à qua etymon nominis, & nomenclaturæ principia deriuantur, niſi vt euitemus diſputationem ab vtroque denominari, & combinatis nominibus Auctorũ, & loci, ab vtriſque ſortitã eſſe nomen; etenim à noſtra Regione per occultos latices Romam petebat à Piconio Fonte, & Aufeia primum nominata: & poſtmodum Auctorum ſeù loci, originis occaſione in illud Marſiæ tranſmutatum, vt enim Plin. putauit lib. XXXI. cap. III. *Plin. lib. 36. cap. XV.*

Vocabatur quondam Aufeia, fons autem, ipſa Piconia, oritur in vltimis montibus Pelignorum, tranſit Marſos, & Fucinum Lacum Romã nõ dubiè petens, mox ſpecu merſa in Tyberino ſe aperit IX. paſſ. mill. fornicibus ſtructis producta. Ex quo fonte flumen Pictornius nomen ſortitum ex Cluuerio retulimus, qui ex Oppido S. Sebaſtiani per Piſcinam ad Lacum influit, ſed altius eius originem repetere oportet. *Plin. lib. XXXI. cap. III.*

In ſummitate Vallis inter Gioiam, & Biſiniam humile principium habet ex fonte Tempe nominato, ab Oppido Temple iam diruto ſic dicto, vnde paruus diſcurrens riuulus iungitur aquis, quæ poſt Biſiniam per obſtruſa petrarum, & interciſas rupes, quibus apex formatur inſtar parietis, ex cuius medio parùm ſupra terrã è tribus foraminibus erumpunt indè propè mœnia Sancti Sebaſtiani per lapillorum congeries ſcaturigines limpidiſſimæ emerguntur, ſimulque iuncti fontes amnem efficiunt, quorum fontium diſcurſus ex montibus Pelignorum, ad mentem Plinij, non dubiè prouenire ad oculum monſtratur; euidenter enim ex lacu, quem retulimus, ex Scamno Oppido nomen habere, deſcendunt; circa cuius litus ex iſta parte eſt locus diglutiens aquas, & per occultas venas ad fontes tranſcurrere clara demonſtratione oſtenditur; cum quidem æſtiuo tempore, quo lacus fit minor, deficientibus quæ influunt, nec ad locum voraginis aquæ eius peruenire permittuntur, ſitiunt fontes, & ſi multum elongentur areſcunt. Ex effoſſa tamen terra, humiliore alueo efformato, iterum fluunt, quod non rarò accidit.

Flumen iſtud, quod Inuectum Plinius, & Vibius in catalogo Pictornium, & recenſiores Inuencum, vulgo Giouenco dicunt, de cuius nominis quæſtione iam diximus, aquas Fucini ſupernatare ſine commiſtione affirmat, ſic Vibius. *Vibius de fluminibus.*

Pictornius, qui per medium Lacum Fucinum Marſorum ità de-

cur-

currit, vt aquæ eius non misceantur stagno. Et Plinius lib. II. cap. CVI. Quędam verò & dulces inter se supermeant alias, vt in Fucino Lacu Inuectus amnis, in Lario Abdua, & in Verbano Ticinus, in Benacu Mincius.

Plin lib. II. cap. 106.

Quod ex duplici potest contingere modo. Aut enim euidenter superlabitur, quod & de alijs fluminibus legitur, vt de Baristone apud Vitruuiũ lib. VIII. cap. 2. cuius aquæ leuissimæ Hypano flumini non iunguntur Baristonis aquæ sunt ita omnium tenuissimæ, vt dum iunguntur Hypano fluuio, super eius aquas natant.

Vitruuius lib. VIII. cap. 11.

Et de Aurota qui Paneo non miscetur, & de pluribus, quas recensere perlongum esset, quæ, vel quia tenuiores sunt vnius, alterius crassæ, vel oleaceæ, vel vi ventorum impelluntur, vel ob cursus rapacitatem, si recta linea ad alium portum pateat exitus, simul commisceri naturali ratione prohibentur; Et hoc pacto nullo modo in hoc nostro lacu contingere potest, cuius aquæ tenues sunt, & Inuecti cursus ità placidus, vt penè stagnetur; ante quam in lacum intret.

Aut enim si per cęcos meatus subter labitur; quod de Alpheo, & de alijs fluminibus subtus mare fluentibus, alibi exurgere pariter refertur, ita vt eorum dulcedo Marsis salsedine non maculetur, sic, & Virgil. putauit Ecl. X.

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos
Doris amara suam non intermisceat vndam.

At lenta fluminis inuectio aquarum ipsius penè stagnatio, cum ad litus peruenit, prohibet quo minus modo isto euenire posse affirmemus; eo magis, quod in quem præcipitentur, specus non apparet. Et sic Plinius, & Vibius procul dubiò errasse manifestè cognoscitur, & Licophronius, quod de subterra se se condens in obscuras specus profunditates inquit, de lacu ipso intelligendus quem præceps plures in specus ruere demonstrauimus, minusque verum esse istius fluminis aquam ad Vrbem aduectam, sed potius lacus, vt accuratius Strabo aduertit lib. V.

Strabo lib. V.

Cæterum de Fucino Lacu Marsiæ aquę fontes emanare scriptis mandatum est, quę rogationes Romę propinant, quę reliquas super aquas probentur. Non ex lacu ad fontem, opere fabrefacto, vt falsè Dion. lib. 60. putauit, sed per venas, porosque occultos, per sinus mõtium transeuntes eruptione, ad sublacensem agrum.

Est sublacus, illustre Oppidum, Sanctissimi Patriarchę Benedicti pœnitentia celebre, vbi prima monastici ordinis fundamenta iecit, quod totum posteà miraculorum insignijs, diuinę Sapientię lumine Orbem illuminauit, & Ecclesiam Dei perpetuis fulgoribus tot Sanctorum Doctissimorum Patrum, qui velut firmissimè columnę dum-

tur-

Digitized by Google

turbinibus aduersantium hæresum quassaretur sustentarunt, & instar splendentium stellarum *in firmamento radijs* inconcussæ veritatis micantium claresceré vbique fecerunt, & torrentibus aquarum ad vitam æternitatis salientium fœcundarunt. Ex quo Vrbs salubriū, optimorumque fontium ob caducis vitæ suppetias tulit; hinc enim Martia, Claudia, Augusta, vterque Anio emanarunt, nam ex quibus montibus vallatur, perpetuò fluunt, quæ primum stagnantur in Lacubus; postmodum insurgunt in flumen, idque apertè etiam Plinius cū Strabone, cum specu mersam in Tiburtino agro se aperire, affirmauit (licet de flumine supernatante loquatur) sentire videtur, cuius quidem fontis non dubiam mentionem Tacitus supra relatus facit, dùm Neronis polluti corporis lotione polluisse recensetur, cū in Villa quæ ibidem erat, moraretur. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna in loco, cui sub lacus nomen est.

Non aliqua aperta deductione, sed natura vergente ad humiliorem locum, cuniculis per impenetrabilem sinum terræ operiatur, & ex aquarum similitudine, piscium procreatione, alijsque experimentis probata, quibus Frontini testimonium adstipulatur, referentis, quod cum quæreretur à suo Authore in Capitoliū, deducere & de effosso fonte contenderetur, & eo tempore alia ex causa Sibyllini libri à X viris Sacrorum (qui libris legendis, carminibusque Sibyllinis, fatisque P.R. interpretandis præerant) scrutarentur, & fons an aquæ Martiæ esset, inuestigarentur, repertum non esse, sed Anienis fuit, & libeat Frontini verba referre.

Eodem tempore dum alijs ex causis libros Sibyllinos inspiciunt, inueniisse dicuntur, non esse aquam Martiam, sed Anienem, de hoc nō constantius traditur in Capitolium producendam, deque ea re in Senatu à Lepido Collega verba faciente. Actum Appio Claudio, & Q. Cecilio Cos. Eidemque post annum tertium à Q. Lentulo retractatum C. Lelio, & Q. Seruilio Cos. sed vtroque tempore viciisse gratiam M. Tullij, atque ita esse in Capitolium aquam perductam.

Nuper autem, veres testaceæ, clariori testimonio probaretur Archiepiscopi Columnensium, relatione Matthæi à Colle vigilantissimi Marsorum Episcopi accessit experimentum, cuius curiosa inuestigatione in Scatebras quasdam sublacensis lacus, quas iniecit, in subterlabentem meatum ad Fucinum, glebas furfuraceas, aliaque inuenta fuerunt, & dicit Andreas Baccius de naturalibus vinis historia lib. V. & cōtinua etiam obseruatione demonstratur, siquidem, quæ proijciuntur, inuoluens impetus aquarum ad aperturam perlabentium adducit, ibidem reperiuntur. *Andreas Baccius, in historia lib. v.*

Spatium relatum à Plinio IX. pass: quò fornicibus structis ducebatur de illo, quod inter Sublacum, & Vicouarum intercedit intelligendum, quod Oppidum erat in Tiburtino agro, & vbi hodiè

Digitized by Google

fornices inſpiciuntur. Cæterum protenſiorem, & certis menſuris deſignatum, Frontinus recenſet, cuius ſolerti inueſtigationi credēdū cū aquæ ductum modum, formamque deſcribendi opus perfecerit.

Ductus eius habet longitudinem à capite ad Vrbem LX. mil. DCCX, & ſemis, riuo ſubterraneo paſſuum LIIII mil. CCLX. VII. Semis opere ſuper terram paſſuum VII. millium CCCC. XLIII. propius. Vrbem à ſeptimo milliario ſuberactione paſſuum CLXXX VIII. reliqua opere arcuato paſſuum VI. millium CCCCLXX.

Verum cum Strabone à Fucino, an à Fonte Sublacenſi initium ſumat, dubitat Cluuerius, nobis autem cum Strabone ſentire placet, ſiquidem ſpatium, quod inter lacum, & Vrbem intercedit, tot enim milliarijs computatur, conſentit etiam quod longior ductus à conceptu aquarum metitur, ſiquidem illum non ampliùs quā ad XXX VIII. mill. extendit, cum ductum ad LX. mill. DCCX. producat.

Concipitur via Valeria ad milliarium XXX VIII. diuerticulo euntibus Romam dextrorſum millia paſſuum trium. Villa Sublacenſi atque ſub Nerua Principe ſtrata ad milliarium trigeſimum octauum ſiniſtrorſum intra ſpatium paſſuum ducentorum finita, ſubſtructionibus penè ſtatim ſtagnino colore peruiridi.

Et ſi rectus, quo ducebatur à Sublacu ad Vrbem, curſus inſpiciatur vix vna nunc ad relatum aſcendit. Profectò Albertus, & Blondus à puteis, qui infra Carſeolum, & Riofriddum inſpiciuntur, per montes fabrefactis cuniculis à Fucino ad Vrbem deductam eſſe affirmant, erraſſe proſpicitur Blondus lib. 2.

Blondus lib. II.

Putei effoſſi à Marſio Ædile, ſiuè à Claudio Imperatore, perductis Romam à Lacu Fucino aquis, ne incluſus aer curſum aquæ moraretur, ſpiracula fuerunt adhibita. Dioni forſitan inhærentibus, qui vt Tyberi Lacum coniungeret, Emiſſarium Claudius cogitaſſe præſumit, cuius manifeſtus error, opus ipſum demonſtrat, vt mox dicturi ſumus, & fornices, per quas ferebatur modò aſtruunt, quarum reliquiæ hodie non alibi, quam ab ipſo Sublacenſi Oppido per mille paſſus vltrà ad Vicouarum vſque aſpiciuntur, partim cuniculis actis per ſaxeos montes, partim in ſublimi à terra, arcuato opere extenſis de quibus ſic Statius lib. 1. car. V.

Statius lib. 1. carm V.

Vos mihi, quæ latium, ſeptenaque culmina Nimphæ
Incolitis, Tybrimque nouis attollitis vndis,
Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iunat, Marſaſque niues, & frigora ducens
Marſia præcelſis, quarum vaga molibus vnda
Creſcit, & innumero pendens traſmittitur arcu
Veſtrum opus aggredimur...

Et

Digitized by Google

Et car. III. quod est de Villa Tiburtina Manlij Vopisci.

Quid referam alternis gemino super aggere mensas?
Albentesque lacus, altosque in gurgite fontes?
Teque per obliquum penitus, quæ laberis amnem,
Marsia? & audaci transcurris flumina plumbo?

Sic frigiditatis qualitate pollere celebrans, vt cum Plinio consentiat, qui cum in vltimis Pelignorum montibus respectu Marsorum confinibus, ex quibus gelidissimi Sulmonis fluunt amnes concipi asserat, & cum non ex fluuio, sed ex lacu prouenire contendimus frigiditatem, aliasque, quibus prædicantur, bonitatis, & salubritatis dotes, ex antris, venisque, quibus per invia terræ ducitur, haurire contendimus. Vbertas non eadem semper, siquidem ex Fucini accessu, recessuque modo fluxus aceipiebat, sic enim, cum retraheretur minuebatur, vt Claudiæ, & Augustæ adiutorio egeret; Et prouidentia Principum eiusdem bonitatis fontes, ita adduxit, vt perennis copiæ cursus non deficeret; quæ non spernendæ quantitatis erat, vt Frontinus memorat.

Martiæ in commentarijs scriptus est modus Quinariorum duorũ millium centum sexaginta duorum amplius quam in commentarijs est. Quinarijs duobus millibus quinquaginta octo erogabantur ante quam ad Piscinam peruenirent, quinarios XCI; & dabatur Tepulæ in adiutorium Quinarij XCII. Itemque Anieni quinarij CLXIIII. Summa, quæ erogabatur ante Piscinam Quinarij CCCLI.

Modus qui à Piscina mensuris positis initur, cum eo, qui circà Piscinæ ductum eodem canali in arcu excipitur effecit quinarios II. millia DCCCCLIII. Summa, quæ aut erogabatur ante piscinam, aut in arcu recipitur quinariorum III millium CCXCV. Amplius quã in conceptis commentariorum positum est. Quinarijs MCXXXIII. Minus quam mensurę ad caput actæ efficiant, quinarijs MCCCXCV. erogabat post piscinam, quinarios MDCCCXL. minus quam in commentarijs conceptionis significari diximus, quinarij CCXXVII. minus quam ex piscina in arcus recipiatur, sunt quinarij MC IIII. Súma vtraque, quę intercidebant, aut inter caput ex Piscina quinarij duo millium quingentorum, quas sicut in cęteris pluribus locis intercipi deprehendimus. Non enim eas cessare manifestum est, etiam ex loco quod à capite iam mensuram, quam nos comprehendisse capacitate ductus posuimus effundantur amplius CCC quinarij.

Sic enim etiam superabundabat cum lacus nouas præbebat, vt alias ditiores efficeret, redderetque mutuati auxilij vicem, & amplius Toti Vrbi cum grata esset, ad totam autem peruenire ductus non æquali locorum altitudine respondens prohibebatur, attamen cum primum

Digitized by Google

ad Capitolij Celij, & Auentini iuga se extulisset, postmodum ad quam plurimas alias regiones peruenit Frontinus. Martię erogabantur extra Vrbem nomine Cęsaris Quinarij CCLXIX reliqui quinarij. MCCCCLXXII. intrà Vrbem deducebantur per regiones. Primam III IIII V VI VIII IX XIII in Caſtella LI. Ex quibus nomine Cęsaris CXVI, Priuatis, quinarij DXLIIII. Caſtris quatuor Quinarij XLII. Operibus publicis quindecim quinarij XL. Muneribus duodecim quinarij CIII. lacubus centum quatuordecim quinarij CCLVI.

De Claudij Emiſſario.

CAP. VIII.

CLaudius Cęsar Imperialis glorię faſtum ędificiorum magnificentia ęternare ſic ſtuduit, vt ſtatim atque habenas comprehenderit ad tria, & ſi cogitata, aut ab alijs Principibus incępta fuerunt difficultate euentus, aut deſtituta, aut non obſignata relicta manus citiùs admouerit, vt pari contentione rerum factarum memoria throni celſitudinem æmularetur. Ita quod Caius Caligola LX. ab Vrbe mill. paſſ. aquam per montis ſinum, inuioſque anfractus adducere deſtinauerat. Pluresque alij mare, in intimo terræ excauata area, eo vſque traducere, vt nauigia commodè ad litoris ſtationem propè Oſtium Ciuitatem in portum reciperet, & lacum Fucinum tranſmittere in quæſtionem adduxerit, quorum ædificiorum arduus, & per contorta, & laborioſa exitus, Architectorum ingenia fatigauerat, & fabrorum animos impoſſibilitas penè terruerat, ipſe ſummis viribus aggreſſus, ſic inſudauit, vt opere compleuerit; Et ſi tria hæc ingenioſum, & admirabile Artificis opus demonſtrét, & diuturnitate laboris, & iuduſtria, ſtructuræ machina, & auri erogatione; quod in Fucino confecit Emiſſarium, duo alia longè ſuperauit, non ad alterũ annum relatum opus, ſed per vndenos continuos, perenni triginta millia Seruorum inconcuſſo labore abſolutum; hunc.n. Strabo dierũ, & operariorum numerum aſſignat, Euſebius, & alij.

Strabo lib. 5. Euſebius in chronicis. Sueton. in Claudio Tacit. annalium 12.

Res fuit permira in ſequentibus temporibus Claudij Imperatoris dum Fucinus Lacus exiccatur, vndecim annos triginta hominum millia ſinè intermiſſione operis incubuiſſe. In quo, cum per corriuationem aquas XIII. Imperij anno (ex Taciti aſſertione) Coſſ. D. Iunio, & Q. Haterio immiſiſſe conſtet, incæptum ſecundo Imperij anno ſic XIII. completum, ad quod Seruorum numeroſa caterua (quæ Vrbẽ faſtidio affecerat) deſtinata, vt inſudaret. Vrbs quippe eo propè tempore, in habitantium numero tantum excreuerat, vt penè fides

fides veritatem abneget. Effectus ipse Claudius VIII sui Imperij anno Censor. Ciuitatum capita. LXVIII. centena XLIII millia inuēta in quibus, qui nomen militiæ iam dare possent, numerus in lapide in porticu Sancti Georgei ad Velabrum recensentur. *Tacit. annal. 11.*

TEMPORIBVS. CLAVDII. TIBERII. FACTA HOMINVM. ARMIGERORVM. OSTENTATIONE. ROMÆ. SEPTIES. DECIES. CENTENA. MILLIA. LXXXX. XLVII. ML.

VNdè tot millena in isto, aliorumque ædificiorum compendio, quorum aut minorem numerum ascire, cum eorum magnitudo operantium manus multiplices appeteret destinasse, in admirationem nō venit. Qualis, quantusque in tot annorum curriculo sumptus fuerit computare possibile, sed frustratorium, cum concipere quisque ex animo possit; attamen ad satietatem lectoris, in diurnam insudantium escam triginta millia centena erogata suspicantur, præter quòd in instrumentis, machinisque, & in luminibus in cæca voragine adhibitis (cum omnia in tenebroso, & obscuro terræ sinu fierent) impensum fuit. Artificium, quo per iniurias montis, planique cauitates, librato spatio, & adæquatis ad mensuram perfectionis lineis elaboratum, vt exprimi calamo possit, vix possibile æstimamus; sed ad iudicium tantummodo, & admirationem intellectus relinquitur pro vt Plinius compendiosè operis magnificentiam referens considerat.

Claudius, inter maxima equidem, & memoranda dixerim, quamvis destitutum successoris odio, montem præfossum ad lacum Fucinum emittendum incredibili profectò impendio, & operariorum multitudine per tot annos, quæ nec concipi animo nisi ab his, qui videre, neque humano sermone enarrari possunt. *Plin. lib. 36. c. 15.*

Inenarrabile profectò, & præter hominum cogitatum, vt inter præclariora, & quæ admiranda vniuerso Orbi adducuntur manu Artificis architectata, siuè Babilonica mœnia, siuè Mausoleum, siuè solis colossum collocari non immeritò possit, siuè artificium in opere, siuè opus ipsum, siuè sumptus spectentur, ad quod videndum ex Vrbe, & remotioribus extra Italiam partibus, qui virorum monumenta curiosè scrutantur ad spectandum aduenimus; cuius modò formam nos scripturi per diuersa capita accingimus, & vt faciliorē captum reddamus, in calce ex Archetypo desumpta pagina dilineatū reddemus, quam ex Vaticana Bibliotheca Illustrissimus D. Lucas Holsennius, non minùs antiquarum rerum, quàm cæterarum scientiarum huius ætatis facilè Princeps, nobis impertitus est.

Dē

De causis conficiendi Emissarium.

CAP. IX.

SCribentium calamus in relatione causarum conficiendi Emissarium ad diuersa trahitur, allucinaturque in perscrutatione finis, dum quisque, quod vult, proponit, nosque vt verum propriumque assequamur, singula referemus.

Ad hoc infudasse Claudium, Dio dicit, vt Tyberim ad nauigationē per augumentum aduectæ ex Fucino aquæ ditaret, & exsiccati postmodum Agri, Colonorum industria (dum satis apti iudicabantur) vbertate floresceret; sic enim lib. LX.

Dio lib. 60 At in Fucino lacu, qui in Marsis est in Tyberim immittendo, vt & locus circà eum lacum agriculturæ aptus, & Tyberis magis nauigabilis fieret, impensas sumptus fecit.

Neutram tamen assertionem ex proprio ingenio desumptam, sine aliquo probabili argumento veram esse specus forma, facti impossibilitas, certaque ratio demonstrat, & ex diametro abhorrere à Claudij proposito; nam excauati Montis prouensus sinus, ad Lyris amnis ripam sistit, cuius decursus sinistrorsum per Volscorum, campanorūque agrum descendens, non longè à Suessa ad mare ostium pandit, in loco qui hodie turris Scaphati dicitur. Cum Tyber dextrorsum ad occidentem pergat, illoque coire lyris nullo pacto possit, nec vlteriùs penetrasse montes, aut legitur, aut vestigio monstratur, cum qui post alteram ripam insurgunt, ad Anagninam planitiem se extendāt, ad quam per obstrusos, tetricos, altissimosque montes ad XX, & amplius mill. pass. via aperiēda esset, insuper qui per Hernicos, reliquosque circa populos amnes, riuique excurrūt, ad litus campanum exonerantur, & nonnulli eorum lyri iunguntur; præter quam quod superuacaneum Tyberim aquis augere foret, cuius ex aliundè aduectis incrementum, Vrbis subuersionem pluries minatum fuerit, vndè Patres cum accidisset, maximaque ædificia vastasset, & annonæ, reliquisque damna intulisset, quæ illi iunguntur flumina diuertere cogitarūt, ex hinc nefas est credere nouas sumptibus quærere, cum quæ ad illū currunt, ex superfluentia damnum inferre compertum; sicque palàm, Dionem errasse, sit, propiùsque veritati Tacitum accessisse, licet intētum Claudij non assequutum. Siquidem ad Lyrim tendere opus, quò Augusti industriosa Naumachiæ spectacula æmularetur asserit; Ille quidem, cis Tyberis ripam in arido solo lacum coaluit, vt naualium certaminum ludibus Ciuium animos recrearet, quicum vt gloria fastigiosi operis contenderet Claudius, & gloriosiorem Naumachiā in-

Digitized by Google

inſtruere, & lacum profundere, ſicut ille adunare inſudauerat, cogitauit, illum tamen Annalium XII. loquentem ſic audiamus.

Sub eodem tempore inter Lacum Fucinum, amnéque Iyrim prærupto monte, quo magnificentia operis à pluribus viſeretur, lacu in ipſo nauale prælium adornatur, vt quondam Auguſtus, ſtricto, eis Tyberim, ſtagno, ſed leuibus nauigijs, & minori copia ediderat.

At ſi nauium ludos inſtaurare, & ſæpius, ſi lacus, extaret, commodius poterat, ad quid ergò tanta auri, laboriſque profuſio ſi hoc intendiſſet? ſpe gloriæ, ſiquidem in eius vita C. Suetonius Tranquillus autumet; etenim ſi ad emolumenta ſpectaſſet, Marſis flagitantibus indulſiſſet, qui longo experimento lacus noxios haberent, quibus aliquando propria ſede expellebantur, Auguſto ſupplices, vt emiſſariũ permitteret, inſtiterunt, quod proprijs ſumptibus perficere, ſi in præmium exſiccati agri concederentur, ſpondebant; nec Octauius, nec ipſe Claudius, à quo factum reperitur, votis annuerunt, vnde potius gloriæ, quam lucri ſpe ductus, ad tanti operis machinam manus admouiſſe ait. Fucinum aggreſſus eſt, non minus compendij ſpe quam gloriæ, quem quidem priuato ſumptu emiſſuros ſe repromiſerant, ſi ſibi ſiccati agri concederentur. *Sueton. in Claud.*

Etſi nó negamus, eò Claudij ambitioné proceſſiſſe, vt pari faſtu impoſſibilia penè inhiaſſet, vt magnificentia operum retroactos Principes ſuperaret, attamen ad ſimplicem tantum oſtentationem, tantum rerum apparatum, quod Ærarium penè conſumpſit, & diuturnitate laboris animos relaxarat, concepiſſe non ità facile perſuaſum habemus, cum certis argumentis intentam Vrbis ſecuritatem fuiſſe, aperto calculo monſtretur.

Vrbs ipſa, quam rapidus Tyber tranſcurrit, ſuperabundantium aquarum impetu, ſæpè Ciuibus viduata, ædificijs denudata, agrorumque ruinis ad excidium multoties aperta clade (deuenit vt Liuius, Tacitus, alijque ſcriptores notarunt, vt poſt Ludouicum Gomeſium S.R. Rotæ Auditorem præclariſſimum, Andreas Baccius de Tybure agens ſigillatim deſignato tempore recenſet. Vlliuſque incrementi ratio ſubtili indagatione perſcrutata, Patrum animos defatigauit, nec in vnam conueniebant ſententiam; dum borealium flatibus curſus impetum ad mare præpediri, & cum vlterius progredi tardaretur, dilatato ſinu excreſcere, agroſque, Vrbemque inundare aliqui ſentiebant. Saniorumque pars, flumina quæ illi iunguntur, aucta torrentium, ex ſinu Vallium aquarum copijs inſpiciebant, quæ cum naturalem alueum ſuperarent, exuberari, dilatarique neceſſe fore non dubitabant, quarum quæ imperante Tiberio (continuatis imbribus euenit, non Vrbem ſolum memorabili clade affecit, ſed penuria, totam penè defatigauit Italiam, ſicque Romanorum animos timore cõcuſſit, vt Sybillinos libros quos in magno periculo ſolum aſpicere *Andreas Baccius in Tybure*

lice-

licebat) modò perscrutari Asinius Gallus proposuit, actumque esset, si Tiberius annuisset. Exindè imminentia si occurrerint præcauere studuerunt, & totius erumnosæ inundationes euentus rationem, excursusque causarum perscrutationem C. Aruntio, Q. Ateo delegarunt, vt flumina, lacusque, qui Tyberim implent, auerterent; quod cum Coloniarum scilicet Florentinorum, Reatinorum, & Ternientium legati (de quorum præcipuo interesse agebatur) presentirent, aditum in Senatum postulantes, suâ ipsorum causam expostuerunt. Siquidem Florentini, ne Classis ab Arno deduceretur, ob imminens suorum agrorum periculum, Interamnenses, si Nare amnis, alueum transgrederetur, vberrimos Italiæ campos subuertere, pariterque Reatini, si Velino lacui ostia præcluderentur, eorum campos periculo aquarum perire conquerebantur, Natura siquidem terminos, & ostia fluminibus statuisse, & corrigere nefas sit, maximè cum sacra fluminum Numina antiqua religione sacris ritibus venerata, diuinis honoribus priuarentur. Paterque Tyber, vectigalium amnium exoneratione alibi, iniuria affici, solitoque honore tributi minui, in indignationem adduceretur; Hinc factum est, vt siuè vanæ superstitiones, inanisque reuerentia, siuè nodosæ difficultatis operis impedimenta, siue Pisonis Oratio, quam pro Colonijs habuit, Patrum animos flexerint, qui à proposito destiterunt. Tacitus *I.* Annalium.

Nec Reatini silebant Velinum lacum, quà in Mare effunditur, obrui recusantes; quippe in adiacentia Eruptarum, optimè rebus mortalibus consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suosque cursus, atque originem ità fines dederit; spectandas etiam Religiones Sociorum, qui sacra, lucus, & aras patrijs amnibus dedicauerint, quin ipsum Tyberim, nolle prorsus accolis fluuijs orbatum minori gloria fluere.

Interque ea flumina, quibus Velinus augetur saltus, amnis est, qui exili fonte propè Verecchiæ oppidum supra Talleacotium scatens, partem Palentini campi transcurrens, non longè à Scurcula ad Vallem Equiculorum descendens in agro Reatino, Velino iungitur, & ante Emissariũ, vt recitauimus, exuberãtia lacus sic terminos trascẽdebat, vt propè collem, in quo Alba sedet ripam poneret, & per planitiei procliuitatem, aquæ eius ad saltum transcurrentes per id tempus sic augumento Velino erant, vt Tyberis alueus vltra solitum exuberaret, & Vrbem subita inundatione turbaret, nec aquis de Cœlo cadentibus, nec liquatis niuibus negotium datum; sed Fucino, vnde euenerat tributum, & Claudius, vt Vrbi consuleret, alibi diuertere lacum cogitauit, vndè motus Emissarium confeciſſe, cum ipso Andrea Baccio consultiùs arbitrantur, & cum postmodum, imperante Traiano, copiosior aduenisset, quæ, vt præ cæteris horribilior fuit, sic ostẽtis pluribus enunciata, & pestem, caritatemque, quas comites habuit, eadem ratione motus Princeps ipse canalem purgauit, & si

Spar-

Digitized by Google

Spartianus in vita Adriani, cui opus tribuit Fucinum emisisse asseueret, & Lipsius ad Tacitum suo numero absoluisse, errataque Claudij corrigisse dicat. Nec ritè perfecit Claudius, Quoniam manu posset admonet Hadrianus.

Neutrum tamen esse, & in vtroque Spartianus errasse inscriptio in marmorea basi statuæ, quam Albenses Traiano dicarunt in ara maiori Collegiatæ Ecclesiæ S. Bartholomæi in hac nostra Patria annis ab hinc XX inuenta demonstrat, quam Lucius Camarra in suo Theatro antiquo expressit.

IMP. CÆSARI. DIVI
NERVÆ. FIL. NERVÆ
TRAIANO. OPTIMO
AVG. GERMANICO
DACICO. PARTHICO
PON. MAX. TRIB. POT. XXIII
COS. VI. PATRI. PATRIÆ
SENATVS. POPVLVSQ. ROMANVS.
OB. RECVPERATOS. AGROS. ET. POSSESS:
QVOS. LACVS. FVCINI. VIOLENT.....

Ex qua opus Traiano tribuitur, ob recuperatos agros; casu siquidem obstruso specu, iterum impetus exuberantium aquarum vicinam planitiem impleuerat, à quibus vt redimeret Imperator, ex purgato alueo, emissionem iterauit post primam à Claudio operatã anno LIX. cum sexto eius consulatu ascribatur, qui annus Domini CXIV. erat, siue ipse, siue Præfectus operis aduenerit in illam domum, quam Claudius extruxerat, quæ modo Ecclesia Transaquarum est, in alio lapide Traiani militis memoria conseruatur.

Non tantum vterque Cæsar, vt Albensibus agri restituerentur, sed auersionis aquarum causa, quibus Vrbis periculum paulò ante viderant ad laboriosum difficultatis opus manus admouisse, prò certo esse debet, & si ab illius temporis scriptoribus minimè obseruatum, vel à calamo excisum, vnus omnium Baccius retulit, qui à Clemente IIX. Sãctissimo Romano Pontifice euertendæ inundationis negotio præfectus, subtili indagatione omnia rimans, inter alias causas hanc in suo de Tybure libello, quem Italico Sermone composuit, reddidit, nosque præter illa, quæ ipse promit, redditis rationibus, adstipulamur.

Digitized by Google

De structura, & Forma Emissarij.

CAP. X.

INterſecatur planities parum elato Monte, qui ex Apennino progrediens, æquali declinatione in angitiam ſeſe flectit, cui Fucinus inhærens, radiceſque abrodés totus inſidere videtur obruiturque in ſpiſſas voragines, quæ paſſim inter petrarum ſciſſuras aperiuntur, circa quas agitantur, vt deglutiantur aquæ; adiacente illi ad meridialem plagam Palentini campi ad fauces alterius Montis, quem lyris abrodit, hunc aperire, ſiuè quia declinatio aquarum perſuadebat, ſiuè quia naturalis curſus deglutiem indicabat. Claudius ſtatuit, & diligenter lacus profunditate, lyriſque alueo (æquilibrata menſura) explorati, dimenſaque planitiæ à litore lacus ad amnis ripam paralellis lineis ductis, effoſſioni locum dedit, in quæ ſequitur formam. Canalem in ſinu Montis latitudinis palmorum duodecim, altitudinis vltra viginti deſignauit, ad quem vt perueniret, effoſſis creberrimis cuniculis vnum in omnibus effecit, & ne aer in tenebroſo ſinu, qui cæcas cauernas profundarent, offenderet, interiecto ſpatio, aliqua quadrata ſpiracula à planitie ad Montem, & à Monte ad lyrim aperuit. Spiracula ipſa, ſicut, & Emiſſarium totum in duro lapide ſunt excauata. Eſt enim mons in illa parte planitiei, quæ ad lacum tendit, totus lapideus, vndè durus in inciſione labor exiſtit; ordo autem totius machinæ talis erat.

Sunt à litore ad Montem nouem ſpiramina dilatata, & à Monte ad lyrim ſeptem, qui ab imo canali ad ſuperficiem terræ tendunt, atque vnaquæque eorum proclinis aperitur cuniculus alter alteco prorſus pro vt planicies eleuatur, aut deprimitur altitudinis palmorum nouem, & latitudinis quinque per quos ad aquæ vſque maioris ſpecus & putei profundi diuerticur. Ita arte cauſſa, vt ruderum exercitio facilius redderetur, & quoties in curſu operis inciſus lapis, aut defoſſæ ſciſſuras monſtrarent, eo cuncto locum ſumma ſuppleat (vt ſine tumore ſic tranſeat) quæ temporis vetuſtas, ora obruticone cadentia deſuper terræ in partem, vel penitus occluſit, vnde modo pauci penetrantur, cum idem ſenſerint damnum, vel exuberantia lacus maiora paſſi, arenarum cumulo repleti, fornices, parieteſque impetu aquarum deiecti, cum retrahuntur tantum (quo fuerint loco) ex veſtigijs manifeſtantur, & quo in tractu viæ, qua ad lacum itur offenditur per CCC. Fem paſſus deambulari liberè patitur; in eius per medullio ſpiraculum) quod puteus magnus dicitur) inuenitur, per quem circa tranſitus, quo ad altiora peruenitur, ad rotundam, atque profunditatem, in qua ſine ibidem exortæ, ſiuè regurgitãtes ex infimo putei ſinu ſtagnantur aquæ,

Digitized by Google

aquæ nec vlterius obstructa, excisо lapide via datur progressus.

Cum mons insurgere incipit, ex vtroque latere protensiores cuniculi, simul æquali linea in Emissario concurrentes parati erant, scalarum numerum in descensu, ascensuque tenentes, & ex vno ad alium ingressus, regressusque liberè pandebatur, modò qui Palentinos respiciebat campos sic aduenies desuper terra contexit, vt nec loci memoria signetur: & qui ex aduerso Fucinum respicit, in spisso lapide incisus, latum aditū præbet, tāta altitudine apertus, vt cētum palmos excedat, quæ paulatim, seruata proportione cedens, ad reliquorum cuniculorum mensuram reducitur; oportuit tanta scissura montem aperiri, vt daretur per eam, quantum possibile foret lumini locus; ante quem erat vestibulum opere arcuato fabrefactū, ostiumque (quod cecidit) in quo Christi asseclæ, summo Deo Patri altare sacrarunt, apparetque modò in pariete penniculo delinita Sanctissimæ Triadis Imago, vnde ex eo nomen la Grotta di Santo Patre sortitum; eorumque religio, prædijs attributis, vt coleretur, ditauit; quæ in ruralem præbendam cadentia, ad Collegiatam Auezzani peruenerunt; fertur (cum sæuiret, insurgente Christianæ Fidei principio, in illos persecutio) latibulum Sanctis Patribus tutum præbuisse.

Ara ipsa magno lapide substentabatur, quem sequens inscriptio maioribus literis designat.

NOBILIS PROGENIES
AVG.
HIC TVMVLATVS EST.

Nomen impia manus excidit, vt duriorem veritatis inuestigationem redderet. Siquidem Claudius adepto imperio vnicam prolem ex Valeria Messalina, Britannicum habuit. Cui Domitius Nero (quem Agrippina vltima illius vxor ex Gn. Domitio Enobarbo pepererat) in adoptione perfecit, vt longè post mortem Patris ipsius Neronis iussu necatus, vndè quæ ista Augusti progenies fuerit nescitur. Fertur tamen, cum vnà cum Claudio Aggrippina ad spectacula aduenisset vtero gestasse, & in terræmotu, quem immissio aquarum peperit, fœtum (non dum suis mensibus perfectum) emisisse, qui ad dies, mensesque vitam traxerit. Tandem morte subreptum, in atrio Emissarij ab Imperatore Patre tumulatum, & si de abortiuis, vt statim mortuis, sepulchra erigi non tulerat antiquitas, cum tamen vltra nouem dies vixerent nomen ex instituto dabatur, illud tempus lustricum, Sacratumque Deæ Nundinæ, quem ex nouendiali spatio venerari solebant; ita tamen ex Agrippina fœtum superuixisse vt Claudius cum nomine sepulchralem honorem

Digitized by Google

tribueret, ex verisimili probatione asserere nefas non sit.

Cum parùm exindè descenditur, in excauato lapide ad lęuam, exilis fons occurrit, ad quem fœtæ mulieres, si non torquentur vbera lacte, ex inueterato more, vt fœcunditatem lactis recipiant recurrunt, & manu in cratere fontis exquirentes, si quod inueniunt supra se gestent, vim fœcundandi vbera ex se habere credunt; sic pariter si aliquid de suo in fonte proijciant. Quod non ex inani tantum obseruatione introductum, sed ex quodam deuoti animi affectu erga Sanctos Patres, qui ibidem latitantes ex illo fonte potari soliti perhibentur; licet, & vi à natura insita alibi fontes talem facultatē habere referantur, vt in Volterris, ex relatione Alberti fontem surgere, cuius hausti fœminarum vbera implentur, & in Veronensi campania in loco dicto Valle Pollezzella, de saxo ad formam mammillarum mulierum, à natura efformato, iugiter stillant aquarum guttæ, ad quas, si mulier aliquo morbo vbertatem lactis amiserit, statim ac in stillam aquæ papillas infuderit, subitò humor renouatur ex Blondi testimonio.

Terminus horum duorum cuniculorum erat Emissarium, ad quod concurrebant; illud autem sic scalpro, malleoque in dura saxi cote efformatum, vt mirum admodum sit in profundo terræ, eo ordine, artificioque expolitum ad fornicis formam, vt regia porticus in rectissimo, & spatioso antro videatur; cui modò natura, ex producto tartaro variarum rerum figuras, ornamenta, adiecit; columnasque inter cætera ad altitudinem conuexi fornicis, statis in reliquo mensuris adumbratas, sic condidit, ac si artificiosa fabri manus expolisset; vt ingeniosum, & insudatum artis opus naturæ opificio cædere quisque sapiens iudicaret; auget artificij, & magnitudinis operis admirationem quod lucernarum auxilio in reposito montis centro operantis manus nihil mensurarum dimisit, sed suis periodis summo ingenio ad perfectum artis absoluit; quæ loca frequenti calculo incisa, & vt in tam amplo, latoque spatio conueniebat, adhuc obtenebrata eorum igne visuntur; eo autèm numero, vt numerosis turbis fabrorū vicem solis rependerent.

Sed ad lyris vsque ripam (interciso fornicum, aliorumque ruina itinere) progressus modò præpeditur: Auorum tamen ætate, cum ad remotiora lacus recesserat, sunt qui totum sicco pede deambulasse referant; at nouo aquarum decursu auctis impedimentis obstructa est via; ostium ad lyris post Capistrellum Oppidum ad tractum viæ quæ Neapolim ducit opere arcuato fabrefactum panditur, in quo illius, qua subsistentatur fornice, ambulatorium ad rupem excisam, in antriolo iugiter aquas manante sternitur.

Excreuit lacus, solitamque litoris stationem, in principio currentis seculi vltrà hominum memoriam excessit; vt non parum relictam

post

poſt Emiſſarium metâ repetere dubitaretur, agroſque circa omnes, magno incolentium incommodo, vineta, & pretioſa prædia vaſtauit Luci Oppidi mœnia, domorumque ædificia non parua deiecit. Ortuchiæ, & Sancti Benedicti Oppida ad vltimam penè ruinam adduxit, vltra proceſſurus, ni Principum dominantium vigilantia, & circa incolentium prouida cura impetui furentium aquarum impedimenta obiecciſſent; quæ Architectorum arbitrio aluei expurgatio potior arbitrabatur; & communi omnium ære, opere Equitis Fontanæ, & Marij de Caua primarij illius artis in Vrbe profeſſoris, varijs, machinis opus tentatum; ſed omnia artificia, ob lacum rimam intus fornices, & terram facientem incaſſum ruerunt; attamèn ſiuè quod actum fuit adiumenta præbuerit: ſiuè naturalium rerum nobis non noto curſu præcluſi meatus aperirentur Içſit exinde minùs, & ad interiora ſe remittere cœpit.

Hic deſideratur Emiſſarij Archetypum, quod Auctor promiſerat; idque morti tribuendum, quæ, eo ſublato, poſthumum opus, multis viduatum reliquit.

De Naumachia, & ludis in lacu factis ante aquarum immiſſionem.

CAP. XI.

COnſummata Emiſſarij effoſſione, ne quid ad magnificentiam operis deeſſet, ante aquarum immiſſionem ludos non vnius generis, ſed multifarios inſtituit; illoſque poſtquàm altiùs excauaſſet, vt profectum compleret, inſtaurauit, inter quos celebrior naualis illa pugna fuit, qua infelicem illorum ſeruorum turbam, per vndenos annos in tenebris ſepultam, continuoque labore feſſam damnauerat: vt poſtquàm deſiderium in perfectione operis impleuerat, & ad ſolis aſpectum, vt dulcem vitalis vitæ auram hauriret redijſſet; in prœmium ſudoris, feralem crudelitatem Principis, proprij ſanguinis effuſione ſatiaret. Ita potentes atrocibus facinoribus delectantur, vt dum cædes, & ſtrages exercent, potentiæ magnificentiam, ſuę crudelitatis oſtenſione dilatare conantur; ignorantes, tandem aliquandò ſe ſuas quoque pœnas daturos, cum potentibus potentiora tormenta parari oppidò liqueat; Mos quidem, ludos peragere antiquus in Vrbe fuit; principio tamèn ſimplicibus certaminibus ad coronas, & victorias aſſequendas tantummodò paratos. vt Virgil. V. Aeneid.

Munera principio ante oculos, circoque locantur.

Græco

Digitized by Google

Græco siquidèm more, qui primis seculis oblectabantur ludis, vt virtutis præmio Athletæ coronarentur, inuenti: vt ex Achille recitat Homerus II. Iliad.

Illic detinuit populum, magnumque locauit
Certamen nautis, hæc præmia splendida promens
Scilicet, & tripodes, lebetesque, & fortia boum,
Cum mulis, & equis capite, & quoque corpora lumbis.
Fæmineo accinctis, atque albi pondere ferri.

Vt gratum, solùm Athletarum, exercitatione, propositis præmijs spectaculum proponebatur; exinde ad pompam sacrorum, & iram Cælestium euertendam, aut gymnasticam virtutem comparandam, transtulerunt; inani quidem hominum superstitione, qui putarent Deos lasciuis saltationibus, & ferali certamine sibi placatum iri. Sic cùm pestilentiæ diuturna lues Vrbem viduaret; C. Sulpitio Petito, & C. Lucino Stalone Coss: nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur; morbi sedandi causa scenicos ludos ab Etruscis mutuatos, primũ celebrasse Liuius refert, à quibus & alios mutuasse dicit.

Ouid. Transtulit Euander Syluestria numina secum.

Sic postmodùm cum sacra peragerent, Populum ad festa accedentem oblectaturi certamina exercebant, variasque ludorum species, & oblectamentorum formas repræsentabant; solemni ritu festos dies tibijs, fistulis, musicisque modulis, maiori etiam cultu maiora agebant, nec pares omnium erant cæremoniæ; vt astruit lapis, qui ex antiquæ Acciæ rudetis excerptus in domo Iacobi de Oliua nobilis Aquilani ad pagum, Ciuita de Bagno, reperitur:

Plutarchus in Vitis Imperatorũ Prob. III.

Q. ATATINO. Q. F
QVIR. MODESTO
PRÆ. FABR. BIS
TVBICINI. SACRORVM
FLAMINI. ROMÆ. PRÆ
FECTO. CLASSIS. MOESIO
P. ATATINVS. FLACCVS
FRATRI. OPTIMO. AC. PIISSIMO

Cuius P. Atatini Flacci in Genitorẽ suum pietas sepulchrale elogiũ in eadẽ domo testatur; quod cũ Titi Opsturij titulo in Ecclesia Sancti Ranerij inuento, in Curiosorum gratiam paritèr apponimus.

Q. ATA-

Digitized by Google

Q. ATATINO. P. F. Q. VIR. MODESTO
TRIB. MIL. LEG. X. GEMINÆ
IN. HISPANIA. ANNIS. XVI
PRÆ. ALÆ. II. GALLORVM
IN. EADEM. PROVINCIA. PRÆ.
FABR.
P. ATATINVS. FLACCVS
PATRI. OPTIMO
T. OPSTVRIO
FACILI. SEVI
RO. AVG. LIB.
LIBERTAE. PATRO
NO. BENEMEREN
TI. DE. SVO. POSV
ERVNT.

Nec dum ad sacra solum, sed ad ferales Mortuorum exequias eranſtulerunt, vt in Anchisæ tumulo Æneam facticasse Virgil. V. Aeneid. accenſet. Tùm ad exercitationem, vt agilitatem, peritiamque compararent, quibus ex hostibus victoria reportaretur. Vnde, & gladiatorũ sæua spectacula, ac cum ad pugnam Miles accederet sanguine, cædibusque terreretur, inuenta simulque vt litato sanguine vis quædam, sortunæ facianetur, ex Capitolino in vita Balbi, eo etiãmunere Naumachiæ pugnæ paratæ, cum sanera reparanerentur Anchisæ longè nauium cursu ad præmia in meta parata spectacula Æneas præbuisse, suis, eodem in loco Virgilius proficetur. Quem sic a multi sunt Romani vt milicum peritiam, agilitatemque in nauibus pedibus assequerentur; primo siquidem punico bello insurgente inexpertum mare Romanæ Milites, & ceu in nauium ludus cupeditis viribus repentè ve fluctus posse à conscendere, & hostium nauem, experimento peritialo addiscerent superare; & eum tempore dimicarent milites, pugnarent. Cæsar in Pompeium hyeme, in portu Baiæ Nauium conflictatione consummauit, vnde, & Augustus posmodum ad spectacula vsus cum citrà Tiberis ripam effosso humo, aquas ad Naumachiæ capacitatem induxit, & impurissimus Heliogabalus in Euripis (fossa scilicet, quæ unum argine continerentur inuectæ aquæ) Vino repletis, catlem spectacula Populo renouasse Lampridius refert, quæ insequentes Principes imitati sunt in Amphitheatro, seu Circo, aquis quantum oportuit inundato, extructis fistulis, per quas introduceretur, donec Domitianus molem vastissimæ machinæ attruxerit, quæ aquam vnitàr maris, & Populum commodè retineret, locumque in Vrbe Naumachiam ex. Indorum. Nauium certatim nauclerum peddidit, quem Martialis describit.

Iul. Capitol. in vita Pap. Balbi.

Polybius.

Suetonius in Augusto.

Lampridius in Heliogabalo.

Martialis ante lib. I. epigr.

Si

Digitized by Google

Si quis ades longis ſerus ſpectator ab oris
Cui lux prima, ſacri muneris iſta fuit
Ne te decipiat ratibus Naualis Enyo,
Et par vnda fretis: hic modo terra fuit.
Non credis? ſpectes dum laxent æquora Martem,
Parua mora eſt; dices, hic modo pontus erat.

Satis iam à propoſito, vt huius inſtituti ratione redderemus, aberrauimus, ad rem igitur redeamus.

Cum per Narciſſum Operis Præfectum abſolutum canalem Claudius percepiſſet, ab Vrbe ad Marſos cum Agrippina, & Principibus aduenit, & in illius dedicatione, vt inenarrabilis operis magnificentia pluribus referretur, Naumachiam in lacu parauit armatis ex turba Seruorum, qui miſerè in duro labore vndenos annos conſumpſerant, vnde viginti millia, vt centum quatriremes prælium conficerent ex Taciti, Dioniſque aſſertione, & ſi quinquaginta Suetonius probet ex Xiphilino in Tacito, ex Dione corrigendus.

Tacit. lib. XII. anal.

Suet. Tranq. in Claudio XI. Xiphil. lib. LX. Lypſius ad Tacit.

Sed quomodo n. illa vis hominum in duodenis vtrinque Nauibus? & quomodo vnde viginti millia pugnaſſe hanc Naualem pugnam Tacitus exprimeret? Si vtrinque quinquaginta, ergo in vniuerſum centum, non ergo abeſt, quin, vt ad Dionis, reique fidem corrigendus ſic Tranquillus.

Cincto deinde lacus ambitu ratibus, & erectis propugnaculis, quibus cohortes Prætorianæ baliſtis, & catapultis paratis, nauium effugia, ſi properaſſent, auerterent; relicto claſſiarijs loco, quos in duo agmina ſeparauerat, indicto vnis Rhodiæ, alteris Siculæ nomine, vt vtraque ſimul claſſis ambitioſo gloriæ faſtu contenderet, imperauit; Certamen infelix, quo vt ſpectatoribus placeret, ſuis mortibus, miſeri inſontes elaborarent, & voluptatem proprio ſanguine referre cogebantur, & inſudati laboris præmium vulnera morteſque cederent, hoc piaculo voluptas non ira placatur, ſic ſunt cædes, Principum oblectamenta, & beneficiorum in ipſis collatorum merces; Nec ſeuitia ſatis ſibi complacuerat in damnationem ad perpetuam noctem in profundo terræ ſinu, in duri operis effuſione laborandi, ni exacto labore duriora imperaſſet, paratur non ad feſta, ſed ad aſpera certamina claſſis, vt ſocius ſocium, amicus amicum, non odio, aut libidine, ſed ad Principis placitum feriat. Spectatum ex Vrbe, & ex remotis municipijs certatim cupidine viſendi, vel officio in Principem, tot aduenium, vt circumacti in ordine Montes, qui in theatri formam lacum ſepiunt complerentur nec defuit ad pugnæ incentiuum artificum; excogitatis ſiquidem machinis ex centro lacus Argentea Tritonis ſtatua emerſit, quę dato flatu, buccina, quam in ore poſitam habebat inflaret, ciendoque

doque bellantium animos ad arma accenderet. Claudius ipſe imperiali paludamento inſignitus ſpectaturus in eo, quem elegerat ſuæ ſtationis locum, præſidebat, à quo non longè Agrippina vxor, aurea clamyde gemmis varijs contexta ornata inſidebat, creditur ab incolis, quadrata Turre, quæ poſt mænia Tranſaquarum Oppidi inſurgit, ſignatus Agrippinæ locus, idque longa fama per eam, licèt nō admodum certa traditione, ad hæc tempora tranſmiſit, cum parum ab illa Claudij domus diſtet. Inde paratis ad certamina omnibus, infelix turba Principem veneratura proceſſit, ſolitumque de more Aue pronunciant; morituri ſcilicet te ſalutant, Imperator, quibus illicò, & Auete vos morituri reſpondit, quo reſponſo ab infeſta pugna ſe liberatos perſuadentes conſerere deſtiterunt, eorumque trepidatio, ſic iram in Claudium excitauit, vt varia mala in animo conciperet, quin, & parum abfuit, vt igne, ferroque omnes conſumere cunctaretur, tàdē à propria ſede proſiliens, nō ſine fœda vacillatione per ambitum lacus diſcurrens, minis, & exhortationibus ad pugnam impulit; durè admodum, ſtrenuèque, & non ſine ſanguine, vt quiſque gloriæ, libertatiſque emolumentum conſequeretur certatum fuit, tandem expleta maiore parte diei, pugna ceſſauit, nec cui Victoria ceſſerit refertur; indulſiſſe tamen Victoribus partem exiccati agri Claudius creditur, & poſt immiſſionem aquarum cum emendato alueo, altius effoſſus eſt, ante nouam corriuationem gladiatorum ſceteſte facinus, quo ad viſendum Populus alliceretur indixit. Spectaculum arte clarum, ſed teterrimum, quo ſæua crudelitas in humano ſanguine exercetur, quæ ferina ſuperſtitio primò in honorē Deorū deinde, vt alij ludi, ad ocium ſpectantium producti ſunt. In ipſo lacu poſt Naumachiam pontes, ſeù tabulamentum ad pugnantium capacitatem, comparatum, damnatorum hominum robur, experientiamque laudandam præbuit, ſic referente Tacito. Eo tempore interiecto, altiùs effoſſi montes contrahendæ rurſus multidini gladiatorum ſpectaculum editur, indictis pontibus pedeſtrem pugnam.

Et nequid ad ſolemnitatem deſiderari poſſit per hiſtriones variorum generum formas in ſcenis exprimi, & in theatro repræſentari, quæ aures, & oculos ſpectantium allicere poſſent, ſummoperè inſudatum; illorumque ludorum ſtudio theatrum non longè à domo extrui procurauit, quod, & ſi Tacitus, alijque ſcriptores non recenſeant, teſtis eſt tamen lapis in Euaporario Abbatialis domus terræ Tranſaquarum, qui reſtaurationem illius à Melanto factam aſſerit.

Digitized by Google

MELANTVS. P. DECI
E. T. COLLEGÆ. MAG. HE.
TRIBVNAL. NOVVM. A SOLO. FECERE
THEATRVM. ET. PROSCENIVM. REFE.
CERE. LVDIS. SCENICIS. BIDVO. DE
DICARVNT.
D. S. P.

Quod,& si Claudio non tribuatur, ab eo tamen confectum creditur,& Traiani tempore cum forsitan debisceret renouatum, qui solemni cultu,& fastigiosa pompa rem, à se gestam, sumptuosè admodum,vt obtentaretur opus,quantum possibile foret magnificasse,inanis gloriæ cupidus facili inductione persuadetur, nec ab re erit suspicari præfatum operis Traiani Præfectum extitisse.

De aquarum immissione.

CAP. XII.

SVccesserunt pugnæ conflictui,& crudelia feritatis spectaculis deliciarum plenæ epulæ in ipso lacu regia magnificentia,& ornatu paratæ,vt dum simul animi, oculique molem exiccandarum aquarū, & excursum comprehenderent, non esset quid gustus desideraret. Extructa igitur in Naumachiæ ponte mensa,Imperatore, Agrippina & Principibus insidentibus, inter deliciarū apparatus, apertum est canalis ostium,vt in abyssum profundissimi vastissimi illius specus præcipitarentur aquæ.Erat autem ostium hac arte compactum, in ore ex solidissimo lapide tres incuruabantur arcuatæ formices ad proportionem magni canalis,sic cataractati in immisso tabulamento, quod machinis eleuabatur,vt dare exhibereque ingressus ad libitum commodè posset, ex cuius lateribus æquali calamo alti, latique parietes insurgebant,paulatim se dilatantes ad centum ferè passus non autem æqui linea ambo,cum qui impetuosis Borex flatibus objiciebatur,finum ad conuexitatem flectebat ex aduerso alteri, seruata tamen in latitudine æquali proportione,quæ aditus mensuram in nihilo retardaret,sed ad numerum expleret;elato itaque tabulamento, profluuium concurrentium aquarum præcipiti cursu ex horribili sonitu sic immersit in specum,vt mons totus contremeret, & terra circum in solido quateretur motu,& impetuoso, & rapido cursu vna secum quic-

Digitized by Google

quicquid obijciebatur ad ima trahere contendebant, ea est vis erumpentis huius elementi, vt statim currat cum ad centri procliuitatem aperitur via, eò non retardato cursu, vt omnia frangat, obuoluatque secum impedimenta, parumque abfuit, vt conuiuantium mensas, cõuiuantesque secum traheret; quarè sic commoti Principum animi fuerunt, vt periclitari omninò dubitarent, & cum magna trepidatione perturbari Claudius Agrippinam praenosceret, veterum iniuriarum memor, quibus à Narcisso operis Praefecto se offensum iri reputabat, cum matrimonium Principis affectaret, & ille suis nuptijs Eliam Petinam anteponeret, ea occasione vsa, in illum criminando inuexit, culpauitque nimiam proprij commodi affectationem, vtq; illi nihil Principis saluti intendenti, nulla cura fuerit, an opus suis mensuris constaret, parumque consultè imminens, & irreparabile periculum auertisse; nec defuit asserere, quin in vitam Domini eo artificio machinatus fuisset; multa siquidem ex ocio facta, sic euentui accomodari, vt maleficij Architectus immunis à crimine euadat, & casui tribui, quae malitia parturijt. Nec mutuit ille, scelus reijciens, vt incogitatum, & suam innocẽtiam contendens, palamq; Agrippinae fastum, & nimiam dominandi cupiditatem improperans, parum aduertens, & si purgationẽ expedire, minimè tamen Imperatoris vxorem lacessere conueniens; dissimulare, sed non tolerare, qui praesunt contentiones, & iurgia; diffugere cum Principis sanguine iunctis cõuenire priuatis, quae in proprium praecipitium, & exitium tendunt, vt illi, mortuo Claudio, aduenit scelere Agrippinae interempto.

Paulò post sedata contentione, & intercluſis cataractis, repulsae sunt aquae, & defectus operis exquisitus, libramentum non adaequatum inuentum fuit; quippe Lyris alueus non ità depressus ad aquarũ receptionem, indè altius deprimere canalem deliberatum, & ad nouae expeditionis apparatum reuocati sunt serui qui breui interiecto tempore sic effossioni intenderunt, vt ad aequilibratum cursum transmissioni aperiretur aditus, & si repetitis (vt paulo ante recitauimus) ludis, Claudio ipso praesidente nouo ostio ad prioris formam efformato, eodem ordine immissus in specum lacus fuit, sed nec noua effossione adaequatum est libramentum, cum humilior lyris alueo, & inaqualis lacus sinus quippe plures in se continens valleculas adaequationi minime adaptari potest, praeter quam continua aquarum agitatione, & aquilonis impetu paulatim abrosione depressionem patitur, vt transmittere minimè aquas possit, vnde ad hoc meritò Suetonius inane opus Claudium tentasse asserit, & si Plinius ad destitutionem successoris defectum reportaret, nullo tamen auxilio iuuari posse, quod suapte natura ipsa ad cursum non accommodat.

Caeterum Nero Claudius nostrae Genti sic fuit affectus, vt in parma sigilli, quo publica obsignabat diplomata Marsiae decoriati effi-

Digitized by Google

gio in arbore alligata, in qua fistula pendebat, propè quam Apollo fistulam tenens erectus stabat, vt ebatur. Sic in successore affectus in Marsos conseruatus vt apud Aeneam Vicoparmensem in in Augustorum Imaginibus, legendum datur.

FINIS LIBRI SECVNDI.

HISTO-

Digitized by Google

HISTORIAE MARSORVM

LIBER TERTIVS.

De locis antiquiſſimis, Populis, & Ciuitatibus Marſorum.

CAP. I.

VRbes ad vitam rectè inſtituendam ex viciſſitudinaria communione morum, rerumque ad prouectum, ordinemque optimi regiminis neceſſaria; ita ordinatæ ſunt vt per bona, quæ ex hominum cætu in vnum confluunt, quaſi quibuſdam proportionatis partibus inuicem adunatis, eorum totum mutua ſubſtentatione regatur, & Prouinciarum præcipua ornamenta, munimentaque ſint; cum in illis ſcilicet virtutes colantur quibus Reſpub. coaleſcit, & minoribus locis politicæ ſcientiæ normam præbeãt, & obedientiam, qua imperio dominantium pareant, inſinuent. Quarũ & ſi nõ numero, clariores tamẽ in hac noſtra regione floruerunt, quæ licèt exciderint, fatoque (ex ordinata rerum reſolutione) ceſſerint, in hoc noſtro opere reuiuiſcere pro vt poterimus conabimur.

Eæ enim fuerunt, quas Strabo lib. V. recenſet, cum de Valeria via loquitur. In ea latinæ Vrbes ſunt, Valeria, Carſeoli, Alba, & prope Cucculum Oppidum.

Siquidem ſemper Caſtellorum multiplicitate, Ciuitatum defectum rependit, ſic enim Sil. lib. VIII. *Silius. VIII.*

Cæera in obſcuro famæ, & ſine nomine, vulgi
Sed numero Caſtella valent.

Mira-

Miramur hic Silium sic locorum gloriam deprimere, cum natio gloriosis facinoribus illuxerit, & Vrbi mundi Dominæ terrorem, eo memorabili bello (quod retulimus) induxerit; & ex successibus à Liuio notiora, notentur Milonia, Plestina, & Fresilia, nisi cum natio illustrior locis esset, tria hæc neglexisse, & ad eas laudem retulisse dicamus, vel eo ipso tempore, ita vt ad præsens eorum nomina delituerint, & in obscuris memoriæ tenebris pertransisse, vt nec de illis fama loqueretur, affirmemus.

Et hoc infortunium, cum conterminis populis commune habuit, quorum regiones, & si montanæ Oppidorum multiplicitate plusquã Vrbium planationes populatæ, sic ex situs fertilitate necessarium expedire iudicatum, ne iguauia inhabitantium industria tabesceret, sparsim profuit habitare, vt corpora labori assuescerent, & rurali opere exercerent, quam Vrbium delitijs gaudendo insordescere, de quibus & idem Strabo lib. V. Cum aliqui per vicos ætatem degant, habent tamen Vrbes supra mare Corfinium, atque Sulmonem, & Marruuiũ, & Theate Marucinorum metropolim.

Sil. lib. VIII.

Non tamen ex Liuij assertione dubium cadere potest, quin prænominata Oppida Samnitum contermina, nostrorum non fuerint.

Inter medium Volscorum, & Pelignorum Samnium nobis iungitur, vt in ea parte, etiam modo non longè à Pesculo serulæ Oppido vetusta rudera abolitæ Plestiniæ, & si non vestigia, locum monstrant, & in præfatum Oppidum transisse, autumant, sed non nisi coniecturis iam paulò ante relatis, probare, reliquarum autem, & cum ipsis nomina perierunt.

Populi tamen celebriores, notioresque fuerunt, quos Plinius lib. III. cap. XII. memorat. Anxinates, Antinates, Fucentes, Lucenses, Marruuij, Albenses.

Plin. lib. 3. cap. 12.

De singulis nos acturi, ab illo, cui nomen genti tributum est principium sumimus, cum & iam antiquitate cæteris polleat, & aboriginum progenies ab Alicarnaseo refertur, & à Duce eorum gens, Oppidumque nomen sumpsisse Sil. refert lib. VIII.

Strab. lib. V.

Marruuium, veteris celebratum nomine Marri
Vrbibus est illis caput . . . .

A quo, & Marruuia, seù Marrubia gens ipsa dicta ex quibus aduersus Troiugenas Archippus eorum Rex auxiliares copias cum Duce Vmbrone, vt Turno Regi auxilio essent, missos fuisse Virg. 7. Aeneid. dicit.

Virgil. Aeneid. lib. VII.

Quin,

Digitized by Google

Quin,& Marruuia venit de gente Sacerdos,
Fronde super galeam,& felici comptus oliua
Archippi Regis missu, fortissimus Vmbro:
Vipereo generi,& grauiter spirantibus hydris
Spargere qui somnos, cantuque,manuque solebat,
Mulcebatque iras,& morsus arte leuabat.

Quem Sacerdotem,ex magiæ peritia in serpentes effingit, cuius arcana eo tempore Sacerdotes tenebant,eiusque galeam virentis oliuæ frondibus comptam, vt officium Sacerdotum, pacis fœdera nocentium indicaret,& à quietis tranquillo statu,Regis imperio, non voluntaria exhibitione ad bellum processisse,cum proprium Victoris,& pacis signum caput oliuarum sertis redimire fuerit, non autem bellatoris,sic ex eodem Virg. V. Æneid.

Omnibus hic erit vnus honos,tres præmia primi
Accipient;flauaque caput vincentur oliua.

Huius autē Populi incolatus sedes in recessu lacus,in collibus, mōtibusque ad hybernum solis ortum erat,vbi ad presens plurima insurgunt Oppida,Ortucula, Gioia, Liccium, Aschium, Specio, Bisinia, scilicet, & S. Sebastianus, ipsum tamen Marruuium, in plano situm erat,in loco,quem vulgus modò appellat, il piano di Marcio, vltra Ortuculam,vt satis accuratè Leander Albertus obseruauit,licet minime Cluuerio placeat,qui falsò Morream fuisse præsumit, siquidem ibidem Alicarnesseus illud ponit. Ista proximum est Marruuium in intimo eiusdem paludis recessu situm.

Vnde, & nomen illi forsitan datum,quasi circa mare habitantes,sic Marruuij dicti, Seruius ad Virgilium voluit,siu melius duxisset Etymon à Marra quod alio vocabulo palus appellatur. Et Morrea in monte,in extrema regionis parte situm, & Cluuerius, sicut quidam alius,qui Marrumpanum in Montibus Carseolanis positum nominis similitudine deceptus Marruuium affirmauit,& quod ex itineraria tabula,& Antonini itinerario argumentum sumit, eum pariter fefellit, nam Mons Imeus,vt aduertit etiam noster Camarra, est in Apennini iugo ad duo ferè millaria vltra Collem armenum, & quem Oppidani ad præsens corrupto vocabulo monte meo appellant.

Est ipse Collis locus antiquæ Cerfiniæ in eadem itineraria tabula notatæ,& ab Antonino numeratæ,vt ex diplomate Vrbani II. iam relati constat,cum inter reliquas Ecclesias S. Felicitæ in Cerfinia Episcopo assignet,quæ eiusdem loci modò Parochialis est, ab eaque Claudius Imperator viæ,cui ex suo nomen dedit, initiū sumpsit, vt ex co-

lumnæ

lumnæ milliariæ inscriptione præfatus noster Camarra refert.

Illud itineris spatium quod modò interponitur inter Piscariæ Oppidum (iam ostia Aterni dictum) & collem ipsum Armeum numero milliarium in columna signato satis respondet, nomenque ideo Cerfiniæ antiquatum, cum vtraque Oppida exciderint, & populus eorum in vnum coaluerit, commodioremq; locum pro incolatu ipsius propè Corfiniæ situm elegerint ex numero forsitan montem ineuntium maiori ab illo Colli Armeus nomen indictum.

Et ad optimè Cluverij inuentum diluendum titulos in lapidibus scriptos adducimus inter ruinas Valeriæ expiscatis, qui dignam satis Marruuij mentionem faciunt, quorum vnum nostro Camarræ dedimus, & talis est.

CO. MESIO. PAV
LINO. CV
PRÆF. VRBIS. FERIARVM
LATINARVM. QVESTO
RI. VRBANO. AED. CER.
PRÆTORI. EODEMQ
TEMPORE. PRÆTOR
ÆTRVR. XV. POPVL
CVRATORI. P. SPLENDI
DISSIMÆ. CIVITATIS
MAR. MARR. EODEN. TEM
PORE. ET. CVR. VIAR. TIB. VAL.
ET. ALIM. PATRONO. ABSTI
NENTISSIMO

Aliumque in Ecclesia S. Sabinæ olim Cathedralis in fronte capsæ lapideæ, non vt par esset excerptum, cum rusticus ipse lapis litteras obtexerit, aliasque obliteraverit superiuncta testa excrescens.

M. MARIOCVS. PATRONVS. CIVITATIS
MARSORVM. MARR. HOMO. INTEGRÆ
EXISTIMATIONIS. PARCVS. DILI
GENS, FRVGI QVI. RESPONDERE
..... DORES. AERIIS. X. PREPO
SOTO. MOESSIE. ANN. XXXIII. MEN
SV... VINI... DIERVM XX. HIC
SITVS. EST. QVI. MATRI. FILIIS
QVARVM. VOL. PATRIS. IVSSV
XII. DEBERI. BRVTIVM. DOS. RES. A
SVCCESSORIBVS. MATRIS. ET. CVIVS
DEM. CORPVS. SITVM. ES. DIERVM. V

Ex

Digitized by Google

Ex quibus Marruuij noſtri ſitus abſque ambiguitate ſignatur, & quanquam extra proprium locum inuenti lapides ſint; nam per hoc alibi fuiſſe prębet argumentum, eumque modo ſignant ędificiorum rudera, & parietum ſpatia grandioribus quadriſque lapidibus extructa, ipſiuſque loci hodierna nomenclatura ibidem fuiſſe demonſtrant, & cum Valeria poſtmodum ędificaretur, hùc inde aſportati ad nouę Vrbis ornatum.

Et Valeriam, Marruuium fuiſſe, qui affirmant; errant; ex illius ſolum ruinis fuiſſe ędificatam, oſtendemus poſtea. Erat in eo itinere Archippe, ſeu Archipenna, quod Plin. lib. 3. cap. 12. ex Gallieno aquis obrutum affirmat, & illius abbreuiator Solinus, his verbis Archipennam à Marsya Lydorum Rege conditum quod hiatu terrę hauſtum diſſolutum eſt in Lacum Fucini.

Vnde poſtmodum ipſius Lacus fabuloſus ortus emanauit. & cum aquę decreſcerent prętęritis annis, eius veſtigia obſeruauimus, ibiq; obtruncatam hominis ſtatuam, iuxtà pergrandem lapidem literis ex aratum inuenimus, cuius epigraphem, vt vetuſta monumenta reddamus, apponimus.

Q. SPEDIVS. P. F. AN. XXVII. PRO. PVDE
AMANS. PARENTIS

EX cuius poſtmodum ruinis, ab illis, quos non tetigit, aliud eiuſdem penè nominis nuncupatum Oppidum in proximo colle erectum fuit, quod diuerſo fato, etiam modo deiectum eſt, de quo habetur mentio in catalogo Baronum Regni, qui ſub Gulielmo Rege in expeditione pro vindicanda Terra Sancta ſubſidium profeſſi ſunt, quod nuper D. Carolus Burellus Clericus Regularis Minor ex nobili Burellorum familia, & Neapolitanorum Ciuium nobilitatis acerrimus vindex nuper edidit, eoque tempore erat ſub ditione Creſcentij de Capiſtrello, qui pro Archipreta in Valle Marſi vnum Militem ſpondet, modo territorium eſt Dominorum de Siluerijs Piccolominibus.

Sed quod terræ hiatus aſſumpſit in aquis, indè ex fontibus Paradiſi aliud emerſit, cum non longe ab eo ſcilicet ille Ruphinus Epiſcopus, vt cæleſti rore contemplationis maderet, & diuinorum arcanorum penetralibus attentiùs intenderet, & corpus animumque regimi-

Digitized by Google

giminis curis fessum recrearet, ad suæ quietis solatium elegit, domumque orationis summo Deo sacrauit, ad quam cum a satellitibus eius filius S. Cesidius insequeretur confugisse illorum acta dicunt. In eoque solitario recessu Sacræ Cistercienſium familiæ Viri sanctitate conspicui ædibus adiun ctis, diù famulatum Christo Domino præstiterunt, inter quos, & Marsorum Episcopos exemptionis quæstiones diù fuerunt; Sed denuò excrescentes aquæ dispendium sustulèrunt, & Monasterij solo æquati iacent dumos, & spinas negiecta vestigia iacent, illiusque proueniens Abbas Casamari modò recipit, & Sancti ipsius Ruphini nomen retinet.

Marruuio propè in lacus sinu 11. mill. pass. Insula insurgit, quam Alicarnesseus Issam vocat palude recinta, & canosis, & palustribus aquis adeò munita, vt Incolæ absq; aliqua munitione manufacta, illis pro mœnibus muniãtur, & quæ eadè Ortuchia communi vocabulo appellatur, nomenque ex flumine haud pasuo sortita, quod ex lacu Scannensi prouenies per cæcos, & inclusos terræ meatus occultum progrediens, & subtus serpens ad Fucinum in extremo insulæ aperitur, vt dum aquæ excrescunt (vt modò) non appareat, vnde ortus aquarum dicta. Et si Petrus Marsus more suo somnians Ortigiam ex insula in mari Ionio eodem vocabulo dictam appellet.

Vnde, & priori denominatione, tempore aboleta, in nouam immutata, quam etiam ætas attriuit, ex ortu aquarum in Ortuchiam transiuit, licet penitùs nomen sit nõ abrasum. Etenim Ecclesia S. Mariæ, qui à S. Oronte hodiè dicitur extra mœnia ad cc. pass. sita, quæ antiquitus Parochialis erat; S. Maria ad caput aquarum, etiam modo in collatione illius Præposituræ nuncupatur, quo Primores Incolæ insedisse ante quam aptiori situ mœnia collocarentur aliqua vestigia monstrant. Etenim Oppidum structura, & collocatione ædificiorum, antiquitatẽ aliquã non redolet, sed posterioris Architecturæ forma cõpositum mœnibus circa munitum per quatuor ianuas aditum præbens vicos rectos, & benè dispositos habet. Arx intus ex lapidibus quadratis vallo profundo munita, cum propugnaculis, ante quam angularis turris, per quam ad Arcem trãsitus, ligneo ponte ferreis catenis suspenso patet, ad eamque procul à continente alius iniicitur pons, quibus suspensis præcluditur aggressoribus aditus, sumptuosum opus, sed inane, ad quod Fucinus inaccessibile munimẽ præbet, magnificentia tamen Antonij Piccolominei Principis, vt ciuitas in fronte docet.

AN-

Digitized by Google

ANTONIVS. PICCOLOMINEVS. DE. ARAGONA. AMALPHITANVS. DVX. ATQ. COMES. CELANI. ET. REGNI. SICILIÆ MAGNVS. IVSTITIARIVS. AD. CONSERVANDVM. IN. OFFICIO. OPPIDANOS HANC. ARCEM. A. FVNDAMENTIS. EX TRVXIT. ANN. DOMINI. MCCCCLXXXVIII

In gremio ferè ſemper lacus collocatum, & ſi decreſcẽtibus aquis abſque nauigio, terreſtri itinere pateat aditus, ſed raro; raduntamẽ mœnia cum exundant, ſed abluere nunquam auſæ.

In Platea eſt Eccleſia S. Roccho Confeſſori dicata, in qua officia diuina exercentur. Illius Rector Præpoſituræ titulo inſignitus, à S. Maria ad caput aquarum nomen retinet, cui duo Cappellani opitulantur in operé.

Extra mœnia, vt diximus, eſt Eccleſia S. Mariæ, quæ ex Sancto Orante Confeſſore, qui ibidem in pace quieuit, nominatur.

Sunt in ipſa Eccleſia plurimæ nobilis familiæ de Petio ſepulturæ, abſque titulo, ſed inſignijs domus ornatæ. Ibidem Chriſtophorus Muſcatellus olim Arcis cuſtos tumulatur cum ſequẽti inſcriptione.

HIC. IACET. ORTYGIÆ. CVSTOS FIDELISSIMVS. ARCIS. CVI. DVX. ALPHONSVS MAXIMA. CVRA. FVIT. MVSCATELLA DOMVS. NOMEN CHRISTOPHORVS. ILLI. ORTYGIÆ. MORIENS. CONDITVR. HOC. TVMVLO.

Chriſtophorus Muſcatellus de Caſtro Plebis obijt II. Auguſti MDXII.

Fæcundum tamen Territorium, & ad opus Cereris aptum (cum aquæ decreſcunt) habet; alioquin circà montes ſerere, cuius glebæ non ſimili vbertate redundant, neceſſe eſt Vina etiam quam optima promit, ſed quæ Incolis non ſufficiunt, cum frumentum alijs commodent. Aer, ex cæno præcipuè, cum remittitur lacus, non iucundus, ideoque Incolarum facies cædrino colore fuſcantur, qui omnes piſcatui, ex quo emolumenta recipiunt, incumbunt, & loci Dominus, qui eſt ex Primarijs Romanis Principibus nobiliſſimæ Sabellicæ familiæ vectigal 4. mil. ducatorum annuatim recipit, relictis tamen retibus; Alij ad ſtudia litterarum recurrunt, inter quos enituit inſignis Philoſophus, & Medecinæ Profeſſor Antonius Gattus, qui de cometis tractatum edidit.

In radicibus montium 11. mill. paſſ. ab Ortygchia erat Vignies in

Digitized by Google

Vicus Castellum Valeriæ viæ transitu (vt in tabula itineraria) postmodum Vicus appellatum, nunc dirutum, & cuius nomen locus ipse seruat; De quo ex registro Baronum Regni, & parum ab illo longe Castulum;

Inter capitula Regni CLXV ann. Domini. MCCLXV Quæ Oppida cum Abbas S. Mariæ de Victoria ad suam ditionem spectare, defendere conaretur, Rogerius Cælani Comes Regis adiutorium in suorum iurium defensionem imperauit: Abbatemque a sua prætensione deterruit. De quo etiam Leo lib. 2. cap. 33. refert, quod quidam Nobilis Marsicanus nomine Fridulphus filius Gualtonis obtulit omnem substantiam suã D. Benedicto cum Ecclesia S. Thomę in Petuge, & S. Magni in Castulo.

Ostien. in Chron. lib. II. c. 33. Insurgunt postmodum atri, altique Apennini montes, in cuius dorso ad orientem inter obruta petrarum 4. mill. pass. ab Ortuchia, est Licium Oppidum, ad Pauli Marsi intentionem, à Liciæ Regno, in quo Marsyas dominabatur nomẽ hausit, cum alioquin modernum parumque notum, quam ex donatione Caroli Primi Ecclesię S. Marię de Victoria facta, nullaque rei singularitate insignitum, & penè ob aeris rigorem inhabitabile, non circa illum arbores, aut segetes aluntur, sed vndique scopuli, & saxorum congeries, vndè incolę ad radices montis in planitie circa lacum vineas colunt, & Cererem nutriũt, & Vici, Castulique campos possident, in quibus ad stationem hybernam Casales plures extruxerunt, est modò non vulgare, & inhabitatum. Plusquam CCL. familias nutrit, sub duobus Parochis, quorum vnus Virgini Deiparę Templo Archipresbiteratus dignitate insignitus præest, alter Ecclesię S. Martino Episcopo dicatę; cum mons ipse nulla sit cultura frugifer, capellarum greges, quorũ cum sint in fœnore numerosiorem copiam alunt, in illo vagantur; syluarumque virgultis fœtibus, & vberibus fœcundantur.

Leccia.

Gioia. Non longe ab hinc 11. mill. P. ad meridiem in eodem iugo Gioia Oppidum eleuatur pulchrum sanè, & territorium commodum habens, nisi quod flatibus aquilonaribus vexatur, & frigore plurimos; non tamen illi necessaria desunt, nec alienis eget, armentis Ouium, caprarumque abundat, quæ hyeme Apuliã appellunt, & quibus armenta desunt, non otio torpescunt, sed frigore impulsi alibi ruralia exercent, paucique homines brumali tempore locum incolunt, sunt ipsi validi, & decori aspectu, quibus honestatis, & familiæ cura plurima, Muficis modulationibus edocentur, quas in Dei honorem impendunt. Mulieres etiam pulchræ, non ornatui, sed lanificio deditæ, quo ipsæ, virique operiuntur, non more regionis, sed græco penè habitu indutæ, plus enim, vt à glaciali rigore reparentur, quam vt formosiores appareant, consulunt; triginta, & octo supra bis centum ibidem focularia fumant, numerosius anteà, & in alpestriori loco situ, sed cum Marcus de Sciarra, alijque facinorosi exules, non dum seculo expleto, illud igne cremarunt, forma, & situ elegantiori re-

posi-

Digitized by Google

positum fuit etiam de pertinentijs S. Mariæ de Victoria, sed ex beneplacito Caroli II. anno MCCCXXX in Leonellum ab Acclozomara Dolani Comite translatum, pretioque Monachis soluto Comitatu præfato adiunctum.

Vna est illi Parochialis receptitia Archipræsbyteratus titulo decorata, Dei Genitrici erecta in qua præter Sacella, & ornamenta bene disposita, reconditorium Sanctarum reliquiarum veneratur, inter quas in argentea Cruce omnium Apostolorum aliquod lipsanium ostenditur, omnia pene solerti opere, & sumptibus D. Dominici Cataldi recolendæ memoriæ, illiusq; Archipræsbyteris sunt cumulata, qui non solum à maioribus ad se relictum, sed quicquid Geometriæ professionis studio, in qua plurimum pollebat, acquisierat, in ornatum, & emolumentum Ecclesiæ contulit, & licet vexationibus attritus dimittere aliquando illam coactus fuisset, cum qui operibus præerat varijs modis illius constantiam exercuisset, postmodum ardentiori charitatis zelo illius gubernacula reassumpsit, & ad onus rediens, manus sollicitas ad opus iam demissum admouit: Virtus enim vexata crescit.

Quà verò montis iugum parumper inclinatur in paruam planitiem, quæ Vallis Regiæ principium præbet, ad VI. mill. pass. inter Scabros montes arctissimis semitis ad Pesculi Asseruli Oppidum aditus aperitur. Ex alterius loci ruinis, quod ab vno illo milliario in eleuato colle erectum separabatur, circa quod plurimorum ædificiorum antiqua rudera, & semidirutæ Arcis vestigia iacent, & il Castello communi vocabulo appellant. Quæ Pliſtiam illam Vrbem quã Romani, cum pro Iucanis bellum cum Samnitibus susceperint, M. Fuluio Pætino, & T. Manilio Torquato Coss A. V. C. CDLIV. vi expugnasse non inconsultè iudicamus, eamque ad nos pertinere ad X. Liuij adnotationes Henricus Glareanus affirmat sic (si Dijs placet Marsorum) illamque Cluuerius à Sigonij repositione vendicat, qui in Samnitum à Marsorum agro eiusdem nominis Ciuitates Fresilia, & Pliſtia sibi esse persuasit, ea præcipua ratione quod Socia Romanorum, quæ nullæ in Samnio erant, à Liuio IX. appelletur, sed certè in Marsis, intra quorum fines, cum pacatum exercitum duxerint, in fœdere permansisse prò indubitato affirmat, & si eodem libro L. Postumij cons. oppugnatio, captusque Miloniæ referatur, non ideo quia de Samnitibus essent, sed apertè in ipsorum ditione, vt Ferentinum, & Sora, quæ diuersi agri sunt Samnitum dicuntur, eo quia ipsi principabantur in illis, & ad nostram intentionem Alicarnasseus ita explicat. Samnitum Vrbem Miloniam dixisse Dionysium facilè crediderim, vt in ipso Samnio, si tùm non magis censeo, quam Ferentinum, Soram, Fregellas, Antium, & alia Oppida, quæ de Samnitibus cepisse Romanos testatur Liuius, quæ erant

Pesculum Asserulũ.

Pliſtia i

Henricus Glareanus in annot. ad. 7. Liui.

Freſilia. Pliſtia.

Miloniã.

Alicar.

non

non in ipso Samnio propriè sic dicto, sed in Samnitum ditione, & subsequitur nil certius quam Miloniam fuisse Marsorum in confinio Samnitum positam, eaque occasione facilè potuisse de Marsis iã in fœdus Romanorum regressis à Samnitibus capi, licèt id quando factum sit à Liuio, non adnotatum, namque paulò negligentius, vel saltem compendiosius Samnitium bella narrasse eum, cuivis obseruare licet. Itaque in Samnium Pelignorumque confinijs prædicta, Marsorum Oppida Milonia, Plistia Fresilia.

Quas munitissimas Vrbes alio, ante relatum bellum, fusis Marsis Maximus Dictator cepit, & cum in fœdere (mulctato agro) redirent, illas restituit, locus autem, in quo sitæ erant, ex finium cognitione dignoscitur.

Arcentur siquidem à Marsis Sangri amnis fontibus Samnites, cuius alteram ripæ partem Peligni insident, à quibus Apennini Marsos diuidunt, & illud quod intercedit terræ spatium inter ipsum amnẽ, & Pelignorum fines, Milonia, Fresilia, & Plistia, occupabant, & cum finitima recensentur, nec alibi iungi reperitur procul dubio ibidem fuisse affirmandũ, cui nominis affinitas argumentum præbet, siquidem facilis transitus à Plistia ad Pesculum, & cum aliarum Ciuitatum loca ignorentur, illam autem in obscuro famæ transisse, aut immutatam, vt plerisque ferè omnibus Italiæ Vrbibus accidit suspicamur, ex illorum tamen ruinis aliæ, aut quæ nunc permanent, aut quæ pariter interierunt, surrexerunt; Circa tamen eiusdem regionis spatium, siquidem ab ipsius amnis principio ad Aufidenam, quam à G. N. Fuluio expugnatam Liuius refert, Bouianum indè aggressus, nec multo post Aufidenam vi cepit solum Milonia, Fresilia, & Plistia dinumerabant, in quorum locum quæ à Blondo ibidem designãtur, successerunt.

Liuius li. X. A.V.C. CDLIX.

Deinceps sunt Castella Vallis Regiæ, Ciuitella, Rocca inter montes, Opum, & Pesculum Asserulum, in Appenini iugo amnis Sarni fontibus subicitur.

Blond. Ital. instaurat. XII. Bull. leonis IX. in Vghellio to. I. in catalag.

A II. ferè A. P. à Pesculo Asserulo in Columnella, seu furca cãpi Mizzi ex altissimo Appennini iugo fons Sãgri emanat, & per fossatum, & Vallem Luparelli, quæ Regia dicitur ad Adriaticum dirigentẽ cursum Frentanos à Pelignis separare, Strabo asserit lib. V. Inter Orthium autẽ, & Amiternum medius Sarnus excurrit, amnis Frentanos à Pelignis separans.

In quo, & paruus fons post ipsum Oppidum qui fons Reginæ dicitur suas adducit aquas, & alius qui vallem Gioiæ transcurrit portentosus riuulus, qui torrentibus auctus impetu, quo fertur pontes secum adducit, & vados præcludit, vt transilire non possit.

Vallis Regia est, quæ modo Barrea dictum Oppidum Monasterio S. Angeli illustratum, quod Ludouicus Pius Imperator, cum in

Sa-

Digitized by Google

Saracenos bellum indixiſſet, qui Neapolitanum Regnum occupabant, cum per Marſicam Regionem à Capua impuliſſet, Beneuentūque vſque proſecutus fuiſſet, & Caſſinum petijſſet, iuxtà præceptū Caroli, & Lotarij anteceſſorum Sacro Cænobio donauit, cui Abbati duodecim Eccleſiæ in Marſicana Regione parebant, vt pleræque aliæ in Valua, & Penna, quas Leo Oſtien in Chron: lib. primo cap. XXXVI. recenſet. Et quod cum poſtmodum Saracenorum furore ad ſolum detectum fuiſſet; Hugonis Italiæ Regis, & Lotarij eius filij pietate primæuæ magnificentię reſtitutum. *Leo Oſtien in Chron. lib. 1. c. 36*

Regia autem liberalitate, vniuerſa per anteactos Reges donata confirmauit anno CM. XXXIX. idque pari Religionis Zelo, Otho primus ſui ſcripti ſtabilitate firmauit, licet ſuæ largitatis immemor, quinquennio poſt Alberico Marſorum Epiſcopo, quo ad vixiſſet conceſſerit, qui, & ſi iura Monaſterij recognoſcens per cartulam oblationis Diuo Benedicto, illud à ſe abdicauerit, tamen quouſque Otho II. in noſtrorum fines ad montem Cedici diuertiſſet, cum per anteactos Imperatores donata renouaſſet, vt iurgij occaſionem ſubmoueret, Albericus pariter, vt ea quæ ſunt Monachorum non retineret, induxit, ſicque in Monachorum ex tunc libertatem redijt, & cum poſtmodum Guimiſius eiuſdem Epiſcopi filius iam ſtabilita ſub mouere conaretur Comitum Marſorum ſententia à ſuo conatu deſtitit. *Leo Oſtien in Chron lib. 1. c. 56* *lib. 2. cap IV. An. CMLXV*

Iſtius amnis fontes, qui in noſtros fines ſcatent, ita frigidiſſimi ſunt, vt non ſolum obſtupeſcant, ſi vt refrigerentur vina infundantur, ſed etiam colorem mutent, P. Franciſcus Reſta tract. 2. de font. & flumin. cap. 8.

In campania vbi Sarnus ſcatet, affluunt inter ſaxa quidam aquarum riuuli tantæ frigiditatis, vt vinum rubrum ad infrigidandum immiſſum, breui exuatur colore, & ſapore. *P. Franc Reſta tr. 2. de font & flum. cap. 8.*

Quod longa obſeruatione, ita eſſe ipſius Peſcoli Incolæ nobis retulerunt.

Inter nos illiuſque fluenta præcelſiora Appenninij iuga protendunt, intra quæ Scamnum, quod diximus Oppidum manet paruum olim, & minus notum, at nunc ex collis Angeli, aliarumq; Villarum auctione repletur habitatoribus & diuitijs (in inculta illa, & frigoris rigore aſpera Regione) refertum pecoribus tantum, ex quibus emolumenta neceſſaria mercantur abundanter.

Erat Collis Angeli pagus (de quo à Scamno in regiſtro) Comes Simon filius Comitis Todini tenet Collem Angelum in Balba, quod eſt fœudum vnius militis & Scamnum, quod eſt, etiam fœudum vnius militis) vltra miliare à Scamno deſitum, & Iouis Lanarij locus, per quem tractus Valeriæ tranſibat, eſſe creditur, inter cuius ruinas C. Galdij titulum inuenimus. C. GAL.

Digitized by Google

C. GAL. DIO. L. F.
S. SER. PRÆSENTI
ANN. XXXIIX.
DECVRIO.
PRIMVS. A
BENTIFVLO

Illûq; iuxta lacum iam dictum, qui extenuatur in flumen, & per oberusa præcipitatur in præceps per montium anguſtias, & multiplicatas cataractas magno fragore inter occurſantes ſcopulos ruens, ſpumis apertos petrarum vortices caligine replet, & in profundum excauatæ Vallis, quæ ad capacitatẽ deſcendentium aquarum, vt plurimum arctatur, deſcendens, vtiter lignis, ſuppoſitis lapidibus munire, qua tranſitus per Vallem pateat oportet tantæ profunditatis, vt illius rarò ſinus ſolis radijs caleſiat, indè per 4. mill. paſſ. ſolitarius, & occultus progrediens per Caſtrum, & Auerſam via ſibi Sulmoni aperitur, quem alio amne, quem Maiella parturit amplectens, per planum rapido curſu Aterno, quem Piſcariam modò vocant, ſe iungit, oritur ille propè Pacentrum ingloriuſque, & paruis aquis fluit torrenti potius ſimilis, de quo, cum Ouidius conqueritur ignobilitatem, narrat.

Caſtrum Auerſa.

Ouid. 3. Eleg. V.

Nomen habes nullum, nimbis collecte caducis,
Nec tibi ſunt fontes, nec tibi certa domus.
Fontis habes inſtar, pluuiam, niueſq; ſolutas,
Quas tibi diuitias pigra miniſtrat hyems.
Aut lutulentus agis, brumali tempore, curſus,
Aut premis arentem puluerulentus humum.

Et eſt vſus ex remotis fontibus Aterni non dum obſeruatus, quẽ Vibius noſtros fines lambere aſſerit. Aternus Hadriæ diſcurrens per Marſos, vbi & oſtia vites.

Aternus flum.

Non quidem vt interfluat diſcurrit cũ penè extrema regionis madefaciens perfluat, vt Cluuerius obſeruauit. Sed, & Oſtia Ciuitas ad Aterni Oſtium non erat in Narſis, verum in veſtinis confinio Marruuinorum, inter quos, & Marſos fuere Peligni, ſic neque Aternus per medios Marſos fluit, ſed præterfluit tantum exigua ſui parte inter prædictum Oppidum Deheri, & Forconicum.

Cluuerius.

Augetur etiam poſt Sulmonem aquis alterius fluminis, quod ex Valle obſcura, & Pectorano emanans, inde tranſacto Sulmone ſimul coeunt, & Gipſius appellatur, & ante quam Pentomã perueniatur, aquis iſtius, ditatur, qui ex curſus rapacitate ſagittarius hodie dicitur.

Et

Digitized by Google

Et cum per CC. P. à lacu elongatur, S. Petri Ecclesiã olim Monasterium à S. Abbate Dominico ædificatum madefacit, iuxta aliud Oppidum, quod à lacu ipso nomen Villa de lacu assumpsit deuotione fidelium, ob tanti Viri venerationem celebratum, locus asperitate situs, & aeris glaciei geliditate ab illo elatus, vt macerato corpore liberius arcanorum vacationi animus liber incumberet, illic, & stratum, & alia ipsius lipsania ostendunt, sicut, & in Cocullo alia veneratione sunt expositæ. In remotiori regionis parte, vt solitudinis in Eremo dulcem, & specialibus delicijs suauem vitam duceret, aliud Monasterium plantauit in loco, qui pratum cardosum dicebatur, quæ Valuenses Comites Teodinus, & Odorisius fratres A. MLXX, cum lacu ipso, & omnibus pertinentijs suis Diuo Benedicto obtulisse Leo refert. Inde vir, Deo plenus, Eremum deserens, quò post Soram Fibrenum flumen influit in lyrim ad Ecclesiam, quam in Dei Genitricis honorem iam Petrus Ranerij Casteldei Soranæ Ciuitatis filius anno MXXX. Sacrauerat diuertens suæ mansionis domicilium destinauit, illiusque Abbas electus, cum aliud etiam propè Ciuitatem sub Sancti Siluestri tutelam, & Sancti Petri in Auellana Monasterium extruxisset, ibidem in pace quiescens miraculorum coruscatione clarus nomen de suo Ecclesiæ dedit.

Villa de lacu.

Leo lib. 1. cap. 60.

Propè Pesculum 11. M. P. Opium Oppidum nulla singularitate rei notatum est, cui Parochialis Ecclesia Deiparæ dicata, cum Pesculo Apostolorũ Principi Abbatiali honore, & receptitio Collegio insignita sit, præter rurales S. Victoriæ, S. Luciæ, S. Antonij S. Andreæ, S. Mariæ Tranquilli, S. Rocci, S. Mariæ Angelorum vtriusq; Populi infelix hominibus ager, gratus tamen pecoribus, quibus æstiuo calore virescentia præbet prata, laticesque salientis, gelidæque aquæ, licèt prius quam hyems insurgat in Apuliam trasmittant, eãque Dauniã, cùm Apulia ex Cluuerio in Dauniã, & Peucetiam diuidatur, in Daunia Asculum, & Manfredonia, in Peucetia Barium, à quo Regio Barensis nomen traxit, & Polymnianum, quod Plinium Bertius in additione ad Cluueriũ falsò appellat, Pompeij Sarnellij nobis carissimi Patria, à Mario Rom. Consule ædificatum, & à Cæsaris exercitu in Bello in Pompejum, militari licentia euersum, ab eodemque Cæsare restitutum, vt Paulus Regius Canonicus Neapolitanus, & Vici Equensis Episcopus in Sancti Viti actis adnotauit, & eleganter idem Pompeius Sarnellius in Panegyri quadam de S. Vito sic cecinit.

Clun. lib. 3. cap. 23. Introduct. Geograph.

Digitized by Google

Pompeius Sarnelli in Pane. S. Viti.

Est locus, oblongus quem proluit Adria, cuius
Pars è fluctifrago sublimis littore Solem
Nascentem spectat, sentit pars altera aratrum,
Palladis, & Cereris promens, & munera Bacchi.
Hic Marius Catulo (gelidas qui liquerat alpes
Castraque munierat, qua Athesis contendit ad æquor
Adriacum, Cimbrosque sibi metuebat iniquos)
Allaturus opem, postquam statione locauit
Tuta (quam voluit proprio de nomine dici
Dicitur, & nostro Marianus tempore Portus)
Quas duxit pauidas hyberno sidere classes,
Vrbem Romuleo stipatus milite, ductus
Auspicio volucris, quam nunc insignia monstrant
Vrbis, condendam, quam poscunt tempora, mandat.
Romulei incipiunt subitò pars ducere muros,
Molirique Arcem, quæ post de Cæsare Nomen
Sumpsit, qui euersas Arcemq; Vrbemq; refecit,
Pars aptare vias, manibus pars voluere saxa.
Poligna-no. At famæ cupidus Consul, hoc nomine dici,
Nempè Polymniano, mandat, quam condidit vrbem;
Vt quas non valuit genio coluisse Camænas,
Et quibus intonsos sacrarat Græcia montes,
De grege Castalidum sua mænia conderet vni,
Et quæ grata magis, coluit quos ipse, Poetis,
Scilicet eloquij quæ manat flumina, quæque
Rhetoricos dictat Polyhymnia Musa colores,
Cui, simul & reliquis, Populus Romanus, Iuli
Et Indos, festumque diem dedit ante Calendas.

In Dauniam igitur Apuliam Opi incolæ sua pecora transmittunt, quæ sunt illis in patrimonium, & emolumentum, cùm quæ illis desunt, fructibus eorum accrescant, ideoque, & illorum curæ plurimum incumbunt. Præterito anno MDCLIV. terræmotibus penè ad vltimam internicionem quassata, illorumque magna Inhabitantium pars cum ædificijs interijt, illud tamen memorabile eo casu refertur, quod paries, qui ante quandam domum erat, impetu illius actus in alteram domus partem (quassatione cessata) absque vlla intermediæ domus iactura inuentus.

M.D.C. LIV.

Campus Mizzius. Campus Mizzius, quem propè Pesculum principium habere diximus, elongatur inter Turchium, & Argatonem montes in lata prata, & satina.

Est Argaton, qui à dextris insurgens altitudine cæteros superat, & ab agro Scamnensi nostrum seperat. Turchius Syluis, nemoribusque

que vestitus siniſtrorsum Campos includit, in quibus Ecclesia S. Mariæ de Campo Mizzio dicta veneratur, & post IIII. M. P. paruus fons insurgit Tempe dictus à Temple diruto Oppido, inter cuius vestigia scatens per Vallem ad inferioris fontis vbertatem augendam progreditur ad Inuecti, seù Inuenculi societatem, & mille inde P. cum parumpèr terra intumescit in collem, qui ex Argatone euellitur Visinium Oppidum habitatoribus penè desertum, & qui plurima paupertate premuntur cernitur, Parochialis illi Ecclesia Virgini Immaculatæ Deiparæ dicata, quam Archipresbyter regit, rurales S. Bartolomæi, S. Ioannis, Sancti Petri. *Visinium*

Hinc ex rupibus, & petrarum scissuris gelidissimi tres fontes emanant, qui vt diximus, ex Scandeasi lacu prouenientes Inuectum amnem formant.

Ad II. M. P. ad Argatonis radices S. Sebastiani, eadem habitatorum clade desertum Oppidum iacet, illique propè ex lapillorum congerie, duo alij tam limpidissimi, quam gelidissimi fontes exurgunt, & descendentibus ex Visinio aquarum riuulis iunguntur, parum fertile solum, ex quo tamen flaua terra foditur, ad opus figuli apta, vnde textea vasa, & lateres conficiunt, cuius artificio soli pauperies suppletur, illinsque inocolæ musicis modulis lyram exercent. Est illi Ecclesia Martyri Pancratio erecta, cui Archipresbyter, & sex Canonici inseruiunt. Diuum Sebastianum tutelarem venerantur, in cuius honorem, cum plurima circà renes passum referant, animalium renes non comedunt. *S. Sebastianus.*

Hic Turchius Mons, cum procumbere tantisper videatur, vt iterato resurgat, dorsum in multiplices colles diuidit, ex quibus vnus ad III. M. P. à S. Sebastiani itinere, quà siniſtrorsum ad lacum progreditur, inhabitantium domibus vestitur, totumque cacumen Aschium (quod dicunt) Oppidum implet, non Incolarum multiplicitate, nec singularitate aliqua dotatum, sed agrestium, & caprarum, Ouiumque greges custodientium, quibus non solum abundant, sed quò substententur exuberant, eandem soli fecunditatem, cælique temperiem cum Visinij & S. Sebastiani communem habent, præterquam quod in descensu collis ad lacum vberes vites colunt, & vina nō ingrata cōseruant Præest Archipresbyter cū tribus Canonicis S. Saluatoris Ecclesiæ, quæ illi est Parochialis, ab eo ad ortum mill. pass. Oppidolum aliud distat Sparnasium, sed modò Sperondasino dictum, totum in descensu montis positum, soli amenitate, & lacus prospectu iucundum, Mons siquidem Cereris, planum Baochi munere gaudet, ab vno Parocho, qui Ecclesiam S. Nicolai gubernat, regitur, cum anteà duo essent Oppida, & duæ Parochiæ, Asinium vnū, alterum Sparnasium, modò iuncto vocabulo, & conditionis simul Incolis vnitate in omnibus gaudet. *Aschium.* *Sperondasino.*

Digitized by Google

De Populis Anxantinis.

CAP. II.

EA est rerum omnium conditio, vt stabile quid reperire, haud possibile foret; fatiscit omnia, quippè quæ nata sunt, ut augeãtur, & vigeant, & vigentia senescant, & tandem corrumpantur; nihil enim hic æternũ nec ab huius miserabilis fati incostantia Populi, Regna, Vrbesque absuerunt, quæ enim aliquãdo floruerunt, vel pondere librata suo, vel bellorum turbine, vel cladibus quibus humana vexantur, sic ceciderunt, ut cum ipsis, & iam memoria deliteſcat. Sic Samnium inter Samnites, & Comium inter Volscos (vt cætera taceam) inuestigetur, vt locus ab Incolis adscisi minimè possit, cui malo Scriptorum inaccurata inuestigatio cum non prout erant descripserint, & status mutatio, quæ in sui ipsius fluctuatione, priora nomina abolendo, noua, diuersaque dedit, non parum argumentum præbuit, quod, & Ptolomeus considerauit lib. 11. cap. 54.

Ptolomeus lib. 11. cap. 54.

Non omnes partes Orbis sunt cognitæ ob magnitudinem Orbis, aut quidem non in eodem statu semper permanserunt, aut diuersimodè sunt descriptæ ab eo, quod se habent, & non nullæ partes, etiam hodie diuersum statum, & nomen habent.

Et si hic morbus præclara Mundi loca consumpserit, quid mirum si incolentium nostram Regionem Populorum obliterata sint nomina? nec omnibus nota, vt sit etiam homini in ea nato expiscari labor, & tamen fuerunt; nec Plinium qui nostra calluit, erraſſe proculdubio est. Ille enim in Marsos Anxantinos posuit diuersos ab Anxanis, qui Anxanum in Frentanis incolebant, modò nobile Emporium Archiepiscopali Sede decoratum, Ptolomeo, & Strabone cæteriſque Geographis notum, in ora ferè maris positum, quod, & locorum distantia, & nominis differentia demonstrat; siquidem inter nos ac Frentanos, Peligni, & Marrucini interijciuntur. Illud in Adriatici penè litore. Nos infra Apennini iuga positi in mediterraneis. Illi Anxani, nostrates Anxantini, sed iuuat Plinij verba referre, vt indè veritatem eliciamus, sic etiã lib. 3. cap. 12. Sequitur quarta Regio gentium, vel fortissimarum Italiæ in ora Frentanorum à Tiferno flumen Trinium portuosum; Oppida Nissonium, Buccа, Ortona, Aternus amnis, intus Anxani cognomine Frentani, Cosentini, supernates, & infernates, Ianuenses, Marrucinorum Teatini, Pelignorum Corfinienses, Superequani, Sulmonenses, Marsorum Anxantini, Atinates, Fucenses, Lucenses, Marruuij; Albentium, Alba ad Fucinum lacum.

Anxanum.

Ecce

Digitized by Google

Ecce Anxani, ab Anxantinis diuersi, sed ab nostrorum abolita memoria confusus error, siquidem in Aprutio tantum Anxani noti ab Oppido ad fastigium Ciuitatis euecto, nostrorum gloriam depressit, qui noua denominatione ita desierunt, vt ac si non fuerint, innotescant nec expiscari, quo fuerint loco possibile fore arbitramur, & si in Regione inueterata sint Oppida, quæ germana appellatione simultatem habeant, alterum eorum fore persuadeant, nil certum tamen in medium afferre audemus. Etenim illud quod inter Piscinam, & Collem Armelum Sancti Ansi Oppidum erat, modòque solo æquatum cernitur ad Valerienses potius pertinere; alterum quod in Monte S. Nicolai supra Sscurculam erat, & magis nominis affinitate, & antiquitatis vestigijs, & finiũ intermedijs quippè inter Albẽses, & Aequos positum (si Blondo credamus), qui Equorum terminum Talleacotium ponit, & si potius Equorum pars ex Geographorum dixtinctione, & naturali situs apti tudine animum ad credulitatem inclinare videatur, affirmare autem, non audemus, sunt multa quæ à certa diffinitione deuiant, licet Plinium non errasse in hoc credamus. Attamen ad intentionem deseruit, si quæ in isto intermedio sita sunt loca, ad Anxantinos nostros referamus, vt reuiuiscere quoque modo, & assumptam distinctionem non deseruisse monstremus. S. Ansi.

Erat quippè 11. mill. P. ã Scurcula in Monte ad occasum Sancti Anxini seù, Ansuini, vt rudera mostrant, Oppidum quod dirutum nouæ Podij Philippi ædificationi (parum ab illo longè) principia dedit, quod inueteratum nomen ab anno MCLXXXVII. Quando Berardo de S. Donato parebat, in nouo translatum, vetus autem Ecclesiæ titulus eo in loco de Iurepatronatu (nunc familiæ de Nallis) Diuo Apostolo Thomæ conseruatur, in qua Cænothaphium C. Hostilij à Cameriata Clementina in marmore excauatum cernitur; à qua circumseptus ager nomen sumpsit, vnde Camerata contrada illa modò vocatur. S. Anxini

C. HOSTILIO. G. F. FAB
A. P. RO. IIII. VIR. I. D
C A M E R I A T E
C L E M E.....
PARENTI. B. M. P
D. M. P

Eodem itinere in summitate Montis Sancti Donati Castrum ex illius nominis erectum adhuc permanet, tribus in vicos distinctum, quorum eminentior arcem pro tuitione, & statione Dominorum habebat, qui ab eo cognomen familiæ dederunt, inter quos floruit Be- S. Donatus.

Berardus à Sancto Donato, ipsius, & Sancti Ansuini Baro, & quisq; Vicus propriam Ecclesiam habebat, & sub vna tantum Parochia continebatur, vt modò continetur.

Erant vna S. Erasmo, altera S. Angelo, & tertia Sancto Donato Sacratæ, & Pomperanum regio dicebatur, & antiquato postmodum priore nomine à S. Donato nomen retinet, & vix centum familias numerat.

Vbi Mons ipse, & alius quo Talleacotij fistitur, parum inclinantur in Vallem in frequentibus Collibus, quos radices illorum, partusiunt, Frequentes Vici, Pagique sparsim sunt siti, sed adeo ignobiles, vt nulla Geographos cura numerandi adstrinxerit; Incolæque sic etiam Natale solum despiciunt, vt extrà Regionem Talleacotij indigenas se profiteantur.

Sorbum. Nos autem ex instituti nostri ratione, singula recensebimus, à S. Donato, in eodem Monte versus Scurculam, D. passi. ad Sorbum proceditur, cuius Parochia Immaculatæ Virginis Templum est.

S. Stephanus. Eademque spatij mensura in descensu Montis S. Stephani ignobilis etiam Pagus in Sancti Nicolai Parochia, vix XX. familias enumerat; Minusque Gallum alter Pagus in Sancto Silvestro.

Post quæ est Tiuolare, sub Deiparæ Virginis tutela veterū traditione cæteris nobilior, cui ex rusticana Tibulli Illustris Poetæ habitatione nomen traditum existimatur; cum ad æstiuas delicias, vt liberiùs Musis vacaret, illùc extruxisse referant, ex qua Tibulli dares primitus nomen accepit, & aptiore postmodum pronunciatione in Tibulare immutatum, seù quod ibidem Agrorum Dijs, templum, simulacraque posuerit, quos ipse lares appellabat.

Tiuolare.

Vos quoque felices quondam nunc pauperis agri
Custodes fertis munera nostra lares.

Inde Tibulli Lares appellatum, nomen Pago transmisisse licet certiori alia memoria res non stipuletur, vnde, & facile Incolarum commentum ad suæ originis nobilitandum principium inuentum esse potest; adest tamen vetustatis Vestigium in sepulchrali lapide inciſum sic.

L. VIBIVS. L. F. STA BILIO. VIVVS
FECIT. ET. OFILIO. AE. M. L. F
EPISTOLIONI.

Et conservatur vna rotundi lapidis scalpro polita, duos pisces exultos serrās, & ex latere altero supra basi duæ extat humanæ efformatæ effigies, quarū vna quæque manus sublimis arboris maturis fru-

Digitized by Google

fructibus innititur, quã ipsius Poetæ cineres conseruasse autumant.

Succedit huic ad M. P. Scanzanum magis frequentatum Oppidum, & ex Vicis circum adunatis in vnum conflatum, seruat adhuc more Pagorum Castrum mænibus munitum pro victualium securitate. Cuius Ecclesia S. Cipriano dicata, Abbatiali titulo decoratur, est illius Abbati in animarum cura vnicus Sacerdos coadiutor, & duæ aliæ subduntur Ecclesiæ. Vna militiæ Angelorum Principi ex loco, & Vico vnde translata S. Angelus in Nesce vocata. Altera in qua est Villa ab ea de Sancta Maria dicta cuius redditus Episcopali Mensæ sunt addicti. *Scanzanum.*

Et parum infra est Altum S. Mariæ, modo sub plurali nomine le Sante Marie appellatum, pariter sub Abbatis cura, cum subordinatione duorum Cappellanorum ambo iam feuda Ioannis Duca. *Altum S Mariæ.*

Eodem itinere M. P. S. Ioannis Villa in vna Abbatiali Parochia sub illius sancti appellatione adunata. *S. Ioannes*

Exinde III. M. Pass: procedendo trium Montium Castrum in quo, & si non frequens Populus, quinque principabantur Domini, cum nec centum familias nutriret, in Ecclesia S. Angeli illius Parochialis, cui propè est Pogitellum angustus Pagus, Raphanorum miræ magnitudinis ager ferax, qui in emolumentum, censumque Rusticis sunt, ex quibus aliquos quindecim librarum pondere vidimus, & in Ecclesia Sanctæ Mariæ quæ est illi Parochialis vix XXX. familiæ congregantur. *Trium montium* *Pogitellũ*

In extremo penè Vallis duo alia erant oppida, quæ modo vestigia monstrant, vnum est Vppa, cuius Ecclesia Immaculatæ Virgini dicata erat, de qua in Chronicis Cassinensibus lib. 3. cap. 19. mentio habetur. *Vppa.*

Alter Varro excidio dirutum, & aliquandiù conseruatum in Monialium Monasterio sub Minorum cura, quibus cum præfuisset B. Thomas de Celano, ibidem ad cælestia vocatus, suum corpus venerandum reliquit, quod à Monialibus, Monasterio relicto, Talleacotium cum omni ipsius iure translatum, in Ecclesia S. Francisci post aram maiorem colitur, vt fusius in illius actibus. *B. Thomas de Celano*

De Atinatibus, seu Antinatibus

CAP. III.

NOn eadem indeclinabilis rerum series in suos æternos consequentiæ ordines nostros Atinates penitus implicuit, aut ita abrasit, vt deleret, & si communi omnium rerum casu in incostantis fortunæ motibus excidio, non ad insernicionem passi sint.

Extat

Extat modò ex non spernenda Ciuitate, non ad fastigium Montis ad cuius radices lyciis arguis crassiuscule, sed ad dorsum, in quo medio fere aduersus declinatum, spatiumque ad habitandum antequam alteris emolliatur præbet, paruum Oppidum propè Morream in Vallo Rubrei Ciuita de Antina, quod Anxantium fuisse Cluuerius

Ciuita de Antina.

suspicatur, nulla alia ratione, quàm nominis affinitate, sic enim dicit. Haud ita procul à Morrea, versus septentrionem, & Lacum Fucinum, est Oppidum hodie vulgari vocabulo Ciuita de Antina, id fortè olim dictum fuit, Anxantum, siuè Anxantium seù fœmineo genere Anxantia. Vnde Plin. lib. 3. cap. 12. Marsorum sunt Anxantini.

Philipp. Cluuerius

Quos nos alibi paulo ante retulimus. Vnde, & ipsius Plinij textus corrupeus corrigendus, & pro Antina Marsorum, Volscorum, reponendum.

Sed & Plinij Atina, & item Ptolomei Arx (sic legendum) Volscorum in nouo latio Oppida.

Cluuerius Antina Volscorũ.

Diuersa sanè Ciuitas illa ab ista, quæ Romanorum nobilis Colonia fuit propè Fabrateriam, non longè à Pontina palude, quam Melphiæ, & Iyris amnes interfluunt, in nimoso monte posita de qua Silius VIII.

Silius. 8.

Nec Fabrateriæ vulgus, nec monte nimoso.
Descendens Atina aberat, detrectaque bellis
Suessa, atque à duro Frusino.

Antiquam admodum, cum vnam ex Ciuitatibus, quæ Turno aduersus Æneam supperias tulisse tela, armorumque apparatum excudisse Virgil. VII. referat.

Virgil. 7.

Quinque adeò magnæ positis incudibus Vrbes
Tela nouant, Atina potens, Tiburque superbum.

Et vna cum Collatia à C. Petilio Dictatore captam dicit Liuius IX; sed clarioris radijs illustrata Principis Apostolorum per illam transeuntis hospitio, a quo Episcopali sede decorata, meruit Sancti Marci Galilei illius primi Episcopi, S. Nicandri, Pisicatri, & Dariæ, aliorumque Martyrum sanguine purpurari, & si nominis affinitate penè confundi videatur, illaque, vt rerum gestarum memoria celebrior huius assumpserit vices, & quam Plinius in nostro posuit sinu credita, attamen non ita, nec nomenclatura communis, sed quod modo retinet Ciuita de Antina. Nomen habuit, idque nobis, tam publica instrumenta insinuant, quæ inspeximus, quam lapis apertè monstrat, in petra magna, & stabili rupe, extra mœnia prope fontem, quo via transitum ad Lucum Oppidum signat, in quo exequatus titulus grandioribus literis, sic se habet.

Martyrolog. Rom. die 18. Aprilis.

D. O. M.

Digitized by Google

D. O. M.
VARIÆ. MONTANÆ. QVOD. PAR. PA
RENTI. ERAT. FACERE. FILIAM. MORS
IMMATVRA. FECIT. VT. VIVERET. IN
FELIX. PARENS. VIXIT. ANN. XXII. VA
RIA. ODYNE. ET. MONTANVS. POPV
LI. ANTINATIVM. A..... SOROR
CARISS. ET. PIENTISS.

Antinates enim, & non Atinates, vt Plinius posuit; vnde & illius textus reponendus, cum in errorem irrepserit. Quorum caput erat ipsa Ciuitas Antina, in Apennini, vt diximus, dorso in sinu, qui incolentium Ciuium numerositatem caperet muro ex quadratis, & excisis lapidibus cincta, quorū adhuc vestigia remanent, & si non fallimur in eo loco erat Castelli, quod Romani. A.V.C. CCCXLVI. Cum victos Volscos insequerentur ad lacum Fucini vi expugnarunt, & tremille exinde captiuos homines adduxerunt, vt refert Liuius lib. 4. in quod ea ratione inus, cum illud primum ex nostratibus post Volscos occurrit, quod cum Castellum Liuius appellat in sententia nos firmat. Est enim situm in altis, & asperis iugis Montium, & instar Fortelitij mœnibus incastellatum, quæ cum ima Collis impleant, sic dominantur, vt ascensum prohibeant; Nec ad lacum per aliam viam ex Volscis ad nos quam per Vallem ipsam itur, & licet VII. M.P. ab ipso distet, cum aliud non interponatur Oppidum, ad lacum ipsum situm dicitur. Municipiorum iure gaudebat, vt indicat lapis ibi, in quo, & de Antina, & de Decurionibus mentio habetur.

SEX. PETRONEO
SEX. FILIO. VALERIANO
IIII. VIR. IVR. DICVNDO
SERGIA. Q. ANTINO. COLLEGIVM
DENDROPHRVM. EX. AERE. COLLATO
PATRONO. MERATIPO. SVAERVNT. OB
CVIVS. DEDICATIONEM. DEDIT. DE
CVRIONIBVS. ÆPVLANTIBVS. SIG. S. F
VIII. N. SEVIRIS. AVGAEPVLA. SIG
S. † XXII. N. COLLEGIOS. S. AEDVL
SIGNG. S † XVN. PLEBI. VRBANE
AEPVL. SIGNG. S † IIIIN

Et ad Marsos pertinere Sergiæ tribus aggregatione ostenditur. Fuit aliquando in ditione Cassinēsis Monasterij per oblationem Rai-

Digitized by Google

naldi filij Roberti de Ciuitate Antina ex Leone Ostiensi lib. 3. c. 60.

Leo lib. 3. cap. 60. Idem fuit, & Rinaldus filius Roberti de Ciuitate Antina cum pertinentijs suis de Sancto Petro in Morino, & Sancta Lucia in Rendinaria cum pertinentijs illarum.

Circa Ann. Domini MLXXXIV. Et ad laicorum manus rediens illius Baro obsides Gallos Cisalpinos in custodiam recepit, vt in elencho Baronum post vindicem Neapolitanæ nobilitatis per Carolum Burellam Anno MCCXXXIX.

A qua non longe P. M. Pauperum Patriarcha Seraphicus, quo vt æstuabat ardore, contemplationis studio vehementius insisteret in remota à commercio Vallicula segregatum Eremum elegit, ibique arcanis intentus, aliquando moram traxit, vnde postmodum, ex fidelium manibus in illius honorem Ecclesia surrexit, & succedente tempore Sanctissimus ille Pater, Cœnobitarum speculum, Petrus de Murrone, & Mundanarum dignitatum spretor, qui à Summo Deo, quæ in terris summa sunt assequutus, sic contempsit, vt non desperaret, sic à se non imitabili, sed admirabili refutatione abiecit, vt veneraretur, & in humilitate cæleste fastigium quærens, supremam cathedram in Eremo commutauit, vt cuius tenebatur amore feruentius operibus pœnitentiæ insudaret, dum sui ordinis fundamenta iaceret, ante Pontificatum à Seraphico electam solitudinem repetens, cælestium consolationum fruitione promeruit ibidem recreari, vbi cum D. Bartholomæo à Transaquis solitudinis socio per aliquòd temporis spatium moram traxit, ex qua Sanctissimorum Patrum habitatione, sic apud fideles venerari, colique locus cæpit, vt possessionibus, redditibusque non paucis ditaretur, quæ Gregor. PP. X. Cælestinis Patribus suo diplomate confirmauit.

Lelius Marinus in vita S. Petri Celestini lib 3. cap. 6. Intra septa murorum Sacrarum Sororum Cœtum Deo sub seraphica regula in Ecclesia S. Mariæ Magdalenæ aduiari, diùque in penè desolato loco persistere in regulari disciplina visum fuit, donec depauperato Monasterio, & bellorum incommodis attrito, ad desolationis postremum exterminium deuenit. Vnde Abbatissa Maestia, quæ sola ex sororibus remanserat in Conuentuales fratres monasterium cum tota substantia transferri vidit, & in commendam F. Paulo de Auezzano tradi anno MCCCCXXII. Est Antinantium sedes circa ripam lyris amnis, qui ex Apennini illa parte occasum versus III. A. P. à Talleacotio distans ad mania Cappadociæ Oppidi scatens per vallem de Nersa ad Vallem Ruberti ad meridiem pergit, nouis semper riuulis, scaturiginibusq; auctus ex alio fonte, qui Fibrenum parturit, aquas hauriēs simul vno supra Sorā milliario cocunt, in Insula, quam efficiunt, incunabulis Ciceronis, sed magis Martyrum Christi pretioso sanguine illustrior, vnde, & Fibreno ipso ex lanicinio credentium, quos efferata gentilium leuitia ibidem diuer-

F. Lucas Wadinghus Annalium V. Ann. MCDXXII. n. 20

Digitized by Google

diuerso mortis genere exercuit, trucidauit, nomen in Carnelo immutatum Noui huius fontis aquis, quem Pater etiam Apenninus VII. M. P. supra Soram gignit, vbertate ditatur, qui ex excauata montis radice, copiosa scaturigine limpidissimas aquas emergit, & quæ in profundo iacent, visus non impediunt obeuntem quæ tructarum copiosa multitudine pertranante, & placido cursu per viride solũ discurrente in duo capita scinditur, quà Insulæ Oppido aperitur spatium, Sorana Ciuitatis Ducum ex Bonacompagnia Illustrissima familia, qui, & cognominis etymon virtutum præstantia superant, deliciarum sedes, Regiæ penè habitationis splendore decora, & viridarij redolentia fructeta magno fragore in præceps præcipitatur, antequam ad alteram, quam diximus Insulam simul vniantur, & ex virentibus, quas in alueo nutrit, herbis cæruleum Martialis appellat. *Lyris fõs. Strabo. Plinius. Ptholomeus. Liuius Appian. Alexand. Blondus. Volater.*

Cæruleus nos lyris amat, quam Sylua Maricæ
Protegit hinc scyllæ maxima turba suæ.

Et per Campaniæ agrum ostium sibi ad Minturnensiũ litus aperit in loco, quem hodie la Torre de Scafati appellant, & non longè à Traiecto Oppido vetustæ diruta Ciuitatis vestigia hiſtrantur, quæ bellico furore attrita, vna cum Formia splendore Caietam auxit, ad quam vna cum Episcopali sede, cætera pretiosa peruenerunt, in qua Marcellus Papa Concilium celebrasse Blondus, & Leander referunt. In quo sinu & Maricæ sylua, templumque erat, quæ ex assertione Seruij ad VII. Aeneid. vxorem Fauni fuisse, & diuinis honoribus à Minturnensibus tributis, templum illi, lyrim iuxta, dicarunt de quo Lucanus II. *Cicer. de leg. Vg. bellius in serie episc. Soran. Baron. in not s ad Martyrolog. Martialis*

Et ambrosæ lyris per Regna Maricæ
Vestinis impulsus aquis.

Regio ista Volscorum quondam etiam à Vestina Ciuitate, quæ non longè, à Minturna Colonia fuisse refertur, Vestinorum dicta fuit. Vnde Lucanus Vestinas lyris aquas nominat, nõ à Vestinis Populis, qui post Marsos, Pelignos, Marrucinos, Sabinosque conterminos habent, antequam ad Mare descendat, Gauri Montis radices lãbens, ab eo nomen Gariliani accipere meruit; est Gaurus Mons, vel ipse Massicus, vel pars ipsius vicinus, pomisque præ cæteris Italiæ delicioſior. *Lucanus.*

Sicut, & Piscariæ ab ostio in Mare, quod non prius, quam simul remotissimi fontes, postli Populi Oppidum coeunt, assumit, retinetque ficque lyris à fecundo isto fonte, quo supra Soram augetur, effluentium copia nocio, denominatione immutatur. Sic, & Vibius lon- *Vibius.*

Digitized by Google

gè à Marsis, Vestinisque transfice, cum scaturiginis principium ignorauerit asserit, lyris non longè à Marsis, Vestinisque cuius in ipsa Nimphæ Maricæ Minturnensis Templum est.

Quod Templum cum ipsa Minturna situ suo absumptum periit, & nos ad Oltium vsque peruenimus, vt nouis nominis rationem reddereamus. Remotior quidem primus eius fons est, non ad Capistrellum, vt Blondus, & Albertus volunt, sed VI. M. P. supra ad occasum, à Sora XXIV. non diues in suo principio aquis, sed perlucidis, cristallinisque suauique sapore, & nouorum semper riuulorum exhibitione repletur, quos in cuiuscumque locorum narratione notabimus. Tructas, quæ bonitate præeminent, sed non exiguę magnitudinis alit, & Carpionibus, qui (si non alibi Brixienses reperire asseuerant) longe melioribus illis, quos Benacus lacus nutrit gloriatur, aureis squammis, prout, & tructa ipsa, refertis; & Mustellas, quæ cum Scaro bonitate contendunt, in arenoso littore propè Roccæ Vinorum Pagum, absconditas ejus à lambendis petris lampredas vocamus rarus piscis, & à paucis, exiliique, singulari bonitate non spernendus. Exurgunt in ripa (vt in Istro fluuio) alphanti, seù odorati vinci rosarum olfacta reddentes, sub purpurino colore, & contriti gustu mordent, nobilis, vtilisque ad medicamenta frutex, & fortium sine similibus partibus Italiæ.

Cappadocia.

Caput ibidem abissinis Apennini iugis in augusta Valle de Nersa dicta in occidentali parte, quæ ad meridiem vertens dilatatur, & propè Scaturiginis fontem in patrio Colle Cappadociæ Oppidum [illegible] principio ad [illegible] ipsius cuiusdam coloris vultu cultus, & ad corporum, animorumque relaxationem recreationem domuncula structa erat, quæ cum non toto anni tempore placeret, quippe hyberni solis radijs non penetrabilis in aptiori parum longe loco alias domus ædificarunt, quæ Pastorum ad gratum pecoribus locum confluentium incolatum aucta, postmodum in Oppidum creuerunt, quod ferè biscentum familias sub vna Sancti Blasij Episcopi Parochiali Ecclesia numerat, & qui illi præest prępositurę dignitate decoratur, cui in animarum cura vnus coadiutor opitulatur. Hunc Petrus Marsus ex suo somnio à Lydio Marsia in omissi Cappadocię Regni memoriam ædificatum profitetur.

Petrella.

In cuius Vallis descensu parum à Ripa ex altera parte distans ad ortum Solis æstiuum, Petrella Oppidum est, in vita Sancti Beraldi Marsorum Episcopi notum, ex Ioanne illius consanguineo, & in vna Parochiali Sancti Angeli ad Sacra illius Populus congregatur.

Eadem in Valle II. mill. pass. quò Petrella à Cappadocia distat, est Pa-

Digitized by Google

eſt Paleare, paruus, & incultus pagus, ex ruinis Gerofalci in cacumine Montis in munito loco ſitus, in dominio quondam Roberti de Cortinella, qui pro eo vnum Militem in ſacri belli ſuppetias obtulit; & cum minus incolatus habitatoribus placeret, animalium tuguria in domos transferentes, ibidem inhabitare cęperunt; Eccleſiam ſummo humani generis Redemptori erexerunt, & parum ab habitato loco longè aliam Immaculatę Virgini Deiparę miraculorum ſignis coruſcanti. *Paleare.*

Alio 11. M. P. dimenſo interuallo, in ſinu Vallis, quò exundans aquarum copia, exilis lyris paupertas ditari cępit Riſondoli riuuli vbertate, Caſtrum fluminis parum nunc habitatoribus frequentatum inſurgit Oppidum, olim Arx in tutelam Vallis, quę adhuc ſolum inſpicitur. In quo Eccleſia Parochialis S. Epiſcopo Nicolao, dicata; ab Abbate, & tribus Canonicis regitur, & parum à Caſtro longè Turris in loco Paſcuſano dicto cernitur, iuxtà quem S. Benedicto ſacratum templum erat, quod Gregorius Romanorum Conſul Caſſinenſi Monaſterio obtulit Anno MLXII. ex Leone Oſtienſi. lib. 3. cap. 19. *Caſtrum fluminis.*

Cęli, terræque inopia Vallis tota laborat, anguſta ſatis, & rigido glaciali torpore oppreſſa, nimbis pluſquam alia Regionis pars abũdans altiſſimis conuallata montibus, qui prętęrquam in aliqua ipſorum parte paſcua, nullum aliud emolumentum præbent, vndè parum latum, & fęcundum agrum poſſidet, & vix frumentum nutrit, & caſtaneas, quę in delicijs, & peculiare alimentum ſunt, alia poma non parturit. Vnde Incolę e quorum præſepia nutriunt, & in Romanũ ſolũ ad hyberna conducunt, quas clitellarijs ad Vrbẽ neceſſarijs trahendis onerant, & dum feruet ęſtas ad extrahenda ex ariſtis frumẽta ad propria remeant, & vicinis ſub mercede accomodant, ſic domui, & familiæ, neceſſaria, arantes defectum ſterilitatis natiui ſoli reparant.

Vno ab hinc milliario lyris, Vallisque curſus ad meridiem flectit, Monſque Girofalcus inclinatur in fauces, quibus per campos palentinos Vallis Rubeti via aperitur, cui ad ripam Capiſtrellum Oppidum principium præbet, vndè nobilis familia, quę plurimorum Caſtrorum dominium ipſumq; etiam potiebatur, nomen ſumpſit, & in Regiſtro Baronum Simeon, & Creſcentius de Capiſtrello fratres, alter Soç, Templę, Sparnaſij, & Viſinij, alter Caſtuli Archipretæ Collis Aſinij, Capiſtrelli, Oppida poſſidebant, quorum peramplę domus veſtigia, ne dùm penitus ſolo ceſſere. *Capiſtrellum.* *Regiſt. Baron. fol. 108.*

Vectigalium à tranſeuntibus Exactor reſidentia, nihil in eo dignum prętęr Emiſſarij Claudij oſtium, quod ad lyrim C. ab eo ferè paſſus aperitur, ſupra quod exciſo lapide, excauata ad reliquum Vallis panditur via. In vna Parochiali Sancto Petro Apoſtolorum Prin-

Digitized by Google

Principi, & Sancto Abb. Antonio Sacrata Ecclesia Populus conuenit, cui Abbas cum sex Canonicis præest; extra mœnia in Palentinis Campis Sancti Petri Cassinensium familiæ Monialium hospitium penè desolatum cernitur, & parum infra S. Sebastiano dicata Ecclesia.

Orbeti ab hinc Vallis, quæ Valle de Roseto dicitur, sumit principium, & Belsaranú vsque protenditur proceris, & inaccessibilibus Apennini iugis syluis condensis, ex vtraque ripæ parte munita, quorum qui ad occidentalem plagam insident, præcelsiores, tetrioresque apparent, ex quibus ad statum Ecclesiæ arcta saxis sylvarum ruinis intercisa aperitur via, & inter difficiliores Italiæ annumeratur, quę, & hyberno tempore niuium densitate impeditur; humiliantur tamen in frequentes, quos parturiunt, Colles, qui non aspero cœlo, sed dulcioris aeris temperie gaudentes pomis omnigenis, vitibusque vestiuntur, vnde ex aprici tate Baccho amica, suauia vina promunt, ficusque, & cerasa, & oleastra nutriunt, & in eminentioribus extollunsur quercus, castaneęque, sed agrestes, sunt tamen rusticæ Plebi in cibum, emolumentumque non paruum; solum, quod cultui aptum est (non enim omne atatro verti posset) Cererę secundatum; quæ necessitatem Incolarum non supplet, cęterum Vallis ipsa amœna, aquis irrigua, & ex latitudine Emispheri, lęto Cęlo ridet, cum ex orientali parte montes licet præcelsi humilientur occidentalibus. Vnde solis radiorum calore ager, arboresque fertilitate replentur, licet occidui ipsi inhabitabiles, tetrioresque sint ad Antinantium vsque incolatum.

Incolę ipsius agrestes moribus, & vita inculta quibus rusticana magis, quam alia studia placent, & si corpora assiduitate laborum atterant, continua paupertate premuntur, cum ingenium non nisi ad agrorum culturam, & gregum, animaliumq; custodiam applicent, vnde tetro, & impolito aspectu, rudi habitu incedũt, quibus bestiarum coria funiculis ad pedes applicata pro calceis sunt, omni politia impoliti, sed non simplicitate, vafri enim sunt, vt facilius decipiant, quàm decipiantur.

Pesculum canalis.

A Capistrello M. P. ad meridiem ad alteram lyris ripam saxum ingens insurgit ad collem, cui coniungitur, in quo Pesculum Canalis paruum, incultum, & in eiu le Oppidum residet, terminus modò Soranę Diœcesis, nunc verò sæua contagionis lue penè desolatum, & hinc paruus fons lyri adiungitur.

Bulla Paschal.

Exinde ad 11 M.P in altero colle Canistrum, à cistarum ex viminibus multiplici confectione, quod opus quondam solum Incolarum erat, sic dictum, modò cum mercatur ę, & Ouorum, pullorumque conductu ad Vrbem operam nauent, à misera paupertate vix se extraxerãt, eũ grassantis pestis morbo deiecti sic fato cessere, vt

Canistrum

vix

vix quinta pars viuentium, à mortis faucibus se eripuerit; aperit ad mercaturam aditum aspera, quam diximus, via, quę Romam ex hac parte ducit; hinc riuulus, qui ex radice scatet lyri aquas miscet.

Transgressis postmodum collibus, cum ad procenitatem incipit insurgere mons post 111. M. Pass. Meta, ex infelicioribus Vallis Oppidis soli infertilitate, & aspera Cæli situ, vnde nec viresci ibidem vitis, nec redolent poma, sed tali premuntur egestate, vt Mulieres ipsæ turpè villosis animalium pellibus pro calceis pedes induant, extat tamen illius antiquitatis memoria in Cassinensibus chronicis, cum illud à Nobilibus Marsicanis Dino Benedicto oblatum referatur lib 3. cap. 39. & in Registro fol. 123. *Meta.*

Cum ad amnis ripam exinde ad 4. M. P. descenditur Ciuitella, inuenitur Oppidum, ex elegantioribus ipsius Vallis in planitie ferè in descensu collis iuxtà pontem, per quem ad alteram lyris ripam trascenditur, domorum dispositione, & ædificijs non tam incultè, cui templum Dino Baptistę elegans, & moderna structura sacrum, & Principis domus, non parum ornamenti sunt; altero seculo ei gloriosæ memoriæ Pompeio Columnæ Marsi Ducti, rei militaris arte claro, & Iuliæ vxori erecta, vt lapis in fronte restatur. *Ciuitella.*

FACTVM. SVB. POTESTATE, ET. REGIMINE. ILLVSTRISS. P. C. M. DVCIS. ET. IVLIÆ. COL. M. DVCIS. AD. MDXXIV.

Extra mœnia adest Ecclesia Sanctæ Mariæ in Elbureto chronicis Cassinensibus nota (nunc in Pesole dicta) ipsorum Patrum inscriptis degentium segregatum deuotum diuersorium, quod temporis edens, & radetis dilabendis templi subterranea pars penè adæquata solo in permanenti ipsorum cacumine nouum, sed parum ex redditibus ipsius Templum restauratum, vt circa Venerabilis Deiparę simulachrum versus signat.

Quod fuerat fractum, coniecto tempore, fulget
Impensis Virgo alma beata tuis.

Est Oppidum totius Vallis Toparchia, ius dicentis sedes inter duos riuulos, qui ex collis radicibus fluentes lyri miscentur. Post plures Colles eodem progressu 3. M. P. ferè ab amnis ripa alter eleuatur in quo Morinum Oppidum ad meridiem extollitur, quod plures aprici, amœni frugiferiq; colles circũdant, inter quos alia parua Vallis ab occasu ad ortum, per quam flumen, cui Romito nomen est discurrens, ex altissimi Montis cauitate præsumpens, magno fragore *Morinum*

Digitized by Google

gore præcipitatur in præceps, quem vulgus ex ſtrepitu deſcendentium aquarum lo ſchioppo appellat, & per virentia prata, & profundum Vallis ſinum veloci curſu ad lyrim deſcendit, ſimulque exacta Vallecula coeunt, & inter vtriuſque pontem in Eccleſiæ Sancti Angeli ruderis Q. Nouij Succeſſi titulum expiſcauimus.

D. M. S
Q. NOVIO. Q. F
SVCCESSO. II. VIR
QVI. VIXIT. ANN. XXII. M. V
Q. NOVIVS. SVCCESSVS. P
NOVIA. FELICVLA. PAREN
TES. INCOMPARABILI. PIETATE
P

Cuius quidem Familiæ L. Saluius Succeſſus M. Æutneti in terra Auezzani titulum erexit in lapide in domo de Mattheis.

D. M. S
M. MARCIO. EVTNETI
L. SALVIVS. SVCCESSVS
AMICO. OPTIMO
MARCIÆ. RESTITVTÆ
CONIVGI. MERITISSIMO
MARCIA. IVSTA
MATRI. PIENTISSIM
P

Et non vulgaris nobilitatis proſapia fuiſſe argumento etiam ſunt alij huius familiæ tituli, quā ex noſtratibus Romanas Ædes inhabitaſſe lapis ibid. poſitus oſtendit.

D. I. S. M. A. N.
LELIO. SVCCESSO
FECIT. L. ATIVS. NICETVS
PATRONO. BENE. DE. SE
MERENTI

Et in terra Tranſaquarum.

MARCIA. SVCCESSA
QVARTO. CONIVGI
B. M. P

Supra

Digitized by Google

ſupra erumpentis aquæ effluxũ in deſolato Montis aſcenſu eſt, quod retulimus Deiparæ Virginis del Portuſo venerabile templum, Magni Pontificis Gregorij, dum inter Monachos morabatur (vt fertur) illuſtratum præſentia, nunc ſuo fato ruit. Circa quod Sacrorum Monachorum inſita manibus in horrida ſolitudine inter infructiferas ſyluas pira, mala, ceraſa adhuc dulces parturiunt fructus, grata quondam Monachis Regio, ſiuè Syluarum numeroſa propago placeret, ſiuè colliũ apricitas in ſolitudine delectaret, ſiuè primi habitatoris veneratio alliceret, inter denſa opacaque nemora ſpaciari complacuit. Fuit, & alia Caſſinenſiũ habitatio Apoſtolorũ Coripheo erectum Templum 11. M. P. ab Oppido, quod Gregorius Romanorum Conſul Patribus applicauit anno MLXII.

Hinc per amplum Syluarum ſinum ad IIX M. P. in ſegregato loco per inacceſſibiles Montes, & impenetrabiles ſaltus in Triſultum ad Sacrorum Monachorum Cœtum, qui Cartuſianę Religionis profeſſione lætantur, aſpera, tetricaque aperitur via. Erat Triſultum Oppidum à tribus ſaltibus, inter quos poſitum erat, dictum 11. M. P. à Colle Pardo in Hernicis, quod Cluuerius Marſorum terminum ponit.

At in interiora infra montes, vnde diſceſſimus, alia Oppida ſunt locata, quorum primum poſt Morinum ad alterum Collem in radice ſuper extollentis Montis cacumine eſt Rendinaria, de quo in Chronico Caſſ. lib. III. cap. XIX. de Sancta Lucia in Rendinara, habetur mentio, & in Regiſtro Rodemara appellatur, quod & Rhetiaria in Romano Martyrologio ad pridie Kal. Ian. dicitur, in cuius Eccleſia, S. Hermetis Exoreiſtæ oſſa venerantur, qui in ſolitudine Montis diſſimulatæ Chriſto præſtitiſſe, ibidemq; in pace quieuiſſe refertur; parũm inculteque Oppidi ſupra quod in ſummo vaſtiſſimi, proceſſoſque montis dorſo, quod in planitie aliquantulum dilatatur videri, floretque [illegible] In loco, ad quem per inacceſſibiles penè impenetrabiles eo ordine à natura diſpoſitos, vt arte conſtitõ credatur. Vnde à Centauro, inuenta fabula plantatum, enixè Incolæ defendãt, Hortum Centauri appellatum; ad quem ex longinquis, qui herbarum, ſimpliciumque notitiam callent ſuo tempore accedunt, & ſingulares, mirabileſque quas non alibi in partibus Italiæ vidiſſe affirmant, reportant. Ex eo antequam deſcendendo ad aquam perueniatur, paruus pagus Caſtellum Gualterium dictus inuenitur, quod in Dominio Comitis Berardi de Alba in regiſtro recitatur, qui, præter quam fontem, qui in lyrim deſcendit, nihil habet.

Rendinaria.

Caſtellum Gualterium.

Supra quod II. M. P. parum longè à ripa, eſt nuperrimus Rocchæ Vitorum pagus, in laudum olim cõceſſus à Federico II. anno

Rocca Vinorum

MCCVIII. Riccardo Comiti Soræ, ex antiquo illo in radice altissimi Montis, quem anno MDC. niuium conglomerata massa, ex alta præcipitata, secum saxa, arboresque simul adducens, domos, incolarumque potiorem partem cum ipso obruit, cuius miserabile fatum, commiseratus Excellentissimus D. Philippus Columna Romanorum Principum decus, nobiliorem locum Incolis tribuit, atque circa Ecclesiam ibidem suo ære erectam vt nouæ domus struerentur incubuit. Fuit autem non hominum solum, sed & auium, altiliumque miserabilis casus; innumerabiles enim, & quæ in arboribus vel nidificabant, vel insidebant niuibus obnolutæ perierunt, quæ æstiuo vsque tempore expiscatę ad Vrbem deferebãtur ea quantitate, vt in delicijs vicinis, & incolis in emolumentum caderẽt, & vno obulo par columbarum veniret.

Odoricus Rinaldus in annal.

Morrea.

Iam Regionis limitem ex ista Iyris ripæ parte tetigimus, ad alteram transeamus oportet, post Ciuitam Antinam II. M. P. in eleuato Colle Morrea Oppidum, quod falsè, vt diximus Cluuerius Marrubium suspicatur, insidet.

De Lucensibus, & Fucensibus.

CAP. IV.

QVos Plinius Fucenses, Lucensesque appellat, hos vno Vocabulo Cluuerius complectitur, & à Luco Oppido denominationem sumpsisse, vnumque Populum sub vtraque appellatione denunciatum fuisse censet. Quod rerum præsentium status confirmat, quo inspecto Lucenses Fucenses appellamus, cum vterque Populus in separata parte Regionis insederit, & vt nomine sic incolatu, origineque diuersi, sed satiscente vtroque in nuperrimo Oppido ad lacus ripam alterius memoria renouatur, cuius sedem circa Angitiam Syluam fuisse, non dubitatur.

Notus satis in Marsorum Regione Angitiæ lucus erat, de quo Virgil. VII. Eneid.

Virgil. 7. Eneid.

Te nemus Angitiæ, vitrea te fucinus vnda.

Quem Vibius in Lucaniam reponit, si non Lucaniam pro Lucensium regione dixerit, sic de memoribus

Anguæ vel Angitiæ Lucaniæ

Sic dictum à Medea (quæ eum incoluisse fertur) & ab angendis (veneficæ artis studio, quo pollebat) serpentibus etiã Angitia seù

Ange-

Digitized by Google

Angeria (vt Seruio placet) dicebatur, cui Marsos cum fato suo absumptâ cognouissent, diuinos honores, templumque sacrasse, Solinus memorat ex Celio supra citato.

Erat, nomenque ad præsens conseruat, la Selua d'Agnano, quam modò diximus in extrema Montis parte propè Cappellam à luco VII. M.P. ita olim protensam, vt planum Palentini, aut mediocrem partem vestiret, modò parum vtilis frutex siquidem cultorum industria euulsis arboribus, duo tantum luci remanserunt, quorum alter Episcoporum, alter Principum commoditatibus seruit. Mons, planusque olim Vicorum multiplicitate frequentabantur; quorum adhuc vestigia vbique visuntur, postremus qui interijt Petraquaria in cacumine inter Auezzani, Cesarumque Oppida fuit, cuius memoria in Ecclesia Immaculatæ Virginis Deiparæ ab eo de Petraquaria dictâ miraculorum coruscatione insignis remanet, Auezzanensium effusa pietate anno MDCXIV. cum fatiscceret, à fundamamentis in ampliorem formam renouata, ad quam, vt sterilitati imbribus succurratur, & eorum copia cum descendant retardetur, deuotè recurrétes desideratis rarò defraudãtur, de quo etiam in præcitato regiſtro, quòd Comes Rogerius de Alba pro illo Milites quinque spoponderit habetur, cæterorum vix nomina recitantur, quæ recensere inutilè iudicauimus.

Grottelle. S. Gregorio. Le Prece. Il Colle. S. Pietro Li Casali S. Iusta Coll'alto. Colle Pandoli. S. Lucia. S. Giouanni.

Ex syluarum tamen explanatione Cæsarum pagi nomen tributum, estque vltrà Montem II. M. P. ab Auezzano in palentinis Cãpis propè torrentem Raphi antequam Romanum fatiscceret Imperium, cum locus à Valeriæ viæ tractu non abesset, Syluarumque fructifera densitate, fera animalia alliceret, nutriretque, cum recreari lassatæ curis animorum vires Principes peroptarent, venatui domum, vt deseruiret erexere; Cui ad delicias ex lyris fonte excisso monte, inter Curcumelum, & Capistrellum propè Grottellas fistulam excauarunt, quà aquas adducerent, siuè ex Risondoli ponte iniecto, siuè ex remotiori fonte, vt egestati loci suppetias ferret, qui illarum penuria laborabat; & fabrefactus alueus ex sinu montis per D. & amplius passus adhuc cernitur, licet ruderibus, limoque in aliqua parte reclusus inspiciatur, eo ordine excauatus, vt IX. palmis altitudinis, V. latitudinis formam perpetuò retineret, cuius quidem antiquitatis monumentum, ad hæc tempora in L. Titi Cænotaphium in permagno lapide excultum aliquibus litteris ætui (qui etiam saxa rodit) voracitate intercisis transmissum.

Digitized by Google

DIIS. MAN. SACR
L. TITIVS. L. TIT. F. AB
NE RM RIT
ES P. CVRATORI
G— VE— C— STATORI
QVI ANNONAE
VSI. PATER. L. H
VO. IVLII. COS. IIII
TR. POT. X. CVRATOR.

Quam Christianorum pietas, redempto iam Vnigeniti Dei humanati mortis piaculo, mundo, in intemeratæ illius genitricis Virginis templum conuertit. Quod Lotharius Saxonum Dux in Romanorum Imperatorem inauguratus, cum Cassinum petijsset, Diuo Benedicto cũ omnibus adiacentibus circa rebus dono obtulit, & illius Illustrissimæ Æmiliæ Patribus in Canobium cessit; parùm quidem aeris felicitate iucundum, vndè nec diuturna habitatione retentum, sed rusticis, qui agros colerent accomodatum, quibus cum angusta Monachorum recepacula viderentur, domos circa extruentes noui pagi formam dederunt, priscam tamen habitationem, quæ vna claue custoditur pro frugum conseruatione, quisque adhuc retinet; Ecclesia ipsa cum Canobij parte in congruam domum conuerta, Marsorum Episcopis addicta, qui, ex illius redditibus retenta portione, reliquos quinque Cappellanis (Canonicis nuncupatis) partiuntur, quibus cura animarum ex delegatione, seruitioque Ecclesiæ incumbit. Est aptè ornata, & in ara maiori, in qua Sacrata Deiparæ Venerabilis Imago collocatur; Christi nascentis in cunabula, aliaque redemptionis humanæ sacrosancta Mysteria, ex latere cocto (sculptis Imaginibus) ad vivum repræsentantia expressa aspiciuntur, miraculorum frequentia, & fidelium deuotione venerabile Templum, ad quod ex Aprutina Regione, & Terræ laboris Prouincia rerum anno fidelium multitudo conuenit.

Petri Marsi indigenæ literarum humanarum Romæ publicè professoris, parvus hic, rusticusque Pagus natali nobilitatur, cuius præclari ingenij dotes in commentarijs ad Silium Italicum, & in oratione de Immortalitate animæ ad Eminentissimum Cardinalem Raphaelem Riarium, alijsque prælodatis ingenijosis rerum naturalium quæstionibus prælucent, vndè inter Canonicos S. Laurentij in Damaso de Vrbe cooptari meruit; in cuius Ecclesia fato cedens tumulatur, cui in cathedra Antonius Faber Amiterninus poematum gloria clarus successit.

Non minoris eruditionis fama, & scientiarum professione Paulus

Marsus

Digitized by Google

Marsus illius frater fuit, sed ambitionis fastu elatus, natale solum, vt ignobile despiciens, Piscina oriundum se profitetur, vt in commentarijs fastorum Ouidij non veretur asserere, extant de illius ingenio in alijs Ouidij Nasonis poematibus, & Marci Tullij Ciceronis, & Horatij producta commentaria.

Sic Lucensium memoria ex Angitiæ luco, & in Oppidi denominatione (quod ad Fucenses spectare ex situs locatione dignoscitur) conseruatur, nec penitùs interijt. Sunt tamen circa Oppidum antiqua rudera, vestigiaque fortissimorum murorum structura, quod lapidibus quadrangulis exagonis, & pentagonis tenacissimo cæmento simul iunctis, quæ ab hinc à multis sæculis seruantur illæsa, & obruta aquis, vix turbinum ingruente furore quassantur, & retrahente se lacu, quæ in arido solo ædificiorum fundamenta, rudetaque remanent insignium domorum, templorumque formam præseferunt, Quorum vnum præ ceteris ampliori cochlea columnæ ante fores coronabatur literis aliquibus in basi notatis ita intercisis, vt nec quid denotarent, intelligi possibile fuerit, cuius ambitum XXII. palmis complebat, inter cuius ruinas T. Peticij titulus extat. *Lucus.*

T. PETICIVS. L. F. CHIRVRGVS
LABORE. ET. CVRA. VIVS. PERFECI
HANC. DOMVM. SED. FILIO. ANTE
HVIC. HOMINI. IVCVNDISSIMO. PARAVI
TRIBVS. VBE— OSSA. NOSTRA. ADQVIESCENT
MORS. ME. ADSEQVETVR. TVNC. MIHI
DEMETVR. DOLOR. VALETE. ET. MEMO
RES. ESTIS. PIETATEM. PARENTIS

Et nuper C. Iulij Celeris in scriptum tumularem lapidem ex lacu expiscauimus.

C. IVLIO. CELERI
MIL. CL
PRÆ. RAVEN
7. SELENI. SEVIRI
MIL. A. XXIX
HER. POSVIT
L. VALERIVS. VE
RECVNDVS
B. M. DE. SB

Ambitus verò per amplum Oppidum ostendit, quippè ad Montis cacumen mœnia, quę arcem vallabant porriguntur, & à Sancti Vin-

Vincentij ad S. Mariæ templum in longum præseferebant eccce. M.P; in latum autem quàtum fuerit, lacus exuberantia impedit obtutum. Illud Angitiam Andreas Baccius lib. V. de vinis Italicis appellatum fuisse à decantato à Virgilio Angitiæ luco colligit, sed ab alio potius nomen factum. Quod modò extat, Lucum iudicamus. Vterrimum siuè peramplum Oppidum, si Ciuitas fuerit in obscuro famæ mansisse, nec vlla rerum gestarum memoria celebratum, vt nomen illius pariter exciderit, ansamque dederit expiscandi, nullis Geographorum, aut Historiographorum notis poiteris demandatum, & non Angitiam, sed Pennam denominatum indubitatis argumentis monstrabimus, diuersum à Pinna in Vestinorum agro ad mare adriaticum clara oliuetis, & olei copia, pascuisque notissima Ciuitas de qua Silius.

Pinna.

Silius.

Qui Fiscellæ tuas arces, Pinnæque virentem.

Et sicus locatione, & nomine, cum quæ in nostro erat agro Penna, illa Pinna dicatur, pro vt Silius, & Plin. lib. 3. cap. 12. Vestinorum Angulani Pinnenses, & Ptolem. lib. 3. tab. 6. & Sacrum Roman. Martyrologium die XIX. Martij apud Pinnensem Ciuitatem. De qua Anastasiũ Bibliothecarium, cum Transmundus Spoleti Comes Marsos Pennenses se submisisse refert, loquutum fuisse arbritamur. Eidemque Transmundo se subdiderunt Marsicani Furcenses (scil potius Fucenses) atque Valuenses & Pennenses.

Et eò magis quod Furocenses commemorat, qui tum nullibi in Regione reperiantur, pro Fucensibus posuisse iudicamus, sicque pariter in bullis collationis beneficiorum, & in publicis Vniuersitatum testimonijs enunciatur, & vulgò hodie la Penna dicitur, & cum Æneæ parma, qua publica documenta signantur ex lacu retroactis annis expiscaretur, incisam in medio pinnam, similẽ illi qua scribendo vtimur, sed non incisam præseferebat, eratque circum literis notatum VNIVERSITAS PENNE. Et in Reginalibus diplomatibus sic inscribitur, cum prò illius territorio Auezzano addicto Maria Calabriæ Ducissa, eiusque Ioanna filia collectã indulserit, & Margarita Regina Ladislai Mater dissentiones pro iure sumendi pascua, aliisque de causis ortas inter Auezzanenses, & Lucenses sua iudiciali sententia dissoluit, quorum exemplar ex originali in pergameno exarato, vt certiora narrata reddantur mox apponimus.

Ioanna Ducissa Duratij, Albæ, & Graulnæ Comitissa, Regni Albaniæ, & honoris Montis S. Angeli Domina. Vniuersis præsentes literas inspecturis, tam præsentibus, quam futuris, nec non Iustitiarijs, & Vicarijs Comitatus nostri Albæ præsentibus, & futuris

turis ſalutem,& dilectionem ſinceram. Lætis affectibus beneficia collata placidè recenſere producimus; illaque præcipua afferunt ſanctæ fidelitatis exemplum, & decentius laudes, & commoda honorificentia ſubiectorũ; ſanè præſentes,venerũt in Curiã noſtrã Ioannes Cicci,& Mucius Venturæ de Auezzano Sindici Vniuerſitatis hominum ipſius Caſtri noſtri Auezzani dictorum Vaſſallorum noſtrorum ſindicario nomine, & pro parte ipſorum expoſuerunt noſtræ Excellentiæ reuerentèr, quod à tempore, cuius in contrarium memoria hominum non exiſtit,Caſtrum quod dicitur, la Penna, confinans, & conterminans cum Caſtro Luci,& Montana,dictoque Caſtro Auezzani,& lacus Fucini,tùm propter infectionẽ aeris, tùm etiam propter Serpentum multitudinem,& abundantiam aquæ lacus præfati extinctis ſuis Incolis omnibus derelictum,& totaliter inhabitatum, qua propter collectis debitis Curiæ pro Caſtro ipſo Pennæ ipſi Curiæ non ſolutis aſcendentibus ad ſummam vnciarum quatuor pro generali ſubuentione, & pro collecta S. Mariæ ad vncias tres collectæ ipſe ſupradictæ impoſitæ fuerunt hominibus dicti Caſtri noſtri Auezzani per eos ipſi Curiæ anno quolibet perſoluunt,de quo ſequutum eſt,quod præfati homines ipſius Caſtri Auezzani ſentientes ſe nimiùm propterea granatos ex onere ſupradicto, habuerunt recurſum ad bon. memor. Illuſtrem Dominam Matrem Noſtram,& ſupplicato pro ipſorum parte, eidem Dominæ Matri noſtræ alleuiare præfati tanti oneris benignius dignaretur. Ipſa autem D. Mater noſtra, conſideratis facultatibus,& inhabilitatibus hominum eorundem, ipſos exemit ab impoſitione, & ſolutione perpetui oneris ſupradicti, mandans per ſuas ſpeciales literas per Officiales dicti Comitatus,vt homines ipſos ad ſolutionem prædictarum collectarum eis ſuperimpoſitarum aliquatenùs non vexarẽt,pro vt hæc & alia in quibus in maternis literis ..... factis eisque conceſſis ſub datum Neapoli Anno Domini MCCCLX. die XIIX Decembris quarta decima Indict. Plenius, & perfectius continetur in eaque petitione homines dicti Caſtri,tùm propter mortalitatem, peſtem, guerram, turbinem, & careſtiam, præteritis temporibus imminentes; tùm etiam ob alias cauſas contrarias, & diuerſas, eis præteritis temporibus occurrentes, ſunt in tantum foculariorum ſolito numero diminuti, vt ad paupertatem redacti, quòd collectas proprias.v3.generalis ſubuentionis, quæ eſt circa ſummam vnciarum triginta, & Sanctæ Mariæ, quæ eſt quinquaginta vnciarum vix poſſint ſoluere noſtræ Curiæ memoratæ.

Idcircò præfati Sindici, quo ſupra nomine, Excellentiam noſtram ſupplicauere deuotius, vt eiuſdem Dominæ Matris noſtræ ſequendo veſtigia,iiſdem hominibus prædictam immunitatis gratiã per confirmationis noſtræ ſuffragium roborare recenſere placidè digna-

Digitized by Google

dignaremur. Nos ergò volentes de dictis exemptionis gratijs eis, vt prædicitur factis plenius informari, perquiri iussimus registrum de tempore prædicti quondam D. Matris nostræ, in quo inuentum est priuilegium literæ prætactæ concessionis, & immunitatis gratiæ de solutione super impositionis prædictæ ipsius hominibus eis facta. Quamobrèm considerantes ipsorum hominum paupertatem, nèc minùs onera collectarum, quibus annis singulis multiplicitèr aggrauantur, prætatis hominibus prædictam remissionis, & exceptionis gratiam, vt prædicitur eis superimposita pro collectis Castri Pennæ vsque ad nostrum beneplacitum tenore præsentium confirmamus. Itaque ab ipsorum ambarum collectarum solutione eximantur dicto nostro beneplacito durante, mandantes, & de ipsa nostra certa scientia iubentes expressè vobis officialibus subiectis nobis præsentibus, & futuris, quòd prætatis hominibus prætatæ confirmationis nostræ gratiam modo præmisso præseruetis illesam, ipsisque ad solutionem dictarum collectarum superimpositarum vt prædicitur pro dicto Castro Pennæ minimè compellatis faciendam nullatenùs compellatis, vel compelli aliquatenùs faciatis. Præsentes autem literas post opportunam inspectionem earum præsentanti remanere volumus, pro cautela, præmisso modo efficaciter in casu valituras. Datum Neapoli per nobilem Fræminum Æraldi de Salerno Militem Iuris Ciuilis professorem, magnæ Reginalis Curiæ, & nostræ Magistrum Rationalem Protonotarium Curiæ nostræ, & hospitij nostri Iudicem dilectum Consiliarium, & familiarem nostrum Anno Domini MCCCLXXII. die VI. Octobris 15. Indictionis. Registrata in Cancellaria.

MARGARITA Dei gratia Hungariæ, Ierusalem, Siciliæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Seruiæ, Galitiæ, Lodomariæ, Bulgariæque Regina, & Ducissa Duratij, Regni Albaniæ, & honoris M. Sancti Angeli, Domina Prouinciæ Folcolqueriij, & Pedemontis, Albæ Grauinæ Comitissa. Vniuersis præsentes literas inspecturis, tàm præsentibus, quam futuris, Officio prætinentiæ Regalis incumbit inter subiectos æqualance ministrare iustitiam, per quam sternuntur lites, calumniæ refrenantur, cessant discordiæ, & bonum pacis amicum, & delectabile procuratur. Sanè Vniuersitatibus, & hominibus Terræ Luci de Comitatu Albæ olim existentibus in possessione sumendi pascua animalium ipsorum in territorio olim Terræ Pennæ, & ex aduerso Vniuersitas, & homines terræ nostræ Auezzani de dicto Comitatu contradicentibus, & asserentibus dictum territorium olim terræ Pennæ vnitum, & annexum territorio eiusdem Terræ Auezzani, & esse effectum de dicta Terra, & ex hoc ipsos homines Luci non habuisse, nec debere pascua sumere in prætato territorio olim Pennæ absque licentia dictorum hominum Auezzani, & debito

Digitized by Google

bito iure ſuo, ipſaque re ſic effecta dubia, ad tollendum ſcandala, iurgia, errores, & diſpendia, quæ inter dictas Vniuerſitates poterant pro infallibilitèr exoriri, decernimus, & mandamus cum deliberatione noſtri Concilij, quòd homines, & Vniuerſitas ipſorum infra certum tẽpus iure præfixũ, omnium eorũ iura, inſtrumenta, & depoſitiones teſtium ad probationem partis cuiuslibet præſentarent, infra quem quidèm terminum Sindici vtriuſque Vniuerſitatis Luci, & pariter Auezzani præſentauerunt in noſtra Curia certos proceſſus ſuper dicta cauſa ſummariè de noſtro mandato aſſumptos, per Iuſticiarium noſtrum dictæ Ciuitatis, & Capitaneum dictæ noſtræ terræ Auezzani, ſeù ipſorum locumtenentes, per quos proceſſus inſpici, & videri iuſſimus per Concilium noſtrum Iuris peritorum iudicum noſtri hoſpitij, & viſis per eos, & vnumquemque ipſorum dictis proceſſibus, & per ipſum noſtrum Concilium Maieſtati noſtræ relatio facta eſt, quod iure, & antiquata conſuetudine ſecundum merita poſitorum hinc indè per vtrãq; partem Vniuerſitas, & homines dictæ Terræ noſtræ Luci habent, & habere debent ius ſumendi paſcua, & aquas cum eorum animalibus in dicto territorio Terræ Pennæ, & ſimilitèr habere commoditates eiuſdem paſcua ſumendi, & ligna etiam incidendi in Monte Tarentino libere, & ſine fidæ ſolutione qualemcumque rationem Communitatis, quam habent cum præfatis hominibus Auezzani ſuper Territorijs ſupradictis, verum proprietas dicti Territorij quòd alias fuit Pennæ eſſe debeat eorumdem hominum Auezzani cum ſua collecta generali dictæ Terræ Auezzani alias ..... licèt poſtmodùm quòd augumentata fuit, & addita pro dicto Territorio ante dicta collecta per quam Duciſſam Sororem noſtram fuit gratioſè remiſſa, & quoties animalia exterorum aliorum affidare voluiſſent, & paſcua ſumere in dicto Territorio Ius fidæ deberetur tantummodo præfatis hominibus Auezzani. Nos igitur volentes circa conſueta debita cuilibet Vniuerſitati ipſarum illæſa, & integra conſeruare, & neutra ipſarum in ſuis iuribus aggrauare, præmiſſam noſtri Concilij relationem laudantes, atque ſequentes, iuxta illam præſenti ſcripto ſententiamus, decernimus, declaramus, ſtatuimus, & in perpetuum generaliter diffinimus, quod ius fidæ animalium quorumcumque exterorum, qui in dicto Territorio Pennæ affidare debent ſpectat, & pertineat ad præfatos homines Auezzani, quorum proprietas dicti territorij, olim Pennæ, eſſe dignoſcitur, vt eſt dictum, & præfata Vniuerſitas, & homines Luci habeant, & habere debeant iura ſumendi paſcua, & incidendi ligna in dictis territorijs liberè, & ſine fidæ ſolutione aut contrarietate quacunque eis per dictos homines Auezzani quomodo libet inferenda ratione Communitatis quàm habent in eis ..... in perpetuum omni obſtaculo, & impedi-

Digitized by Google

pedimento cessante . . . . . dictæ Communitatis nostræ Albæ, & Capitaneis dictæ Terræ nostræ Auezzani, eorumque locum tenentium, cæterisque officialibus nostris, alijs quibuscunque præsentibus, & futuris damus vigore præsentium de certa nostra scientia expressius in mandatis, quatenus præsentem nostram sententiã, & decretum prosequi efficaciter, & faciant, prout ad eos spectauerit per vtramque partem inuiolabiliter obseruari vnamquamque ipsarum ad parendum dictæ nostræ sententiæ pro vt opus fuerit efficaciter compellendam. In cuius rei testimonium præsentes literas exinde fieri etiam pendenti nostræ Maiestatis sigillo iussimus muniri Datum Salerni per Virum nobilem Mattheum de Palleariis de Salerno, Militem, legum Doctorem, Locũtenentẽ Magni Camerarij Regni Siciliæ, ac nostrum officialem Iudicem nostræ Curiæ Præsidentem, & Consiliarium, & fidelem nostrum dilectum. Anno Domini MCCCCV. die primo mensis Iunij 12. Ind. & Regnorum Serenis. Principis Domini Regis Ladislai inclyti nati nostri Carissimi anno XVIV.

Originem autem vetustam, vt breuẽ ætatem habuit, etenim qui de Claudij emissario scripserunt, nullam de eo mentionem fecerunt; Claudiusque ipse alibi stationem erexit, cum ab opere distaret, vix cccc P; commodius ibi moram trahere potuisset, vndè nèc antè Emissarium extitisse maximum argumentum præbet, nèc antè Albæ excidium ædificatum. Agri eius fines, quos in antico codice inuenimus demonstrant, extendebantur à Sancto Cyriaco intra finium Transaquarum ad Montem Sanctæ Eugeniæ. à Templo Sanctæ Mariæ de Victoria vsque ad Colles, & à Colle . . . . . & Arce Girofalci ad Staffulos Soræ, & ad Sanctum Cyriacum renertebantur, quos fines Albensiũ fundi occupabant. Excidisse autem non quo tempore, sed quo fato in diplomate narratur, cuius casus Amiclis propè Terracinã similis fuisse narratur, quos Tacitos, ne Pitagoricum præceptum abrumperent, pangit Virgilius s IX.

Tacitis regnauit Amiclis.

Et Sil. VIII.

Quasque amisere silentia Amiclæ.

Idque Abdenis à Ranis, muribusque aduenisse, & Patriæ solum eorum infestatione relinquere coactos, narrat Iustinus lib. XV; quod & Smirnenses sensisse, & Cosæ Incolas apud Montem Argentarium ex Plinio narratur. Quorum omnium casum Rutilius in Itinerario deridet lib. primo.

Cerni-

Digitized by Google

Cernimus antiquas nullo Custode ruinas
Et desolatę mœnia fœda Casæ
Ridiculum clades putet inter seria causam
Promere, sed risum dissimulare piget.
Dicuntur Ciues quondàm migrare coacti
Muribus infestos deseruisse lares.
Credere maluerim Pigmeæ damna Cohortis,
Et coniuratas in sua bella Grues.

Coeterùm Pennensium casum non derideret, si quę intercriptas, scissuraſque petrarum serpentum copia nidificat, in illius ruinæ locis perspexisset.

Non venenatorum solum infectatione, sed aquarum lacus superabundante impetu infeliciſſima clade penitus desolata, vt scriptis profertur. & ad oculum demonstratur; ita enim aquarum effluxus ex in sperato tempore aduenit, vt paulatim primò ædificia obruere, postmodum impetu facto totũ absortum Oppidũ inter vndas conclusit, cui ex Parochialibus Ecclesijs illa Deiparæ Virgini dicata præcipua erat. Legimus in præcitato peruetusto codice in Archiuio Collegiatæ Auezzani, nocte qua impetus exuberantis lacus ædificia deuastabat, Ecclesiã inuasisse ad summum vsque verticem; vnde & Incolæ, qui remanserant anxiè de Virginis simulacro in aquis deperdito manè dolebant, & cum expiscari posſe desperarent, ad Ecclesiam Sancti Vincentij, illi propinquiorẽ recurrentes, illam ab omnibus venerandam Iconem in arę maioris culmine diuinitùs translatam inuenerunt; vnde præ tanti doni lętitia obliti miseriarũ inter gaudia Cælestium donorum profusis lacrymis innumeras Deo, Matrique Virgini laudes persoluerunt. Est tabella pictam Virginis Matris filium in brachijs tenentis effigiem & Cœnobiarchę Benedicti, & Sancti Vincentij penniculo ad viuum expressos vultus repræsentans. Quę huic nostræ Patriæ diuino annuente numine cessit, siquidèm ad pagum Vici, vna cum Agro Auezzani aggregatũ, aut furtim, aut alio casu translata, miraculorum coruscatione, & fidelium deuotione in Capuccinorum Conuentu, Sancta Maria de Vico, dicto frequenti veneratione colitur.

Alterum post Christum natum seculum stetisse, & antè nonum excidisse ex eo deducimus, quod illius territorium in alterius Domini vsibus cessit, siquidem Doda Marsorum Comitissa anno Domini CCCCXXX. Ecclesiam Sanctæ Mariæ de Luco, quæ intrà ambitum Pennæ erat, & iuncta ostio, quòd vulgo adhuc dicitur la Porta vecchia, cum sexcentùm terræ modijs Cassinensi Cœnobio obtulit, & post annos ferè XX. in Raynaldi Comitis ex Aligerni *Chron. lib. 2. cap. 7. ann. 533.*

Digitized by Google

Abbatis concessione in dominium redijt, nec antè illius excidium Marsorum Comites agro potiti sunt, apertèque ex hoc suis cladibus ad interitum deductum antè præfatum seculum, non obscurè demonstratur. Sicque lacus violentiæ cessit, soloque adæquatum manet, vt in plano recedentibus vndis rudera, domorumque vestigia in sicco littore videantur; vixque præfata Ecclesia in radice Montis posita cum illa Sancti Erasmi, & Sancti Vincentij, quæ & semidirutę aspiciuntur effluxum inuadantium aquarum, ruinamque effugerunt, reliqua ad huc lacus possidet.

Vndè postmodùm Illustrissimæ Cassinensium familiæ templum propè (quod pobro lapide tribus fornicibus distinctum commodũ Dei famulatibus sę exhibuerat habitaculum) Monasteriũ haud ignobile erexerunt, & cum Sanctimoniæ fastigium Religio ipsa præoccupare festinaret, vitæque sanctitate, & virtutum splendore, sacrarumque scientiarum cognitione in Ecclesia Dei Patres ipsi præluceret ex fidelium profusa largitate magnæ temporalium rerum copiæ Ecclesiæ ipsi accessio facta fuit, & qui Sacro Cœnobio Præpositus præficiebatur viginti duarum Ecclesiarum administrationem nanciscebatur, vt fusè Leo Ostiensis in Chronic. lib. 2. c. 7.

Quam postea ditione, & rerum temporalium copia ditatam cum iterato Comites reciperent, Berardus, & ipse Marsorum Comes cum Sacrum Cassinensium Monasterium peteret, Diuo Benedicto restituit, cuius donationis, restitutionisque diploma ex Ecclesia ipsa desumptum hic reddemus.

In nomine Domini Nostri Iesu Christi Amen. Anno ab incarnatione eiusdem millesimo septuagesimo, mense Nouembris Indictione IX Ego Berardus Dei gratia Marsorum Comes, filius quondàm Berardi Comitis, cum essem in Monasterio Sancti Benedicti in Monte Castri Cassini sito, præsente D. Desiderio Reuerendissimo Abbate eiusdem Monasterij cum suis quibusdam Religionis venerabilibus Monachis, adstantibus, quoque nobilissimis meis fidelibus; pro salute, & defensione corporis & animæ meæ, & vxoris, & filiorum meorum, & pro redemptione animarum parentum meorum obtuli Sanctissimo Benedicto in ipso suo Sancto Altari Monasterium Sanctę Dei Genitricis, & Virginis Marię, quę dicitur Lucus, cum ipsa Rocca, quæ supra ipsum monasterium videtur; & cũ omnibus suis pertinentijs secundum suos fines, quę in hac carta scribentur ex vna parte habet finem aquã de Fucino, & ascẽdit per ipsam Pignam, & vadit in Spinazzolã, & ascendit in Montem, qui dicitur Termine, demùm vadit per ipsam Serram de Lõgamine, deindè descẽdit per ipsum locũ, qui dicitur Canali. & venit per medietatem de Valle Transaquarum, & reuertitur in aquam de Fucino; infra hos fines quantumcumque pertinet in Monasterio

de

Digitized by Google

de Sancta Maria de Luco in libera potestate. Sacri Cœnobij Sancti Benedicti concedo, & eius Rectoribus ad tenendum : & dominandum in perpetuum absque vlla contradictione mea, vel meorum heredum, seù cuiuslibet hominis pro parte nostra. Si autem ego qui supra Berardus Comes vel nostri hęredes hanc oblationis cartulam immutare quocunque modo quęsierimus, vel quicquam quę continet subtraxerimus pœnam compositionis librarum auri centum, & hęc oblationis cartula in omnibus firma, stabilis permaneat quę vt verius credatur nostra in perpetuum, scripta est per manus Ioannis Iudicis, & Notarij, & infrascriptorum Testium, qui adfuerũt roborata nominibus.

† Signũ manus Berardi Comitis, qui hanc cartulã scribere rogauit.
† Signum manus Vgonis V. Comitis filius quondã Alberti rogatus
† Signum manus Ioannis Nobilis Viri filius quondã Abbellini rogatus † Signum manus Petriconi filius quondã Ridulphi rogatus.

Ego Ioannes Iudex & Notarius compleui, & reddidi.

Et si istius donationis firmitate inconcussum, Cassinensium ius stabilitum videretur, breui temporis curriculo transacto in manus Comitum, siuè vendicatum, siuè violentia ablatum redijt, quarè Gętilis Balduccini filius, & Berardi Nepos vnacum Trasmundo Nepote suo illud ipsum cum omnibus mobilibus, immobilibusque denuò nuper obtulit, restituitque anno ferè MLXXXVIII. ex quo absque contradictione in plena, liberaque Monachorum iurisdictione peruenit, permansitque multorum Summorum Pontificum, nempè Paschalis II. Calisti II. Alexandri III. Innocentij III. Clementis IV. Vrbani II. Clementis III. Vrbani V. Honorij III. Bonifacij IX. Sixti IV. Anastasij IV. bullis confirmatum, & in tabulis quę neis valuę maioris ipsius Patriarchæ Cassinensis Ecclesię interea, quæ de Sacris illius Cœnobijs iurisdictione erãt, sculptum, signatumque in tertia columna notatur. *Leo in Chr. lib. 3. c. 6.*

Obruta iam aquis Pesna, Incolę quibus Serpentum coacernata multitudo montana inhabitare prohibebat, sparsim, vicatim in plano, quem Auezzanenses colunt, sedem fixerunt, reliquum ad orientẽ penè desolatũ relictũ Monachis, in quorũ dominiũ transierat.

Qui vt ex despecto, sed frugifero solo emolumenta caperent serere in animo fuit, Rusticos qui glebas verterent conducentes, & ne sub dio vilescerent, parùm longè à Monasterio domunculas primùm, deinde turrim, vt eis præsidio esset, extruxerunt; & facta indies ex aduentantium numero adiectione, mœnibus etiam in Oppidi formam cinxerunt, quòd Lucum, siuè ab electo propè Luco, siuè ex lucidis aquis appellarunt, in quo temporalia, & spiritualia pleno iure exercebant. Et Abbas Baronis titulo vtebatur; vndè Comites iterum Patribus dictionis quęstionem indixerunt, ruti, quod si ager

Eccle-

Digitized by Google

Ecclesiæ addictus esset, territorium tamen in inuestitura concessum haud sine Regis beneplacito ab infeudato euelli posse, affirmabant, vnde Federicus II. Imperator, qui Iura Cassinensium peculiari fauore anno MCCXXII. munierat, apertis literis, fauorabili Chirographo Luci Casalem illis spectare declarauit, & omnibus nè iura possessionesque Monasterij infringerent, indixit, quod & peculiari priuilegio Lotharius III. cum Cassinū petijsset generali iuriū cōfirmatione multo ante an. scil. MCXXX. stabilierat. Ea ferè ambitio Marsorum Episcopis etiam animum sollicitabat, vndè cum spiritualia, eo in Oppido exercere tentassent, Anastasij PP. IV sententia sunt silere coacti, & cum iterato insurgerent Ioannes XXII. à Iurisditione Episcopali inhabitantes exemptos declarauit.

Sicque multorum seculorum ordine reuoluto, cum omnimoda spiritualis temporalisque ditionis facultate in Sacri Cassianensis Cœnobij libera dispositione permansit, & per Ecclesiæ Prępositum, & Vicarium vtraque iura exercebantur, vt autentico scripto confectionis inuentarij per D. Maurum Theotonicum de Colonia Agrippina Præpositum dictę Ecclesię serta narratione docetur anno MCCCCXII. die 9. Nouembris, quod in archiuio conseruatur, in quo, homines Luci & ligij se Sacri Monasterij profitentur, & quotannis in recognitionem Dominij, Abbati ducatos aureos duodecim obnoxios solutaros, & pro quacunque fundorum venditione laudemium in decimam partem prętij antiquata consuetudine testantur, multaque alia Iura iurisdictionalia in eodem satis cartuloso instrumento, quod inutile esset referre, continentur.

At cum inhabitantes per longam agri possessionem non amplius fundo ascripti, colonique dici possent, cum per Decuriones regi, gubernarique cępissent, qui ex Regis beneplacito regalia in his terris iura obtinuerant; Oppidum à Monachis vendicarunt & ab Excellētissimis Columnensium familiæ Principibus ex Ferdinandi II. huius Regni Regis inuestitura ab anno MCCCCXCVII. feliciter possidetur, quorum sedula prouidentia, cum Incolentium numerus in dies augeri, & animarum cura per Prępositos negligi satis videret, in Collegiatam erigi, Prepositurę, agri, redditusque in quinque Canonicos, & Abbatem diuidi curarunt, sicq; ex Excellentissimi M. Antonij cōsensu Reuerēdiss. Cassinēsiū Abbas, Monachorumq; Cōuentus decretali prouisione stabiliuit anno MDLXV.

Haud verò congruè ex separata ab incolatu Ecclesia Sacramenta ministrari, cum homines ipsi posteà prospicerent, aliam intra septa vtrique Ioanni sacrarunt, nec illam, quæ Matrix est, despiciunt, sed sedula veneratione, & colunt, & debito, continuoque obsequio venerātur, licèt ab iam dicta, Sacramenta ob Populi, Cleriq; que commoditatem recipiantur.

Sed

Digitized by Google

Sed fatiſcentes in his partibus res Monachorum huius etiam Eccleſię ſtatum vna ſecum traxerunt. Vndè cum Mattheus Colles Marſorum Epiſcopus Patribus quęſtionem mouiſſet, & coadiuuantibus illius temporis Terræ habitatoribus, cum non bene cum Caſſinenſi Abbate ex Indulgentia nuperrimè ipſorum Seculari Abbati impertita ſentirent, Sacrę Romanę Rotę Auditorio coram Orano poſſeſſorij ſtabilitatem reportarunt, illaque ad Succeſſores Epiſcopos, qui Dioceſana lege Lucenſes recognoſcant, tranſtulit.

Ad auſtralem plagam in radice *Mo*ntis Pennę ab Alba VI. M. P. diſſitum iacet, eadem planè clade, hoc ſęculo, vberrima Fucini exuberante violentia (quam Penna ipſa paſſum eſt) mœnia quippè domus propugnacula, quę lacum reſpiciebant, ſecum aduoluit, soloque penè adæquauit, cuius veſtigia recedentibus vndis viſuntur. Ager eius anguſto limite arctatur, ſed frugum feracitate, paruitatem rependet, & licet cultores Cererę non ſatientur, muſti exuberante copia lętantur, cuius ſuauem bonitatem vicini, quibus commodant, ſummoperè laudant. At Incolis parum culturę cura, ſed piſcatui magis ex quo ſibi emolumenta, diuitiaſque parant, eſt quemadmodum totius Lacus portus cum naues, poſt piſcium capturam non alió ſtatuta lege appellere poſſint, ibique ſedem, qui vectigalibus piſcationis prędi, deſinent, diù pro finium termino litibus à Tranſaquanis, & Auezzanenſibus vexatum, ſed oculato arbitrum iudicio libratis iuribus, ſedatis poſtremum quęſtionibus finem Excellentiſſimus Romanorum Principum decus, Philippus Columna, Regni magnus Comeſtabilis iuſtitię vindex, quem callida partium verſutia fallere non poterat, ęquilibrato iuſtitię pondere ſtabiliuit.

Ad Albenſes an ad Fucenſes Aurezzani Oppidi primordia referatur, incompertum habemus; vtrumque enim non vaga demõſtratione probatur poſt Albę ruinas excitatum ab ea propè II. M. P. in loco illo, quo Fabrorum Collegium, Auguſtique templum erat vt lapis in Eccleſię rædificatione effoſſus docet, in titulo quem Halicius Marcio Liberto ſuo, qui ex numero Sacerdotum Auguſtalium, & Dendrophorus Albenſis fecerat in quadrata baſi, cui ex vtroque latere maioribus literis COCO OPTIMO inſcribitur. *Aurezzanum.*

HALICIVS. MARCIO
IAVSIO. LIBERTO. SIVIR
AVG. DENDROFORO. AL
BENSI. ET. TEOPHILMÆ.
MATRI

Cęte-

Digitized by Google

Cæterum cum ſparſis per planum Vicis circa Fucini ripam poſitis, in vnum coadunatis augumentum ſumpſerit, ad fucenles ſpectare non incongruè aſſeuerandum; erant enim (vt in cuiuſque loci ſito modò extant Eccleſiæ) quos numerabimus. Paga, Pantanum, Coſta, Cerritum, Poſcina, S. Felix, Auezzanum, Sciminum, Fons, Gaglianum, Pennorina, Vicenna, Caſole, Perata, le Fratte, Arrium, & Vicum; Communeque omnium emporium Vicenna erat, ad quod viarum, quibus ad circumiacentia loca, iter pandebatur, concurſus vnitur. Auorumque temporibus poſt Auezzani fundamenta ibidem etiam ante S. Andreę Eccleſiam (quę illius Parochialis erat) conuentus frugum, victualiumque vendentium quolibet Sabbato, prout modò, in illius platea ex Reginali indulgentia celebrabatur. Extat Regis diploma, quod vidimus. Quibus poſtmodum pagis cum communio placeret, vnum fuit conſilium, ſimul coalere in loco quem Incolentium numerus, & antiquorum Ædificiorum monumenta illuſtrauerant; Erat hoc Pantanum, in quo Iano (cui priſci mores Deitatem tribuerant) non vulgare templum, & religione, & vetuſtate celeberrimum inſurgebat; eò venerabilius, quò gens ipſa ab illo originem trahere gloriabatur quem Noemum fuiſſe ſupra retulimus; eumque ex Sacrorum notitia, cultuq; Principem in ſacrificando eſſe voluerunt, Ianumque ab eundo dictum, ex cuius ſalutatione ſumpta occaſione, Aue Iane, Aueanum nuncuparunt, & ſi vulgato modo pronùncietur, ſcribaturque Auezzanum, vera tamen vetuſta nuncupatio illa eſt, cuius veſtigia templi, ante nuperrimi erectionę in ſolo ſignabātur, ex cuius rudetis Traiani Principis marmoreum coloſſum, titulumque in baſi exaratum (quem retulimus) retrò annis excauatum noſtrę fuit ętati redditum.

Cic de natur. Deorum lib. 2.

Andreas Baccius de Vin Ital. lib. V.

Hęc quidem antiquata vetuſtate huius Illuſtris Oppidi initia fuerunt, & ante annis octingentis inſurrexiſſe euidenti aſſertione probatur. Etenim Leo Oſtienſis in chron. Ludouicum Imperatorem refert, cum poſtquam Caſa aurea in Inſula Piſcarię in Templū indiuiduę Trinitatis, quod Monachi in Sanctum Clementem immutarunt, conuerterat Monaſterio S. Angeli in Barregio donata per Carolum Lotharium que Anteceſſores Imperatores noua declaratione firmauerat inter Monaſterio addicta, Eccleſiā Sancti Saluatoris in Auezzano numerauit, circa annum ferè DCCCLXVI. Idéque Eccleſię Sanctę Marię de Luco hęreditatem Bettonis Ratrudę de Auezzano anno CMLVII. tributam, & Eccleſiam S. Clementis Ioannę Caſſinienſe Abbatē anno MX. Otterano Caſtaldeo Marſorum pro ſolidis centum, & cenſu quinque ſtaminearum in libellum dediſſe pariter recenſet, vndè antè hęc tempora principium ſuum referre operæ pretium affirmandum.

lib. 1. cap. 36. Anno decclxvi

Tem-

Digitized by Google

Templum illud posteà Christiano ritu expiatum Summi Dei cultui redditum, Diuo Antonio Abbati dicatum, titulum aliquandò ab illo recepit, & cum inhabitantes circa dæmonum insidijs vexarentur; emisso voto, Apostoli Bartholomæi præsidium, ea in necessitate exposcentes, nec spe frustrati, promissa soluêtes, illi sacrarunt; cumq; insolitis motibus anno MCCCXLIX. terra, præcipueq; circà Iyrim amnem, Marsicamque Regionem quateretur, totum Templi ædificium secum inundans quassatio traxit. Vndè nouo comperto lapide vetere exciso in nouam formam surrexit, sed ità, vt mensuris ordineque minimè correspondentibus, & compago oculis displiceret, arsque opus non sua lege factum damnauerat, stetit tamen labentibus duobus cùm dimidio sæculis, staretque modò, ni prodiga in Deū Auezzanensium charitas, & perpensa in Apostolum Patronum deuotio, sumptuosissimo opere magnificentius erigere cogitauerit, sicque abeunte sæculo quingentesimo post millesimum, Ciues ipsi cõmuni ære collato, vniuscuiusque profusa largitate pro facultatis viribus aliam extruxerunt. Vrbis ædificijs magnificentissimis exploratis ad illius formam iacto lapide componere insudarunt, estque modo ad perfectionem penè proiectum, expolito (non Pario inuidente) lapide; intus tribus aulis, fornicibusque opere arcuato distinctum. Aulæ maioris fornix decem suo ordine dispositis quadratis columnis substentatur non æquali quidem facie, sed quæ intus ad arcus substentationem insurgunt breuiori spatio spiculo interiecto componuntur; ità vt perfectè quadrilateres non sint. Epistilia folijs arborum exculptis pomis varij generis, alijsque figuris non rudi Artificis manu formatis ornantur, siquidem ordine composito.

Apsidis aperta ad orbem tendens facies ex puro, claro, eodemque saxo (qui in proximo effoditur Monte) sed eodem, quo columnæ ordine elaborata ad quemquam ex aulis correspondens aperitur, Scalpro polita, excauataque inuna, cui vtroque ex latere colossis relictus est locus, supra quem duo Cherubim expansis alis, quibus qui in medio stat, comitatur. Templū sanè nulli ex his, quę in Prouincia sūt, amplitudine, materia, artificio, formaq; cedens, opus quod diuitias Ciuitatis contereret, huius Oppidi tamē Ciuium manus non retinuit, nec magnitudo operis animos deterruit, cuius quidem sumptus XLM. aureorum computatur, ante cuius aram maiorem amantissimi Aui nostri ossa quiescunt.

Digitized by Google

PRIAMO. PHOEBONIO. V. I. D. ROMÆ
PVBLICO. LL. INTERPRETI. A. PIO. V. P. M
PRIMO. COLLATERALI. IVDICE. IN. CAPITV
LINO. FORO. ELECTO. PREPROPERA. MORTE
PRÆVENTO. FILII. MOESTISSIMI. ID. QVOD
MISERRIMVM. EST. POSVERVNT
VIX. AN. XXV.

Quod diuinis obsequijs numerosa seruientium caterua coronat: sunt enim seruitio adscripti, Abbas, & decem Canonici præter Cappellanos, & inferioris ordinis Clericos, estque de insignioribus & præcipuis Diœcesis collegiatis, & antiquitate cum Oppido contendit, siquidèm, cum qui vicatim habitabant simul coissent Rectores paritèr Ecclesiarum titulos vna secùm transtulerunt, & in Ecclesia iam dicta conuenientes, qui illi præerat ordinationibus paruerunt, & quisque titulum propriæ Ecclesiæ cum canonicali dignitate retinuit, vndè, & Abbas Canonicus inscribebatur, fuerunt à principio numero sex, sed aucti Matthei Colles Marsorũ Episcopi indefessa vigilantia, ex vnione cæterorum ruralium beneficiorũ ad decem, sicque erat ex septem Prælatis Collegium compactum, & Sãcti Bartholomæi Abbas, qui primùm inter eos locum tenebat, totiusque Capituli caput erat maior Abbas nuncupabatur, quòd cũ tempore exoleuisset abiecto titulo, quisque absque alia nota Canonicus dicitur, Rectori solum cum cura ãnimarum Abbatialis tituli dignitas tribuitur, qui Chori ordinationi, & administrationi cæteris præest, authentica huius Collegij memoria, in quam retulimus in Serie Episcoporum sententiam anno MCLXXXIII. conseruatur, cum Zacharias Marsorum Antistes Panormi Gulielmum Regem adijt, vt violentiam, qua Abbas, & Canonici Ecclesiæ S. Bartholomæi à Comite Gentili de Palearea opprimebantur vendicaret; etenim Comes, cum sub annuo canone terras aliquas Abbati, & capitulo infeudasset, illarum deuolutionis prætextu bonis omnibus, & Ecclesia etiam spoliauit. Vndè Rex audita per Zachariã Abbatis, capitulique querimonia, cum Ruberto magno Apuliæ comestabili causam delegasset, ille, partium procurata concordia, litem sedauit.

Aedificiorum magnificentia, & ciuilis vitæ cultura primarium locum Oppidum istud facile obtinuit, domorum, viarumque ornatu splendidum, dignum quippè, vt Principis sedes ibidem eligeretur, cum Ciuitatis formam præseferat, muro vndique vallatum, quem horti olerum consepiunt, ex tribus portis aperitur ad commeandum iter, ampli stratarum tractus, comis arborum vtraque

ex

Digitized by Google

ex parte protecti deambulationibus,& Viatoribus gratum in meridie vmbraculum præbent,& post eam portam quæ ad occasum respicit amplum ridet,omni tempore virens pratum animalibus ad pascua, & hominibus ad palestram, & ad excutiendum ex aristis frumentum præparatum. Fixerat olim extra mœnia ad prospectum prati præclarissimę Vrsinorum familię Gentilis Virgilius ad præsidium arcem vallo,fossoque;quatuor in singulis angulis turribus, & quę principatum habet ad quintum locum in medio extollitur artificiosè munitam, ad quam, ponte iniecto, aditus aperiebatur, eiusque exantlatos labores in faciem scripsit.

GENTILIS. VIRGILIVS. VRSINVS. CVM. AVITVM
IVS. PARVM. SVCCEDERET. BELLICÆ. VIRTV
TIS. CAVSA. RELICTVM. A. MAIORIBVS. HE
REDVM. RECVP. AVXITQ. XISTI. IV. PONT
MAX. COPIIS. TER. VICTOR. PRÆFVIT. IN. Æ
TRVRIA. LATIOQ. ET. GALLIA. EXERCITVS
FERDINANDI. REGIS. SICIL. IMPE. VARIOS
MOTVS. REPRESSIT. DELEVITQ. REMQ. RE
STITVIT. POSTQ. BELLOR. FELICES. SVCCES
SVS. ARCEM. AVIANI. SEDITIOSIS. EXITI
VM. A. FVNDAMENTIS. POS
MCCCCLXXXX

Et cùm Columnenses Principes Vrsinis succederent, Marcus Antonius bellicæ virtutis gloria clarus,illam nouis ędificijs auxit, cubiculisque magnificentissimis régio ornata,picturisque ad splendorem additis,inter quas Caroli V. Inuictissimi Imperatoris vitam in aula maiori penniculis mirificè exprimi curauit, ostium nouum corinthio opere confectum renouauit,porticum ante Curtem perfecit,& postquam ad Echinedes insulas victor Turcharum classe superauit,post priscorum triumphorum pompam in Vrbe renouatam,trophęis, honoribusque auctus arcem in aulam vertit, firmum ex lapide Pontem erigens,nouam portam nouo titulo decorauit.

Digitized by Google

MAR. ANT. COLVMNA. MILES. AVREI. VELLERIS
PRIN. ROM. MARSORVM. TALLEACOTIIQ. DVX
MAR. ATISSÆ. ALBÆ. ET. MANPPELLI. COMES
VALLIS. RVVETI. VRSINIÆ. CARSEOLORVMQ.
DOMINVS. REG. SIC. MAG. COMESTABVLVS
FVGATIS. EQVITIBVS. GALLORVM. REG. IN
ORCIANO. VICTORIA. TRIBVTA. SVIS VICTIS
HELVETIIS. IN. CAMPANEA VALIDIS. INIMI
CORVM. PROPVG. ARCE. MEN. TORMEN.
ANNONAQ. MVNITA. DEC. TRIREMIVM. SVO
DOMINIO. AVCTO. PACE. INTER. CIVES. BE
NEVO. ERGA. SE. MAX. PARTA. ARCEM
IN. AVLAM. REDEGIT. A. S. MDLXX. ÆTATIS
SVÆ. VERO. XXXVIII.

Vallum, & fossam in hortos mutauit, viam recto ad lacum tractu vltrà M. P. consitis vndique virentibus longo ordine populis strauit: & in suorum facinorum trophæum, magnificentissimam portam in arcus triumphalis formam in ea parte Viridarij, qua aditus viæ aperitur, erexit. In qua toto Orbe christiano egregium illud, & memorabile factum, quo profligatis Turcarum triremibus dignum Deo, Deique Genitrici christianorum arma spectaculum, præbuerunt æternæ memoriæ literis in lapide insculptis sacrauit.

M. ANT. COLVMNA. PALLIANI. DVX. PONTI
FICIÆ. CLASSIS. PRÆFECTVS
MAXIMIS. LABORIBVS. SVPERATIS. INTER. PIVM
V. PHILIPPVM. II. ET. SENATVM. VENETVM
SANCTIS. CONCILIAVIT. FOEDVS. ET. PONTI
FEX. PRINCIPEM. ROMANVM. REX. MAGNVM
SICILIE. COMESTABVLVM. RESP. AVITO. IVRE
FILIVM. VNANIMES. DELEGERE. VT. SERENIS
IOANNE. AB. AVSTRIA. PRÆFECTO. MAXIMO
ABSENTE. PARI. TITVLO. TERRA. MARIQ. PO
TIRETVR. PARTA. INDE. GLORIOSA. AMBRA
CIÆ. VICTORIA. TERQ. NAVIVM. CLASSE. FV
GATA. PLACITÆ. QVIETI. VIAM. PORTAM. HOR
TOS. FONTEMQ. DICAVIT.
CIↃIↃLXXIII. ÆTATIS. XXXIX

Inter

Digitized by Google

Inter Turcarum captiuos duo summi Tyranni Nepotes nostrorum mancipia fuerunt, quorum effigies in aula hac penniculis repræsentari Princeps ipse triumphator iussit, hisque signari notis.

MAHAMET. FILII. ALIBARYM. PRÆF. C
ETHVSSAIM. SCIA. TVRCARYM. MARIS

Post Principis aulam, Seraphico Patri Francisco extollitur non vulgare templum, cum minorum eiusdem ordinis fratrum Comitatu, eiusdem nobilissimæ Vrsinæ familiæ præclarissimæ heroinæ profusa charitate erectum, & si delituit, obliteratumque sit ex codice, nomen remunerator Deus pietatis illius opera in libro Æternitatis inscripsit, ornant illum, ornaruntque semper Theologorum numerosus numerus quorum quinque totius Prouinciæ Præsidatum insignia prætulerunt.

Intra cuius ambitū S. Ioannis Baptistæ sodalitiū in Oratorio, quod miris picturis Præcursoris vitā repræsentātibus ornatur, coadunatur. Vltrà milliare per viā, quā Luco itur, in iàm designatā S. Mariæ de Vico dictā Ecclesiā inciditur, Fratrum Capuccinorum Conuentum pia Auezzanensium deuotione, Auorum ætate erectum, frequenti Populorum veneratione Virginis Matris patrocinium supplicantium spectabilem, ad quem antè quàm perueniatur in itineris permedullio S. Mariæ Lauretanæ ad archetypū efformata Ecclesia, Incolarum, frequenti veneratione venerabilis inuenitur, in qua pulcher Virginis filium in gremio tenentis ex cocto latere, auro, coloribusque perbellè ornatus colossus aspicitur, ad quem confluentes ex Summorum Pontificum diplomatibus lateranensis Papalis Basilicæ Indulgentiarum donis potiuntur. Ager longo limite, & amplitudine, & feracitate laudabilis, poma ex omni genere electissima, & legumina nutrit, nō ingratus Cereri, nec odiosus Baccho, quippe exundat frumenti copia, vinaque externos estimonio, quod reddemus, optima, quę partim cruda vt ex racemis exprimūtur, absque alia in tinis, vinarijsque ebbullitione seruantur, & quæ ad Nobilium vsum sunt; partim leui adhibita coctione robustiora, & quæ veterascunt flaua, alba, & rubra, quæ sitim Conuicinorum explent, & ad Vrbem vsque aliquando asportata; de quibus Baccius lib. V. de vinis Italiæ sic ait. Quæ cum aspirante ab ipso lacu aura, tum lenitate collium, & aprico ab occidenti aspectu solis cerealium cunctorum est frugifera, & vinetis vndique virens vina producit, & quæ in genere toto electissima, vt vix flaua inuideant clarèllis, nec rubra vernaccijs nōnulla Neapolitanis. Cannabum tùm molle, albumque producit, vt lino nō inuideat, quem bonitate parē, sed quantitate minorem copiam cultorum inertia gignit; est cānabum

bum, pro vt visum, illis in emolumentum vltrà olera virentia, quæ vicinis omni tempore commodant.

Trãsaquæ

In aduersa lacus ripa 7. M.P. Transaquæ Oppidum in radice carbonarij montis iacet, ex eo quod contra aquas sit, siuè ab *Auezzanensibus*, siuè à Valerienſibus, (quibus obijcitur) dictum, qui cum ad transuehendum simul inuitarentur, mutuò interpellabantur. Eamus Transaquas, vndè inoleuit post modùm ex consueto dicendi modò ità appellari, quod & Catholice Oppido intèr Criminum, & Pisaurum in Concilij celebritate accidit, nàm cùm Catholicorum cætus intèr vtramque Ciuitatem insideret, nè *Arianis* cõmunicarent, cum qui ad illos accederent, eamus ad Catholicos, pronunciare solerent, nomen illi Catholica relictum, quòd etymon Baccio non arridet, qui potius translacum, quam Transaquæ appellari mauult. Altero post Christum natum sæculo, exortum ex vetustiori origine, quam à Misino Oppidulo in cacumine montis posito habuit, & ad Imperatoris Neronis Claudij domum repositum. Etenim emissurus Fucinum Lacum, cum ad Marsos Imperator aduentasset pro suæ stationis solatio, domum, quæ postmodum aduentantibus, qui Cisinum insiderant, in oppidum creuit. Eamque S. Ruphinus Amasenus Cappadox in Episcopum Marsorum inauguratus in Ecclesiam vertit, & in honorem immaculatæ Virginis Matris sacrauit, de qua Demetrius Egidij Canonicus Assinatis in Panegirico.

Teren. in Topbog. ad Mart. pag. 127.

And. Baccius de vinis Ital. lib. 5.

Acta S. Cesidij.

Ad Marsos patrijs Ruphinus venit ab oris
Et comes haud renuit Patri Cesidius ire
Qui tormentorum socium superstitit ante
Pastor ibi templum erexit cælique dicauit
Reginæ.

Istius consecrationis annua solemnitas 7. Octobris hue vsque recolitur & Sacro Cesidij, filij, aliorumque Sanctorum Martyrum sanguine purpurata diuinis prodigijs, signisque coruscans, inueteratus vetustus titulus in ipsius S. Cesidij, cuius tempore, immutatus fuit; Sacrata Virginis Imago, quæ longo seculorum cursu in Altari, quo ipse Sanctus Martyr occubuit, steterat, paucis ab hinc annis, diruto priori Sacello, & cum eo cancellatum martyris perstes monumentum, in vicinioré translata perpetuæ veneration fidelium conseruatur, noua adiectione ex aduentantium aucta, non infrequens, nec ignobilis surrexit. Cæsaris illius peramplæ domus rudetis compacta, cuius ex sæculi voracitate subtractam memoriam ad nos transmisit, sunt vndique lapides, qui veterum monumẽta testantur, intèr quæ quinti Ninnij Romanorum propagine Illustris, noster municeps sepulcralis extat inscriptio.

D. M. S.

Digitized by Google

D. M. S.
Q. NINNIO
Q. F. STRENVO
SEVERO. AVG
IANVARIA
CONIVGI
B. M. P.

Q. illius forsitan filij, quem magistratus fasces ornarunt, & Iulia Marcia C. Iulij Cæsaris Auia memoriam in lapide, quem Lucius noster Camarra refert sacrauit; nèc iſtius Ianuariæ coniugis aboletum est nomen, sed Prisci filij pietas, qui Matri supremos honores tulit, sepulchralem titulum ad nos transmisit, qui in atrio Ecclesiæ conseruatur.

D. M
IVLIÆ. IANVARIÆ
C. IVLIVS
PRISCVS. MATRI
B. M. P.

Vndè ex Romana prosapia, ad nostrates fluxisse familiam, quæ, & in Napolitano adhuc solo, inter primarios claresceré multi arbitrantur, ex illis sepulchralibus elogijs, quæ Paulus Manutius refert, & Mazzella transcripsit. *Scipion Mazzella delle famiglie di Napoli.*

Extât alterius Peticij differentis à Chirurgo, qui filium inconsolabiliter fleuit in altero lapide memorię.

PETICIVS. SA. ET
PETRONIA. S. A. F
PETICI

D. Carolus Burella in Vindice Neapolitanæ nobilitatis.

Et in alio lapide C. Trebatij, ad quem Tullius plures scripsit Epistolas, cænotaphium exaratum eodem in loco manet.

C. TRAEBATIO. C. F
OPTATO
STRABONIA. SE
CVNDILIA. CON
ET. TRABEA. RVFILLA. PATRI
B. M. P.

Et ad

Digitized by Google

Et ad ripam, Fucini, Flauij victoris salutis Sanctæ voti soluentis testimonium expiscatum.

SALVE SANCTA
FLAVIVS VICTOR
D. D. L. M

Multaque alia intercisa, abolitaque nouis ædificijs vetustatis, monumenta, & quæ fabrorum audaces manus inciderunt, sparsim aspiciuntur.

Angustatur Oppidum monte ipso, & lacu, in plano ad radices eleganti forma dispositum, inter vtrumque insidet memoria inuictissimi Martyris Cesidij, celebratum; cuius splendidissima Ecclesia prioris forma nouam etiam denominationem induit, siuè tempore exciderit, & aduentantium numerus ampliorem exegerit, siuè cùm Vnghari Prouinciam deuastarent, illamque (vt acta testantur) igne consumpserint, in restauratione spatio, & ædificijs creuerit; etenim anno cmxxxvii. Vngarorum ingens exercitus Italiam aggressus, depopulando omnia vastabat: & cum Cassinensis Cænobij pretiosiora abstulisset, Italorum præda onusti, ad nos sua arma tulerunt, cùmque templum aggrederentur, flammis illud dederunt, ex quo facto Incolæ (scandala passi) in verba blasphemiæ in Sanctum vsque præruperunt, vt qui alios, vocatus, iuuari suo ardore consumat patereturvndè illud mirabile refertur, vt, qui postmodum propiùs accederent, obeccarentur; quarè Marsi iunctis Pelignorum armis, in Barbaros irruentes, gladio penè omnes consumpserunt, spolijsque, quibus onusti incedebant, spoliarunt, cuius incendij memoria in S. Martyris Colliberti caluariæ ad huc vsque conseruatur quod flamma integrum reddidit, plenum stipulis semiadustis aspicitur.

Platina in vita Ioannis XI.

Ecclesia ipsa tota cõcamerata arcuato opere, quatuor aulis distincta, duobus atrijs, vnũ antè faciem, alterum in latere comitatur, cuius postremum ad Abbatis, Canonicorumque habitationem erectum per circuitum cubiculis, officinisque ad communitatem necessarijs vallatur, Castium per quod ad eam aditus aperitur, ex lapide penè pario figuris mirificè effigiato.

Sanctorum Martyrum reliquijs, qui ibidem à Maximini Ministris coronari meruerunt venerabilis, quarum maior pars in lipsanotheca in Cappella ad fornicem in cornu Epistolæ, in effigiatis ligneis vniuscuiusque Martyris capitibus auro, argentoque linitis, inter quæ tantum ærea argento dealbata, Sancti Ruphini Episcopi, & S. Eutichij capita, illorumque non paruã partem ossium continentia, & ipsius Sancti Cesidij in theca argentea brachium, quod mira odoris fra-

Digitized by Google

fragrantia redolet, incluſa ſeruantur.

Et ſunt aliqua ex illius corpore fragmenta, quæ Alexander Abbas anno MCCCCXXV. in lignea ſtatua, quam martyri Ceſidio cum Sacello, ex inciſo lapide, auro adumbrato, in aula ad cornu Euangelij ſacrauit, reclufitque; reliqua tùm corporis ipſius, tùm aliorum ibidem quieſcentium (quorum nec nomina adhùc innotuerunt) non dùm omnipotens permiſit publicæ veneration prodi.

In ipſo Sacello Angeli Macchafani primi Anxanenſis Epiſcopi oſſa, abſque vllo honore ſepulchri, iacent; noſque ne tanti viri memoria periret, ſepulchrali elogio decorauimus.

D. O. M
ANGELO. MACCHAFANO. DE. PERETO
PRIMO. ANSIANENSI. EPISCOPO. QVI. AL
TARE. VBI. SANCTVS. CESIDIVS. MARTYR
OCCVBVIT. CONSECRAVIT. AN. MDXXIII
PROPE. EIVS. STATVAM. SEPVLTO. DIRVTO
MOX. ALTARE. EIVSQVE. ABOLITA. PIETATIS
ET. DEVOTIONIS. MEMORIA. NE. TEMPORIS
INIVRIA. POSTMODVM. NOMEN. DELITESCAT
ABB. MVTIVS. PHOEBONIVS. EX. LEONORA
MACCHAFANA. ABNEP. AVVN. MOER. P. AN
MDCXLIII.

Eccleſia ipſa Supellectili plurima, vaſis argēteis ad diuinū miniſteriū diues, cui diurno operi Abbas, & ſex Canonici vltrà Cappellanorū, & inferioris ordinis Clericorum numerum, inſudant, illiſq; ex profuſa Marſorum Comitum ex Berardorum Illuſtri ſtemmate largitate, ſtipendijs, temporis tamen diurnitate deminutis, ad congruam modò ſubſtentationem prouidetur: extant in archiuio donationum in pergameno monumenta, quæ in ſerie Epiſcoporum retulimus, in qua ex propenſa in Martyrem deuotione, vt tumularentur magnifica ſepulchra adultorum, & Infantium, altè in capſis lapideis à terra eleuatis intrà duos fornices, ſaxis ſcalpro inciſis, penniculoque figuris varijs exornatis futuræ etiam ætati reſeruantur.

Iuxtà quæ duo Sacella, alterum diuæ Catharinæ Martyri, illiuſq; ſacram ſtatuam oſtentans, alterum Apoſtolo Thomæ, quæ in familiam de Rogerijs & noſtram tranſierunt; modò illud S. Thomæ renouatum, & opulenti hereditate Franciſci Phœbonij ditatum, in quatuor Cappellanias diuiſa, quas in Canonicatus Illuſtriſſimus Ioannes Paulus Caccia Epiſcopus erexit, quorum munus eſt ſingulis diebus Miſſam vnam ibidèm celebrare qui ad noſtram, & Paſcatij

Digitized by Google

Phœbonij perpetuam, & succeſſorum præſentationem inſtituuntur; quam Cappellã redditibus etiã anteà, anno ſcilicèt MCCCXCIV. Hêricus de Henricis ex adiectione Eccleſiæ S. Thomæ de Foſſa, cũ omnibus ſuis tenimentis, auxerat.

Henricus iſte Rugeriorum familiæ Princeps fuit; etenim cum filij, quos quinque habebat, perduelles Ioannæ II. Neapolis Reginæ fuerint; bonorum proſcriptionẽ paſſi, memoriæ paritèr abolitionis periculum iudiciali ſententia ſubſtinuerunt, vndè cùm minor natu poſtliminij beneficio poriretur, ne retroacta fratrum ex primęva denominatione auribus dominantium refricaret, Berardorum Comitum ſtemmata ſumpſit, & de ſuo nomine cognomen familiæ reliquit; vnde & ipſemet Rogerius Rogerij appellari conſueuit, quod & poſteris trãsmiſit: qui cùm poſtmodùm ex placito Principis fæuda recuperaſſet, inter quæ erat Oppidũ Arcis Cerri poſt Colle longum, Cahtarinã de Celano vxorẽ ducẽs: vnicã prolem, & quæ Paeris nomen retinuit, ſuſcepit; cui Ladislaus Rex A. MCCCCXIV. ob tranſitum Matris ad ſecunda vota, Baiulum dedit; diùque poſteri ſplendorem nobilitatis retinuerunt; etenim anno MD. Franciſcus Militiæ Sancti Lazari aſcriptus, & poſt eumdem Berardinus anno MDLXVIII. extat Berardini ſepulchrum in Oratorio Sancti Ioannis propè Cappellam Sanctæ Catharinæ.

D. O. M
BERARDINI. DE. NOBILI. RVGERII. FAMILIA
ORIVNDI. HOC. CORPVS. REQVIESCIT. IN. TVMV
LO. SPIRITVS. AVTEM. ASTRA. BEATA. COLIT
QVI. ET. SEPE. OPERE. ET. CONSILIO. DOMVM. RE
ILLVSTRAVIT. AC. REXIT. SVBLATVS. INOPINA
TA. MORTE. AMICOS. DOMESTICOS. PARENTES
ATQ. PATRIAM. DENIGRAVIT. TANDEM
IN. SVO. NOVISSIMO. FINE. VNA. OMMIVM. SVO
RVM. CIVIVM. VOCE. EIVS. VITA. SVMMIS. LACRY
MIS. COMPROBATA. FVIT. OBIIT. AN. DOMINI
MDXXXXV. DIE. VIII. OCTOBRIS

Nunc autem miſerabili fortunæ ſtatu, ſubſtantiam, nobilitatem, & progeniem deplorat.

Factis etiam inſignibus in annalibus Monaldeſchi Diſcretus à Tranſãquis notatur; qui & pro Columnenſium Principum toparcha aduerſus Vrſinos proceres, & ſub auſpicijs Agapiti Columnæ, cum Ioannes Franciæ Rex, & Ioannes XXII. Pontifex claſſem in Turcas armaret, egregiè militauit, an. MCCCXXXII, & religio-

nis

Digitized by Google

nis splendore Bartholomæus ex primis Celestinorũ familiæ Patribus, ipsius Sanctissimi Institutoris indiuiduus Comes, illustratur; cui pro corona de Portia Eminentissimi Baronij *Mater* additur, cuius laudes externorum testimonijs repetere, quam nostro calamo propalare conuenit, quippè auito sanguine nata patrimonium commune, domumque habuit.

Illius ager pari cum cæteris circà lacum fæcunditate gaudet: croci tamen optimi, & amygdalarum ferax; vina, quæ hiberno tempore grata admodùm, sed æstate acescunt; poma agrestia tantùm, & licèt lacui insideat, aquarũ penuria laborat, non aliã, quam ipsius met lacus in vsum habet; solum cum feruet æstu, in ripa latices emergunt, cum aliquantulùm foditur mirę frigiditatis, cum quæ propè stagnentur, tepescant.

In proximo monte ad 11. M. P. alterum eiusdem Sanctissimæ Virginis de Candelicchia dictæ, in solitaria Eremo gelidis laticibus, & agrestibus pomorum fructibus delectabili diuturnitate, & frequentia notum; in cuius montis ascensu, prius quàm cacumen pertingatur, lapidea massa in plateã dilatatur, in qua centum puteos, ità natura ipsa profodit, vt in illis artis opificium non desideretur, ad quosque ex liquatis niuibus, vel aliundè aquæ descendunt, & in crystallinam glaciem indurantur.

In propinquo illi colle Cassinensium familiæ Coenobium, Templumque Diuo Episcopo Martino sacratum, ex pertinentijs Sanctæ Mariæ de Luco, & aliquando Episcopatui Aquilano ex Ottonis II. Imperatoris deditione addictum in loco, qui Filitimi dicebatur, nunc à Sancto ipso nomen habet, & præposituræ titulo insignitum. Erant Sancti Agnetis, Sancti Leonardi, Sancti Quiriaci, Sancti Angeli, Sanctæ Marię in passarano inueterata sacella, quæ tempus presserit.

De Albensibus, & Alba Marsorum.

CAP. V.

POstremi nostrorum Populi à Plinio Albenses recensentur, & in illis Alba ad Fucinum Lacum posita, quæ Liuij censura intrà Equorum fines persistere, cum coloniam deductam asserit, in dubia assertione asserendum videtur, sic enim lib. 10. L. Genusio, Seruio Cornelio Cos: Soram atque Albam Coloniæ deductæ sunt. Alba in Equos sex millia Colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat, sed possederunt Samnites, eò quatuor millia hominum missa. *Liuius lib. 10.* *Appian. l. 3. Strabo lib. 5.*

Quem secuti sunt Appianus lib. 3. & Strabo lib. 5. siue vetustissimorum auctorum, qui oscitantèr, & parùm accuratè scripserũt, vesti-

Digitized by Google

vestigijs inhæserint; siuè ob incertos fines, & qui vix dignosci posset, Volsci, latini, Marsi, & Equi commixtos habuerint, in errorem impegerint, siuè quod verba Liuij aliter sonét, cum enim in Equos dixerit, ac contra Equos dicere voluisset, etenim victis Samnitibus L. Posthumio, & T. Minutio Coss. A. V. C. CCD. XLVIII. Sora, Arpinum & Cosentia (seù legendum secundum Cluuerium, Aesernia) recuperata, illisque pacem petentibus, antiquum fœdus restitutum; in Equos, qui per multos annos sub specie fictæ pacis quieti manserant, Romanorum arma sunt versa: hi quippe excitati Hernicorũ exemplo (quibus, ob arma in hostes conuersa, vt Romani Ciues ascriberẽtur, in præmium fuit) auxilia Samnitibus, qui tunc bellum renouarant, præstiterunt. Samnitibus demùm pacem petentibus, peracto consilio, Consuli negotium à Senatu datum, vt diligenti perscrutatione indagaret, an arma abiecissent: ille per illorum agrum discurrens, cum pacata omnia inueniisse, referret, antiquum fœdus restitutum. Postremò, vt Romanorum iniurias vindicarent, commune consilium fuit; vndè decreto bello, cum Fœciales illis innotescerent, statim exercitum, tumultuario simile, comparauerunt; si quidem cum iam desuescerent arma, vt quibus iam diù imbellis, in ocio militaris disciplina defierat, sine Duce, sine ordine. processerunt. Castra denique in conspectu Romanorum exercitus, cum sisterent, minimè conferere profuturum, cum validissimo hoste, & aciebus benè dispositis expedire trepidarent; intempesta pœnitentia acti ancipiti cura, animos illorum sollicita trepidatione premebat. In diuersa diù agitati castra deserere perutile magis fore, & intrà propriorum Oppidorum mœnia se ipsos tueri vtiliùs expedire decreuerunt. Vndè dissoluta acie, castrisque relictis, ad sua remearunt, ea deliberatione Romano Consuli (cum fraus aliqua inesse consilio primitùs suspicaretur) non cito palam facta, tandem re benè perspecta, expiatis castris (cognita) illos insequi, Oppidaque singula aggredi decreuit; nec distulit deliberata, quin statim in eorum Oppida irruens, intrà quinquaginta dies victor exiterit, ita referente Liuio lib. 9.

Liuius lib. 9.

Palãtibus hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis, in acie consistunt, at vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt, cæterùm postquam, nec stationes pro portis, nec quicquam in Vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterant; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt; transgressi deinde Vallũ cũ deserta omnia inuenissẽt, pergũt hostes vestigia sequi; sed vestigia in omnes æq; ferẽtia partes, vt in dilapsis passim, primò errores faciebãt. Post per exploratores, cõpertis hostiũ cõsilijs, ad singulas Vrbes circumferẽdo bellũ; vnum, & triginta Oppida intra dies quinquaginta oppugnando ceperunt, quorum pleraque diruta atque

Digitized by Google

atque incensa,nomenque Equorum propè ad internecionem delectum. De Equis triumphatum.

Cumque eorum exemplo excitati Vestini, Peligni, Marrucini, & nostrates, qui in arma pariter erant, clade vicinorum animo prostrati,pacem pariter petijssent,illis etiam æquo fœdere dato, vndique pacata Prouincia Romano reddita est imperio. At Senatus, qui non otioso rerum apparatu Reipub. securitatem, & augumentum sitiebat,non tam in ea,quæ in præsenti blandiebantur, quam quæ deinceps futura esse poterât, diligenti ponderatione perscutabatur; omniumque,qui in amicitiam redierât,fines rimabatur,an fractis animis pacem petierint,an aliqua ex insidijs molirétur; animum, necessitatem,& cuncta circumspectantia accuratè numerans, modum precauendi mala, quæ occurrere possent,excogitauit. Munitio enim semper tractanda in ocio est,quia malè tunc quæritur,quando necessaria iudicatur, omnia enim subito probâtur incauta; nec animus potest esse in audaciam pronus,qui diuersa fuerit cura sollicitus. Cum de Hernicis,& nostratibus nulla suspicionis cura animum tangeret; nos siquidem Ciues adscriptos, in amicitiam ascitos, & nunquam, vt hostes habitos; sed proprij tantùm iuris defensores in arma aspexerat. At de Equis & Samnitibus non idem iudicium, vtrosque enim sæuos,& infideles hostes,& qui necessitate,non voluntate cessarant iudicabat; at ne armis simul iunctis aliquando insurgere possent,& noua aliqua moliri,in eo mentis cogitationem direxit,vt cõtrà vtrosque munimenta pararet;sicque Albam in tuto loco positam antiquissimam Marsorum Ciuitatem,aduersus Equos coloniam designauit. Soram verò à Samnitibus modò receptam,contrà illorum impetum colonis adauctam securam habebat. *Cassiod. lib. 1.*

Sita est enim Alba intrà nostrorum fines, longè ab Equis 8. in colle, qui in ipsa eleuatur planitie 11. M. P. à Velino Monte, & 3. M. P. à Fucino Lacu dissita,in Ora vallis,qua ad Equos itur,& in illis circumspecto Monte, ab altera parte Arcem pariter,eo tempore constructam,quò ne facilis ingressus,egressusque esset, & ne populando extra fines,amicos Populos aut turbare, aut in societatem (ad perniciem Romanæ ditionis) ascire possent;sed Coloniæ præsidio arcerentur,cohiberenturque;& hoc persuasi timore in amicos Marsorum terminos hęc præsidia extulerunt, vt fœderatis tutamen, & hostibus terror essent; vnde, & non aliter Liuij textus intelligi potest, quam (vt diximus) in Equos (idest contra) cum ex alia ipsius assertione manifestis verbis propaletur;sic enim lib. 6. Inde in Pelignos peruenisse,præterque eo[illegible]idò instituit in Marrucinos trãsire,inde in Albensi agro in Mar[illegible]hinc Amiternum, Feruloſque vicum venisse. *Liu. l. 6.*

Præcipuè cum simili pronunciatione, cum de Carseolo agit (vt

mox

Digitized by Google

mox videbimus) sit vsus; vel, nisi cum Cluuerio hoc ergatum à Liuio, vt à Plinio in Atinatibus, & à Ptolemæo in Arce asseramus: qui vtrique in Volscos positas; scilicet Atina, & Arx, asseuerant; at nos illis parùm hæc nostra loca innotuisse, & ad affinitatem nominis tãtum suam sententiam accomodasse demõstramus; cum Antinates, quos Atinates Plinius appellat, nostros ostendimus; ab Equis autem posito lapide discriminabantur, qui effossus elapsis annis inter Oppidum Lofrini, & Villam S. Stephani, in loco qui dicitur, le colonnelle literis maiusculis exaratus.

ALBENSIVM. FINES

Conseruatur modò in Ecclesia S. Mariæ propè Scanzanum. Arx autem, quam in nostro etiam situ Ptolemæus ponit in prospectu Albæ sita erat, quod & modò Arce (corrupto vocabulo) nominatur; & Paulus Marsus in 4. Fastorũ Ouidij. Montes Cariæ dicit & Carolus Primus Andegauensium Neapolis Rex, in Epistola sua ad Clementem IV. Pontif. Maxim. relationis numerandæ victoriæ, quam de Corradino reportauit, Carchij Montes dicit, sic enim. Ego ipse de passu in passum per tres dies, totidemque noctes sequens, & prosequens, tandem percepto, quod dicti hostes per Techi partem ingressi sperabant per Marsicana rura discedere, & peruenire Sulmonem, quodque inter Scurculæ, & Carchij montes in quadam planitie sua infelicia castra defixerant.

Quod Oppidum Comes Rugerius de Alba, cum militare seruitiũ pro terræ Sanctæ recuperatione Gulielmo Regi an. MCLXXXVII. sponderet, feudum habere profitetur: vt in regestro per D. Carolum Burellum nuper editum, habetur. Carcem in Marsis, quod est feudũ 6. militum, attrita priore, vel commodiore pronunciatione, nouum accommodatum, Carce, vel Carchium, pro Arce ediderunt.

Eratque illud ad Arcis formam incastellatum (vt modò mœnia mõstrant) & in extremo montis fastigio, qui interponitur Valli, per quam ad Equos est transitus, quò primus Anio transcurrens Reate protendit; cuius cacumen oualem formam habens, muris vndique cinctum Oppidum complebat; ad quod asperum, & insuetum iter; præter quam per iugum, quo arcta via, vix tres simul incedentes recipiebat; vnde, & ad illud introitus per vnam tantùm ianuam, antè quam fortelitium duabus vallis munitum insurgebat. Seculis transactis, habitatoribus desertum, Malleani, Roscoli, ac Sanctæ Anatoliæ non vulgaribus Oppidis principia dedit; extant modò per ambitum mœnia, quæ non parui Oppidi vestigia signant.

Mons ipse, humiliores præcellens in planitiem, Ciuitatem ipsam, & transitum ad Equos vno prospectu dominatur; & ne facilius ad

nos

Digitized by Google

nos incursibus via aperiretur, inter se circúspectãtia erant fortelitiæ extructa, ita vt vno oculorum ictu, ad se quisque signa daret, ad parandum contra hostes tuitionis vires in monte; ex aduerso supra Scurculam, & in eminentiori, qui & Vallem de Nersa, & planitiem prospiciunt, supra Reofalcum, & supra Paternum erat alterũ, ita vt nec Equorum, nec aliundè aduenientium hostium insidiæ timerentur. Et siuè illo, siuè alio tempore, vt timor pelleretur, & statio securior esset, sint addita munimenta regioni, nulla certa ratio reddi potest. cæterùm Equorum animi, ita præsidio nouæ Coloniæ turbati, vt ægrè ferentes, in eorum finibus, angustijs erectæ Arcis præsidiari, & ita dominantium fræno vinci, vt spes illis tolleretur, aut libertatem tueri, aut de iniurijs aliquando vindictam sumere; sed prostrati penè ad seruitutem, pro libito victoris redigi dubitarunt, itaque præcluſi, vt ignominiosum contra ipsos fulcrum tollerent moliri parant. Sic exorti, comparato exercitu, vires restaurant, modernamque Coloniam sternere destinant, illamque totis viribus aggressam, dum expugnare nituntur, à Colonis ipsis (nouæ Arcis subsidio datis) strenuè repelluntur; Attamen eorum audacia, Romanorum fortitudinem inusitato timore concussit, cum absque externorum auxilio vna gens sola, quæ paulò ante, aperto bello, aciem conferere timens, nullam aliam tuitionem habere, cogitare potuit, quàm intra septa murorum contegi. & sic insequentis victoris irę cesserit, vt vltima quæque passa credita fuerit, tantum modò facinus auderet vt Coloniã tollere cogitaret; quarè (vt in arduis consuetum est) ad nouum bellum exortum Dictatorem C. Lulium Bibulcum, & *M.* Titinium magistrum Equitum edixerunt, solemni ritu (addito voto) Deæ salutis domum ædificandi, si ab imminentis belli periculo Respub. libera existeret. Dictator tamen bellum aggressus primo impetu Equos deiecit, & octauo post pugnam die, triumphum accepit, & votum Deæ persolutum. sic Liuius. *M.* Lucio, & Q. Emilio cos. reintegratum Equitum bellum, Coloniam. Equi ægrè patientes, velut Arcem suis finibus positam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur; cæterum tantùm Romæ terrorem fecerunt, qui vix credibile erat, tàm affectis rebus, solos per se Equos ad bellum coortos, vt tumultus eius causa Dictator diceretur. C. Lulius Bubulcus cum *M.* Titinio magistro equitum profectus, primo congressu Equos subegit, & die octauo (triumphans in Vrbem cum redijsset) ædem Salutis, quam cos. vouerãt, Censor locauerat, Dictator dedicauit.

Ex his in sinu Marsorum posita vrbs designatur, quam & Strabo lib. 5. ob finium incertitudinem conterminam vult. Latinorum autem Vrbium maxime mediterranea est Alba, Marsis conterminat. *Strab. l. 5.*

Accu-

Digitized by Google

Accuratius tamen Ptolemęus in noſtro reponit. *Marſorum* qui orientaliores ſunt *Equicolis* Oppida, Arx *Alba Fucelis*.

In hoc Ptolemæi textu, ex Cluuerij obſeruatione, & Græci exẽplaris collatione, vocabulum vitiatum apparet, vt pro Alba Fucentia, Alba Fucilis ſit ſcriptum, ſic & Plinius, & Strabo ad lacum Fucinum eam ponunt, vt ex hoc fucentia ſit dicta; ſiue quod eorum temporibus excurſus lacus, ad penè radices collis (in quas reſidet) peruenerant; ſiue quod ager omnis ad ripam vſque Albenſium erat. Vnde & Populi ipſi Albenſes, ne cum Albanis confunderentur, & vt diſtinguerentur ab illis, quibus ab Alba Liguriæ Albenſes Põpeiani ſunt appellati; etenim illa Alba Pompeia dicitur.

Antiquiſſima Ciuitas, cuius principium Vrbis natale longè præceſſit eiuſque origo, cum ignoretur, ad Aborigines primos regionis Incolas referenda, ab illisque nomen tributum, quamquàm Appianus à Romanis additum ſuſpicetur. Romani quondàm in Equatis Oppidulum, quod communierunt, *Albam* de Metropolis ſuæ nomine appellarunt; progreſſu temporis, ſinè corrupto vocabulo ſiue vt ab *Albanis* diſtinguerentur, *Albenſes* vocarunt.

Sed errore ducitur, nam Liuius in Coloniam tantùm deductam, nec illi tunc nomen inditum, quod habebat, antequam Romana Vrbs inſurgeret, imo *Aſcanius* ipſe *Æneæ* filius cum ſuæ Ciuitatis conderet fundamenta ad huius noſtræ *Albæ* differentiam, *Albam* longam appellandam cenſuit, vt apertis literis Halicarnaſſeus lib. 1. dicit. *Ad* diſcrimen autem alterius Vrbis, quæ eiuſdem erat nominis, additur cognomen ab ſitus forma.

Ex quibus verbis Cluuerius conſequentiam ſignat, ergo *Albenſium* in *Marſis* prior, *Albanorum Alba* in latio.

Poſita erat in parùm elato ſaxoſo in colle, cuius vertex in duo cacumina diuiſus planam vallem in medium complebat, amboque propugnaculis, & mœnijs ex grandioribus ſaxis quadratis erectis vallata, faſtigia circumſepta cuſtodiebant; quę nec penitùs æuo ceſſerunt, quin & in ipſis ruinis magnificẽtiam eorum oſtentent; duabus ianuis ad extrema intermedia cuſtodiebatur, quæ pendulas, & recidentes cataractas portas ad hoſtium irruptionem propulſandam accommodatas habebant, & alia quę aditum muniebant, additis turribus ſecuriori munimine ad ſitus accommodatum præſidium addimentum, de quo Strab. lib. 5. *Alba* Marſis finitima in excelſo locata ſaxo, prope Fucinus eſt lacus. *Strabo lib. 5.*

His prẽſidijs (ex innata loci ſituatione) quippè libera vndique à ſuperemineutium vicinorum timore ſibi ipſi dominabatur, cui, quæ ex inhabitantium induſtria, & Romanorum conſilio adiecerãt, in omnem euentum, ad machinationes, & aggreſſus ſpernendos ſecura, & fida tutela, habebatur: vt iam (*Senatus* cenſura) ad continendos

Digitized by Google

dos deuictos in fide tutissima statio comperta iudicaretur; in eâque quâplurimi Principes, Regesque captiui missi (vt ad inexpugnabile fortilitiũ) in munita custodia tenerentur; vt ex Strabonis testimonio, eodem lib. recitato. Alba verò multoties ad noxiorum custodiam vsi sunt Romani, cum excubias tempus postulat, quod agat ipse in profundo locatus sit, & quasi vallo circumseptus, in ea carcere coercendos includentes. *Strabo.*

Nam cum Scipio (cui ex deuicta Aphrica, nomẽ Aphricani additum) Syphacem Numidarum Regem prælio victum, captiuum haberet, Romam, vt victi Regis splendore sui triumphi gloriam decoraret, miserit. Senatus decreto ad huius Arcis custodiam transmitti mandatum; licet dum, vt triumphanti seruiret, transmitteretur, vt clarior pompa in ornatu splendidissimo, & omnium magnificentissimo redderetur, Tibure (communi omnium fato) in hoc vno optabili, quod vultum victoris, & ignominiam captiuitatis meruit morte declinare, decesserit; & quod Regio funere Patres honorandum censuerunt Liuius XXX. Consulti inde Patres, Regem in custodiam Albam mittendum censuerunt, morte subtractus, spectaculo magis hominum, quam triumphantis Syphax est. Tibure haud ita multò post mortuus, quo ab Alba traductus fuerat, conspecta tamen mors eius fuit, quia publico funere est elatus. *Liuius 30.*

Deuicta deinde Macedonia, captoque Perseo Rege cum tribus filijs, quem cum prostratum ad genua Paulus Emilius Consul vidisset, miseratus Regis calamitatem, iuxta se in sella collocauit, & vt ante currum postmodum cum filijs in solemni triumphi apparatu, fastum militarium honorum præcederet, cum seruasset; ad huius propugnaculi præsidium, vt seruaretur, vna cum filio Alexandro, Senatus pariter transmitti mandauit. Liuius XLV. Patres censuerunt, vt Q. Cassius Persea Regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret. *Liu. 60.*

Nec quartum inde duræ captiuitatis annum protrahentem calamitatis vinculis dissolutis à corporea carceris mansione liberum spritum relaxans, sub durioris custodię ergastulo corpus reliquit, nec in aspero fato ingloria Mors fuit, quæ sumptuoso publico funere à Romanorum Principum clementia meruit honorari. Velleius primo. Post victum captumque Perseum, qui quatriennio post in libera custodia Albæ decessit. *Velleius 1*

Et Valerius Max. lib. 5. cap. 1. Consimili clementia in Perseo vsus est; nã cum Albæ, in qua custodiæ causa relegatus erat, decessisset. Quæstorem misit, qui eum publico funere efferret, ne reliquias regias iacere inhonoratas pateretur. *Valer. Max. lib. 5. c. 1.*

In libera custodia Velleius dicit, cum in ipsa Ciuitate decessisset, nam quos duriori custodia mancipari desiderabant (ad quam ante

Digitized by Google

diximus) Arcem mittebant. Postremus, Liuij, & Valerij Maximi testimonio, Bituitus Auernorum Rex recensetur cum quo Q. Fabius Maximus feliciter cum pugnasset CN. Domitius eius successor, cui Regis & Allobrogorum consuetudo deferat, illisque ex veteri iniuria offensus, vt falleret, cum ad illius suffragia prouocasset, vt Victoris clementiam experiretur, Romanamque vrbem peteret (dissimulato cõsilio) suasit, ad se vt deliberationẽ accelleraret, & accederet sollicitauit. Ille spe reconciliationis, & fœderis ineundi, nihil insidiarum timens, allectus, illius fidei se commisit; & statim, vt hospitio excepit, nauigio impositum Romam transmisit; & licet Senatus factum improbaret, tamẽ ne patriam regresso Regi daretur noua belli occasio, Albæ custodiendum mandauit, sicque rem Valer. Max. lib. IX cap. VI. recensẽt.

Diodorus Siculus lib. XX.

Liuius lib. 61.

Valer. Max. lib. 9. cap. 6.

Opitulabatur præheminentis loci fortitudini, & murorum coacernatæ vallationi electorum Militum legio, quæ non solum ad tuendos in fide colonorũ animos, & ad hostium spernendos insultus, sed ad omnem euentum ibidem parata erat, pro Reipub. Vrbisque accommodata præsidio, ex electissimorum nostrorum Militum electu, quæ & Marsia dicebatur; ex qua non nisi ad timendos Reipublicæ casus euocabatur, de qua Cicer. Philippica 3. Legio Marsica Albæ constiterat, in Municipio fidelissimo, & fortissimo; & idem Philippica 4. Albæ constiterant Martiales in Vrbe opportuna, munita, propinqua fortissimorum Virorum, fidelissimorum Ciuium, atque optimorum

Cicer. Philipp. 3

Et tantæ expectationis erat, vt victoriæ spes in illa reposita æstimaretur; vnde cum à se deficere, & partes noui Cæsaris Octauij sectari Marcus Antonius cognouisset, Vrbem relinquens, Albam, vt ad suam deuotionẽ reducere procuraret, petijt; sed frustratus euentu, inuictorum Militum virtute ab Vrbe, & conatu exclusus, Tiburim se recepit. sic Appianus lib. 3. Albam vbi Marsia consederat profectus est, vt eam ad suam reuocaret auctoritatem, sed exclusus Vrbe, & reiectus à muris, retrocessit. Ipse autem cum ijs, qui aderant, Tibur vsque progreditur.

Appian. lib. 3.

Et cum in Senatu ea de causa ab ipso Marco Antonio criminaretur, talibus laudibus à M. T. C. cõmẽdari promeruit, & plusquã homini conuenit præconijs extolli, vt in eũ Philippica IV. Quid legio Marsia? quid quarta? cur laudantur? Si enim Consulem suum reliquerunt; vituperandæ? Si inimicum, laudandæ? & paulò inferius Tunc illas cœlestes diuinasque legiones Marsiam, & quartam, quibus cum Consulem suum non modò reliquissent, sed bello etiam prosequerentur, honores, & præmia spopondistis.

Æquè etiam laudanda, vt timenda legio, quorum milites, vt corporis robore præstabant, ita & armorum genere, siquidem scuta illi peculiaria erant, quæ & Albensia, & examplitudine decumana dice-

Digitized by Google

dicebãtur;& licet grauioribus armis præcincti ad bella pergerent, non ponderoſo illo onere,deſteritatis, agilitatiſque conſerendi retardabatur motus;quin nemo vberius, dexteriusq;iaculandi arte vicem illis abſtulerat? Vnde Halicarnaſſeus Marſorum veloces gentes dicit,quod idem eſt,ac agiles,vt Henricus Sthepani interpretatur.

Eorum conatus in miſſilibus, pluſquam in alijs armorum generibus erat;hiſque præcinctos ad certamina,Siluius noſter dicit, cum ſparo,quod agreſte paruum,& miſſile telum,à ſpargendo ſic dictum interpretatur;& in pugna eminùs in hoſtes iaciebatur,cui adijciebãtur fundæ,ad lapides, glandeſque proijciendos accommodatæ, quam vſum ex attrita experientia edocti, ita callebant, vt etiam volitantes aues in aere exincerto quaſi in indubitato ferirent. *Silius* 8. *Silius 8.*

Omnibus in pugna fertur ſparus, omnibus alto
Aſſuetæ volucrem cælo dimittere fundæ,
Pectora pellis obit, cæſi venatibus vrſi.

Communis ſpari,veſtiſque vſus cùm Marrucinis,Frentanis, Veſtinis,tùm cæteris eiuſdem regionis fuit, & in inſectatione ferarum, vt corpora labori aſſueſcebant, ſic animos ad certamina exercebant;proprium tamen Marſorum vſus amplorum ſcutorum, & vſus fundæ ad ſcopum attingere ſemper fuit; ſic Siſenna. Et Marſi propiùs ſuccedunt,atq; ita ſcutis proiectis tecti,ſaxa certatim lenta manibus conijciunt in hoſtes. *Cornel. ſi Senn. lib. 2.c 4. penes Non. in collect. Auſon.*

Naturalis huius habitudinis robore, armorum experimentatis exercitationis præſidijs,non ſolum Equorum exercitum,qui ad inſurgentis coloniæ incrementum euertendum acceſſerat eluſerunt, ſed & Marci Antonij triumuiri ſedulam induſtriam, vt ad ſua vota caperet,abiecerunt;quin,& ſodalium Italorum conuentum, cum pro libertate pugna iniretur, illaque ſtricto agmine cincta, vt fœdere vniretur ad abijciendum Romanæ Reipub.iugum cum premeretur, abiecit.

In vno tamen rerum haud proſpero euentu, parum ſibi felix, cũ poſt Cannenſſem pugnam cum alijs XII. Colonijs impoſitum pecuniarum,& Militum penſum,præſtare abnuerit, nõ fœdera ſpernẽs, ſed quia tot attrita incommodis minimè poſſet; etenim,& ſi Italiam Annibal exceſſerit, nec ceſſare Romani à tributis, nec militibus latini nominis in Siciliam tranſmiſſis (iam octauo completo anno) vacationem concedere,aut ad Patriam reuocari animus erat; vnde in hoc vnũ coloniæ ipſæ iuerunt conſiliũ,vt alleuiarentur,& vt ſuppetias dare diſtulerint,cauſamque Senatui patefacere, quã earũ deliberationem,nec probauit Senatus ipſe,nec puniri iuſſit; ſed prudenti (& ad res gerendas accommodata diſſimulatione) ad tem-

Digitized by Google

pus distulit. Itaque sexennio post, cumde supplemento legionũ, quæ in Prouincia erant, ageretur (dempto iam metu), cuius gratia res dissimulata fuit, cum interim, boni, obediẽtesque socij pro fide, & obsequio Populi Romoni continuis tot annorum delectibus iam penè exhausti essent; neque minus acceptæ, & dum necessitas vrgebat iugũ obedientiæ abiecerant, vacatione, honoris causa, frui viderẽtur. Placuit Patribus, facinus iam penè obliteratum in memoriam reuocare

Liuius 9. atsumque penæ luitione, ex duplicata mulcta diluere, vt Liuius IX. recitat: Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renouata rei penè iam obliteratæ, quàm ira irritata. Itaque nihil priùs referre Consules posse decreuere, vt Consules Magistratus, denosque, Principes Nepæ, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Sinuessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamne (ex namq; Coloniæ in ea causa erant) Romam accirent, ijs imperarent, quantum quæque earum Coloniarum militum plurimum dedisset Populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerum peditum daret, & Equites centenos, vicenos; si qua eum numerum Equitum explere non posset, pro equite vno tres pedites liceret dare; pedites, equitesq; quam locupletissimi legerentur, mitterenturque, vbicumque extra Italiam supplemento opus esset; si quæ ex ijs recusarent, retine re eius coloniæ magistratus, legatosque placere, neque si postularent Senatum dari prius quam imperata faceſſant. Stipendium præterea ijs Colonijs III. M. æris asses singulos imperari exigique, quotannis; censumque in ijs Colonijs agi ex formula ab Romanis consulibus data prius quam Magistratus abirent.

Illius ager siuè quia glareosus, siuè inundatione ex imbriũ prõ fluuio per Velinum Montem descendẽtium infœcundatus, parùm Ce-

Silius 8. reri aptus, pomis tamen, sed agrestibus, quam plurimis abundat vnde Silius.

.... Interiorque per vdos
Alba sedet campos, pomisque rependit aristas.

Ad inundantium portus aquarum impetum, sterilitatem referre non ab re erit; siquidem multis ab hinc annis, abundantibus pluuijs quas planum in cacumine Montis capere minimè posset, impetu facto, præcipitatis arginibus, per ipsum descendentibus penè Pagum Formæ (in illius radice situm) obruerit, & tanta violentia præcipitabantur, vt vltrà domorum vastationem, homines in suis grabatibus iacentes (nox quippè erat) aualsis ostijs domorum, longè impulerit, & quamquam rarò contingat, arenarum, saxorumquè congerie, quam secum adducit infœcundantur campi. Vestitur tamen collis vndique arboribus, malorum, pyrorum, & nucum præci-

puè,

Digitized by Google

puè, sed mala haud læta omnia, pyraquæ papæ, & ex bergamo vocantur; nuces autem iucundæ, quas Plinius lib. XV. cap. 22. recolit. Adijciunt præterea auellanas, & galbas prænestinas, quas maximè laudat, & conditas ollis in terra seruari virides credit. Nucis Thasiæ, & Albenses celebrantur, & Tarentinarum duo genera fragili putamine, & duro.

Virescunt etiam vites, sed non ad maturitatem vsque vina promunt; ideòque insuauia. Erant tamen circà in apricioribus collibus amæna, grataq; rura, quæ & dulciora poma, & gratiosiora vina, ficusq; perdulces promebant; selectissimę tamen erant ficus, quas ex Syria L. Vitellius, Vitellij Imperatoris Pater in suũ ipsius rus detulerat, sic testante Plinio lib. XV. cap. XIX. Ex hoc genere sunt, vt diximus Coctana, & Caricę, quæ cõscendenti nauim aduersus Parthos omen fecere M. Crasso, venales prædicantis voce cauneæ. Omnia hæc in Albesense rus è Syria intulit L. Vitellius, qui postea Censor fuit, cum legatus in ea prouincia esset, nouissimis Tiberij Cæsaris temporibus.

Is Syriæ Proconsul (cum antea consulatum gessisset) destinatus, Pontium Pilatum Iudeæ Procuratorẽ, impium, in Christum Deum, Iudicem, ad Samaritanorum querelas, vt primitias luitionis scelleris sentiret, in ordinẽ redegit, qui impostoris cuiusdam inanibus promissis allecti, in vnum sumptis armis, vt denunciata assequerentur, conuenerant; & cum à Pilato misso milite, maior illorum pars trucidata fuerit, illorum magistratus pœnæ cædis authorem illum accusantes, reum constituunt; vnde Vitellius, subrogato in illius locum Marcello, Romam, vt apud Cæsarem suam causam ageret, misit. Exacto postmodum Proconsulatu Censor effectus in gratiam Claudij Augusti plurimùm venit, & post Messalinę cædem, Agrippinæ nuptias fouit, illasq; sic in Senatum promouit, vt publico decreto licitę pronunciarentur. In Cæsaris exinde, & Augustæ obsequijs ascriptus, in hac, quam adamari à Principe, prouinciam nouerat, in qua mirabile illud Fucini lacus Emissarium confecit, rurales delicias in hortorum fœcunditate, diuersorum pomorum delectu ditatas elegit, hortumq; in quo modò Sancti Polini pagus ad mõtis ex aduerso radices ad ortũ solis æstiuum II. M. P. ab Alba distantẽ suspicamur, cum & perdulces albæ, nigræque adhuc ibidem nutriantur sitque situs apricitate, ad omne non solum pomorum genus, sed ad olera, frugesque aptus. nam in paruo eleuato colle riguo, ex laticibus vndique insurgentibus humoris fluitione solum vbertatur, olusque viresçit; & non insuaui Cæli temperie, amœnitate fœcundatur; arbores poma, uuaque maturato sapore replentur; unde, & uina alba non inuidenda Albanis, Vrbiuentanisque producunt; & ex oliuarum baccis non ingratum oleum, linumque non agreste, sed nobile, molle, albumm-

Ioseph antiq. lib. XIIX. c. 7. Tacitus Ann. lib. 12. Baron Ann. 37. & 38. & 39.

Digitized by Google

tumque gignit, hic ad voluptatis delicias, vt Principis genio blandiretur, Vitellius villam extruxit.

Prætorium iuxtà ad viæ Valeriæ tractum, quorum operum magnificentiam ingentium saxorum parietes semidiruti monstrant; & nõ longè à fonte vestigia signantur, & publicorum balneorum, in Ecclesia Sancti Laurentij (quæ Prætorio successit) memoria recolitur, & vbi iustitiæ simulacrum à gentilibus colebatur (reddito vero Deo cultu) Christi assectæ solem iustitiæ, inuictissimi Martiris Laurentij honore, venerare cæperunt, illicq; postmodum Cassinenses Patres (renouatis veteribus ædificijs) ad diuinos recessus habitaculum contexerunt, quod cum fatisceret, Abbas Baldus à Paterno, nouo iacto fundamento, extulit, vt in apice ianuæ Templi inscriptio docet.

AN. D. MCCV. INDICTIONE. QVARTA
EGO. ABBAS. BALDVS. FILIVS. ALBERTI
IOANNIS. SALVI. DE. PATERNO HOC
OPVS. A. FVNDAMENTIS. FIERI. FECI
MANIBVS. MAGISTRI. GVARINI. ET
PETRI

Abeuntibus postea Monachis, cænobium haud diù stetit; & Ecclesia non tàm temporis iniuria, quàm exquirentium Thesauros stulta, sacrilega, & audaci inuestigatione effossa, ad vltimum excidium deuenit; cuius redditus Abbas Paterni, cum titulo percipit, licet immutata priori denominatione, Ecclesiã S. Laurẽtij in Cuna, ad præsẽs appellent. Notãdũ verò, quòd agro in isto auri est generatio, siuè naturali potentia in uiscer.bus terræ, siuè herbarum temperata cõcoctione producatur, & ad superficem mandetur in perdicum gutture à Venatoribus persepè repertum, & Ioannis Francisci Comitis Mirandulæ testimonio didicimus in lib. 2. cap. 6. de auro conficiendo. Inuentum quoque aurum est in perdicum uentriculis tempestate mea, siue id illæ dum in terræ superficie conspicerẽtur instar granorum, deglutirent: siuè generatum sit, ex eduliorum occulta potestate, quibus è terrę sint auri exordia communicata, præcipuè in Marsorum montibus, herbarum potestati nobilitatis, quandoquidem non longè à Fucino lacu, parte quadam Albani campi perdices illas diuersari, dum eis in locis adhuc puer militarem, non sinè demiratione percepi.

Ioannes Frãciscus de Mirandulà lib. 2 cap. 6. de aur. confic

Tam ampla, nobilis, & munita Ciuitas suo fato absumpta, in paruo redacta uico, aliqua tamen illius magnificentiæ vestigia in mœnijs inter alia, fortissima structura, pergrandibus lapidibus tenacissimo cæmento compactis (ut mirum sit à multis ab hinc seculis aliqua

Digitized by Google

qua in parte perdurent illæsa) cõseruat; non opere longobardico, vt suspicatur Baccius sed Romanæ potentiæ laborioso artificio compactis, quo facilius inimicorum sperneret aggressus; passimque etiam per desolatæ Ciuitatis ruinas incisi sepulchrales lapides cernuntur qui cum tantummodò antiquitatem redoleãt, nihilque per se sapiant, transcribere consultò prætermisimus; præter aliquos. In Ecclesia Sancti Angeli in ascensu collis ex Fabia tribu titulorum memoria legitur.

CN. TITVLEIVS. C. F
FAB. EQVES
C. TITVLEIVS. CN. F
IIII. VIR. ITER. QVI

Ad fontem Androsciani.

C. TITVLEIVS. C. F
FAB. PRÆF. EQ

Quo rerum infortunio à splendore fastigij sui ceciderit, ornatumque nobilis Ciuitatis amiserit, haud nobis adhuc compertum. Fertur bello, sed incerto Milite, igne consumpta; cum in rudetis, quæ in diem excauantur incendij attrita vestigia referantur; sed fabulæ accmomodatum inuentum, quod successibus accomodari non potest enarratur; potiùs tamen Romano fatiscente Imperio barbarorum, & intestinorum bellorum turbine Italia attrita. cum alijs Illustrioribus Ciuitatibus in præceps ruisse credimus (& præter mænia) ædificia reliqua ita solo addicta, vt seges sit vbi Troia fuit, resecandaque falce; ex ruinis tamen insigne aliquid semper in dies ex ære, aut lapide eruitur. Et ad Vrbem aut aliò ex dominantium arbitrio defertur; sicque exactis iam annis Romanorũ Principũ decor, Excellentissimus D. Philippus Columna, totius ferè Marsiæ Toparchiæ Dominus ad suos in Vrbe spectabiles hortos, domitoris Aphricæ Scipionis, & terroris Romanæ inuictæ potẽtiæ Annibalis Carthaginesis marmorea simulacra miræ artis industria excauata transferri curauit; præcipuũ ędificiorum detrimentum tulit cum Carolus Neapolitani Regni primus Rex ornamenta, insigniaque publicorum operum monilia, in Cœnobij ædificatione, quod ad Salti amnis ripam, non longè à ponte, in campis Palentinis, inter ipsam Ciuitatem, & Scurculam II. M. P. vbi à Corradino victoriam reportauit, asportauerit, & omni decore spoliauerit, illoque solo iam adaquato, facta sunt aliorum materia; siquidem nobile Sanctissimæ Triadi dicatum Templum, in iam dicta terra Scurculę, ex illius lapidibus est compactum; & quod ita

Platin in vita Paschalis II. Thomaso costa nell' additione al Colennuccio lib. 1. fol. mihi 46 Cerillo negl' annali dell' Aquila l. 1. f. 4.

æqua-

Digitized by Google

æquale omnium rerum periculum ſubierit, & coniectura adiuuamur; ſiquidem tranſactis ſeculis, anno ſcilicet MC. ex Vrbe Guiliberto Parmenſi Rauennati Epiſcopo, qui ſe in Petri Cathedram, Henrici II. Imperatoris potentia fretus intruſerat, eiecto, Albæ inuenta ſtatione ſe recepit proprijs viribus, & ſchiſmatis fautoribus niſus copijs, & fauore Riccardi Principis Capuæ, Catholici electi Paſchalis II. Summi Pontificis conatus elidere arbitrabatur; ſed nõ ità; nam Summi Paſtoris vigilantia, qui ſchiſmata abolere, & hereſiarcham totiès capite damnatum, ſternere totis viribus ſatagebat; omnes illius conatus eluſit, & auro, & armis Rogerij II. Siciliæ Comitis aliorumq; Orthodoxorum auxilijs, ita ex Alba depulit, vt haud certo loco pedem figere permiſerit, donec tandem profugus per montes Forconij ærumnis, & inedia atteritus infelicem emiſerit animam, pacemque Eccleſiæ reddiderit; & ne Diuinæ vltionis pœnas, oſſa illius penitus euaderent; quinquennio poſt è ſepulchro ad flumen proiecta, ſpectaculum perduellibus Catholicę Eccleſiæ ſatis timendum dederunt.

Antipapæ partes non Riccardus Aquilanus, ſed Princeps Capuæ ſectatus fuit; ſiquidem eo tempore, duo eiuſdem nominis proceres viuebant: vnus Capuanus Princeps Catholicæ Eccleſiæ perduellis, cuius multa inuaſerat oppida: alter Fandi Comes, & ab Aquila, ſeu quià Ciuis, ſeu illi cognomen inditum, dicebatur vt Cerillus ſuſpicatur, & hic vniuerſalis Eccleſiæ Catholicę Epiſcopi partes tuebatur, vt diximus.

Eo ſiquidem tempore non penè (vt modo auctis calamitatibus) habitatoribus deſtituta; ſed ſi non antiquã ſpeciem, tamen pernobilis Ciuitatis præferebat; in qua, qui ſummo Romanorum Pontifici contraierat, cum electa militum manu, & fautorum Principum apparatu, ſe recipere meritò poſſet; ſed cum poſtmodùm paulatim Ciues perlaberentur, aliaſque habitationes quærerent qui remanſerant; cum in deſolato loco ſimul coire, & communibus neceſſitatibus diuiſim habitantes occurrere, & in inuadentium prædam facilè cadere poſſent, & imminentibus præuiſis periculis in altioris collis apice nouis mœnijs ſepto, ſedem fixerunt; ad cuius tutelam nobiliſſimæ Vrſinorum familiæ Proceres (qui diù eius dominatum, cum comitali corona ſunt potiti) arcem extruxerunt; ad cuius ditionis Imperium cætera circùm Oppida ſubiacebant, illiuſque Dominus inter primores Regni Barones, & amplæ Toparchiæ poſſeſſione, & antiquæ nobilitatis ſplendore numerabatur. Etenim anno MCLXI. Berardus Albæ Comes filiam ſuam Andreæ Comiti Comini cum numeroſæ dotis apparatu, quo ius Comitatus redemit, & rebelles ſubegit, nuptui dedit, & Rogerius ex eo natus filius anno MCLXXXI. ſub Gulielmo Rege, in apparatu ſacri belli militare ſeruitium pro ſuorũ feudorum poſſeſſione militum LXXX. & ſeruientiũ C. ſpopondiſſe

Regiſtrum Baronum, per D. Carolum Borellum.

Arciprete memorie del Sannio lib. 4. c. 7.

Digitized by Google

disse recensetur. Eoque Maiestatis celsitudine prouecta, vt non dedignarentur Reges illius insignia; sicque Ioanna Ducissa Duratij Albæ,& Grauinæ Comitissa enunciatur in diplomate pro Territorio Terrę Pęnæ huic nostræ Patriæ cōcesso,āno MCCCLXXVI,quē Margarita Regina Ladislai Regis Mater sequuta,fuit MCCCCV. prout supra retulimus,ad Columnensium Principes tandèm cum tota ditione transmissa,qua hodie feliciter potiuntur, sic est diminuta diuitijs,sic ædificijs depauperata,sic habitatoribus deserta,vt vix illi Vici nomen conueniat;& quæ iam sexmillibus Colonis à Romanis aucta fuit,vix viginti hodie familias capiat, sic fata ruunt, & magnæ in præceps (vrgente fato) res prælabuntur. Vetustam tamen Maiestatem in tituli splendore,& Toparchiæ caput adhuc retinet, & Iuris dicentis sedes est.

Transactis seculis,antequam ad hodiernam vastitatem deueniret, Deiparæ Virginis sacratum templum,cum numeroso Canonicorum Collegio Abbatiali titulo decoratum, quod modò extra mœnia parū longè penè desolatum cernitur,illi erat;cuius seruitium,vt noui Oppidi Incolentium commodati prospiceretur,ad Ecclesiam Sancti Nicolai intra sępta erectā translatum fuit;numerusque Canonicorum, ad septem tantum Personatus,ex Gentilis Marsorum Episcopi prouidentia redactus anno MCCCXCIV. quorum aliqui adiacentium Ecclesiarum in circum erectis Villis seruitio sunt mancipati, cum retentione stalli, aliarumque præeminentiarum, & obuentionum.

In altero,qui ex aduerso Colle est, Caffinensium familiæ Patres ex vetustis ruderibus Principi Apostolorum magnificum templum, tribus fornicibus distinctum extruxerunt, illique iuxtà cœnobium, ex Abbatis, Capitulique placito, post Monachorum discessum anno MCCCX. Minores Conuentuales ex Illustrissima Seraphica Religione fratres,vsque ad hæc nostra tempora successerunt,quousq;ex Sanctissimi *Innocentij* X. constitutione suppressum,Seminario Pescinati addictum fuit.Templum ipsum plurimùm antiquitate redolet, atriū cum anteiana columnis marmoreis excauatis constructū, ex vario pario opere vermiculato exculptum habet,cuius magisterij Fabrum incisa carmina indicant.

Ciuis Romanus doctissimus arte Ioannes,
Cui Collega bonus Andreas detulit onus,
Hoc opus excelsum struxerunt mente periti,
Nobilis,& prudens Odorisius adfuit Abbas.

Presbyterium ex Monastico instituto, ab anteriori templo columnis, tabulisque marmoreis separatur; quod fatiscens idem Odorisius Abbas suffulsit.

Digitized by Google

ABBAS. ODORISIVS. FIERI. FECIT
MAGISTER. GVALTERIVS. CVM
MORONTE. ET. PETRVS. FECIT
HOC. OPVS

Lipſanis Sanctorum Martyrum quamplurimis argenteis thecis inclusis Ioanna I. huius Regni Sereniſſima Regina ditauit.

In cornu Euangelij ipſius Presbyterij in lapidea capſa, ferreis cancellis munita, includitur corpus Beati Benedicti, quem ferunt Seraphicæ, vel alterius cuiuſpiam Religionis alumnum, contemplationi deditum in remota ſolitudine ad Velinum Montem in quodam antro, quod ad hodiernum diem (la grotta del Chriſtiano) appellant, arcanis celeſtibus ad corporis ſui vſque diſſolutionem vacaſſe, & poſtquam ad cæleſtia migrauit, miraculorum ſignis coruſcantem indè translatum, illius anniuerſariæ memoriæ celebritas XII. Kal. Aprilis, quo Catholica Eccleſia Monachorum Patriarchæ Benedicti feſtum veneratur, recolitur. Siuè vtriuſque is fuerit natalitius dies, ſiuè quos vna complectitur nominis determinatio, vnica celebritate fidelium deuotio recolere decreuerit; illius autem acta, vitæque geſta cum plurimum *in*ſudaremus nullibi expiſcari potuimus.

Vndequaq; totus collis ruderibus, & veterorũ ædificiorũ monumẽtis refertur, & adhuc Ioui Sacrati Fani veſtigia aliqua moſtrantur, reliquorum inanium Deorum delubra, vel perierunt, vel veri Dei cultui ceſſerunt. Erat in deſcenſu collis (& nunc penè dirutum Caſſinenſium Patrum S. Angelo dicatum templum.

Ante aſcenſum *in* auſtro, ad radices, ſacellum Diuo Leonardo ſacratum adhuc extat, quod quondam totius Comitatus aula ad communia negotia pertractanda erat; ſunt in eo lapides priſcorum memoria ſignati, quorum vnus ſic ſe habet.

C. VOLCEIVS. C. F. L. MARO
P. L. TIVMO

Alter in baſi Altaris ſic extat.

NICOMAGVS. SA. F. L. S
P. AA. TAA. TETIDI. L. S
DOROTEI. TIE...
BASIM. DON. DANT

Iuius deſolatio ſiuè hoſtili ferro, ſiuè ponderibus librata ſuis aduenerit, multorum pagorum, Oppidorũque principium fuit; ſiquidem

Cines

Digitized by Google

Ciues ipſi,qui in agro villas,latifundiaque tenebant, domum, familiam,cum ſuis fortunis, laribuſque quiſque in ſua rura tranſtulit, quod,& Amicorum, familiarumque aduentantium numero indies adauctum, communi inhabitantium conſortio rus in Oppidum tranſijt,quorum aliqua nomina ſecùs à communitate deſciuerunt, promiſcua ſiquidem cætera omnia, ac ſi vnus eſſet incolatus ad vſque hodie retinent.

Sunt illa præter S. Polini pagum ad collis radices, in occaſum uerſus Andruſcianum,ideſt antrum ſanum,ab antro, quod infirmantium ſaluti propitium erat,à temporis iniuria ad nos ſeruatum;& in ipſo pago non longè à fonte brutorum,nunc Aula cernitur, circa quam rudera inſignis alicuius ædificij formam monſtrant. Sunt & alij duo pagi ad auſtrum II.M.P.ab Alba ipſa in planitie,quæ Velino Móti interponitur, Maſſæ nominati quorũ qui Velino appropiatur ex Dei Genetricis templo de corona, Maſſa corona nomen adijcitur;alter inferior Maſſa nuncupatur,quorum ager parum Cereri,ſed croco apeus,pecoribus grata paſcua præbet; vndè, & Incolæ opes augent;inter vtrumque aliud eiuſdem Immaculatæ Virgini de Ripula templum inſurgit, quod Incolarum deuotione frequêntatur; & aliud Apoſtolorum Coryphei fratri dicatum,in quo ſepulchralem Amarediæ Lucinę lapidem inuenimus, qui ſic ſe habet. *S. Polinus* *Andruſcianum.* *Maſſa ſotana.* *Maſſa Corona.*

AMAREDIE
LVCINÆ
QVE. VIXIT. ANNOS
XVIIII. MEN. VII. QVE
MONDION. IN. MONVMENTO
SVO. MAREDIVS. APER. PATRO
NVS. C. MAREDIVS. SEVERVS
ET. MEREDIA. S. PYCHE. FILIÆ
PIISSIMÆ

Ad ortum ferè æſtiuum ab Alba II.M.Paſſ. ad aſcenſum Montis Magnolæ aliud quod Forma vocatur ab aquæductis, qui communi vocabulo formę appellantur,quibus quę modo ibidem fluunt ad Ciuitatem aquę ducebantur,ſic dictum;de quo in Chronicis Caſſinenſibus aliqua mentio habetur;nam in donatione, quam Ludouicus Imperator Monaſterio S.Angeli in Barregio iuxtà flumen Sangri ſtipulaſſe recenſetur,inter alias Eccleſias Sancti Antimi ad formas in pertinentijs Marſorum numeratur,& Alibi à Nobilibus Marſorum Diuo Benedicto Eccleſia Sancti Patris vbi forma vocatur, & Eccleſia Sancti Donati ſupra ipſas Formas cum omnibus, quæ ad ipſas pertinebant,traditæ aſſeruntur. *Forma.* *Oſtienſis l.1.cap 36 & lib. 3. cap.39.*

Digitized by Google

Castrum nouum. Et cum parùm inde discedatur, in angusto vallis, in apice insurgentis collis Castri noui pagus inuenitur, cuius ager frumenti ferax, & pratorum copia ridet, æstiuis ardoribus amænitate situs, aquarum abundantia periucundum habitaculum præbet; cultoribus tamen, & inhabitantium numero penè derelictum.

Cappella. Ad duo milliaria ab Alba occasum versus turribus, & valle munitum Castellum, Cappella nominatum insurgit, & Iconibus, Cappellisque, quę Cisterciensium familiæ Alumni, circa Ecclesiam Sancti Nicolai, in qua eorum erat Monasterium, pro monasticę disciplinę cultu, ædificarunt; quod exinde ex permutatione cum Ecclesia Sanctæ Marię de Pertuso in pertinentijs Soranę Diœcesis in montibus; quos diximus sita, quę de iuribus Marsorum Ecclesię erat, ad Marsorum Præsulem deuenit; & reclamante postmodùm Abbate Casamari permutatio ipsa ab Honorio 3. anno MCCXVI. irrita declarata fuit, & postmodum, cum exemptam ab omni Episcopali ditione Monachi prætenderent, Gregorius IX. ratam habens sententiam Ottonis tituli Sancti Nicolai in carcere Cardinalis, cui discussio causæ demandata fuerat, & suo diplomate Episcopalia iura perpetua stabilitate firmauit; exacto deinde tempore, cum Cistercienses penè ex omni Comitatu recederent, Monasterium in Castrum transijt, & inhabitantes Coloni à Cappellis nomen illi indixerunt, cuius Ecclesia extra mœnia à Parocho, Abbate nuncupato, libera ab omni Monachorum censura custoditur, ager ad segetes, & vites aptus dulcia vua, & poma ex omni genere grata nutrit; laticibus vndique insurgentibus tantum offenditur, vt cum sepè nebula obumbretur, parùm salubri aere gaudet; fons propè Ecclesiam limpidissimis vndis abundans crystallino humore, & pergrato sapore scatet.

Ad hæc omnia Comitatus Toparchia hodie fines suos extendit, vna olim omnium Vniuersitas quatuor centum familias habebat, nunc vix dimidiatum numerum explet.

Quæ autem re, & nomine è communione descinerunt adductis aliundè familijs in insigniora creuerunt oppida; quorum & si non amplũ, notũ tamen Paternũ ad radices rupis Ceruaræ in capite lacus ad meridiem III. M.P. ab Alba est. Quod Hildebrãdus Dux Spoleti cum agro quingentorum simul modiorum, & multas familias, cum piscatione ad lacum Fucinũ vsque ad Piscinam anno MCCLXXIV. Diuo obtulit Benedicto; vt Leo in Chron. lib. 1. cap. XIV. & Ludouicus Pius anno MCCCLXVI. Monasterio Sancti Angeli in Barregio inter alia Ecclesiã Sancti Georgei in Paterno, ab Antecessoribus collatam suo diplomate confirmauit. Quæ postmodùm Theobaldus Abbas concessit cuidam Ricconi pro annali censu solidorum LX. & piscibus octingentis, & multò antè Monasterio Sanctæ Mariæ de Luco, quidam Apicus de Paterno hereditatem suam testamento

lib. 2. cap. 56.

dedit,

Digitized by Google

dedit, vt in eodem chronico lib. 2. cap. 7. antiquum fortilitium ad excubias Regionis ex lapidibus quadratis à Romanis olim erectum supra Oppidum CC. P. conseruatur; non aliud quippè in eo præter hoc memorabile; centum ferè in eo numerabãtur familiæ, nunc vix decem, & ita depauperatum, vt nec Fisco satisfacere possit. Ager eius fœcundus, lætusque ad omnia genera frugum, pomorumque, & præter cõmunia Regionis, oliuarum baccis vltrà Incolarum necessitatem abundans; in hoc vno parùm felix, quòd ex paludibus, quæ circà lacum sunt haud salubrem aerem in æstate haurit; vndè flante eo tempore Austro infirmantur: est illi Parochialis Ecclesia Sancto Sebastiano Martyri dicata, cui perpetuo annexa est Sancti Laurentij ad cunas, & in monte Sancti Honuphrij Eremus deuotione fidelium, amœnitate situs, & aquarum suauitate frequentata; in plano Sancti Saluatoris olim Farfensium Monachorum Cœnobium, nunc simplex, & rurale beneficium; antiqua autem Parochialis inter vtramque manet in descensu colis Sanctæ Mariæ de Paradiso, dicti. lib. 2. cap. VII.

Ferri ad opus igne flectendi officinas, fabrorum Collegium Albensiũ ad occasum versus II. M. P. locarunt; ex quo Oppidum Malleanum dictum, vbi parùm in plana terra intumescit exortum, quod in stemmate hodierno die monstrant; nam duos feminudos fabros in incude malleis ignitum ferrũ molliẽtes in parma sigilli, quo publica signantur monumenta, exprimunt; cuius operi forsitan præerat C. Herrẽnius Maximus ex excussi ferri instrumẽto, quod in lapide ipsius sepulchrali, qui in Refectorium Cõuentus Fratum Prædicatorum visitur, qui sic se habet.

D. M. S
C. HERRENNIO
Q. F
MAXIMO
SVTORIA
AYTTA. CONIVGI
CVM. QVO
VIXIT
ANNOS. XXV
B. M. P.

Sin potius illius originis causam ab alio euentu non reperamus; cum enim qui ex Caree, seù Carchio abierant, Montana despicientes Vicos elegerunt, & in Valle propè in segregatis Villis habitare cœperunt, quarum vix hodiè nomina in illarum ruinis conseruantur. fuerunt Villa Sancti Blasij vltrà flumen ad prospectum Marani Oppidi in calce oppositi, in quo Ecclesia, & aliquæ domus derelictæ extant,

Digitized by Google

tant; altera ad pontem, in quo aliqua vestigia, & diruta Ecclesia; & cū ad Malleanū tenditur iter, Villa Sancti Angeli; & descendendo M. P. Villa Sanctæ Mariæ Magdalenæ, quæ post Monialium discessum, fratribus ordinum Prædicatorum cessit; & parùm infrà, Villa Terræmori ast Pistrinum; & post istas villa, Sancti Martini; Sancti Barnabæ, & Villa maior iuxtà Ecclesiam Sanctæ Mariæ de Valle in pertinentijs Roscioli, & aliæ quamplurimæ, quæ post Caroli cum Corradino pugnā, in Malleanum Roscolum, & Sanctæ Anatoliæ Oppida transierunt; siquidem cum hostium insequeretur progressus in colle in quo modo Oppidum situm est, castra posuisse profitetur in Epistola ad Clementem IV. De pratis Ouindoli, secus lacum Fucinū, & Villa Aniceni, aciebus instructis, demùm quendam Collem propè Albam, qui per duo millia distabat ab hostibus, ex quo campus Palentinus se explicat iter meum prosequendo, pertransi.

In qua nec de Carne, nec de Malleano mentio habetur sed tantumodo de monte Carchij, vndè, & in scripturis publicis postmodū confectis Malleanum de Carchio enunciatur; vt in bulla collationis Sāctæ Mariæ in Valle Raynaldo Cardinali Vrsino anno MCCCLIII. sic Iudex se subscribit. Nos Petrus Iacobus de Malleano de Cartio annalis Iudex ipsius Castri Cartij.

Illius structura moderno lapide ornata, altero penè seculo in esse deductum signat; muro in vniuersum cingitur, & frequens habitantium incolatus, illud in domos conuertit, vltrà tamen biscentum focularia explet, sunt omnia intus bene disposita, & in pede plateæ Parochialis Ecclesia Sanctæ Luciæ Virgini, & Martyri dicata, collegio sex Canonicorum, & Abbatiali decore spectabilis; extrà mœnia fratrum Prædicatorum nobile Cœnobium, prouentibus Monasterij Sanctæ Mariæ Magdalenæ ditatum; & inter Roscolum, oppidumque prædictum aliud nobilis structuræ fratrum *Minorū* de obseruantia insurgit, ex deuotione hominum Malleani in honorem Immaculatæ Virginis, & Sancti Martini Episcopi erectum, vbi tumulatur Pascatius Nobilis Medicus, qui versibus, multos Sacræ Scripturæ libros reddidit, vt in illius sepulchrali elogio habetur.

Qui cecini Stellam, Genesim, Rut, Iudit, & Æster,
Pascatius modico claudor in hoc tumulo.

Est & alia Parochialis extrà mœnia Sanctæ Mariæ de Malleano, illius Rector Abbatiali titulo gaudet, & sub se aliquos Cappellanos retinet; non est tamen limitibus Parochia distincta, sed permixtim Parochiani cohabitant; Sacramenta tamen à proprio Parocho in Ecclesia Sanctæ Luciæ recipiunt, cuius illa filialis est.

Ha-

Digitized by Google

Habuit autem Roſciolum (vt modo diximus) incrementum, à Malleano II. M. P. ad Aquilonem diſtans; ſed vetuſtiora principia ſquidem illud Berardus Comes Berardi Comitis Marſorum filius circà annum MLXXXV. vna cum Monaſterio Sanctæ Mariæ in Valle Porchanenti Caſſinenſi Monaſterio dono tradidit, quod modò Roſciolum appellant, paruum eo tempore, ſed adiectione Villarum quæ circa erant, & incremento Carce (à quo per mille paſſus diſtat) & vnione præcipuè Villæ Sancti Barnabę auctum, quę ad præfatum Monaſterium ſita erat. à qua in humanis, diuiniſque honores, & incrementa cępit. Nam homines illi ſacram ſupellectilem, cāpanas, vaſaque ſacra, vnà cum Collegio octo Canonicorum, & dignitatem Præpoſiturę ſecum tulerunt, homagium autem Abbati farfenſi, quem ſolùm in ſpiritualibus recognoſcit, ſoluit; & ſi intrà limites Marſorum Diœceſis Caſtellum, Eccleſiaque ſint, illiuſque Epiſcopo vltrà ab hinc XX annis decimas procurationeſque preſtabat, & Innocentius VI. cum Prępoſituram Rainaldo Cardinali Vrſino contuliſſet, ad Marſorūm Epiſcopum pertinere denunciat. Certè quidem Bucca de Teba (quam partes Teui Carolus in præfata epiſtola dicit) quę terminus Marſorum Diœceſis à Paſchali 2. firmatus eſt ſupra Roſciolum, & infrà Sanctę Anatolię Oppidum, hodieque la bocca di Teua dicunt attamen liberè iura, quaſi Epiſcopalia, Farfenſis Abbas ibidem exercet, nulliusque Diœceſis aſcribitur; Eſt tamen hodie habitatoribus penè deſertum, illiuſque ſolum eadem fertelitate, cum Malleanenſi gaudet; præter quam latioribus finibus extenditur, & pomorum abundantia redolet, mœnibus cingitur, cum perexcelſa Turri antemurali, & propugnaculis munita; quæ cum in Gallorum incurſionibus ſuo munimine regionem defendiſſet, à Neapolitanis Regibus XXIV. ducatorum ſtipendium quotannis promeruit, & ad hāc noſtram ætatem à Regio Theſaurario illi perſoluuntur; Monaſterium illud Sanctæ Mariæ II. M. P. in eſtremo peranguſtæ Vallis penè ſolo ceſſit; Templum autem magnificum, & peramplum perpolitis lapidibus contextum, tribus fornicibus, quadratis columnis ſuffultis, ab iniuria temporis illæſum permanet, illiuſque maior ara quatuor columnis ſepulchrum miræ artis, varijſque figuris excauatum ſubſtentatur; Presbyterium Eccleſiæ tabulis ſacris imaginibus penniculo ad viuum expreſſis ornatur. In vniuerſo Eccleſia ipſa inculta, quippe ſolatio hominū deſtituta, & à Monachis derelicta & à ſecularibus Clericis parum frequentata. Inſignia Marſorum Comitum in exteriori apſidis parte excauata conſeruat. In atrio anteoſtium in quadrata columna Prioris Monaſterij nomen, qui illud cōfecit recenſet.

Roſciolum

HVIVS.

Digitized by Google

HVIVS. ECCLESIÆ. PRIOR. EST. VERVS. ATQ.
LARGITOR. IPSE. QVIES. PROBVS. HOMO
SIBI. AVE. ATQVE. HONOR. BERNARDVS
B. NOMINE.

In alia ex aduerso Columna fabri nomen versibus leoninis extollitur.

Hoc Opus est clari manibus factum Nicolai,
Cui laus viuenti, cui sit requies morienti;
Viuus honoretur, moriens super astra locetur;
Vos quoque præsentes, & factum tale videntes
Iugiter oretis, quòd regnet in arce quietis.

Et in operculo sepulturæ dextrorsum, in introitu Ecclesiæ antiquum monumentum inscriptum aspicitur.

L V P I C I N O
F E L I C I A
C O N I V G I
B E N E M E R E N T I
P O S V I T
C V M. Q V A. V I X I T
ANN. XVIII

Sancta Anatolia.

Eodem itinere M. P. est Sanctæ Anatoliæ Castrum in ditione Reatina situm, Sanctæ Virginis auspicijs, quæ martyrio pro Christi fide in Ciuitate Thora, parùm ab hinc longè, felicitèr coronari meruit; siue in persecutione aliquid ibidem passa posteris proprij nominis passione illustratum locum reliquerit, siue alia occasione inditum ignoratur.

Turanum.

Indè Turanum M. P. à Sanctæ Anatoliç Oppido, quod à flumine nomen sumpsisse Cluuerius suspicatur, cum i dpropè fluat, nomenq; ei Toranus sit; post Corradini Exercitus profligationem exortum ex vicis, quos Militaris furor vastauit coadunatum, quorum Incolç diruptis domibus, hausti substantijs, vt ne in posterum similia paterentur, eo deuenerunt consilio, vt simul coalentes munitam statione stabilirent; sicque locum quem Sabidius Taurus Ioui sacrauerat declinarunt, & fastis Sabini auspicijs de suo cognomine nomen loci dederunt, & ad hæc nostra tempora basis, qua simulacrum Ionis sistebatur his literis notata inspicitur.

IOVI

Digitized by Google

IOVI. MAXIMO
SABIDIVS. TAVRVS

Cuius etiam memoriam, cum dignitatum titulis in lapide, quem mox relaturi sumus, ostendemus. *Corbariū.*

Post S. Anatoliæ, & Turani, Corbarium noui nominis oppidum apparet, Petri Ranalutij Ordinis Minorum alumni facinore notum; vetus est in eo eiusdem Religionis Cœnobium, in quo vnum ex caputijs Seraphici Patris veneratione colitur; sed redditibus denudatum, Pontificiæ constitutionis Innocentij X. cum cæteris depauperatis Conuentibus ordinationi subactum; Clero seculari est additum, & Abbatis moderationi paret. Qui illius dominio fruebantur Comitali corona fulgebant; modò ad Ducalem dignitatem euectum Excellentissimi M. Antonij Columnæ, Magni Comestabilis, qui primus coronari meruit, fælici imperio paret; ad tuendos in fide Populares Roccam, cum propugnaculis munitam, primi Comites construxerant, quæ tempore fatiscens reorum custodiæ deputatur; per cuius agrum via, quæ ab Vrbe per Equos ad Vestinos ducebat, signabatur, cuius passim vestigia apparēt, iuxta quam veterem Sabidij inscriptionem, quę modò ante ianuā Oppidi conseruatur, inuenimus.

SABIDIVS. C. F. PA. P. PRIM. PIL
SV. ET. LEG. X. ET LEG. VII. TAVT
IN. X. PRIMVM. PIL. DVCERET. EODEM
TEMPORE. PRINCEPS. ESSET. LEG. VI
PRÆ. B. GV. CÆSAR. DIVVS. AVG. ET
TI. CÆSARIS. AVG. DEM. SVA
A. DONAVIT
CORNELIA. AVG. N. P. PVPILLA. V
S. R. CRISPIN. NEPTIS

Iam ad Equorū ferocē gentem deuenimus, quæ insurgentis Romanæ Reipub. vires continuis attriuit bellis; & toties victa, victorem nouo parato bello spreuit; donec parere cum alijs Italiæ Populis docuit; inter Syluarum densitatem, & Montium anfractus, ex primęuo Auorum instituto vicatim habitant; nec Illustre aliquod Oppidum, aut Ciuitatem habent, inter excisas veteris Oppidi ruinas duo veterum monumēta expiscati sumus, quæ in gratiam antiquitatibus studentium hic apponimus.

Digitized by Google

In Ecclesia Sancti Elpidij

C. VETTENVS C. L. APHRODISIVS
C. VETTENVS C. L. TERTIVS.
C. VETTENVS C. L. SEXTVS
VETTENA C. L. HILARA
VETTENA C. L. MAXIMA

Et in ponte parui riuuli ad Pagum Torrè di Taglia

T. CAIO T. F. POL.
CRISPINO.
DRVSI CÆSARIS BENEFIC.
MILITAVIT COH. VI. PR.
AN. XVIII. V. AN. LXX.
HER. POSVER.
AL. Q.
IN PR. X. IN A. P. XII.

Cum iam ab Alba discessimus ex dissipatis Carcis ciuibus oppida numerantes ad Equos vsque peruenimus; nunc, quæ ex illius ruinis excreuerint annotemus.

Scurcula. Ad occasum versus III. M. P. in pede Montis partim, & in plano Scurcula oppidum insurrexit, in quo loco excubiæ ad Regionis custodiam extructæ apparent; vnde attrito vocabulo excubiæ Scurcula dictum; vel illud à vetustiori commutatum; cum illuc Cuculum à Strabone lib. V. ad tractum viæ Valeriæ positum, situm erat. Albensium postea congregatione auctum, cum incremento nouum à suo non dissimile nomen sumpserit; vel ab vtriusque confusione, cum excubiæ ab oppido notarentur, placuit Scurcula tantum pro Cuculi excubias dici; vtrumque Etymon rationibus accomodatum non displicet; cum in cacumine Mõtis, quem à S. Nicolao nunc appellant, arcis excubiarum vestigia sistunt, & Oppidũ à Strabone relatum, istud potius, quam quod nunc Cuculum XIIX. M. P. ab hinc distans fuisse, & tractus Valeriæ, ad quem sedet, & antiquitatis aliqua monumenta suadeant, quæ & oculatissimum Cluuerium in hanc sententiam firmarunt.

Cuculum oppidum propè viam Valeriam, quã à Tibure ad Corfinium vsque protensam, ait idem Strabo, id nunc esse volunt quod inter Carseolum, & Albam finistrorsum in planitie ad montium radices, vulgò dicitur Scurcula, Scucula, Scutula; nec situs, nec nominis ratio abhorret, & antiquæ etiam hic inscriptiones repertæ.

Inter quas L. Marculeij Cænotaphium in lapide desculptum & à L. Mar-

Digitized by Google

à L. Marculeio Fausto filio Patri memoriæ sacratum, nostra industria seruatum posteritati reddemus.

D. M. S
L. MARCVLEIO. SATVRNINO
VETERANO. AVGVSTICO. VII
PRI. III. VIRO. I. D. QVESTORI. REI
PVBLICÆ. CVRATO. PECVNIÆ. ET. ALIMEN
CVRATORI. ANNONÆ. PLEBIS. CVRATORI
OMNIVM. PVBLICORVM. CVRATORI. APVD
T. IOVEM. STATOREMQ. COLEGI. FABRORVM
TIGNIARIORVM. L. M. ARCVLEIVS. FAVSTVS
IVNIOR. III. VIR. IVRE. DIC
CVRATORI. ANNONÆ. PATRI
OPTIMO. ET. SIBI. FECIT

Alter vltra tractum Valeriæ inter Montes Pelignorum, de quo alibi, noster autē ſua vetuſta principia ab illo, refert quod Strabo repetens ex ſparſim vicis, qui ruente Alba exorti erant, in vnū coaleſcētes Oppidi formam ampliauerunt; ſeruant autem adhuc incolæ in publico ęſtimo nomen vici, à quo fluxerunt, ſeiunctum à veteri; nouum additum recinctum mœnium eſt, totum in Monte, in cuius ſummitate Arcem quadrilaterem cum orbiculatis turribus in angulis Proceres Vrſinorum extollerunt, quæ pace Prouinciæ reddita, cuſtodiæ reorum deſtinata; reliquum ædificijs ornatius; ſed muris derelictum, quam adiectionem non antea, quàm poſt conflictum Caroli, cum Corradino; nā ab vtroque exercitu vaſtationem paſſi vici, qui circum erant, & ne diſpendium in apertis locis aliquando ſuſtinere cogerentur, illuc confluxerunt, quò ſuas ſubſtantias, & vitas tuerentur. Adiacent in conſpectu Palentini campi, vbi conflictantium Regū copiæ inſederunt, & non longè conſūmatum extitit bellum; cuius facti ſeriem, licèt à claris ſcriptoribus recitatum, ad illuſtranda tamen ipſa loca, nos hic repetemus.

Vt Manfredi Federici II. naturalis filij doloſam tyrannidem, qua Regnum Neapolitanum, viuo adhuc Corradino eius Nepote, & legitimo ſucceſſore, qui infans, in hæreditario Hungariæ Regno, vbi natus fuerat, educabatur, poſt diutina bella, Vrbanus 4. vindicaret. Carolum Andegauenſium Comitem S. Ludouici Gallorum Regis fratrem, ad iurium Eccleſiæ defenſionem, & habenas Regni capeſſēdas inuitauit, qui magnanimus Princeps, & propria virtute, & Regis fratris viribus annixus pari animi ardore, oblata à Pontifice beneficia acceptare aggreditur; & dum res in deliberatione verſatur, diem ſuum Vrbanus clauſit extremum, cui Clemens pariter 4.

Digitized by Google

cum succeſſiſſet, illa eadem, quæ anteceſſor inceperat perficere conatur; in te inueſtituræ legibus, & conceſſionis pactis ſtabilitis, & ſolemni iuramento vallatis in Patriarchio Vaticano diadema vtriuſque Siciliæ, & Hieruſalem Regni, cum Beatrice Caroli vxore, coronari per manus S. R. E. Cardinalium mandauit; quo facto in Tyrannum Carolus copias accelerauit, quo vnico conflictu deuicto, cæſoque apud Beneuentum, ſine controuerſia totius Regni poſſeſſionem nanciſcitur. Exorta deinde inter Regem, & Henricum Caſtellæ Regis filium, ſibique propinquum (quem ex Maurorum regione venientem benignè exceperat, & Vrbis Senatorem deputare curauerat) animorum diſſentione; Senator aliquos Regni Proceres, qui non benè cum Rege ſenſerant ad perduellionem accelerans Conradinum Hungariæ Regem iam adultum, vt Aui, Patriſque Regni recuperationi intenderet, ſe illi omni ope adiuturum ſpondens ſollicitauit; cui ſponſioni iuuenilis animus arridens, ſine mora, valido comparato exercitu, per Theutonicã in Italiam deſcendens, ex Etruria Romam, vbi Henricus triumphantis more excepit, peruenit. Spretis Clementis monitis, & præceptis, quibus ne iura Eccleſiæ perturbaret, terruerat; aliquandiù ibi commoratus, direptis Eccleſiæ Theſauris, alijſque indignè patratis, aucto exercitu Senatorijs copijs à Senatu, alijſque Romanis comitatus per partes Tiburtinas ad Marſorum regionem iter direxit, & Carſeolũ peruenies cum imperuia, & anguſta ſatis eſſet via, quę Talleacotiũ cõducit; licèt antea Manfredus tractum vię Valeriæ deſerens, nouam per aſpera Montium iuga aperuiſſet; cum Anfractus illius ita ſint arcti, vt vix duos in aliquo ipſorum incidentes, ſimul capere poſſent; ſiniſtrorſum, quò facilius per Sulmonem Saracenis, qui in Apulia erant, ſe coniungeret, iter accelerauit; & per Vppę partes ad Tecli copias direxit. Eſt Vppa vetus Oppidum, iam diù diſſipatum, in altitudine montium poſitum, inter condenſa ſyluarum vbi læta modò fœcundantur prata in Valle ipſa, quæ Luppa hodie dicitur, de quo in Chronico Caſſinenſi habetur mentio: Sanctæ Mariæ in Vppa in Territorio Carſeolano, quem digreſſum in Epiſtola ad Pontificem Carolus ſignat his verbis. Quærentes foramina, per quæ poſſent latenter ingredi, ſeque coniungere Saracenis, ego ipſe de paſſu in paſſum per tres dies totidemq; noctes ſequens, & perſequens, tandem percepto quod dicti hoſtes per Tecli partes ingreſſi, ſperabant per rura Marſicana deſcendere, & peruenire Sulmonem, quòdque inter Scureulæ, & Carchij Montes in quadam planitie ſua infelicia caſtra defixerant, die Mercurij, in octaua videlicet aſſumptionis Beatæ Virginis, de cuius potiſſimo ſperabam auxilio, de pratis Ouimeli ſecus lacum Fucini, & Villa Aneceni aciebus conſtructis (diuina me gratia comitante) procedens.

Sunt

Digitized by Google

Sunt partes Tecli, colles valleſque, qui poſt Turanum, & Sanctam Anatoliam, antequàm Roſeolũ perueniatur, ſe extendunt; & qui ad illas aditus bocca de Teue hodie nomen retinet; ad quos per Talſeacotium recto itinere perueniri non poteſt; vnde errore lapſi Colennucius, & Cirillus illac pertranſiſſe aſſeuerant, quibus præfata Regis Epiſtola contradicit. Ouimeli prati ſunt, qui modo li prati d'Ouito, & Villa Anecenà, quæ in permedullio vallis non longè a Piſtrino Terremore.

Magna rerum mole Carolus interim premebatur, & ore maritimæ defenſione, & exercitu, cuius non parua pars in Aretij pugna conciderat; & ipſe eo tempore Nuceriæ in componendis Saracenis, aliiſque prædatoribus detentus; Statim atque hoſtium irruptionem accepit, obſidionem ſoluens eorum incurſionem celeri curſu præuenit, & dum quid ageret in deliberatione fluctuaret. Erardus Valerianus experimentatiſſimus Gallus Miles cũ alijs quamplurimis ex Hieroſolimitana peregrinatione, quam vouerant redeuntes Neapoli Romam profecturi occurrerunt; quẽ cũ ad ſe accerſiri procuraſſet; plurimùm, vt eo in bello, quod periculoſius videbatur, operam ſuam, quam cælitus miſſam ſuſpicabatur, præſtaret, exorauit; is tandem precibus, & auctoritate regia, aut volẽs, fletus votis arriſit, & ſecum ad omnia animum circumferens, quo hoſtem ſuperare poſſet; cũ haud facilem victoriam à numeroſiore hoſte reportare deſperaret animi pẽdebat: vndè aſtu magis, quàm viribus dimicandum expedire exiſtimans, in eo reſedit; ne totam belli fortunam in vno conflictu reponeret; melius in tres turmas copias diuidere iudicauit, vnaque hoſtium vires ludere; quæ ſi cederet, & Teutonicus Miles, vt prædæ incumberet, per caſtra extemplò reliqui vagabundos aggrederentur, & incautos ſuperarent; quæ vt ad vota ſuccederent, Rex cum parte exercitus in Valle Angitiæ ſylvæ clancalum ſucceſſit; Valerianus ipſe, non longè cum ſuis inſidiatus, eo Regio regalibus inſignibus ornato, vt cominùs cum Conradino conſereret commiſit, quò facilius ex ornatu cum Rege contendere præſumeret, deciperetur. Poſuerat Carolus caſtra in paruo colle 2. M.P. ab Alba, quẽ vbi nunc Malleanũ eſt, eſſe ſuſpicatur. At Conradinus propè Villam Pontium C. P. à Scurcula, eo in loco vbi nunc Eccleſia Sanctæ Mariæ ad pontes in Romanæ viæ tractu, in qua Templarij equites munitam domum, & latifundia, quæ primatis ſub annuo cenſu ceſſerant, habebant. Cingebantur fluuio, qui ponte traijcitur caſtra, pons ipſe à Gallis cuſtodiebatur; & quo Senator potiri conabatur, qui ex aduerſo fluuio exercitum collocauerat; Mareſchalcus regia clamyde amictus, vt aggreſſus arceret occurrit; inde dato ſigno, vterque exercitus ad arma cucurrit; initur acriter pugna, & vario euentu, ad trium horarum

rum ſpatium dilatata, vlteriuſque protracta foret, ni Maraſchalci mors militares progreſſus repreſſiſſet, qui gladio confoſſus, cum cecidiſſet, ex regio ornatu Rex creditus eſt; cuius caſu rumor in caſtris excitatus Regem cecidiſſe, & ea credulitate Germanus miles audacior factus; Francus autem ſegnior ad arma, vnde paulatim cedere, & exinde præcipiti fugæ ſe dedit: quos Henricus, ea occaſione elatus inſequens acriùs premebat, & ſic diffuſi, fugatique Galli caſtra hoſtibus ceſſerunt, & Theutonicus ad auram inſurgentis, & creditæ victoriæ, abiecta omni militari diſciplina prædæ ſpe allectus, ad diripienda caſtra, & ſpolia hoſtium colligenda totum ſe dedit. Ad hæc Erardus (data teſſera) Carolum ex abdito aduocat, qui occurrens, ſtatim impetu in palantes Conradini copias facto, facilè illas diſrupit. Erarduſque ipſe in Henricum irruens, non difficili pugna vicit, & ambo victores non multo labore exercitum omnem profligarunt; quod cum Cõradinus, Duxq; Auſtriæ perſpicerent, deſperatiſque rebus fuga ſibi conſidere deliberant, & mentitis veſtibus, per inuia montium inga gradientes pedibus dies, ad Aſturiam Oppidum in litore Romanę ditionis peruenerunt, & vt Senas peterent nauigio iter accelerant; occaſione anuli, quem Nauclero vt pro nauli ſolutione, & victualium emptione venderet, tradiderat, cogniti; in Ioannis Franci pan; illius loci Domini poteſtatem deuenerunt, ad Carolum perducti, qui (conuocatis Regni magnatibus) in illos capitalem ſententiam, eorum conſilio tulit; & reuoluto à captiuitate anno, ambo Neapoli in platea Mercati capite minuti sũt, & cum Senator ipſi, qui huius facinoris auctor fuerat, & poſt cladẽ, Reate ſe receperat, ad eundem Carolum captiuus adductus fuiſſet, perpetui carceris emendatione damnauit. Hæc fuſius ab illius temporis ſcriptoribus narrantur, & quæ Odoriſius Rinaldus, qui ſummo labore opus ab Eminentiſſimo Baronio morte dimiſſum, Eccleſiaſticorum annalium paginibus notauit anno MCCLIIX.

Vt beneficij autem tàm inſignis victoriæ donum Carolus Deo Optimo Maximo referret, ad alteram fluminis ripam parùm à Põte diſtantẽ (vbi inimicorum exercitum vicerat) ad Deiparæ glorioſæ Virginis honorem magnificum templum, quod (ex proſpero rerum euentu) de Victoria appellari præcepit, iuxta quod cœnobium ex rudetis, lapidibuſque, quos ex Albæ dirutæ ruinis aſportari mandauit, ſumptuosè ædificauit, & Ciſtercienſium familiæ patribus, cum opulenti dote ſeptem millium aureorum reddituum donauit, inter quæ medietate ipſius Scurculæ, Licio, & Gioia, nõnulliſq; alijs oppidis, & regijs etiam vectigalibus ditauit; ideòq; medietas Scurculę ſolùm tributa fuit, quia aliam medietatem Guinus de ponte poſſidebat.

Quod ſiuè terræmotibus quaſſatum, ſiuè (vt fertur) dolo quorun-

Digitized by Google

rundam Monachorum à Vicouaro, in odium Columnenſium Principum (in quorum dominio loca ipſa deuenerant) fraudulẽti machinatione dirutum, ſolo nunc adæquatum; at ex veſtigijs, quæ apparent, quantum fuerit oſtenditur; & in eius caſu, emolumenta, redditusq; ipſi in partẽ perierunt; vix nunc, ex 7. millibus mille reddit; illiuſque Eccleſiæ ſolum in opus figuli redactum, ex laterum coctione Domino loci emolumenta facit. ante quam rueret, ex Summi Pontificis ordinatione comendatitio iure, ſeculari Abbati parere incęperat, in cuius plena adminiſtratione, poſt Monachorum diſceſſum tranſiuit. Virginis Iconium, quod in illa priori Eccleſia ſplẽdebat, vt decentius veneraretur in parua cappella propè Arcem Scurculæ Abbates ipſi transferri curauerunt; quod, & Matthæus Collis Marſorum Epiſcopus, qui ex Pij V. Sanctiſſimi Pontificis cõceſſione illam obtinuerat, in formam Eccleſiæ redegit, & ſuo ære ornauit, & vt promptiores in Virginis obſequijs fideles redderet, Sanctiſſimi Roſarij myſteria ibidem recitari præcepit, inſtituitque ſodalitatem.

Huius Cœnobij, alteriuſque Eccleſiæ, quam diximus S. Mariæ ad Pontes de iuribus Equitum templariorum dignitatis ſplendor in parma ſigilli huius Terræ iugiter conſeruatur, cum itaque vtraque Eccleſia Epiſcopali quaſi iurisdictione frueretur, duo pontificia bacula, ſupra quinque pontes, cum quinque aureis lilijs, vt conditoris memoriam pariter retineret, inſignia ſignat.

Non decore tantùm iſto, ſed & illo, maiore potitur. Nam Colle giatæ illius ſumptuoſum templum, quod Sanctiſſimæ, & indiuiduæ Triadi hoc noſtro æuo. & ſtructura, & ornatu Illuſtre magnificentiſſimè erexit, ex lapidibus exinde translatis compactum cernitur, vna ſolùm fornice continetur, cappellis hinc inde additis, non dum ornatis, præter arã maiorẽ ex vario porphidico lapide; Ad quod per ſcalarum gradus hinc inde accommodatam ad aream ante ianuã roſtris, & angularibus pedalibus columnis circumſepta aſcendi tur; non paruo ære ex ordinatione teſtamentaria Doctoris Petri de Bonis temporibus in polito lapide inciſis; eſt vna ex inſignioribus Diœceſis collegiatis, cui Abbas, qui decẽ Canonicis præeſt, inſidet, diues ædificio, ſed inops redditibus Extra mœnia, fratrum Conuentus tres, vnus nuper ſuppreſſus Carmelitarum Ordinis ſub inuocatione S. Egidij; alter Minorum tertij Ordinis S. Antonio de Padua dicatus, opulentibus redditibus diues, ex inſignioribus Prouinciæ, Tertius Capuccinorum vltra milliare ad occaſum verſus, præter hæc nil memoriæ dignum.

Oppidum autem ædificijs ornatum, biſcentum familias explet, ager vero parum felix, nec iucundam ſegetem, nec grata, ſed aſpera promit vina. Scientiarum profeſſores ex primarijs habuit, ex quibus

non

Digitized by Google

non parùm ornatum his nostris diebus Antonius Roccus Philosophus suo tẽpore haud facile Princeps attulit, qui plura Galilei dogmata impugnauit, aliaque suo digna ingenio edidit Venetijs, vbi plures annos Aristotelicam doctrinam explanauit, Lyceumq; publicum in ea Ciuitate erexit.

In Campis ipsis Palentinis ad meridiem in paruo colle, qui ex radicibus Reofalci insurgit Curcumelum modernum oppidum iacet, post factum Conradini ex gentibus, quæ vicatim in planum habitabant belli incommodis adacti, in securiori statione coalentes extructum, & quod Paulus Marsus in 4. fastorum à Coriculo lyciæ Oppido à Marsya nomen datum cum ædificaretur more suo hariolatur, haud multum ob sui paruitatem notum, sed non inglorium, ni quem ex familijs, hominibusque Illustribus inde genitis splendorem hanserit, notiori loco scribentium inaccurata inuestigatio tribuisset. Etenim Ioannem de Pontibus, qui ob singularem literarum sacrarum, & Philosophiæ scientiam, & in rebus agendis solertiam hoc loco oriundus purpura decorari meruit, Blondus, cęterique Scriptores Talleacotij Ciuem ex Comitibus eiusdem loci ortum faciant; cum paterna domus insignijs familiæ ornata ad hæc tempora in successoribus conseruetur. Sunt, & super discurrentem fluuium tres pontes, & in altera parmæ parte tres lineæ trãsuersæ, quas duæ parallelæ intersecãt, inter quas rosa exprimitur purpurea; hęc in postibus ostiorũ cubiculorum cum nominibus ipsius Cardinalis, & Episcopi nepotis stylo ferreo excauata permanent. Fuit is Alexandri filius, & alterius Ioannis pronepos, vir suo ęuo inter nostrates ob egregias animi dotes non spernendæ auctoritatis, cui controuersias exemptionis à solutione munerum fiscalium, quam Carolus huius nominis II aliquibus nobilibus de Pireto indulserat, Vniuersitas ipsa, & nobiles terminandas ascripserint, quas arbitrali sentẽtia diremit anno Mcccxiii. & nepotem per centum triginta ferè annos præcessit, qui suam in Vrbe in omnibus accomodatam peritiam sub Martino V. Pontifice irradiare fecit: quam cum Eugenius 4. illius successor satis cognitam haberet, Tarentino Episcopatu donauit; nec immeritò hunc illi honorem Pontifex contulit, cum ad altiora per continuatos labores destinasset: in arduissimis enim Ecclesiæ negotijs enodandis in erumnosis illius temporis angustijs otio vitam transigere non permisit; cum ob exortum in Catholica Ecclesia schisma, tota Christiana Respublica tripartita videbatur: alij Amadeo, qui Felix IV. dicebatur alij Eugenio, alijque neutri, vnde neutrales dicebantur parebant; quorum præcipui erant Germani, ad quos, vt ad suam obedientiam reuocaret Tarentinum Nuntium, vt doctrinis, & dexteritate conuinceret destinauit; & dum in opere insudaret in Concilio Florentino S. R. E. Cardinalem titulo Sanctorum Nerei, & Achillei denun-

Digitized by Google

denunciauit anno MCCCXXXVII. cui, & postea Magni Pœnitentiarij clauem dedit, & insulas Prænestinensis Episcopatus tribuit, anno MCCCCXLIII. Romã deinde reuersus, cum Regnum Neapolitanum bellorum quateretur scissuris, in contentione Alphonsi Aragonensis, & Renati Andegauensium Comitis, & vterque fautorum auxilijs suffultus, aspero bello, cæde, & sanguine vniuersa deuastarent, illùc legatum Tarentinum misit, vt pacem inter contendentes componeret; quò cum accessisset, & res Renati paulò post in deterius labere ita cœperint, vt sua spe frustratus, inde discedendo pacificam Regni possessionem Alphonso relinqueret; legatus Regi acceptus, & ab eo benignissimè tractatus ad Pontificem reuertitur, & quinque ferè ab hinc annis, rebus tam benè gestis, iam Sacri Collegij decanus sub Nicolao V. Romæ moritur, & magnum sui nominis testimonium apud omnes relinquens, in Ecclesia Sancti Augustini tumulatur; cuius ordinis fratrum viuens protector fuerat, in cuius tumulo hæc carmina notantur.

Felices animas inter micat iste Iohannes
Qui Taleacotij gloria Gentis erat.
Quique Tarentinus Pastor, qui Cardinis Heros
Prænestinus erat, Flentibus astra dabant.
OBIIT. MCDLIX. XX. IANVARII.

Non ex Comitibus Talleacotij, vt Alphonsus Ciacconius, & alij æstimarunt; neque Neapoli oriundus, vt Vghellio placet; sed nobilis inter Marsorum Auorum memorias, & vltra priuata, & publica documenta in Catalago Baronum, quibus obsides Galliæ Cisalpinæ iussu Federici II. Imperatoris, anno MCCXXXIX. in custodiam dati fuerunt in numero Baronum huius regionis filij Bartholomei de Pontibus numerantur; vt in regiſtro per D. Carolum Burellum citatum. Habuit ex fratre Nepotem alterum Ioannem, & Ioannem Baptistam perpetuum Abbatem cõmendatarium Sanctæ Mariæ de Victoria anno MCDLXXXVI. & post annos XI ad Episcopatum Bituntinum euectum; qui Ioannes filiam, nomine Butianã genuit, quam cum vniuerso auorum patrimonio, sublatis iam masculis, Sancto Butij Ioannis de Verulis eiusdem oppidi, non nouo incolæ, nec ignotæ nobilitatis viro, in matrimonium collocauit, qui cum facundæ eloquentiæ munere fungeretur, & esset Virgilio Vrsino tunc temporis Talleacotij Albique Comiti carus, ad Rempub. Florentinam pro suis peragendis negotijs Orator dirigitur anno MCDXCIV.

Vetulorum porrò Progenies, & Toparchiarum possessione, aliarumque rerum insignis fuit, eten im Gentilis Vetulus, qui & Comes

Digitized by Google

dicebatur anno MCXXIV. Monasterium S. Mauri in Montefano inter Vallem Petream Stephano Presbytero Cassinens. familiæ alũno tradidit; quod, & Gentilis eiusdem Gentilis filius, postmodum ex beneplacito eiusdem Stephani anno MCL. Dodoni Reatino Episcopo dedit, cuius donationis tenor in Vghellio in serie Episcoporum habetur, & talis est.

Anno MCL. XI. Iunij, Inditionis XIII. Gentilis Vetulus, qui sũ habitator in Comitatu Reatino, pro redemptione animæ meæ, & cũ voluntate mea, & consensiente Stephano seruo Dei, & Luciana cõiuge mea, Gétile, & Bartholomęo, & Iordano meis filijs, & Agnete Abbatissa, & Sapientia Monacha meis filiabus. Tibi Dodoni Reatino Episcopo & successoribus Monasterium S. Mauri, quod est situm in Montefano, quod est inter Vallem de Petra, sine omni reseruatione, in perpetuum trado.

Qui tamen Gentilis, senioris nepos, in apparatu expeditionis terræ Sanctæ sub Gulielmo anno MCLXXXVII. profitetur sequẽtia feuda possidere, pro quibus auxiliarios milites spondet.

Gentilis Vetulus, qui tenet in capite à Domino Rege Castrum Pesculi, quod est feudũ 4. militũ, & Bari quod est 11. mil. & Macchã Temonem quod est 1. Mil. & Castellionem, quod est 1. mil. & Roccã Melitam, quod est 1. mil. & Collemfecatum, & Castellum Menardum, quod est 1. mil. & S. Ioannem de Lapideo quod est 3. mil. & Roccam Rãditij, quod est 1. mil. Hæc omnia castella Gentilis Vetuli sunt in Vallepetra in Comitatu Reatino, & tenet in Amiterno Villanum, quod est 1 mil. in Roccam de cornu, & Castrum Pizzuli, & Scassanum, quod est 1. mil.

Erat, & tunc temporis alius Gentilis Vetulus non alterius familiæ, nec cognomine distinctus, tenebatque pariter hæc feuda.

Gentilis Vetulus S. Vectorini tenet in Amiterno de Domino Rege S. Victorinum, quod sicut dixi est feudum 4. mil. & Anscul̃ quod est 1. mil. & Porcinam, quòd est 1, mil. & Podium S. Mariæ quod est 2. mil. vnà inter feuda, & augumentum sunt milites 17. & seruientes XL.

Permanent istius familiæ ad hæc tempora Christianæ pietatis monumenta extra oppidi mœnia S. Anatoliæ V. & M. templum ab Auorum tempore, in quod ex præfata charitate Ius patronatum ad omnes de familia Vetuli spectare Abbas S. Mariæ de Victoria (sub cuius iurisdictione erat) sua sententia declarauit, anno MCDXC. & cum lite pulsaretur Sanctes dotationem, & erectionem probare coactus, ad iurium suorum firmitatem ab eodem Abbate stabilitatis decretum obtinuit, anno MCDXCVI. illudque ad hodiernum diem in heredes transfusum conseruatur.

Tribus Parochijs Populus olim separatus, totidemque Ecclesias habe-

Digitized by Google

habebat, quarum quæ ditior est, Abbatiali titulo decorata extrà mœnia permanet; olim Cassinensium familiæ receptaculum; reliquæ S. Nicolai, & Sancti Ioannis intra septa nunc ab vno Rectore gubernantur.

Quorum campis quadrupedes ob vireta, pinguiaque Pascua plus lætantur, quàm Incolæ, qui & si frumento non æquali lance, vt pecora ditantur, aut alia ad vsum colligunt. Commune etiam infortunium cum alijs Regionis oppidis sensit.

De Carseolorum Populis, illorumque Colonia.

CAP. VI.

TRansegimus, quos in hac nostra regione incoluisse Populos secundum vetustiores fines Plinius enumerat. Ad eos nunc vertimur, qui noua censura Nostrates affecti fuerunt.

Primis igitur temporibus, pubescente Romana Republica, cum Sabinus, Etruscus, Henricus, Latinus, & Volscus suos agros tueretur angustiores limites nostri etiam fuere. At cum Romanorum augeri iurisdictio cæpit, & subactos circa se Populos suo imperio parere in pace assuefaceret, illisque pro suo arbitratu, vt iura, moresque, sic limites dedisset; eorum etiam fortuna nostros adegit. Siquidem intra Anienis ripã vetus Latium dirimebatur, nosque ab Æquis Carseolorum, Cliternorumque intermedio arcebamur. Hos enim populos inter Equicolos Ptholemæus, & Plinius collocant; posteà noua censura nostrates affecti, Anio pariter limiti nostro positus est, vt ex Strabone. De hinc Latium iacet, in quo & Vrbs Roma, quæ etiam multas & non Latinas prius collegit, Æqui enim, Volsci, Hernici, Aborigineſque Romæ oppositi, & Rutuli priscam habentes Ardeã alijque Conuentus Maiores, & minores circa priscam illam Romã habitantes cùm initio Vrbs condita fuit.

Diodorus. Sigonius de antiq. Ital. Strab. lib. 5 Ptholemæus. Plinius.

Qua ratione, & Alba Valeria, & Cuculum in agro nostro Latinas Vrbes in Valeriæ viæ tractu posuit. Sic etiam Æquorum fines infrà Anienis ripam sunt dilatati vt Carseolanos caperent, cũ antea nec fluuium transgrediebantur; nec vltra Simbriam se dilatabant. Sil. 8.

Quique Anienis habent ripas, gelidoque rigantur
Simbriuio, rostrisque domant Æquicula rura.

Est Simbriuium flumen in Æquiculis supra Tibur, vbi nunc Sublacus est, vnde, & Symbruina stagna apud Tacit. lib. XII.

Digitized by Google

Hũius gentis,& ſi non recitetur origo,quam communẽ cum cæteris Aboriginibus habuiſſe ſuſpicatur antiquitas, & Religio laudatur,& ab æquo colendo Æquicola dicta,ſicque cum abſque diſcrimine bella inferre Tullius Romanorum Rex videret, ritus, ceremoniaſque, quibus initiaretur ab antiqua iſta gente accepiſſe Liuius refert;Vnde,fœcialium ſacræque imprecationis, & ſupernorum Numinum inuocatio primordium ſumpſit;& non ſolum religioſa ſuperſtitione,ſed & militari gloria eluxit;vt non vno,& altero, ſed pluribus bellis eorum virtutem Romanis oſtentarint, cum quibus vt diuturna per LXX.nempe annos ita,& cruenta bella,quibus,neu in latioribus imperij fines pretendere poſſent eorum viribus ſubſtentarunt,donec anno V.C. CDXLIX,à Pompeio Sempronio Cõſule victi ad internicionem penè nomen eorum deletum eſt; & ſi iterum ad arma parum proſperè,cum Albã Coloniam deductam viderent inſurrexiſſent;à C. Iunio Dictatore iterũ ſunt ſubacti,Sigon. & Liu Interiecto autem triennio bellum vltimum,ſed parum memorabile aduerſus rebellantes Æquos,cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent.

Eſt ex regionis ſitu,& morum qualitate inſita illis ferocia vt aſperi ex innata animi duritie arma potius, quam aratra, & vomeres tractarent;illaque,& ſi bella quieſcerent feris, brutiſque venationibus inferebant, inde Virgil.lib.7.

Horrida præcipuè cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris, Æquicula glebis
Armati terram exercent:ſemperue recentes
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.

Eſt enim mõtana,& nemoroſa Regio vt inter ſaltus ſyluaſque eorũ vitam exercentes innata à loco horriditate induantur, & inter feras diuturna conſuetudo feroces præbet; & parum ferax ſolum, exercitium moribus par indit, vt quæ ex agrorum cultura emolumenta non capiunt aſſiduo venatu ſibi comparant; vndè diutina exercitatione corpora laboribus aſſueſcunt, & robuſtiores ad quæque peragenda deueniunt,de quibus Ouid. 4. Faſtorum.

Quintum laurentes, bis quintum Æquiculus acer.

Acer,pro forti poſitum,Petrus Marſus explicat;non ita tamen ex ſylueſtri,& horrido incolatu omnem politiam exuunt, & militaris diſciplinæ normam,qua extruere acies, aſtus bellorum eludere, & hoſtium impetum ſuperare minimè ignorarent, vt priuatus etiam miles officium Ducis explere,& qua arte imperãdum pernoſceret,

& ſi

Digitized by Google

& si quomodo defecerint corrigere, sic in Liuio lib. 2. legitur. Ferox Æquorum multitudo increpare Duces, quod in aciem qua pugnandi arte Romanus excellit, commissa res sit.

Ita vt in tot, & continuis bellorum euentibus, cum Romana Respublica potentiores hostes, qui molem belli diuturniorem, & duriorem substinere non sensijt, & non solum egregijs facinoribus eorum fortitudinem substentarent, sed armorum genere, & nitore quibus à Virgilio laudantur. Continuò Quercus, & pulcher Æquiculus armis. *Liu. lib. 2.*

Non quidem missilibus, quò eminus hostes arcerent, vt timidi vtebantur, sed ad cominus certandum pilo, & breuibus ensibus, eorumque super galeæ sic volutabantur cristas, vt continuò ab alijs agminibus eorum agmen dignosceretur. Ita Silius noster Scauri antequam ad supremum Reipublicæ fastum ascenderet, armatam pueritiam describit. *Virg. Aeneid. IX.*

His Scaurus monitor, tenerus tunc Scaurus in æuo
Sed iam signa dabat nascens in secula virtus,
Non illis solitum crispare hastilia campo
Nec mos pennigeris pharetram impleuisse sagittis
Pila volunt, breuibus habiles mucronibus enses
Ære caput, surgunt super agmina cristis.

Et iam postremò illo bello subactis, noua moliri dubitari non possent, cum minimè parum secundis rebus eos audacia præstare experimentum Romani haberent; omnem propterea exurgentis timoris occasionem tolli, si intra fines continerentur, arbitrati sunt; quapropter A. V. Cond. CDLV. Carseoli Coloniam deducendam decreuerunt Liu. lib. X.

Eodem anno Carseoli Colonia in agrum Æquicolorum deducta Coss. L. Cornelio Scipione C. N. Fuluio.

Cumque Etruriæ rebellantis motus Romanam turbaret Rempublicam; exindè si noua molirentur rerum status in priora delabi cogitãtes, vt imminentia præcauerent, quæ imminebant mala, exercitus armare finesque præsidio munire cœperunt; vnde obortus timor in Marsis, qui duarum Coloniarum iam præsidio intercluſi omnem spem libertatis tuendæ ablatam prænoscebant, ni armis se aduersus noua præsidia tuerentur Liu. lib. X.

Simul Marsorum gentem agrum vi tueri, in quem Colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis.

Nec

Digitized by Google

Nec penitus deductione Coloniæ suis viribus opprimi passi, quin timore excusso, iura libertatis non tuerentur, nam cum auxilia aduersus Annibalem Italiam opprimentē peterentur, liberè renunciarint, & per suos legatos, quibus grauarētur oneribus in Senatum conqueri, reticerique mala mandauerint Liuius lib. 27.

Triginta tum Coloniæ P. R erant, ex ijs 12. cum omnium legationes essent Romæ, negauerunt Coss. esse vnde Milites pecuniamque darent; & fuerunt Ardea, Nepete, Sutrium, Minturnæ, Inturna, Alba, Carseoli, Suessa, Cere, Lacates Narnia, Interamna.

Vnà nobiscum (cum pro Romana Ciuitate obtinenda bellum conflatum fuit) arma sumpserunt, ne diuersa sorte sociarentur, vt quorum communis esset causa, commune pariter periculum foret, sic illis consueta auxilia denegarunt, vt nobis præsto esse non renuerent. Flor. lib 3. cap. 1.

> Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vastatio
> Ecce Otriculum, ecce Grumentum, ecce Fesulæ
> Carseoli Reseratæ Noceriæ, & Picentes cædibus,
> Ferro, & igne vastantur.

Et cum Biti Thracum Regis filius obses Romanis datus esset Carseolis custodiendū Patres decreuisse Liuius refert; extat apud Valerium Maximū lib. 7. c. 7. Anci Carseolani splendidissimi Equitis Romani, intrepidi constantis animi, egregium exemplum; quem cum naturalis Pater testamento præterijsset, ex voluntate magni Pompeij (Tulliano eius familiari scripto herede) apud C. viros tabulas testamento rescindi & si plus negotij cum Pompeij potentia, quam cum Patris successoribus esset, inuicta animi constantia curauit, qua L. Sextilium, & P. Pompilium ex Patris iussu ad hæreditatem vocatos ne secum sacramento contenderent deterruit, & si sanguinis iure vincirentur; & institutio, adoptioque Anei auunculi, in cuius familiam, & sacra transierat opitularentur, & sic Patris voluntatem, & Principis auctoritatem superauit.

Coloniam ipsam non aliam, quam Vrbem ipsam Carseolos fuisse affirmare non dubito, siquidem Strabo lib. 5. in via Valeria illam refert.

> Sunt in ea Vrbes Latinæ, Valeria, Carseoli, Alba, & propè
> Vrbes Cuculum Oppidum.

Idemque etiam Paulus Diaconus historiæ Longobardorum lib. 2. cap. 20. profitetur. XIII. Prouincia Valeria habet vrbes Tiburim Carseolos, Reate, Forconium, & Amiternum, Regionemque Marsorum, & eorum lacum, qui Fucinus appellatur. Il-

Digitized by Google

Illamque Æquorum regionis partem ab ipsa Ciuitate nomen sumpsisse non incongruè arbitramur; vnde, & Carseolani; & cum suo fato exciderit, nouis Oppidis principia dedit, ita Volteranus Carseoli, quòd oppidum Plinius, & Ptholemæus in Æquos ponant, quæ gens ad Marsos pertinebat, simul cum Classidio, quæ tunc omnes interiere; Ex horum ruinis erecta sunt noua oppida vicina Talleacotium, Vicouarum, Celanum.

Celebris erat in fastis, ex celebritate quinquatriorum, in vulpium sacrificio, quæ Cereri quotannis in memoriam ignis ab ipsis segetibus immissi cremabantur; accidit enim (vt fusè in fastis Ouidius refert) vt nimis in gallinarum excidium à vulpibus rusticus Carseolanus premeretur; & cum in laqueũ, quem parauerat, vna incidisset, illam in ignem, vt cremaretur, iniecit; quæ flammas, rupto laqueo, fugiens, partem ignis secum trahens, segetes, quæ maturæ erant, incendit; & flante vento ita creuit; vt Vrbis etiam aristas consumeret, & in pœnam Cereri ex voto immolabantur.

Vtque luat pœnas, genus hoc cerealibus ardet,
Quoque modo segetes perdidit, illa perit.

Vnde postmodum prouerbium exortum, Vulpes Carseolana, quod cum in opprobrium gentis verteretur; ne iniuria ex non delicto afficerentur, in mordaces pœna à lege fuit indicta.

Factum abijt, monumenta manent, nam dicere certam
Nunc quoque lex Vulpem Carseolana vetat.

Vbi nàm Ciuitas ipsa fuerit dubitatur. Cluuerius Oppidum illud Arsoli dictum, ex affinitate nominis, & finium positione arbitratur *Arsoli cap. 14.*

In Æquis fuerunt Carseoli seù Cursula, nunc Arsoli
Et Valeria, quæ & varia, nunc Vicouarum.

At non ita, nam illius vestigia, ex antiqua apud Incolas traditione mõstrantur. In plano inter Reofriddum, & Celle in sylua, quæ ab excurrente riuo, cui Sefere nomen est, Sefera appellatur, non aspernendæ Ciuitatis illustria monumenta iacent; & inter semidiruta ædificia ianua excauatis lapidibus compacta adhuc solum continet, & ipse locus à vicinis Carseolorum Ciuitas nuncupatur; & Ecclesia quæ ibidem est, Abbatiali titulo gaudet, & à qua circum erecti populi sacra olia sumebant, etiam in diplomate Paschalis 11. S. Mariæ in Carseolo enunciatur; vnde non remanet dubitandi, diuersam ab

ab Arsoli Oppido, quod Arseolum à Blondo dicitur, quasi parua Arx ad modernum sanè Oppidum à ruiua proximi alterius Oppidi excitatum; accedat ad hæc Cæli diuersa temperies, cum Carseoli in frigida Regione, & Arsoli calidiori aura fruatur; quippè parum vltra Anienem in ascensu montis versùs meridiem positum; ideoque Oleastros, ficus, cæteraque quæ in apriciori solo gignuntur; sùt Carseoli ipsi, superato arduo illo Monte, in ipsa planitie supra quam positi alij præcelsiores circum insurgunt, ideoque plurimo frigore opprimitur. Propterea viæ Valeriæ ductus & Antonini itinerarium in numero miliariu m his nostris Carseolis respondent, vterque XLIII. ab Vrbe enumerat.

Distat autem ab Aniene Arsoli P. M. quo parumper Mons inclinatur estquæ non minus in dominio, quam in delicijs nobilium Romanorum de maximis, qui & ornatam domum, & viridarium varietate pomorum, & aquarum abundantia delectabile quò non solum æstiuos Vrbis noxios calores euitarent, sed prouentus augerent constructerunt; ferax segetum, pomorumque in plano, & in monte ager, non est Colonis ingratus, quorum industria crescit in fœnore, & Vrbis necessitatibus subuenit.

Auricola. In eodem montis ascensu III. M. P. in cacumine Auricola Oppidulum sedet, armis, altero seculo, Pontificibus penè desolatum; nunc aliqua in parte restauratum; ab vno Rectore qui Archipresbyter nuncupatur cum duobus Canonicis regitur, illiusque Parochialis Diuo Thomæ Apostolo dicata est.

Riuus frigidus; In ipso etiam cacumine II M. P. ab Auricola, occasum versus Riuus frigidus Oppidum sedet ad quod recto itinere per viã, quã Romã itur ab Anienis ripa V M. P. per arduũ mõtis ascensum peruenitur. Secus quæ Oppida in summitate illa montiũ læta, & fœcũda dilatatur planities, frumenti, segetumque ferax, & arborum ex omni genere pomorum referta, & si non ficus, oliuasque ob frigidã cæli temperiem nutriat; in illorum vicem quercus pinguedinem præbet; quibus qui in altiori altitudine superimponuntur montes, altissimis appennini iugis comparandi vestiuntur: sunt in summitate illa circa Riuum frigidum profundissimi illi putei, a quorum sinum si bilibris lapis proijciatur, non prius casus sonitum referre, quam duo virgiliani versus proferantur, Blondus refert; illosque Martirij Ædilis, seù Claudij Imperatoris opere excauatos fuisse, vt aqua Fucini Lacus Romam perduceretur affirmat; à natura ipsa effecti, cum ex circumstantibus montibus in vnum confluentes aquæ, nec vnde cursum sibi aperirent haberent, sic paulatim abroserunt penetrarunque terram, donec aditum abeundi inuenerint, potuitque etiam aliqua ex ea motus concussio adiuuare, vt accuratius P. Franciscus Rella à Talleacotio in tractatu Meterologico lib. III. cap. V. de puteo consi-

Digitized by Google

conſideraunt,& quos in monte non procul ab Atlante, centum excauatos Leontius refert,in comprobationem adducit;noſque patriæ res tractantes noſtris exemplis vtamur; Sunt in Monte procul à Luco Oppido in Valle de Candelicchia, in cacumine ferè in dura lapidis *Maſſa*, non ſcalpri, malleique miniſterio, ſed miro naturæ opere centum excauati putei,non ita protenti, ſed penetrabiles, licet non omnes,niſi indurata hiemali frigore aqua,niueque in glacies intenſiorem partem duriore cote repleuerit,obturaueritque;ex quibus æſtiuis caloribus ad vina infrigeranda,cum excauatur glacies ſic condenſa maſſa inuenitur,vt ferro incidi opus ſit, noſque pluries in denſo fruſto craterem, quo frigidiora vina libaremus, qui altero etiam die irreſolutus permanſit,excudēdū curauimus;in quo Oppidū in ditione *Marchionis* del Drago Domicelli Romani Præter latices frigidarum aquarum arua haud lęta poſſidet,ædificijs tamē ornatum, & Incolarum multiplicitate repletum;elongatur à ſaltu Siſaræ (qui Carſeolorū ruinas adumbrat) III. M. P. nuper,propè illū marmoreū Tribonij Rufi ſepulchrum erutum,qui vnus forſitan coloniæ deducendæ ex quatuor viris fuit.

TRIBONIVS. RVF. IIII. VIR

Excidium tantæ Ciuitatis,quo fato aduenerit eadem ſors abroſit; illiuſque habitatores diſpendium in ruina paſſi, vicatim circa viuere cæperunt,vnde exorta,quæ apparent, & iam etiam abierunt oppida;quorum præcipuum ab hinc II. M. P. in colle ad radices ſuper extollentium Montium Caſtellum Sancti Angeli erat,habitatione Sancti Romualdi Abbatis Camalduenſium inſtitutoris nobilitatum, qui ea ſolitudine allectus plurimos ſui inſtituti monachos ſecum adducens Eremitarum more ſegregatim, non in Canobio, ſed quiſque ſibi pro monaſterio, quantum hominem capere poſſent domunculas extruentes, quas cellas vocant, ibidem aliquando moram traxit,illucque redijſſe poſt abdicatum Claſſenſis *Monaſterij*, & miraculis illuſtraſſe ex Sancto Petro Damiano Baronius refert tom. X. ann CMXCVI n.37. *Caſtellum Sancti Angeli.*

Cum his igitur omnibus ſuper ùs nominatis Romualdus ad Piretum,vbi diù habitauerat redijt, ibique, & alijs multis fratribus aggregatis,& per cellulas ſingulas conſtitutis,tanto feruore Dominicæ conuerſationis rigorem in ſe,& in alijs tenuit, vt illorum vita,omnibus,ad quos fama eorum peruenire poterat, mirabilis haberetur.

Piretum notius Oppidum ponit,cum non dum fama creuerat caſtelli Sancti Angeli, quod ab habitatione Monachorum à Cellis nomen retinuit.

Digitized by Google

Erat illis (quæ mox extat) quò ex instituto festis diebus ad diuina celebranda conueniebant, Ecclesia parùm à Castello longè in honorem pariter Dei Genitricis erecta, in qua postquam Camalduenses loca reliquerãt, Rainaldus Marsorum Comes Monasteriũ Cassinentiũ Patrum, donarijs, & familijs etiam ditatum ædificauit Leo in Chron. lib. 2. cap. XXIII.

Cellæ.

Per idem tempus Rainaldus, Marsorum Comes, fecit Monasteriũ de Ecclesiæ Sãctæ Mariæ quæ dicitur à Cellis Territorio Carseolano, idque in circuitu nõ paruis possessionibus ditans, Castellum etiam quod nunc Celle vocatur, tunc etiam Castellum Sancti Angeli nuncupabatur cum omnibus eius pertinentijs in eodem monasterio confirmauit.

Ad hæc ferè tempora nomen retinuit, cum habitatores eò quod ad vulgi interpretationem moribus contradiceret, publica iudicta pæna supprimi, & in vetus illud Carseolorum renouari curarunt.

Tractu verò temporis habitatoribus augeri, vt non solum supremam illius collis partem, quæ Oppidi Sãcti Angeli mœnibus sepiebatur, impleret; sed reliquum ad fluminis ripã nouorũ ædificiorũ ornamento, & incolentium numero creuit; eo scilicet tempore, quo Manfredus, qui Siciliæ Regem se fecerat, Saracenorum exercitũ, vt suam tyrannidem tueretur, ad se venire per has partes affectaret, cum tractum viæ Valeriæ obsoletum, syluisque obsitum, oppidaque montana, quæ in ea erant deleta, & habitatoribus deserta, ideòque haud sine periculo frequentari posse videret, nouam viam aperuit, quam mox cum antiqua reddemus, quæ cum propè Cellas transiret, vt nouis incolis ditaretur in causam fuit.

Venit quippe Saracenorum exercitus, cum Romanus Populus in electi one Senatoris dissentiret; alij siquidem Carolum Andegauensium Comitem, iam per Vrbanum IV. in Regem Siciliæ inauguratum, alij Manfredum, alij Aragonensem prouehere nitebãtur, quod Manfredus, qui Caroli maris, terræque iter sepire, quò ad Regnũ aditum impediret moliebatur, summopere conabatur. Theutonicorum, Saracenorumque copias ad regni munimen, & vt fautores in Vrbe animosiores redderet immisit: sic enim ex Oynonimo auctore de Siculorum rebus agens Rainaldus annal. Eccles. anno MCCLXIV. num. 23. inquit.

Iam per maris excubias multitudo galearum inuigilat, & veluti parata æmulis classica numerosa conuerti iam Theutonicorum voluntas freneticit effrenis, & eorũ insignia veluti ex euentu forent futura victricia in partibus Tiburtinis propè Cellas circa Regni confinia pomposo descensu prosiliunt.

Præerat Saracenorum exercitui Dux Ioannes Marerius, cuius nobilissima familia plurimorum Oppidorum Toparchiam, & Corbarij

Digitized by Google

barij Comitatum in his partibus retinuit. Illius Collega Perciuallus in Christum Deum, Sanctosque blasphemias euomens, multa moliri in S. Ecclesiæ statum iactabatur; sed Deo vindice ab Equitum nostrorum turmis oppressus, fugatusque, & Nare fluuio præcipitatus miseram animam inter vndas euomuit; vadè cecidisse Theodoricum Vellicar refert Rinaldus.

Sed Perciuallus, iam dicto præduce, castrum
De Cellis turbam iussit adire suam.
Hicque morata diù nequiens transire per Vrbem
Vi Tiburtinam, cætera castra capit.
Cumque Reatina medium distaret ab Vrbe
Ad flumen Nigræ concomitata venit
Huius enim turbæ ductores Odo, Ioannes
Marerij Dominus, seruus & absque fide
Pandulphus Dominus Labj, plures quoque tanti
Fautores sceleris præteriere vadum.
Nosque ferè sequitur tùm exercitus omnis, & ipsi
Qualicunque modo læsio nulla datur,
Sed Perciuallus vi plumbi lapsus, in vndis
Mergitur, hocque tulit *vltio digna Dei
Tale Dei fit iudicium miracula tanta
Quod iuxtà meritum reddit veriſque suum.

Destinatus Carolus Senator ad Vrbem, vt Senatoriæ dignitatis clauum, & in Regni Solio sublimaretur, acciperet; vt quomodo posset Manfredus possessionem, & progressum impediret Cellas iterum repetijt, Tiberis, & Vrbis viam sibi aperire anhelans; Regni sortem cum Aduersario conflictu experiri prius quam viribus augeretur cupiebat, & si Regni Proceres, qui ab ipso defecerant, & Carolo coniungebantur, illius conatus inutiles redderent, sic ex epist. Clementis IV. ad Regem Franciæ.

Manfredus cum suo exercitu Saracenorum infidelium venit Cellas, & paulò post: venerat Manfredus Ecclesiæ persecutor ad Cellas & aliquandiù fuit ibi cum exercitu copioso ad Ciuitatem Tiburtinam anhelans.

Exindè ne hostibus (aduenientè tempore) receptaculum, & præsidium deseruiret, Arcem superædificare Carolus II. in eminentiori parte fecit, cuius memoria in lapide, qui in turri est scalptus conseruatur in quinque parmis, quarum quæ maior est, Andegauensium familiæ insignia conseruat, reliquæ sunt abrasæ.

Digitized by Google

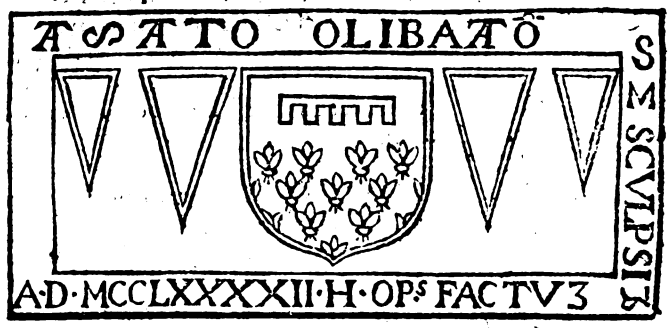

At cum ex Regio demanio ad Vrſinos Principes in feudum trãslatum eſſet. Rainaldus de Aillis de Vrſinis, & illius clariſſimæ familiæ Cardinalis Arcem, ipſam amplioribus propugnaculis, & murorum recinctu circũdederunt, & in formã ſecuri, & muniti fortilitij redegerunt; præſidiumque non leue, & Regibus, & Baronibus in inuaſionibus alijs, & malis incurſionibus tulit, ſuumque poſtmodum in dies incommodum ſentiens, rimam faciens, magna ædificiorum moles ruit, reliquit tamen noſtræ ætati in lapide inſculpta inſignia.

A. D. MCCCXL. TEMPORE
CLEMENTIS PP. V. REGNANTE KAROLO
ANNA DEI GRATIA L. D. NEAPOLIS HIERV-
SALEM, ET SICILIÆ REGIBVS.

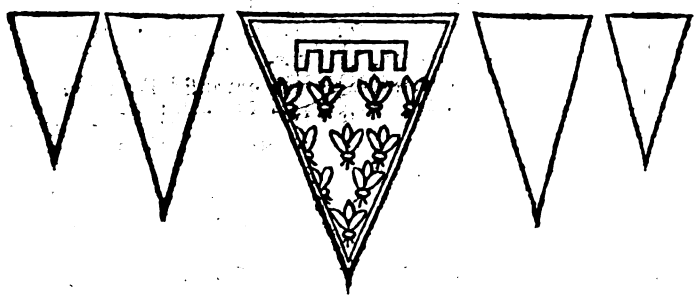

RINAL-

Digitized by Google

RINALDVS. DE. AILIIS. VRSINVS. POS CAR DINALIS. DE. VRSINIS. FECIT. FIERI. L. S.M V. H O. O P V S

Sicque continuauit Principibus Vrſinis homagium preſtare ad annum MCCCCLVII. quo Dominus Virgilius ſuo fato cedens ad totius populi ſupplicationem Alphonſus Rex in ſuam tutelam recipiens ampliſſimis priuilegijs muniuit, additis etiam in donarijs molendino, pratis, montibus, & aquarum decurſibus, & ſi Ferdinandus filius Patris voluntatem ſequutus amplioribus fauoribus ornaſſet, poſtmodum tamen ad ſuffectionem exhauſti Ærarij Roberto eiusdem præclariſſimæ familiæ Comiti, habito pretio, iterum cōceſſit, illiuſque ſucceſſores ad Catholici Regis tempora, qui Fabritio Columnæ ſtrenuo Duci, & inuictæ virtutis Viro in fidelitatis præmium benigna largitione donauit, poſſederunt.

Ipſa aliquando totius Populi, aliorumque Oppidorum in circuitu dominatum retinuit, cuius ordinationi in rerum publicarū adminiſtratione parebant, & in Comitijs ad ſuffragia vocabantur; cuius ager, vt Cereri gratus, ſic Baccho parùm iucundus. Ouid IV. faſtorum.

Frigida Carſeolis, nec oliuis apta ferendis
Terra, ſed ad ſegetes ingenioſus ager.

Hanc etiam Regionem Seraphicus Pater Franciſcus ſua preſentia illuſtrauit; nā cum Vmbriam Sabinam pertranſiſſet, hùcq; tandem anno MCCXVI. diuertiſſet, Eccleſiam, Conuentumque pro ſuæ Religionis familia deſignaſſet, vno ab hinc milliario verſus occaſum in Colle Vettiano per aliquod temporis interualle moratus fuit, miraculorumq; ſignis ita coruſcauit, vt innumerabilium hominum multitudinem attraheret, quorum importunitate cum premeretur, vt illos copia ſuæ præſentiæ, & cæleſtium rerum colloquijs ſatiaret, ex crate ferrea, quam in Eccleſia apponi fecit, verba exaudiri, vultum perſpici permiſit, quem locum ſuccedente tempore habitatione, & redditibus ex pia Carſeolorum largitione auctum, ſub ipſius Sancti inuocatione veneratur. Parochialis eiuſdem Oppidi, templum Sanctæ Victoriæ Virginis in platea erectum, haud amplum, ſed moderna ſtructura decorum, à fundamentis altero ab hinc anno reuocatum; præeſt illi Archipreſpyter cum duobus Canonicis. Vetuſtum illud Diuo Angelo dicatum in ſuperiori Oppidi parte frequentatur; extra mœnia etiam in via Romana aliud Immaculatæ Virginis Deiparæ de monte Carmelo cernitur, ab illius Religionis alum-

Colle Vettiano.

Digitized by Google

alumnis diù possessum, eadem censura nunc suppressum, à secularium Clericorum solertia regitur; pulchrum sanè Oppidum priuatis ædificijs ornatum, platea, vijsque congrua dispositione distinctis, artificum frequentia Incolis, viciniisque gratum.

Illiusque mœnia Toranus flumen discurrens, præterlabitur, cuius præcipuus fons ab hinc 11. M. Pass. post Collem Oppidum scatet, & nouis fontibus auctus alij se iungit flumini, qui post Piretum insurgens ad ostium penè Oppidi illi occurrit, & per planum propè Siseram Syluam discurrens (vndè illi nomen) inter Collem altum, & Roccam Siccam per Tufum descendens ad Roccam Sinibaldi in Valle Æquiculorum augetur Radæ fluminis aquis; alijs à Morra, & alijs scaturiginibus receptis post Reate Velino se iungit. Parùm ab illius ripa 11. M. P. à Carseolis Aquilonem versus in Colle Castrum Podij Sinulphi insidet, vetustum, & habitatoribus repletum, vnam habet Parochialem Principi Apostolorum dicatã, cuius Rector ex fructibus vndecumque collectis decimam colligit, & cum litigio pulsaretur Ioannes Baptista Milanesius, Marsorum Episcopus anno MDLXXII. sua arbitrali sententia, non solùm, ex frumento, hordeo, millio, spelta, si in terris aratiuis serantur decimationem Parocho deberi, sed etiam à terris nuper ad culturam deductis, quindecesimam declarauit, & cum modò nouum insurrexisset litigium pro indico frumento, quod vulgariter grano turcho dicitur, noua deductione Illustrissimi Ascanij Gasparis pastoralis sollicitudo sedauit, deberique de noualibus Parocho Rectori decimationem, iudiciali indicto decreto, sanxit.

Podium Sinulphũ

Ab hinc II. M. P. in Regni finibus post Collemaltum antiqui Castaldij ruinæ inter rudera iacent, cuius nomen ab excubijs ibidem ob insurgentia bella factis, priori deleta denominatione in illud Colle de guardia immutatum, prout hodie dicitur.

Coll'alto. Castaldo.

In discursu fluminis ad alia ferè V. M. inter Colles, syluasque Petrasicca, & Tufus ignobilia, & parua Oppida, vtraque proprium Parochum, & eiusdem nominis nempè Prothomartyri Stephano dicatam Ecclesiam habent; distant inter se 11. M. P. ager illorum parùm lætus vice segetum, syluas nutrit, quæ Incolis in emolumentum sunt. Quæ Marsis addita Æquiculorum pars est, is terminus. Sunt affinis nostri, Collesalti, eiusdemque Comitatus Incolæ qui montibus superioribus insident, Vicosque frequentant.

Petrasicca, & Tufus.

Est antequam ad eos perueniatur Fons quatuor Episcopatuum finis, propè quem est lapidea mensa, ad quam cenasse aliquandò quatuor ipsi Episcopi referuntur. Sunt ij Reatinus, Sabinensis, Tiburtinus, & Marsorum, quorum ditionis fines fons ipse complectitur.

Qui istius amnis, alteriusque, qui & saltus dicitur ripam frequentant, cum illorum, aquis sitim explent, turgidis gutturibus earum potio-

Digitized by Google

potione ex Vetruuio lib.8. cap. 3. de architectura, efficiuntur; quod omnibus ferè quibus frigidæ aquæ, quę ex niuium resolutione descẽdunt, in vsum sũt, accidit; cum enim vaporosæ, & flegmaticæ sint in gutture condensar; strumasque gignere Galenus lib. 4. de facultate simplicium affirmat; idque comprobare haud difficilè. cum experiẽtia doceat, & non solum qui Æquiculorum Vallem propè iam dictos amnes, sed qui vallem Rubeti. & Liris ripam colunt, strumosa guttura habent, ex augumento liquefactarum niuium eadem affectione prẽmuntur.

Dum nimis anxiè Carseolorum Ciuitatis locum indagare contendimus, cursus nostræ Orationis eò peruenit, vt nonulla oppida postposuerit, quæ modò reparare curamus.

Post Auriculam oppidum dextrorsùm 11. M. P. vbi Mons radices in planum extendit, Arx vegetis, quæ & Rocca de botte dicitur sedet, sic dicta ab Arce in ascensu montis ad formam vestigij compacta, quæ suum fatũ sensiens penè deliteſcit in solo, nõ modernum oppidum, quod in præcitato regiſtro cum Fossa ceca, & Rocca de Brugnia quæ parum ab isto desolata iacet, notatur. S. Petri Eremitæ, (cuius Sacrum Corpus in Treui oppido in Hernicis summa veneratione colitur) Natali nobilitatum, dulciori alijs aeris temperie fruitur; vndè & solum fertilius, & seges lætior, & vina iucũdiora, & poma gratiora ex omni genere promit, quæ Romanas etiam mensas ornant; leguminum, & præcipuè lentarum effectus diues, quarum copia Vrbem etiam nutrit, cui, & montium vicinitas amæna pecoribus pabula præbens, Incolas ad pastorale ministerium inuitat, vndè suarum Ouium ductores efficiuntur, quæ non solùm baculo, sed & dulci fistulæ sono ad pascua, ouile reducunt; vt in his montibus fabulosum Arcadiæ statum ad viuum exprimi videatur; non quidem rudi, & pastorali modo, sed numerali modulatione edocti harmonicas musicis modulis vocum proportionata dispositione explicãt cãtilenas, & ex puriori Cæli aura dulcivoci effecti incitantur ad cantum. Vndè relictis ouibus Regum, Principumque inuitantur ad Aulas, choroſque Romanos in ipsa Pontificali Cappella implent. *Rocca de Botte.*

Vnam Parochialem Apostolorum Principi dicatam habet, cui Abbas cum duobus Canonicis præest, redditibus opulentam, quam Pastores relicto baculo, & pera, diebus solemnibus dulciſono Organi plausu, vniſona vocum numerositate cantibus exornant; & sic rustica simplicitas vrbanam vincit industriam; vt nihil desiderare queas, modò eorum cithara tot Incolarum contagionis morbo subactorum periculo versa est in luctum; erat olim Cassinensium Monachorum monasterium.

In altero ex aduerso monte II. M. P. à Rocca de Botte inter quos

Digitized by Google

quos planities intercedit ad ortum solis hiberni in aspero con-
Piretum . scensu Piretum Oppidum nulla rei singularitate notatum sedet, antiquum planè, & ex pluribus simul vicis vnitis compactum, vndè & tres sunt illi Parochiales Ecclesiæ Sancti Nicolai, Sancti Georgij, Sancti Saluatoris Illustrè tamen tot Episcoporum numero, quos Maccafana familia peperit, vt in Catalogo annotauimus.

Alioſque viros dignitatibus insignitos, qui aliquando etiam in dominio Oppidum tenuerunt, vt Monaldeschus in Annal. asserit ad huc tamen antiquum splendorem non amisit. Non minorem gloriam illi contulit F. Antonius Angelus totius ordinis minorum Conuentualium Generalis minister in comitijs Argentinæ habitis electus anno MCDV, & si de eius natali solo varia feratur opinio, in hoc nostro Pireto in latio Romanæ Prouinciæ ortum fuisse multa suadent: Theologorum suo tempore Princeps, vt à Summo Pontifice Ioanne XXIII. ad confutandas hæreses Ioannis de Heus, & ad secum dum in Concilio Constantiensi carceribus detineretur, de veritate certandum, mereretur inter cæteros alios eligi ab eodéque Nuntius in Angliã destinatur, & ex Apostolica indulgentia inter Thomam Henrici IIII. filium, & Margaritam de Holand. Ioannis de Peñafort Comitis filiam in gradu consanguinitatis dispensatione impedimenta matrimonij tolleret, tantoque ob egregias animi dotes, rerum agendarum solertiam, & scientiæ dum adhuc legationem ageret fratribus rescripsit, vt comitia celebrarent in Prouincijs eorum, vt ex apostolicis literis à F. Luca Vadingo in annalibus relatis; in quibus inter cætera: Quia dilectus filius Antonius de Pireto ipsius ordinis Generalis Minister pro nonnullis nostris, & Romanæ Ecclesiæ arduis negotijs agit personaliter in partibus remotis.

Et qui plura de eo desiderat Vadingum petat: in sua humilitate vt idé ait ad Dominum euolauit anno MCCCCXXI; Mons, in quo oppid im iacet, plurimorum sanctorum Monachorum receptaculum fuit, in eã quidem solitudiné receſſiſſe, cum à se Cassinense Monasterium abdicasset Eremiticæ vitæ recessus cupidus Ioannes XIX. Abbas Leo Ostiensis in Chronico refert, in cuius descensu Carscolos versus Sancti Petri Ecclesiam Monachorum pariter quondam sedes aspicitur, in qua titulum Q. Auillieni inuenimus.

Q. AVILLIENVS. Q. F. BASSVS
MAGISTER. IVNIVS
IIII. VIR. AED. POT
IIII. VIR. IVR. DIC

Ex

Digitized by Google

Ex altero latere, S. Siluestri Monialium Cassinensium quondam nobile Monasterium, in quo Georgij Macchafani Episcopi neglectũ sepulchrum; nunc derelictum, & penè desolatum, & in simplex beneficium erectum.

Post quod vario ordine extolluntur, dilatanturque montes ad fontem Iyris, Anienisque, & elongantur in processum ad Sancti Bartholomei in Trisulto Monasterio, & vltra; in quorum eminenti celsitudine modò deprimuntur in valles, dilatanturque in æquali planitie; modò superextolluntur vicissitudinaria successione in altiores, asperioresque; inter quos virentia, lætaque prata scaturigines laticesque plurimos emittunt, vndè ouium gregibus, bouum armentis, Equorum præsepijs gratas, & iucundas æstiuis pascuis stationes præbent, in quæ ex Romana campanea turmatim ad M. millia & vltra, cum feruet æstas, confluunt.

Inter verumque Oppidum Piretum scilicet, & Arcembuttæ in amborum limitibus fines, templum Cælorum Dei Genitrici Reginæ ex collatis in aduersæ fortunæ casibus, insperatæ opis auxilijs, delli Bisognosi, vocitatæ, in eminentiori illius montis parte, quæ in planum se extendit positum, longa seculorum serie crebris celestium gratiarum portentis venerabile colitur, à remotis Hispaniæ litibus Dei nutu, ipsiusque Immaculatæ Virginis admonitione illuc simulacrum ex ligno fabrefacto aduectum, vt in attrita temporis corrosione inueterata tabella, quam Oynonimus quidem decem ab hinc annis excerpens typis dedit, apertis literis narratur; cuius quidem seriem (cum ea, quæ ad historicam veritatem, clariora temporis interuallo desiderantur apertiora monstrabimus) integram reddemus.

Vltra Herculeum fretum, ad ripam Betis fluminis (quod hodie Quadalquiuir vocant) in ipsa Beticæ Hispaniæ regione, non longè ab Oceani ripa Hispalis, quæ nunc Siuilia, antiquissima olim Romanorum Colonia, totius Europæ illustre Emporium iacet, rerum gestarum, bellorumque gloria, & in omni disciplina hominum habilitate satis nota Ciuitas, inter quam, & Oceani fluxum Ecclesia nõ tàm compage murorum, quàm deuotione fidelium celebris frequentabatur, in qua Virginis Immaculatæ non magnum simulacrum filiũ in brachijs tenentis in oleastro ligno effigiatum, humili hyperdulia adorabatur, cœlestium perfusione donorum, veneratione auctum, ad quod ex omni circa regionum ambitu deuotorum numerosa turba quotidie confluebat, in cuius præcipuè cultu magno fidei, & deuotionis Zelo Faustus nobilis Hispalensis (cuius vxori Elphusia, & filio Procopius nomina erant) æstuabat; is quotidiè templum, ad preces adibat, & tanta fiducia ad Virginem accedebat, vt velut à dulcissima Matre in suis vitæ necessitatibus opem humiliter peteret,

Digitized by Google

nec à postulatis vnquàm defraudabatur; quinimò ad tantæ perfectionis gradum illius religiosa obseruantia, & diutina veneratio deuenit, vt à Deipara ipsa multotiès responsis, & colloquijs dignaretur. Eo tempore ex Gothorum prosapia Orthodoxus Princeps Sisebetus Hispanis imperabat, & Hispalensē sedem Catholicæ Ecclesiæ decus, doctissimus S. Isidorus S. Leandri sui fratris successor, qui Hermenegildum ab Arrianorum errore ad sinceram veritatem reduxit, tenebat; quem Patres in Concilio Toletano encomijs multis ornarunt. Præfatusque Catholicus Rex illius sanctitatem, doctrinamque ita existimabat, vt illi promptum obsequium præsētēque opem, vt Synodum in sua Hispalensi Ecclesia, ad Acephalorum sectam confutandam coadunaret, in gratiam præbere cæperit. Is cum regnare cæpisset post Gundemari Regis obitum (qui Toletanæ Synodi decreta sua speciali sanctione seruari mandauit) cui immediatè successit; ex Aphricano litore numerosam Saracenorum Classem ad sui Regni damna armari prænouit; numerabantur tunc, vt Eminent. ssimus Baronius aduertit anni Domini DCX. Eo enim anno principium Sisebeti Regni ponit, Imperatorisque Focę vltimū, & Bonifacij IV. Romani Pōtificis. Ad hæc tempora factum referri, cum non ante apparatum bellicum, ex Aphrica coadunatū legatur non incongruè iudicamus; irrepsisse errorrem in trāscriptione tabulæ, quæ vtpotè corrosa, abrasis etiam nonnullis literis, occasionem erroris excerpenti dederit; qui cum imperante Foca, & sedente Bonifacio IV. rem gestam in aperta caracterum lectione collegerit ad primum Pontificatus annum nempè DCVI. reduci putauit. parū aduertens eo tempore nulla bellorum occasione, Aphricā in Hispanos arma mouisse; sed tantum postquam Focam Imperatorem Cosroas Persarum Rex vno infelici prælio vicit, Hyerosolimam Ciuitatem euertit, Crucem Domini Redemptoris abstulit, Sanctissimum Virum Zachariam Patriarcham inimicorum mancipium, cum tēpli spolijs insolens victor asportauit; sic vniuersi orbis Christiani in se inimicos animos armauit, vt spreta imperij dignitate exercitus, qui Aphricam insederat, tumultuosis clamoribus Heraclium Imperatorem acclamauerit; qui clauum tenens, ne à culmine supremæ dignitatis ad quam ascenderat, deijceretur, & coronā, thronumque sibi stabiliret, ex omni ditione, quæ illum sublimauerat, numerosam classem parauit, qua exercitum in Italiam, aliasque Pronincias, quæ adhuc Focam non desererant traijceret, cuius apparatum cū ex Aphrica, sibi proxima, Sisebetus mouere prænoscert; siuè insidias sibi moliri, siuè periculum præcauere iudicaueriti; ne si in se verteretur imparatū succumbere necesse foret, sciretque profectū expeditioni maximum esse, si quo tendatur, ignoretur; in quo experti Duces summoperè inuigilant; copias ex suo Hispanico regno

aduna-

Digitized by Google

adunari præcepit,& littoralia loca muniuit,Classemque in occursũ vt si noua moliri tentassent repellerentur,parauit; in qua cum Faustus nomen militiæ dedisset, Hispalensem nauim ascendit; cumque rates vela dedissent,altaque per æquora transcurrere cæpissent.Ecce flante Noto exòrta tempestas,qua classis tota iratis fluctibus concuti,in profundumque obrui videbatur,& cum omni humanæ opis auxilio Faustus destitutus,vicinam mortem exhorrescens,toto mentis affectu glorioſæ Virginis auxilium iam peritutus exposceret; nõ distulit pia Mater sui deuoti suspiria,votaque exaudire; sed mira diuini fulgoris luce perfusa,in obnubilata aeris serenitate,in eandẽque formam, qua coli solebat in Ecclesia illa iã dicta, illius oculis aspiciendã se præbens, & illicò ex illius aspectu dissoluta tenebrarũ caligine,cessantibus ventis,maris tempestate sedata tranquillitas indulta.Qua apparitione,non solum visu recreari,sed vocem exaudire, cum non multis alijs circumfusis militibus dignatus fuit; quæ in hanc erupisse sententiam profertur.Retrahite modò filij rates, non enim hodie inimicorum impetum euitare poteritis & his dictis euanuit; Et si prænuncia Matris Sanctissimæ monitio per ora militum diffusa volitasset,porteutumque sedati turbinis, & procellarum, sonusque exaudicæ vocis omnium animos commoueret, trahereteque ad fidei obsequium monitis præstandæ.Classis tamẽ Præfectus omnia ad vulgi facilitatem cõuertẽs: non ex vanis,incertisque ortis ab incæptis desistẽdũ suasit;plebis siquidẽ animi facilè à quocũque naturæ ordine exorta Numinibus accepta referũt; credũtq; è cælo descendere,quod à naturali causarum cursu,licet præter cõsuetum;solitumque motuum effectum,ostendatur; nec nouum cum magnæ incipiãt cedere tẽpestates; ex aeris impressione hæc exoriri, quæ Ethnici Castoris, Polluciſque signum, nostrates S. Eremi lumẽ appellant:vocem aliũdè quam è Cælo delapsam (si qua fuit) sepè enim in angustia positi, talia effingere,vt miracula credant, & in animo ex fiducia in Deum cõcipiunt euenisse predicant; vndè spretis Dei genitricis monitis,protinus cõserere iubet & incredulitatis suæ pœnas haud tardè luit; & cum illicò hostium classis marinos vortices calcare, discurrereque per æquora aspexerit, dispositis in ordine naubus,tubarum clangoribus,alijsque militaribus instrumẽtis,& suos animat,& hostes ad pugnam prouocat; nec mora arma capessunt,vt alter alterũ hostili impetu aggrediatur: fundunturtela, quorum numero obnubilatur aer, nec in cassum cadunt: vndè ex vtraque non paruæ cædes, & in aquis obuoluti cuiusmodi animas, quos furor primo congressu deiecit, & sparsim natare occisorum cadauera aspiciũtur;sic atrox, luctuosaq; primò vtrique clades fuit, sed cum Hispanicam numero Aphricana vincerent, haud diuturna contentio,sed paulatim illa visa cedere, & fuga damna separare si

Digitized by Google

posset,& confuso ordine pugnæ, sic Aphricanorum audacia debacchari, vt Naues deici,sanguinem fudi;& quibus ferrum pepercerat, vincla reseruari, miserrimè Hispani dolebant; nec spes alia salutis relicta,& Præfectus ille tunc cœlestia, quæ spreuerat auxilia deprecabatur; sic peccatis exigentibus mentis obtenebratur intuitus, vt quæ viderit non intelligat, & tunc consilium in ærumnis capiat, cũ releuandi spes frustrata est; & tunc suorum deplorabilem stragẽ fiere cœpit,cum victricia inimicorum signa,maiorem suæ classis partem captiuam ouantia trahere proprijs oculis perspexerit;In ea infelicitate felix Faustus hostium vinculis adstrictus, consueto Virginis auxilio emancipari meruit:inter mortis angustias, & belli pericula, dum preces, lacrymasque perfunderet, eam protinus vidit, quæ nunquam in suis necessitatibus defuit, sua manu manum apprehendere,& extra marinos fluctus, & inimicorum exercitum ad securam litoris stationem mirabiliter extrahere; statimque securitate potitus vocem diuinam audiuit, qua ad propria remeare iubetur & illicò euanuit; cœlestibus his fauoribus gaudio repletus exultans, & viam carpens,in templũ illius incidit,& limen venerabundus adorans,Elfusiam vxorem,Procopiumque filium ante aram(cum infortunium prænouerint) preces pro sua ipsius incolumitate ad Deiparam fundentes inuenit, quorum aspectu recreatus,laudum encomia vnanimes Virgini persoluerunt.

Nouo hoc Dei Genitricis protectionis auxilio Faustus ab imminenti mortis periculo liberatus,sic cœlestium donorum profusionem recognouit,vt deinceps sic se totum in illius obsequium inflammari cœperit,vt terrenorum cura relicta,in hoc vnm cum vxore, filioque tenderet;& à Barbarorum sæua seruitute abstractus,illius mancipiũ se fecit,à quo fractis vinculis libertatem recognouit. Templum igitur ex eo die nõ frequẽtare solum, sed ibidẽ insidere,operaque christianę pietatis illic colere,peregrinos recipere,in miseros,& à fortuna deiectos sua profundere in animo fuit;& solum Deo famulatum in spiritu præstans,nullis domesticæ substantiæ curis grauabatur, & relicta agrorum cultura, ex latifundijs Auorum patrimonio, non emolumenta amplius, aut prouentum recipiebat; & censu ipso venundato,breui annorum curriculo,sic tota substantia diminuta fuit, vt ne vsibus quidem necessarijs amplius sufficeret, & penè diurnum panem mendicare opus foret;his miseriarum incommodis acto, carissimæ vxoris morte ærumnarum,incõmodorumq; cumulus accessit;quãobrẽ angustijs paupertatis, & mœroris stimulis agitatus, quod consilium caperet nesciebat, & dum cœlestem opem profusi gemitibus efflagitabat,in animum venit à Iudæo (cuius familiaritate vtebatur)fœnori pecuniam quęrere, qua negotium ad vitæ substentationem,& incommoda reparanda ageret; sed à proposito inopia

pia fide iussoris, sine quo sperata concupere diffidebat, terrebatur. His curis agitatus, dum solitum orationis pensum ante Virginis aram persolueret, illã sibi sic alloquentem audiuit; Quære, ne dubites, ab Hebræo pecunias, quibus indiges, & me subleuatricem habebis; amicæ vocis sonitu, & sponsione exhilaratus dictis credidit, & gaudens, humili gratiarum actione soluta, illicò iter carpens, Hebræum petijt, & illi suam necessitatem, desideriumque aperiens, pecunias fœnerandas petijt, sponsoremque manifestauit; nec renuit ille, aut innata perfidia cælestem subleuatricem spreuit, aut fidem abnegauit; sed conuenientibus pactionibus stabilitis, vt indemnitati suæ consuleret, ad templum cum Fausto. Procopioque festinant; quod statim adeuntes ante simulacrum fideles prostrati, humili petitione Virginem interpellantes, similem responsionem accepisse, quæ ad vtrorumque aures deuenisse profertur. Ne formides Hebræe, pecunias deuotis his meis fidelibus fœnori dare, nam peruoluto anno, eas vsuraſque simul te recepturum fore polliceor; sic de Cælo delapsa vox stuporis ecstasi Hebræum repleuit, vt defectum fidei in non hesitando promissis impleuerit, & qui diuinis præconijs euangelicæque veritati obstiterat, ad Virginis loquelæ sonum flectitur, & Fausto desiderata concessit, & quæsitas pecunias, recepto chirographo elargitur. Tunc illas Faustus nactus cum Procopio filio multisque nagotiatoribus nauem ascendit, & Gaditanum fretum, & Atlanticum Oceanum per Herculis metas ad internum mare peruenientes, cursum ad Orientem dirigunt; ventorum tamen impetu nauis acta ad Septentrionem vergere cæpit, & Ionij fluctibus trãsuersis in Adriatico sinu placato æquore stetit, ad Apuliæ tandem litora vela composuit, & anchorã iecit. Felicitate soli omnium frugum ferax Apulia Prouincia est in Italia, quæ varij generis mercimonijs desiderium fœneratorũ impleuit; illùc impulit Virgo, quæ in procellis auras secundas dedit, vt sui deuoti non alio fœnore, quam cælestibus eius patrocinijs quæstus secundarentur; & in insperato solo augerentur præter spem merces; & ne industriæ negotiatorum tribueretur euentus, quas in Oriente quæsierant, ad Septentrionem diuitias comparandas reduxit. Breui igitur interuallo fœnus ad desiderium creuit, vt negatiores ipsos exundans in mercatura prouentus in miraculum adduceret.

Vnde iam plenis marsupijs, cum tempus vrgeret de reditu cogitare cæperunt, nauem igitur repetunt, & cum secundarent venti, illùc vela dirigunt, vnde progressi venerant, & concitato nauigio soluunt festinantes ad cursum properati reditus, & cum alta per æquora nauis, iam placidis vndis felici cursu transcurreret, extemplò atra caligine aer repletur, & immoderata exorta tempestate contrarij efflantes venti, procelloso impetu extolluntur fluctus, crebris-

Digitized by Google

briſque insurgẽtibus vndis, maris, cælique ſpecie immutata, ingens fremitus, ſtrepitusque aquarum, ventorumque in hõrrore tenebroſæ noctis pauor, morſque præſens omnium animos debilitauerat, & cum ad horam magis, magiſque fæuiret, ſic concutiebatur, iactabaturque nauis, vt remigij, velorumque vſus oblitus Nauta, impellente turbine itineris curſum cedere, puppimque furentis impetus arbitrio relinquere cogeretur; & cum concitato æſtu pelagus totus ferueret, ſic deiecta nauis concutiebatur, vt qui intus erant impellenti furore deijcerentur in aquas, & iam multos ex Socijs marinos vortices aſſorbere proprijs ipſe oculis Fauſtus viderat; vicinamque mortẽ metuẽs mærore plurimo premebatur, cui noua doloris meſtitiæque additur cauſa; cum enim vbi latitaret Procopius filius anxiè oculis perquiſiſſet, quem nec fluctibus immerſum, nec in naui eſſe ſenſerat; vnde acriùs anguſtiatus interioris animi paſſionum turbine ad conſuetum ſuarum calamitatum non indubitatum refugium oculos, anxiamque mentem doloris plenam, ad vltimum penè anguſtiatam direxit; vt in miſerabili illo totius ferè ſubſtantiæ, & vitæ periculo ſolita miracula renouaret, lacrymabundus interpellat.

Adfuit in aere ſubitò ſueta in imagine Virgo, & protenſi doloris conſolatur anguſtias, filiumque Procopium ſaluum eſſe pronuncians, illumque non multis poſt menſibus incolumem inuenturum, ſi quæ didicerit implere, promittat; & arcanum diſpoſitionis diuini conſilij tunc illi aperit; futurum nempè vt feſtinantibus annis, Saracenorum peſſima, & à cultu Dei abhorrens gens Hiſpania potiretur; ſicq; Altiſſimũ illis offenſũ decreuiſſe; quorum impietate templa vaſtanda, ſacra diripienda, & omnem ornatum ad cælestium honorem inſtitutum ſacrilega manu comminuendum; ſimulacrũ autem ſuum, quod in Hiſpalenſi litore venerari conſueuerat, ne ſpurcereꝛur opprob. ijs, cũ ad propria rediret, in Mõté Carſeolorum per eaſdem maris vias, quas ipſa ex inopinato mõſtrauerat translaturum polliceri ne dubitaret, cum illic coli vellet, vbi & filium Procopium à marinis vorticibus ſubtractum ſaluum inuenturum denunciat. Sic Fauſtus dictis ſubleuatur, & ineffabili cæleſtis gaudij recreatione repletur, vt de ſua amplius, filijque ſalute, quid quæreret non haberet, & ex dilatato cordis affectu in deuota laudis Encomia prorupit; Ecquis ò Virgo non inhiet tuis obtemperare mandatis? En ego qui qualis, qualiſque ſum, tuo ſum dono, & quis enumeret, quæ in me beneficia contuliſti. & quibus periculis liberatus, quas tremendas maris tempeſtates euaſi, quos fluctus ſuperaui, quas miſeriarum ęrumnas calcaui? tuis auſpicijs ſemper luctum meum in lætitiam verſum aſpexi, & cum pares tibi quas referam laudes non habeam, in hoc vno, vt poſſum probam obſequen-

Digitized by Google

quendo tuæ,tuique filij voluntati,vt inſiſti faciam; & cum maiora exprimeret, SS Virginis viſionem amiſit, & cum ea turbinum immoderatam tempeſtatem ſedatam ſimul agnouit,& ſerenitatem Cœlo reſtitutam, vndè alacres Nautæ manus ad opus reponunt, readactant remos,velaque componunt,& quaſſata reficiunt, & in incæpto itinere puppim vertentes,dum ad occiduas partes tendunt, ex inſperato græca litora tetigiſſe cognoſcunt

Hæc vt Celeſtis Virgo dictauit euenire; nam reuoluto ſeculo, is fuit annus Domini DCCXIII. quo Vuitilæ filij, qui Hiſpanis imperabat,à Rudorico è Paterni regni finibus expulſi, & omni poſſeſſione ſpoliati ad Iuliani Tingentaniæ Prouinciæ Comitis auxilia confugientes, immenſo illius auſpicijs Saracenorum exercitu comparato,deuicto Rudorico, Hiſpaniam infeliciter præoccupauerunt.

Interim,vt portum intrarunt, vt vi turbinum extenuatas vires recrearent,in proximum Caſtellum deueniunt, agnouitque tunc Fauſtus exigere tempus fœnori dare pecuniæ,vſurarumque ſolutionem; ne ſuam, cæleſtiſque ſubleuatricis fidem fallere Iudæus dubitare poſſet;anxiabatur animo, & dum variè fluctuaret,in eam deliberationem tandem inclinauit, vt illi eidem Sacratæ Virgini Intemeratæ ſolutionem committeret:ſicque pecuniam, cenſumque in vnum collectum intra ligneam capſulam includens,literis ſignatis Mariæ,in mare proiecit,non anxius de fide aduentus,ſed certa fiducia ſpeque non indubia ductus Virginis auxilia non defutura, quæ nõ per incertum tramitem mare diſcurrens ad Hiſpalenſe litus tunc peruenit,cum Hebræus ex ſuæ litoralis domus feneſtra,qua maris recreabatur proſpectu, illam vndas ſupernatare aſpicere poterat,vndè cum vidit feſtinus ad mare deſcendit, protinuſque illam ad terram traxit,lætus de aduentu,incluſas pecunias illicò numerauit,& Hiſpalim rediens (prout ex mari aduenerat) capſam cum pecunia incluſa intra ſegregatum ſuarum pecuniarum repoſitorium detulit.

Tranſacto exinde tempore, cum Fauſtus ad propria remeaſſet, vt litora tetigit, SS. Virginis limen læto acceſſu adoraturus intrauit,& proſtratus ad aram vota promit, preceſque ſupplici oratione perſoluit,nec à Sacrato Cæli Reginæ ſimulacro de aduectis pecunijs iam ſecurus reſponſa quæſiuit; Inde in amicum Hebræum incidens mutuis amplexibus gratulantur; mox ille pecuniam ſuam repoposcit,ad quem Fauſtus ordinem, quo remiſerat repetijt, & ſub cæleſtis ſubleuatricis auſpicijs conſtanti fide non perituram afferebat,cumque ea ſit Stella Maris & periclitantibus portus, non permiſſuram à fiduciali, & in tot tantiſque arduis experimentato conceptu defraudari,& de ſecuro ſponſionis adimplemẽto dubitare

nefas

Digitized by Google

nefas esse, direxisse ad illam, quæ promiserat, vt vtraque fides inuiolabili pacto adimpleretur, & si casu perijsset (quod contingere non posse asseuerabat) ex alijs pecunijs satisfacere pollicetur. Vnde, vt huius dubitationis euentus, è medio tolleretur; Virginem adeundum suadet, & simul incedentes, templum adeunt, & ante aram Faustus genuflexus exposuit: En inquit Virgo, quæ Iudæus improperat; ad cuius interrogationem illius simulacrũ Cęlestis iræ fulgoribus adumbratur, & vox inde personans, Hebræi fallaciam increpat: Plene omni dolo, & stulte Iudæe, quo modo, quas, me duce, recepisti pecunias negare audes? Nonne integras in tuum repositorium conseruas? in me promissa non fallunt.

Ea voce nimio terrore consternatus in terram cecidit, & stuporis, pauorisque simul stimulis agitatus, tremens, stupensque vt sibi ignoscatur exclamat, & Sancti Spiritus interno lustratus fulgore, induratam perfidiam exuens, ad fontem regenerationis inhiare cæpit, & sacra vnda renatus, noui hominis indumentũ recipiẽs, tyrocinium cælestis militiæ, Fausto Duce, in templo illo exercere non distulit: credit tandem Virginis filio Hebræus, & in illius obsequium perpetuo mancipatu dicatur. Vndè postmodum Faustus arcana sibi commissa aperuit, comitemque in Sacri pignoris vectione asciuit, sicque communicato consilio, quæsitis alijs sibi sanguine iunctis socijs, rem aggrediuntur, sacratumque Virginis simulacrum, extemplò ad paratam nauiculam extollunt, & per repetita maria cursum felicibus auris implent, & in ora Frentanorum ad Oppidum Francauillã vela retrahunt, & mulam, cui adhuc nemo insederat, diuini Simulacri sarcina onerandam mercãtur. In cuius dorsum, ea, qua possunt, veneratione substulerunt, & quam nemo eorum nouerat, semitam aggredi parant, viam Virgini committunt, & triduano itinere per tractum Valeriæ viæ conscẽso monte, planitiem Carseolorum intrant, & per superextollentem montem, mula iter carpens per dirupta petrarum, cum ad cacumen penè conscendisset in lapidem incidit, quem flexo poplite signauit; cuius miraculosa impressio in ædicula supererecta hodiè monstratur; deindè superiora montis petens fistit iter, & illicò Procopius in veste alba obuiam Patri processit, & brachia ad collũ tendens oscula ori figit, & inuicem de successibus gratulantur, & cum de loco in quo Sacrata Imago sisteretur ab illo quereret; quem Virgo iam ante indixisse commemorat, insinuat; ibique venerantèr collocant; templum, ædiculasque extruere festinant.

Primum in collocatione miraculum fuit, litis finium sedatio; finitimi siquidem de limite diù acritèr contenderunt, nec finis iurgiorum, ni Virgo lapidem posuisset; ipsa amborum intermedium agrorumque terminum tenuit, tenetque ad præsens.

Fama

Digitized by Google

Fama tunc per ora hominum volitare cæpit, augentque miracula rumorem; ex remoto Hispanico litore Sacrosanctum Dei Genitricis simulacrum (ipsa additante) in Marsorum fines, in Carseolorum monte miro, & singulari Omnipotentis fauore aduectum: fit vndique cõcursus Populorũ; renouantur in collatis ad confluentes beneficijs mirabilia: ad quorum voces Pontifex ipse Summus Bonifacius IV. & ipse Marsus) tunc grauiter ægrotans mentem vertit, & vota emittens, sospitatemq; anxiè efflagitans, illius modò apparitione dignatus, diuinæ vocis oraculo consolari, & aspectu recreari meruit, & pristinum salutis statum recuperauit, & in gratiam habitæ salutis, cum Romano Clero ad insurgentem tùnc Ecclesiam Virginem adoraturus accessit, cuius aduentus dies tertio Idus Iunij in relato pergameno notatur: Ecclesiam, ipsam ex cælesti thesauro depromptis, indulgentijs, Sacra supellectili, alijsque donarijs dotauit, quam hispani Heroes, cum Vrbem petiere, venerari consueuerunt, confugiuntque ad hoc ex Romana Curia supplices in dies Proceres, & nouis adhuc miraculis fulget.

Est ipsa Ecclesia vna fornice compacta, duasque post aulam sic à principio erectas ædiculas habens, vbi quiescere Fausti, sociorũque ossa creditur, exinde succedente tempore ædificijs pro vsu Inhabitantium aucta.

Statua ipsa in extrema parte ad dexteram apsidis, quæ arcubus ab Ecclesia separatur ad imum parietis eleuata residet, vbi ab aduectoribus collocata fuit, crate ferrea inclusa veneratur, ad quem ascensus per ligneos gradus habetur.

Cum flectitur iter à Pireto Carseolos versus, in pendicibus montium inter fluctuantes Colles duo adstant Pagi, seu Villæ, vix vna ab altera miliario distantes, quæ præter nobile nomen, nihil aliud retinent. Vna siquidem Villa Romana, altera Sabbinensis appellatur à montibus ab illustrissimis istis Populis denominatis, qua occasione non dum nobis notum; numero tamen habitantium minimè replentur, vix XXX familias quæque alit, sub proprio Parocho. *Villa Romana.* *Villa Sabinensis.*

A Carseolis postmodum III. M. P. transactis in ascensu montis dum angustatur Vallis in faucibus est Colle oppidum, quod in regestro Collis Zippa dicitur, mœnibus, & turri olim ad securiorem aditus munitionem roboratum. *Colle.* *Regestro fol. 121.*

Sancti Berardi Marsorum Episcopi ex Comitum progenie natale solum, & Auorum patrimonium, vltimum amplissimæ illius familiæ Toparchiæ dominium, cui extrà mœnia in Romanæ viæ transitu constans in Domino, & feruens Vassallorum deuotio Ecclesiam extruxit, in qua illius reliquiæ venerantur. Fit sub vno Rectore illi Ecclesia Parochialis Sancto Episcopo Nicolao dicata.

In ea montium asperitate III. M. P. à Colle distans Arx Certi, *Arx certi*

Digitized by Google

seù Rocca di Cerro, in cacumine ferè positum, situs, & soli infelicitate parùm lætum Oppidum; vtrorumq; istorum Oppidorum cultores rusticis insistunt operibus, sed ex rigida Cæli temperie glaciali frigore, niuibusque præpediti, alibi hyemare compelluntur; castaneis, quercubusque adumbrantur montes, quorum prouentus aliarum frugum defectũ implent; vnũquodq; eorum vix LX. familias alit, est huic Ecclesia assumptæ Virgini dicata, cuius Parochus Abbas dicitur.

Inclinantur post mille, & amplius passus, antequam ad planum deueniatur, Montes ipsi in vallem, quæ ex liquatis niuibus, & imbrium coadunatione confluentibus aquis extenuatur viribus, vt minus Cereri apta, nõ nisi herbam nutriat, quæ æstiuo fœcundata calore viresçit in pratis; vndique cacuminibus, non se humiliantibus vallata; vndè & descendentium aquarum cursus retardatur, & vallem implendo, hyeme lacum breui periturum efformat, & nisi artifex natura ingluuiem effecisset, tantæ profunditatis, vt ad currentis fluminis occultum alueũ perueniat, aquisq; illius iungantur, Oppidani nimia excrescentia, damna paterẽtur haud modica.

Verecchia In qua pereminenti valle, cum ad ortum solis Vereculam versus tenditur, & ex radice superextollentis montis fons, qui in flumẽ emanat oritur, & per cccc passus super terram serpens, lateribus se condens, & in inuiò montis sinu nescius fluens, iterum apparet propè Talleacotij mœnia in flexu montis, & per saxorum, riparumque congeriem præcipitatur ad opus pistrinorum ad planitiem, quam lãbens per campos Palentinos flectitur, & propè Scurculam per vallem, quæ ad Æquos ducit, Velino amni iuxta Reate iungitur, & cũ Tibure coit, estque vnus ex remotioribus eiusdem Tiberis fontibus. Saltusque vocatur. Exactis pratis fauces per admodum saxosã, & asperã viã ad descensum aperiuntur; & partem illam montis, quæ flectitur ad occasum, ab ipso cacumine ad planum longo

Taleactiũ ordine depositum, Talleacotium nobile, & modernum implet; totius Columnensium Toparchiæ supremi iuris dicentis, & secundarum earum Iudicis sedes, ab excidio Carseoli, Cliterni, & Castaldij, vt Volaterrano placet exortum, sed quo tempore ignoratur, cum in regiſtro locorum ruina non notetur. Non ita tamen modernum vt Blondus, & Alexander arbritantur, affirmamus; cum quidam sub Gulielmo Rege anno MLXXXVII. in repetito regestro, Bonauentura de Talleacotio pro isto, multisque alijs, quibus dominabatur oppidis sacras suppetias XLII. Militum obtulit, & anno MCCXXXIX. B. Oddonis Chartusiani monachi morte nobilitatur; vnde & maioris ætatis vetustate gaudere, sed sub obscurioris nominis fama, colligitur, quod ædificiorum compage, & Incolentium numerositate auctum creuisse constat, tenue siquidem, vt

cæte-

Digitized by Google

cæteris rebùs principium. Ante quam Oppidi fundamenta iacerentur, erat locus ille syluis consitus; inter quas aliquas domunculas occasione monialium sub Sancti Patriarchæ Benedicti famulatu viuentium Monasterij; vnde SS. Cosmæ, & Damiani in syluis nomen, sub nascentis Oppidi exordium extructas fuisse, vt Virginibus in agrorum cultura rusticani inseruirent, cuius quidem Monasterij licet primordia ignorentur ædificiorum tamen structura longæua redolet vetustate, & sub nascentis Illustrissimæ Religionis incunabula in illo recessu Sacrarum Virginum cætum adunatum, non leuibus argumentis persuasum habemus; incrementum postmodùm ex nouorum Colonum concursu sumens, in Oppidi formam creuisse; nomenque illi seù Taleacotium, vt in regestro, seù Taliaquitium, vt Volaterrano placet, ex occasione tributum; cui nec Blondus, nec Leäder arridentes, de suo excogitatũ nomẽ inuenisse ferũt. sed ethymon vtrique nomini conuenire potest. Etenim recessus ipse syluarum in frequentato viæ Valeriæ tractu, latrocinijs plurimum aptus, & qui facinori incumbere quærunt, opportunitatem in viatores grassandi præbebat; vnde aliquando latrocinántium cõuentum, & qui principatum diù inter latrones tenuit fortè à Sancto Equitio Abbate (quod vsitatum in regione nomen deuotio fecerat) seù Cozzus appellabatur, qui ablatorũ spoliorum inciſor, & diuisor erat, ex continuata sociorum interpellatione, vt furta scinderet, Taglia Equitio ò Taglia Cozzo nomen sortitus est, qui cum fama magni latronis polleret illud loco, in suorum facinorum memoriam reliquit, cuius rei certum nobis argumentum ipsius oppidi parma sigilli præbet; signat enim duo homines, vterque altera manu pallium extensum tenentes, quorum, alter expectans, alter manu gladium extensum ad pallium incidendum monstrat; at diuersum ethymon à quopiam datum vidimus, quod nenijs, somnijsque redolere inuenimus; ideo frustrà apponere iudicauimus; proprium planè, germanumque relatum est, & inueterata traditione, quæ in ore omnium est prædicatur; & insignia adstipulãtur; nec tam illustri Oppido, quod magnificentia, ædificiorũ magnitudine, & amœnitate, & Incolarum industria in armorum, & literarum palestra exercitatorum vicinis omnibus præferat, notam inurere origo potest. Etenim & Vrbs, quæ in mundi principatum creuit, non dissimile principium habuisse refertur.

Ab ipsa summitate ad radices montis extensum diù sola naturali loci munitione, absque alia custodia, se tuebatur, donec Ladislaus Rex mœnium recintu, & Arcis custodia vallauerit, siuè vt Comitum potentiã extenuaret, siuè vt securitatem finibus compararet. Nàm parùm ante Rainaldus ex Illustrissima Vrsinorum familia illius Comes, ita viribus pollere, vt non semel intra Aquilæ Ciuitatem

Digitized by Google

Camponeſcorum Comitum contra regiam præheminentiam partes fouere non lubitauerit, in quam poſtmodum, vt diſſidentium aduocatus cum armatorum copijs intrauit, moxque illius dominium nactus, Andegauēſium fautoribus adhęrens liberas adminiſtrationis habenas ſumpſit, donec ſuorum militum licentia, populus, & illi etiam qui illum aduocauerant irritati, creſcentem elationem priùs leteſtari, poſt nodum morte multare deliberaſſent, vnde in illum concitato furore, ex Sancti Franciſci Conuentu in quo, vt furentium manus euaderet, ſe receperat extractum, trucidarunt, & Ioannem illius fratrem, quem paulò ante carceribus, vt minus nocentem mancipauerant, inde extractum pari excidio affecerunt.

Et cum non multo pòſt tempore Ladislaus ipſe apud Roccam Siccam, à Ludouico II. Andegauenſium Comite, vno certamine ſuperatus, vt victoris progreſſus inhiberet, non acie dimicare, ſed cunctando vires illius eludere proficuum magis fore iudicauerit, loca quæ aditum Regni aperiebant munire ſimul cæpit, ad huius etiam Oppidi opportunam munitionem impulerit; vtraque ſiquidem occaſione opus accelerare potuit, vt non ſolum ad murorum expeditionem manum admouerit, ſed ad ſecuriorem forteliti ſtructuram in illa ſummitate, quæ rupibus cincta difficilem, arctumque aditum præbet, in ea opportunitate collocatum, & non militum numeroſo apparatu, ſed paucis adhibitis anguſta faucium ſtructura ab incurſionibus ſe tutari poſſit.

In commodiori Oppidi parte, quæ acceſſibus non arctatur, Robertus Vrſinus Comes Palatium Regia magnificentia, Aulicorumque ſtatione cubiculorum numeroſitate inſtructum, laquearijs ex ligno inciſis, varijſque picturis ornatum extruxit cuius etiam munificentia extra mœnia M. P. ad ortum, templum Baptiſtæ Ioanni Sacratum, Commendamque ad ſubſtentationem Equitibus Hieroſolimitanis erectum dotauit, vt in ſuperliminari portæ notatur.

RVBERTVS. VRSINVS. MILES. TALLEACOTII. ET. ALBÆ. COMES. ARMORVM. CAPITANEVS. IN. HONOREM. S. IOANNIS. BAPTISTÆ. FIERI. FECIT. ANNO. MCCCLXXVI. SEPTEMBRIS. VIII. Indictionis.

Et paulò infrà Palatium, ex profuſa charitate, ipſius præclariſſimæ familiæ Heroina quædam (vt verbis conformitatum regulæ vtar) in minorum fratrum placitum ex quadratis lapidibus Eccleſiam, peramplumque Conuentum in penè exurgentis Seraphicæ Reli-

Digitized by Google

Religionis exordio extruēdam curauit, eiusdemque insignis pietatis beneficio anno MCCLX. reparatum nouis ædificijs cum sacello post maiorem aram, in quo B. Thomæ de Celano religiosa veneratione corpus requiescit sub ara Ducalis Cappellæ, in qua ex Apostolico indulto, in Domino morientium animæ expiantur, post Varri pagi ruinas monialium, que ex Ecclesia Sancti Damiani manumissione, vbi viuendo in lilarum obsequio finem fecit, à primo tumulo translatum.

Prælucent adhuc in fornice Ecclesiæ duo rubri galeri duorum procerum eiusdem familiæ purpuratorum, ibi quiescentium, quorum nomina cum non notentur in marmore hic apponimus. Vnus pro vt notatum in codice Ecclesiæ inuenimus, Iacobus ex Comitibus Nolæ, à Gregorio XI. purpuratorum cætu, donatus est, qui Vrbani VI. in schismate Clementis VII. Antipapæ primus partes sectatus, allectus cum alijs tribus Italis Cardinalibus à Gallis spem fouentibus alterum eorum ad apicem Pontificatus proiectnris Fundi comitijs interuenies, delusus tandem, post electionē Antipapæ, à cætu Cardinalium recedens, ad Vesfam comitantibus reliquis Italis se recepit; postmodum Talleacotium fato vrgente perueniens diem suum clausit extremum XII. Kalend. Septembris MCCCLXXIV; & absque nota sepulchri in Ecclesia præfata tumulatur.

Alter verò Ioanes ex Comitib us eiusdem Oppidi, & ipse Comes Dominusque Archiepiscopus Tarētinus, & Farfensis Abbas à Sixto IV. inter purpuratorum numerum ascitus, & antequam ad apicem dignitatis ascenderet, hominibus terræ Marani testandi de bonis stabilibus, subfeudalibus, quæ vulgus excadentialia vocat, ad tertiam generationem indulsit, ex priuilegio pergameno quod Incolæ conseruant, in quo, & Dominum Talleacotij Archiepiscopum Tarentinum, & Abbatem Farfensem se facit, & annus dati priuilegij est MCCCCLII. ante Sixti IV. assumptionem à quo rubro galero donatus, & in regiſtro defunctorum in præfata Ecclesia habetur ad Partes applicuit anno MCCCCLXXVII.

Quinque Populo præsunt Parochi, quisque in propria Ecclesia, quarum quæ in arce est (quæ Ciuita dicitur) Sanctæ Virginis Ceciliæ dicata Archipresbyteratus honore potitur, modò dilabentibus Parochis cum excidio ædificiorum, quæ circa habitantes nutriebat, omni honore spoliata, iam ruitura ipsa quoque cernitur; de cæteris Principi Apostolorum vna, Sancto Nicolao, & Sancto Egidio Abbati, reliquæ sicut omni ornatu, ita & Populi frequentia destitutæ, redditibus, supellectili, & rudi ædificio. Est alia in ordine quinta in permedullio Oppidi nobiliori structura compacta in honorem Sanctissimorum Martyrum Cosmæ, & Damiani olim

Cassi-

Digitized by Google

Cassinensiũ Patrum Conuentus, nunc ex cessione Monialium eiusdem ordinis in sylua dictarũ ante incolatũ Oppidanorum, cũ Monachorum Monasterio excitata Apostolicæ Sedi ex Clementis V. & Gregorij IV. Summorum Pontificum indultis immediatè subiecta, sub regimine tamen Cassinensis Abbatis; illiusque Vicariam administrationẽ vnus ex Patribus gerit in his tantũmodo; quæ curã animarum, clausuram Monialium, & visitationem concernunt, iurisditionalia Illustrissimus Marsorum Episcopus exercet, vt Sacræ Rotæ Romanæ oraculo in controuersijs diù inter vtrosque discussis sententiali decisione stabilitũ fuit de anno MDLXXXII. cuius tenor talis est. Resoluerunt Domini, quod non intret exceptio Abbatis, & Conuentus Cassinensis respectu loci de Luco, de iurisditione temporali, vt in cap. XI. sess. XXI. Conc. Trid. quia non probatur talis exceptio; imo notorium est, dictum locum esse de temporali iurisdictione Dominorũ de Colũna, & ab antiquissimo tempore illũ possidere. Vnde nisi Abbas, & Conuentus ostẽtat aliam exceptionem, dictus Episcopus habet fundatam intentiõnem in dispositione iuris communis Conc. Trid. ac etiam in scripturis, & depositionibus testium in petitorio, & possessorio, etiam vt sedis Apostolicæ delegatus in exemptis, vt hic per informationes, & sic est dandum mandatum de manutenendo quo ad Ecclesiam, & Clericos Sancti Ioannis, cui Ecclesiæ immìnet cura animarum, etiam si essent exempti cap. 3. & 4. Ref. 6. & VII. cap. IIX. sess. XXI. cũ alijs.

Quo verò ad Monasterium Monialium Terræ Talleacotij, vbi est Ecclesia curata Sanctorum Cosmę, & Damiani cum Clericis secularibus resoluerunt Domini dandum esse mandatum Abbati Cassinẽsi, quia stantibus priuilegijs, præsertim Clementis V. cum obseruantia subsequuta, quam dixerunt dicti testes, & scripturis pro ista parte satis probant; intrat exequatio de qua in cap. IX. sess. XXV. c. 7. quod istæ Moniales, & Ecclesia regatur per Abbatem, & Conuentum Cassinensium, & hic benè deducunt informationes pro ista parte.

Hoc tamen Domini restrinxerunt iuxtà terminos cap. 5. 9. 10. sess. 25. vt Episcopo etiam sit dandum mandatum de manutenendo quo ad ea, quæ concernunt clausuram Monasterij, & visitationem respectiuè curæ animarum, administrationis Sacramentorum, & admissionis Ministrorum etiam admouibilium, vt in d. cap. & in his quæ sunt ordinis cap. 17. sess. 7. & cap. 11. sess. XIV. quia ista sunt etiam in exemptis reseruata Episcopo, & satis ex deductis probatur, ad istum effectum, possessiõ dicti Episcopi in præmissis.

Animarum curæ Abbatissa Monasterij præest ad cuius exercitiũ septem Cappellani ad illius nutum amouibiles, per Episcopum confirmandi deputantur; Ecclesia ipsa, & Monasterium nullo ornatu redolet, cum plurimùm antiquitatis sapiant, in vno ex sacellis ossa

Beati

Digitized by Google

B. Oddonis Chartusianæ religionis alumni, ex placito Innocentij PP. III. ad vota Alduisiæ tunc Monasterij Abbatissæ Monialium confessionibus excipiendis præpositi, in quo munere in pace quieuit, venerantur, illiusque acta ex processu iussu Gregorij IX. cõpilato nostro idiomate edidimus.

Extra mœnia duo alij virorum Conuentus, vnus Ordinis Prædicatorum in Ecclesia Virgini Annunciatæ, insurgentibus iam muris, suppressus, at Incolarum pietate auctis redditibus restitutus, sed qui, vt Ecclesia ipsa, nec dum formam recipit. Alter Capucinorum structura, ambitu, & dispositione ædificij, & viridarij amœnitate insignis, apud Ecclesiam S. Mariæ gratiarum exurgens, ex cæmentis veteris cœnobij in Ecclesia Sãctissimæ Triadis vltra milliare in aspero, & non frequentato loco ad solatium fratrum, & deuotionem Populi translatus.

Sunt sparsim per agrũ aliæ Ecclesiæ, sed quę ciuiliori cultu & ædificijs perlucẽt S. Rochi, S. Mariæ de Succursu, & S. Mariæ in Oriente, præter alias destitutas.

Ciuium politiam plusquàm vrbanam propinquæ Romæ vicinitas illis contulit, quam plebs etiam ipsa, in vestium ornatu, & muliebri cultu concinnè conseruat.

Tellus ipsa post inclinationem mõtium, & partis illius àpennini iugis in planitiem se vertit, fœcunda vberitate præ cæteris gaudet; vina tamen ex rigida aeris coactione aspera promit, cum vuarum baccæ ad maturitatem rarò perueniant; rident tamen circa colles vndique vineta, & viridantium arborum comæ, malorum, pyrorumque fructibus redundãtium, sed eadem Cæli temperie haud satis iucundis.

Salti amnis cursu infœcunda rigatione madet, cuius vnda olera pereunt, ingenioſa tamen Ciuiũ cultura viridaria lætantur. Cernuntur in apricis collibus nobilium Ciuium sparsim Villæ frugum abundantia, & domorum commoditatibus delectabiles.

Cæterùm incommoditas soli industrioſa Ciuium mercatura reparata, omni rerum satietate redundat; est illis sicut ad negotium, ità ad scientias capessẽdas ingenium, vnde plurimos in literatorum censura Illustres omni tempore peperit. Præsertim Andream Argolum Mathematicæ, & Medicinæ professorem, & in Astrologicis demonstrationibus facilè Principem; & in Patauino Gymnasio nobile Lyceum aperiens à Serenissimo Veneto Senatu Sancti Marci stemmate meruit honorari.

Hic Ephemeridas, tabulas primi mobilis, de diebus criticis, & alia complura typis commendauit.

Huic adde Ioannem eiusdẽ Andreæ filium, cuius Endimionis fabuloſi amores, Italico vulgari metro editi, circumferuntur; cum plu-

ri-

Digitized by Google

ribus alijs ingenij sui monumentis, quæ cap. XI. lib. 1. retulimus.

Sunt & alij, qui Talleacotium illustrarunt, inter quos celebris est Franciscus Resta ex Clericis Regularibus, qui minores nuncupantur, Propertij Restæ Episcopi, qui de vera, & falsa sapientia scripsit, nepos; cuius opera elucubrata sunt; de varijs aeris, aquæ, & ignis impressionibus quæstiones. Romæ apud Franciscum monetã. 1644. in 4.

Reliqui sunt: Philippus Scaccus, cuius legitur typis datus, Tractatus de Arte Veterinaria, quam Mescalziam appellant; nempè ad eos, quos vulgus Marescalcos vocat, pertinente; in quatuor libros diuisus, quibus omnes equorum tam interni, quàm externi morbi; Signa quibus dignoscuntur, eorumque curationes potionibus aut vnctionibus, sanguinisque emissione faciendæ continentur. Patauij apud Petrum Paulum Tozzium. 1628. in 4.

Gaspar Argolus Conciſtorialis Aduocatus Romæ, quem refert Carolus Cartarus in suo Syllabo. 110.

Hi omnes Talleacotium natale solum habentes, eruditi ingenij monimentis Patriam illustrarunt. Cùm autem & alij sint, qui alia Marsorum loca suis scriptis decorarunt, quos in prædicto cap. XI. libri primi prętermisimus, operæ pretium visi sumus facturi, si hic recensemus.

Piscinæ decus fuit, Antonius à Piscina dictus, ex ordine Minorum Sancti Francisci, cuius meminit tanquam eximij, & omni virtutum genere præclarissimi Lucas Vadingus tom. 6. Ann. min. fol. 202. num. 21. floruit anno Domini. 1469.

Malleanum verò illustrauit Antonius Casalius ex ordine Cęlestinorum Abbas, qui Nouam Hierusalem, seù Sacram Basilicam Bononiensem, opus Historicum, varijsque præclaris obseruationibus refertum typis mandauit. Bononiæ apud Nicolaum Tibaldinum. 1637. in 4.

Ex eodem Malleano, ortus est Mahometanorum Malleus, (vt optimè adnotauit Pompeius Sarnellius in suis carminibus) nempè Philippus Guadagnolus ex ordine Clericorum Regularium, Minorum nomine, sed virtute Maximorum, Vir cùm morum candore, religiosaque simplicitate, tùm summa veteris, nouique testamenti, cæterarumque scientiarum eruditione nulli secundus. Linguas Hebræam, Caldæam, Siriacam, Græcam, & præ cunctis Arabicam æquè calluit, atque apud singulas earum Nationes natale solum habuisset; vt testatur de Arabico sermone Grammatica Romanis typis demandata.

Arabicè quoque reddidit Nouum testamentum Romæ similitèr excusum. Et Vrbano inter Summos Pontifices hoc nomine Octauo iubente, composuit, & typis euulgauit, at non in vulgus, librum sanè cælesti sapientia refertum, cuius inscriptio est: Apologia pro Chri-

Digitized by Google

Christiana Religione. Romæ typis Sacræ Congregationis de propaganda fide 1631. in 4. In quo scribendo Sancti Spiritus opem præsentem fuisse tenendum est; cum nihil literis commendauerit, quod alicuius viri doctissimi censura ad meliorem sententiam reuocandum censeretur. Quinimò tanta perspicuitate, & argumentorũ, rationumque efficacia Mahometis errores confutauit, vt eius sequacibus reliquus non fuerit ambigendi locus; nec res de cætero sit, quæ perspicuam veritatem valeat infirmare. Quamobrem factũ est, vt ad orientalem plagam, cuius incolæ Satanæ plagis confossi, medelã expetebant, euocatus, tot saluti restituerit, vt Vrbani VIII. oraculo Innumerabiliũ Animabus medẽtiũ laboribus, Philippi vnius pharmaca præstitisse declaratum fuerit. Idcircò apud se, quòad vixit detinuit, summis honoribus, licèt inuitum, remuneraturus; ni Deus Vrbanum ab Vrbe ad Cælestem Patriam transtulisset, qui Sũmus Pontifex dictam Apologiam Arabicè scriptam, italicè redditã typis iussit committendam, vt factum est; cum non pateretur, vt non omnibus tanti viri religiosa innotescerent eruditio: cui libro pium omen Pompeius Sarnellius, omnium virtute præditorum amantissimus, fecit hoc carmine, Horatiana phrasi concinnato; quod, cum typographorum celeritas in opere prætermiserit, & nonnulli vt proprio vsi sint, paucis malè immutatis, ad futuram tàm Philippi, quàm Pompeij, nobis charissimorum memoriam hìc adiec.mus.

I Liber felix, noua monstra questos,
Vt leues omni populos timore,
Nec sinas hostes fidei per orbem
Pergere inultos.
Non venenatis grauida sagittis
Indiges Mauri pharetra, nec arcu,
Est potis fortes calamus Philippi
Frangere turmas.
Strenuum qui se nimiùm querenti
Reddit vltorem populo fideli,
Dum sui cursu eloquij perenni
Labitur amnis.
Malleum nouit dare *Malleanum*,
Quo caput fractus Coluber, docetur
Vt manu Marsus chelydros, granique
Carmine rumpit.
Non tot, excelsas domiturus Alpes,
Grandines armat gelidus Bootes;
Hesperum nec tot comitantur atris
Noctibus ignes.

Digitized by Google

Quot tibi cedent, monitis nefandi
Qui fidem præstant Mahometis, omnes
Namque vincentur, secuturi ouantes
Dogmata Christi.
Dat tibi partes scelus auferendi
Auctor humanæ Dominus salutis,
Perque te fient Mahometis artes
Prorsùs inanes.
Nonnè iam cernis calamo fugatus,
Vt plagas plagis foditur per omneis,
Astus haud illum iuuat, vt cruenta
Non cadat hasta.
Tu premes sancto domitos triumpho
Impios Turcas latio imminentes,
Atque subiectos Orientis oris
Seras, & Indos.
Audies feris habitata Bactris
Claustra doctrinam tenuisse veram,
Audies &, te, dirimi obstinatas,
Iudice, lites.
Nullus armento lupus ingeretur,
Deferens dorso tegumen bidentum,
Namque vel prorsùs poterit deinceps
Fallere nullum:
Vel Lupus sæuos qui acuisse dentes,
Nuper audebat, cupiet Philippi
Recta monstrantis, noua polliceri,
Fœdera nutu.
Ad Scythas tandem liber ito felix,
In librum multos retulisse vitæ
Liberos tecnis, validus, Barathri
Ritè futurus.
Te librum, fama celebrante, læti
Concinent plausus; vagus, & perennis
Per omneis Rumor referet Philippi
Nomina terras.

Fuit præterea Philippus inter suæ ætatis Oratores eloquentissimus, & adeò in dicendo promptus, & expeditus, vt in lyceis, & Ecclesijs nulla præuia dicendorũ meditatione, de quacũque re proposita aptè, prudentèr, explicatè, & abundantèr differeret, & oraret: ita denique vt omnes crederent, non nisi multis antè diebus cogitata dixisse, quæ ex improuiso dicebat.

Diem

Digitized by Google

Diem suum clausit extremum Mense Aprili anni 1656. qui fuit ætatis suæ sexagesimus. Mortem eius lacrymis prosecuti sunt, cùm eiusdem Ordinis Minorum Clerici Regulares, tùm seculares; ijque infulis, & purpurâ eminentes; nec mœstitiæ signa in vultu æque, atque in animo ipsiusmet Alexandri VII. tunc temporis in Petri Cathedra sedentis, latere potuerunt.

Quam typorum lucem merebantur Tesaurus, siuè Dictionarium Arabicum, Sermones, & alia eiusdem Philippi opera, morte præuertente, non obtinuerunt: vt notat Allacius in Apes Vrbanas, fol. 228.

Reliquum est vt de cæteris Marsorum Viris illustribus, quorum Patria specialitèr non adnotatur, & sub Marsorum cognomine celebrantur, mentio fiat.

De Domitio Marso, Poeta sui æui præclarissimo, cuius mentionem fecimus pag. 53. non solum locutus est Martialis, sed & de altero Marso Poeta Epico, vt Raderus adnotauit in illis versibus Martialis Epigrammaton lib. 22. ad Pudentem.

Sæpiùs in libro memoratur Persius vno,
Quam leuis in tota Marsus Amazonide.

Vbi Martialis videtur locutus de Epico, non de Epigrammatario, quem ipse laudibus extollit; Idem & Giraldus anteà obseruarat, vt testatur Raderus fol. 317.

Marsus aliòqui Epigrammatarius fuit nobilis, quem ipsemet Martialis est æmulatus: vt proindè putent aliqui Poetam hic de alio Marso Epico locutum, quibus haud repugnarim. Hæc Giraldus. Testimonium Martialis de Marso Epigrammatario cùm nobile sit, non prætermittendum videtur; eum si quidem cum Virgilio confert in epigr. 53. lib. 8. ad Flaccum.

Quid Varos, Marsosque loquar, ditataque Vatum
Nomina, magnus erit, quos numerare, labor?
Ergo ero Virgilius, si munera Mecœnatis
Des mihi? Virgilius non ero: Marsus ero.

In quorum primo versu, notandum est, Marsos numero multitudinis proferri, cum duos Martialis intelligat.

Anselmus quem pro Marsicano, Marsicensem Episcopum dixerunt; cum Marsicum sit in Principatu. Prophetias nonnullas scriptas reliquit, quæ typis datæ sunt vnà cum illis Abbatis Ioachimi. Venetijs apud Ioannem Baptistam Berronem 1600. in 4. qui liber latinè scriptus, vulgari quoque italico sermone donatus est. De hoc

Digitized by Google

Anſelmo Marſicano, non Marſicenſe Epiſcopo commeminit Geſn. in Biblioth. fol. 53. cum explicationibus Pauli Scalchij in Germania 1570.

Petrus Marſus Canonicus Romæ in S. Laurentij in Damaſo, literarum eruditione conſpicuus, typis mandauit

Orationem à Petro Marſo habitam in die Aſcenſionis, de Immortalitate animæ. Ad Reu. in Chriſto Patrem D. Raphaelem tit. S. Georgij Cardinalem, ac SS. Domini Noſtri Papæ Camerarium. Romæ. in 4.

Panegyricum Innocentio VIII. dicatum, in memoriam S. Ioannis Baptiſtæ.

Orationem habitam in die S. Stephani primi Martyris. Panegyricum in memoriam S. Auguſtini Eccleſiæ Doctoris eximij ad Inclytos Ferdinandum, & Eliſabeth Hiſpaniarum Reges, & alia.

Sepultus eſt Romæ in S. Laurentij in Damaſo, cum hoc Epitaphio, quod refert Sgraderus in monumentis Italiæ fol. 104.

PETRO. MARSO
ÆDIS. HVIVS. DIVI. LAVRENTII. CANONICO
VIRO. DOCTISSIMO. INTEGERRIMO
BONORVM. OMNIVM. HONESTATE
VOTISQVE. EXPETITO.
ASCANIVS. MARSVS. PATRVO. BENEM. P.
VIXIT. ANN. LXX. MENS. II.

De

Digitized by Google

De Cliterno, Cliterniſque Populis.

CAP. VII.

AEqua ſorte, àc cæteri Marſorum Populi, Ciuitateſq; Cliternũ, Cliternique diſpendium ſuſtinuerunt; fluunt enim omnia, & in aſſidua diminutione ſunt; ſic clariſſimæ olim Vrbes, nunc nihil ſunt, & quæ nunc maximè ſuperbiunt, eandem aliquando fortunam experientur. Ita excidit Cliternum, vt nec ſignetur locus; quod in Æquos Ptolæm. lib. III. tab. V. Æquicolorum Cliternum Carſeoli, & Plin. lib. III. cap. XII. Cliternini, Carſeolani, reponunt; eadem quidem cenſura, qua & cæteri, qui in veteri latio erant, vt diſtentis finibus ad Marſos addictum; poſtquàm enim nutu Romanorum paruit Orbis, vt cætera ſuo arbitrio, ſic limites immutarunt, vt veteribus exciſis ad Coculum vſque Marſorum extenderent, ita Cluuerius tom. 1. cap. XVI.

At poſteà Romanis iam cuncta per Italiam obtinentibus, limiteſque regionibus, & Populis pro libitu, arbitrioque ſuo ponentibus, latiſ noui fines compræhenduntur: non ſolum Volſcos, Auſoneſque ad lyrim vſque amnem, & Marſicum montem, tùm item Hernicos, ſed Æquorum agri quantum circa Anienem fluit amnem versùs Sabinos, atque Marſos.

Cliternum itaq; hac adiectione Marſorum factũ eſt, ſed vt locus, ita & fines incerti; cum n. Tholonij ripa Æqui à Marſis diſcriminabantur, vltrà eum amnem poſitum, citra dubitationem eſt, quod moderni Celanum in medullio regionis interpretantur, nullo modo Æquis iunctum. nec vlla ratione ad illos attinuiſſe conijcitur; antiquum ſanè Oppidum, & ex Pauli Marſi confabulatione à Marſia lydo, in memoriam amiſſæ Celenę, quę ab Apolline victũ regnoq; pulsũ, hùc aduenisse volunt, ædificatum. In agro Carſeolano Caſtaldij alterius Oppidi, & eiuſdem Carſeoli veſtigia mõſtrãtur; nulla autem Cliterni. E cum finium dilatatione vna cum Carſeolo Marſorum effectum, in eos connumerari, nõſter etiam labor erit; & cum ex aſſertione Geographorum; alijſque per nos actis diligentijs, illius monumenta expiſcari minimè potuerimus; eo, quo alij reponunt, reponemus, ex illius quippe ruinis Celanum inſurrexiſſe, vt qui Ptolemęum interpretarunt, volunt, ſic Volaterranus.

Carſeoli, quod Oppidum, Plin. & Ptol. inter Æquos ponunt, quæ gens ad Marſos pertinebat, ſimul cum Caſtaldio, quæ ſanè omnes interiere, ex horum ruinis erecta ſunt noua Oppida, Talleacotium, Vicouarum, & Celanum.

Non

Digitized by Google

Non inusitatum, veterum rudera, nouorum ædificiorum cæmenta effici, nec incõgruum Cliternorum ruinis Celanum ab illo haud multum remotum insurrexisse: à principio in aspero ascensu montis Tini, inter abdita collium reconditum; vnde & illi Celanum à celso verbum nomen inditum; etymon. melius à significatione, quã à fabulis sumi maluimus. Vetus siquidem ab oriente, & occasu, duorum montium iuga, quæ illi, in quo residebat, humiliantur celabant; sed Federicus II. Imperator ferro, igneque vastauit, habitatoresque Siciliã trãsfretare coegit; etenim cum Petrus, illius Comes, partes Ottonis Saxoniæ Ducis in Imperatorem inaugurati, & ab Innocẽtio III. depositi fouisset, ex veteri in Sueuos Principes odio, vt Federico contrairet, Gualterio Brennæ Comiti Frangiginæ, qui ex iuribus Sibyllæ, Tancredi ex Normandorum progenie matris, regnum Neapolitanum vendicare affectabat, vires suas accommodauerit: & vt fœdus, quod cum illo inierat, fortiori vinculo solidaret, nuptias cum Margarita, illius nepte, celebrauit: etsi Colennucius Berardo nupsisse, quem Petri filium facit, asseueret; etenim Gualterius anno MCXCIX. iura regni perturbabat; tunc, & per insequentes annos Petrus, Berardi filius, Comitatus Celani dominio potiebatur; sic enim in pergameno Instrumẽto donationis, piscationis in lacu Fucino, in serie Episcoporum per nos, & Vghellum (a) relato habetur anno MCXCIIX. *Nos Petrus de Celano quondam Berardi Comitis filius* &c. Mortuo etiã, ac victo à Deopaldo Duce Gualterio ab inceptis nõ destitit; sed in Saxonis Ducis confœderationem incidit, quem armis, pecunia, & consilio adiuuit, eiusque præcipua industria Apuliam, aliasque regiones circa subiecit; & post Federici electionem ad Alemaniam rediit, vt in fide contineret: inuisum ideo nouo Imperatori Comitẽ, qui ex Sicilia ad Regnum cum potenti exercitu venerat, illum Comitatu spoliauit, de quo Innocentij Fratrem Thomam infeudauit: eo ferè tempore quo, & alterum Pontificis eiusdẽ Fratrem Soranæ Ciuitatis ditione cũ Comitali titulo nobilitauerat, fuit ille Domini annus MCCVII. cum Innocentius ad Fossæ nouæ monasterium solemni cõsecrationi altaris insisteret, celebraretque diuina, inter sacras ceremonias Protonotarius quidam ex Federici delegatione Riccardum omnium applausu Comitem Soranum denunciauit, & cum postmodùm Comites ipsi à Federico dissentirent, clamque partes Ottonis fouentes, plura in Regno machinarentur, in se iram Imperatoris meruerunt, qui, sedatis Alemaniæ motibus, sublato iam è viuis Innocentio, cum paterni Regni iura tuiturus, Italiam repetijsset, solemni pompa, per manus Honorij III. Summi Pontificis Romæ Imperiali diademate coronatus cum Regnum intrasset, Soram primum expugnauit, & Riccardum illius Comitem, vinculis mancipatum Capuæ carcere custodien-

Chron. fossæ nouæ.

Digitized by Google

ſtodiēdæ mandauit, Celanum inde obſidione cingens, cum Thomas illius Comes fuga Romā ſe recepiſſet: Incolis in deditionem receptis, & Siculo ſolo addictis, illud funditus diruit; ſolùm Eccleſiæ S. Ioannis extra mœnia poſitæ parcens omnia ita deleuit, vt vix veſtigia appareant, & vt nomen etiam perpetuæ obliuioni damnaret, deleto priori, vt Cæſarea in poſterum deſolati Oppidi locus appellaretur præcepit; vnde anonymum quendam Poetam cecinisse Odoriſius Rinaldus in annalibus refert.

Vires, & nomen Celanum perdit, & omen
Fertur Cæſarea, cæſaque facta rea.

Succedente tempore, cum Honorius pro illius Comite, quem in Vrbe receperat, apud Imperatorem intercederet, vt Incolis extra mare ad Siciliam tranſuectis reditum indulgeret: paternis ſuffragijs impetrauit, ſic tamē vt Comes illius Thomas cum ſocijs, & complicibus perpetuò limine Regni abiret; vnde illi poſtliminio iure potiti in hoc vnū, vt in commodiorem locum mœnia renouarent, intenderunt; Situs apricitate, Cœli temperie, diſpoſitione viarum elegantius cui circà aquarum frigidiſſimi latices decorem augent; Religioſorum domibus, & Eccleſiarum magnificentia ſpectabile; item Principis Aula polito lapide ad Arcis formam compacta, quadrilateribus turribus, & antemurali munita, quam Antonius Piccolomineus Amalphiæ Dux, & illius Comes, Pij ſummi Pontificis nepos, pro dominantium aduersùs contumacium motus ſecuritate plantauit; quo præſidio pluriès inhabitantes bellantium impetum eluſerunt: apparent modò circa illius agrum non nullæ militum ſtationes foſſo vallatæ, vbi caſtrametatus eſſe Odettus Fuſcius Lautrecius Franciſci II. Galliarum Regis copiarum Imperator, cum ad Vrbis oppreſſæ præſidium properaſſet, refertur.

Ad tam magnificum operis apparatum, cui ſpecioſa Vrbis ædificia inuident, manus Piccolomineus Dux admouit, cum priſcam Comitum Aulam à Petro Comite anno MCCCXCII. in Eccleſiam Sancti Angeli verſam cognouiſſet; quam, cum inſurgeret muri, morte prœuentus ad apicem adducere minimè potuiſſet, Leonellus ab Acclozamora ſupremum, vt titulus teſtatur, lapidem impoſuit.

ME. COMPLERE. FECIT. LEONELLVS
ACCLOZAMORA. MONACHORVM
VITAM. IN. MELIVS. REFORMANTEM
ANNO. DOMINI. MCCCCLI.

Illa-

Digitized by Google

Illáque latifundijs, redditibuſq; à Petro ditatam, vt ædificijs nobilitauerat, nouo addito cenſu locupletauit. Cæleſtinorum Patrum vſibus indulſit; vndè illi gratum tumuli monumentum ante aram maiorem poſuerunt.

LEONELLI.AC.LOZAMORE.COMITIS.REGI
ALPHONSO AB.ARAGONA.IN.ARDVIS
FIDELIS.AC.DE.COENOBIO.BENEMEREN-
TI.OSSA.HIC.HVMANTVR.

Antè nouum oppidum Eccleſia à B.Ioanne Fulginate, Euangeliſtæ Ioanni Sacrata extrà mœnia, inter aureum fontem, caſtrumque aſpicitur; & licet nouis ædificijs aucta fuerit, cum deuotioni Incolarum non reſponderet, intra ſepta elegantiori ſtructura veneratur, vbi ſacra peraguntur, populuſque ad diuina vocatur: Canonicorum nobile Collegium, quod Præpoſitus regit, qui ſolo quondàm Romano Pontifici parebat; mitra, & baculo vtebatur, & in Robore, S.Potito, Ouindole, & Circulo iura quaſi Epiſcopalia dabat, ſed à Mattheo Colle, lite ſubacto, Marſorum Epiſcopatui S. Romanæ Rotæ iudicio parere didicit, cuius tenor talis.

Franciſcus Oranus S. R. A. Chriſti nomine inuocato, pro tribunali ſedentes, & ſolum Deum præ oculis habentes per hanc noſtram diffinitiuam ſententiam, quam de Dominorum noſtrorum coadiutorum concilio paritèr, & aſſenſu ferimus in his ſcriptis, in cauſa, & cauſis, quæ primùm coràm R. P. Seraphino, & ſucceſſiuè R. P. Gaſpare Vicecomite, nunc Archiepiſcopo Mediolanenſi; & demùm coràm nobis ſemper in prima inter Reuerendiſſimum D. Mattheũ Epiſcopum Marſorum ex vna, & Reuerendum D. Præpoſitum ac etiam Clerum Terræ Celani, de & ſupra prętenſa exemptione ab ordinaria Iurisdictione Epiſcopi Marſorum, rebuſque alijs in actis cauſæ, & cauſarum huiuſmodi latiùs deductis, dicimus, pronunciamus, decernimus, & declaramus Terram Celani, totum eius diſtrictum, & illius Prçpoſitum Eccleſiæ S.Ioannis, & totum Clerũ fuiſſe, & eſſe ſub ordinaria iurisdictione pro tempore exiſtentis Epiſcopi Marſorum, illique pleno iure diœceſana lege ſubiectos, & eoſdem Præpoſitum, Clerum, Terram, & deſtrictum ab Epiſcopo Marſorum corrigi, iudicari, viſitari, & in eos per dictum Epiſcopũ plenariam Iurisdictionem exerceri debuiſſe, & debere, lites, & moleſtationes, & impedimenta deſuper per dictos Præpoſitum, & Clerum nullas eſſe, temerarias, indebitas, & iniquas, temerariaque indebita, & iniqua, & de facto præſumptas, & præſumpta, & ab illis præfatum Dominum Reuerendiſſimum Epiſcopum abſoluendum fore & eſſe, prout abſoluimus, eoſdéque Præpoſitum, & Clerum

in

Digitized by Google

in expensis pro parte Reuerendissimi Episcopi in huiusmodi causa legitimè factis condemnamus, quorum taxationem nobis in posterum reseruamus.

Et cum non acquieuisset Præpositus post tertiam in eundem modũ pronunciationem, executioni demandata fuit, & absque controuersia aliqua liberam iurisdictionem ibidem Episcopi exercent. Retinet tamen Præpositus aliquas dignitatis reliquias; siquidem curam, quæ penes ipsũ esse deberet, prout in dominio olim habebat, sic modò ab illa absoluto, per vnum ex Canonicis administratur. Functiones autem Parochiales per Præpositum adimplentur. Est ipsa Ecclesia ex insignioribus Collegiatis: Assistunt Præposito octo Canonici, & tres beneficiati, qui titulum, singuli, ex ruralibus Ecclesijs, ex quarum redditibus dotem collegium recepit, sumunt; Ad eam Sanctorum Constantij, Simplicij, & Victoriani Martyrum ossa translata ex veteri Ecclesia sunt à loco, quo Pandulphus Episcopus reposuerat anno M.LIX. & in Sacello in cornu Euangelij picturis passionem, actaque Martyrum, repræsentantibus ornato, summa Populorum veneratione coluntur.

Est Sacellis, reliquisq; ad diuinũ ministerium necessarijs competenter ornata; & propè eam stat Sacellum montis Pietatis, & intra septa murorum (quam modò diximus) Ecclesia Archangelo Michaeli dicata, Monachorum Cælestinorum ex horrido, & inhabitabili antiquo Cœnobio ad fauces S. Marci recedentium à Comitibus Petro, & Leonello præparatum receptaculum, quod Sanctissimus Benedictinæ Religionis instaurator elegerat, vt in securitate disciplinæ in segregatum à consortio locum alumnos suæ insurgentis congregationis contineret; quibus in Priorem D. Bartholomeum à Transaquis socium, & arctioris vitæ amatorem dedit; vndè primorum Patrum sic sanctimoniæ splendore elucere cæpit, vt fidelium charitatem ad profusam largitionem excitauerit; quorum prouentibus Monachorum substantia haud parum creuit; tepescente postmodùm in dies Religiosorum in arctioris vitæ studium desiderio, clementioris Cæli aura cupidis displicere cæpit: & suffragantibus restaurati oppidi Incolarum votis in nouum istud Monasteriũ descenderunt; parua, & parùm ornata Ecclesia ipsa est, in qua Iacobus Siluerius Pij II. ex Laodemia Sorore Nepos tumulatur cum hac inscriptione.

Digitized by Google

D. O. M.
IACOBO.SILVERIO.PICCOLOMINEO. TERAMI. PRINCIPI.COMITIQ.BISENNII.S.SECVNDI.ET.TVRRIS MAIORIS.PERPETVO.COMMENDATARIO.
GENERIS.NOBILITATE.VITÆ.INTEGRITATE
DIVINI.HVMANIQ.IVRIS. ET.ALIARVM
DISCIPLINARVM.ERVDITIONE.INSIGNI, AC
LIBERALITATE.SINGVLARI. QVI.CVM
TERAMI IN.MAGNO CIVIVM.DISSIDIO
TVMVLTVQ. SVMMA.CVM OMNIVM.LAVDE
ANNOS.XXVIII. REXISSET.ECCLESIAM
MVLTIS.IN. CONCILIO. TRIDENTINO. LABORIBVS. EGREGIE. SVSCEPTIS.NEAPOLI
VITA.FVNCTVS. MAGNVM. SVI. DESIDERIVM
OMNIBVS.RELIQVIT. VIXIT. AN. LIII.
M.VI.D.XV.OBIIT VI. KAL. OCTOBRIS
M.D.XLI.
ALEXANDER.SILVERIVS. PICCOLOMINEVS
FRATER, ET.EX. TESTAMENTO. HERES
HVC.OSSA.REDVCENDA. CVRAVIT,
AC.SVA.IMPENSA.MOESTISSIMVS
IMPOSVIT,

In qua, & Petiorum familiæ aliud, quæ nobilitatis stemmata, è Colonia Agrippina deducit.

VITÆ.LARGITORI. DEO
DVM.SPIRITVS. IN.SVPERIS. VT. TVMVLATA
SVIS. POSTERVMQ. SVORVM. CORPORA
QVIESCANT.HIC. PROPE. ALTARE. AB.IPSIS
ERECTVM. DECORATVM. ET. DOTATVM
INDICVS. ET. FRANCISCVS.
ALEXANDER.DE. PETIO. V.I.D. QVOS. BARO.MVTIVS. EX. VTROQ. PARENTE.PARTHENOPEO.ANGELO.E. VETVSTA. PETTIA
COLONIA. GENTE.ET. IOANNA. CORRIALI
ANTIQVORVM.COMITVM. TERRÆ. NOVÆ
PROCREATVS.AM ALPHIÆ. DVCIBVS. APPRIME.CARVS CELANI. EX. VXORE. OLIMPIA
SILVERIA. PICCOLOMINEA. DE.SODERINIS
NATIONE. HETRVSCA. RELIQVIT. IMMVTATIONEM.MELIOREM.IN.DOMINO.EXPECTANTES
ANNO. SALVTIS.M.DC.XXXV.

In

Digitized by Google

In quo, & S. Francisci Minorum Conuentualium Conuentus elucet, à Rogerio Comite in Seraphici ipsius Sancti honorem erectus, vt pergamenum his locis exaratum docet.

Anno Domini MCCLVI. die xxi. mensis Aprilis. II. Indictione hora quasi vespertina, Illustris Vir, & potens Rogerius Celani Comes fecit fundari Ecclesiam B. Francisci iuxtà Castrum Celani, & ipse primus fuit, qui posuit primum lapidem in fundamento ipsius Ecclesiæ, ad Dei honorem, & ipsius Sancti laudem.

Qui Rogerius illius militis filius creditus, cui Seraphicus ipse Pater hospitio receptus, inter epulas vicinam mortem prædixit; vndè paulò post inter ipsius Sancti brachia animam ad Cælum transmisit. Chron. lib. 1. cap. 93. fol. 175.

Ex quo quidem Rogerio succedente seculo, alter Rogerius pietate par, religione illustrior, & in Seraphicum Ordinem propensior fluxit; qui alumnus illius effectus Sacrum habitum sumpsit, spiritum Domino reddens in Ecclesia sub inuocatione ipsius Seraphici Patriarchę in Oppido Castriueteris, in subęquo, conuentualium cœtui addicta tumulatur, cuius obitus dies in libro ipsius Ecclesiæ his notis signatur.

III. Kal. Martij anno M. CCC. LXXXXIII. obijt magnificus Vir Rogerius, Celani Comes, indelendæ memoriæ, in Castro Galliani, decimæ indictionis, luna octaua, sistente in signo cancri, paucis post horam nonam in die Mercurij.

Extrà mœnia, parùm longè à veteri S. Ioannis Templo, Virgini Immaculatæ Dei Matri de Valleuiridi dicto, dicatum aliud cum Conuentu Minorum Obseruantium strictioris reformationis cernitur, laticibus, pomorumque varietate delectabile. Ecclesia picturis ornata, & in confessione subtùs gradus aræ maximæ Sacellum Dominorum Silueriorum, & Bernardini Surrentini Archiepiscopi monumentum, mira picturarum varietate ornatum conseruatur.

D. O. M.
BERARDINI. ARCHIEPISCOPI. SVRRENTINI
QVI. GENVS. E. TVSCA. SILVERIORVM. PIC-
COLOMINEORVM FAMILIA. CLARVM. ANI-
MI. INNOCENTIA. DIGNITATE. PONTIFI-
CIA. DELATVMQ. A. PAVLO. III. SVPREMVM.
DOMVS. MAGISTRATVM. MODESTIA. ORNA
VIT. ATQ. INGENTI. BONORVM. OMNIVM
MOERORE. QVINQVAGENARIVS. SANCTIS
SIME. OBIIT. CORPVS. AB. VRBE. IOANNES
CAROLVS. SILVERII. FRATER. AMANTISS.
AC. EIVS. TESTAMENTO. OBSEQVEN. IVSSV

Digitized by Google

ALLATVM.ET.SINE.POMPA.VT.VIDES. HIC QVIESCIT.ANNO.MDII.

Iudici Piccolominei Amalphiæ Ducis IV.& Celani Comitis pietatis opus; qui, quod habebat in delicijs viridarium, vt recreationi, & corporis quieti vacaret, mundanis illecebris spretis, cælestium recreationi, & æternæ tranquillitati dicauit; vt illic Spiritus Sancti dulcedine pasceretur, vbi priùs voluptatibus, & delectabili esca corpus reficiebatur; nec ardens in Deum amor, nec in seruorum eius charitatis obsequium hic stetit sed maiora animo concipiens, alium propè mænia delectabilem hortum S.Marię de Monte Carmelo, fratribus Ordinis ab eodem Monte dictis sacrauit; lucumque non longè ad æstiuum solis ortum, vbi feras venatui reseratas conseruabat, Capuccinorum Fratribus attribuit; perpetuoque censu omnes (quibus Religionis votum non contradicit) ditauit, qui & volũtariæ paupertati se addixerũt, vt continua eleemosinarum largitate necessaria suppeditarentur, suo testamento iussit.

Castrum ipsum tot familiarum nobilium numero, & Ecclesiarum multiplicitate insignitum, Comitali titulo decoratum, Regionis Principatum tenet; cuius ager ex fontis aurei laticibus irriguus Cerealium ferax, pomorumque electorum abundantia ex omni genere diues; nisi quod vina haud reddit, sed quæ nutrit suauia.

Mons ipse Tinus, qui aureus vocatur, nudum sinum ostendit, nulloque frutice adumbratur, sed cum inclinatur ed æstiuum ortum, sterilitatem, herbarum copia rependit. Ibi in vertice dilatatur in planitiẽ, rupibus vndiq; cinctam, in qua viridia rident prata, limpidissimis fontibus fæcũdata, vbi absq; Pastore vagatur Equorum numerosa caterua, cum rupes sint pro mænijs; seraque insuper claudatur, à natura formatum præsepium; vbi supra biscentum æstiuo tempore vagantur ad pascua; auulsus tamen, scissusque est in medio, siuè eo terremotu (vt fertur) quo in Redemptoris humani generis morte, petræ sciſſæ sunt; siuè alio nescitur. Ex angustis illis, opacisque faucibus torrens præcipitatur ad lacum, & in summo illarum apice S.Marci à B.Ioanne Fulginate, vt creditur, constructa Ecclesia est, iuxtà quam veteris Oppidi vestigia, quod *la Foce* vocabatur, vt in regiſtro: *Focem in Marsis, quod est feudum IV.Militum;* adhuc permanent.

Gloriatur, præter cætera, B. Thomæ à Celano Fratrũ Minorum natiuitate, qui vitam Seraphici Patriarchæ sermone polito dictasse primùm in conformitatibus ipsius regulæ narratur; ac tres sequẽtias, quarũ vna est, quæ à Catholica Ecclesia in agendis mortuorum decantatur; cuius corpus Talleacotij, vt diximus, veneratur.

Quæ priscæ Præposituræ ditioni suberant Oppida, ad æstiuum Solis

Digitized by Google

Solis ortum Valeriensibus contermina, antequàm Apennini partem ascendamus, numerabimus; & primùm Agellum in summitate collis occurrit, paruum, sed Virorum illustrium, quos peperit, fama notum. Peperit enim Gentilem Marsorum Episcopum, & D. Petrum Iannetellam S. Angeli de Lombardis, qui fuit vnus ex Episcopis, qui Amico Agnifilo S.R.E. Cardinali, in Episcopum Aquilanum inaugurato, & in propria sede munus consecrationis contulerunt. Dignissimus Antistes à duobus alijs comitatus, qui supremas Cælestinorum Ordinis infulas susceperunt; & si non dignitatis, gloriæ tamèn æquales; horum primus D. Petrus de Agellis, alterius Petri Capocciti, ex sorore Nepos, quem plùs propria virtus, quam Patrui merita ornarunt. *Agellum.*

Is Gallis Monachis conquerentibus electos Monachos à Gallo Generali Abbate, à Romano recipi, eaque de causa apud Sanctam Sedem, ne eorum Prouincia Italico Abbati obediret efflagitantibus, toto conatu, sic repressit, vt à supremo sacro purpuratorũ Senatu sẽtentiã reportarit: vt æquè Itali, & Galli obedientiam Italo Abbati præstarent, illiusque subessent imperio; vtrique deinceps Prouinciæ iura dedit, & senex munere Generalatus expleto, vitam cum morte commutauit, & Aquilæ in Ecclesia S. Mariæ Collismadij, vbi spiritum Deo reddiderat, die xiii. Nouembris M.DC.VI. sepulturam recepit.

Alter, morum suauitate, regulari disciplina, rerumque agendarum industria, non illi secundus Franciscus de Agellis, ex Macerola, primaria loci familia; qui cum anno M.DC.XIV. ea solertia, & vigilantia pastorale munus exercuerit, vt animi illius dotes, quibus præerat, ita toti Religioni innotescerent, vt secundo omnium Patrum assensu, Romæ anno M.DC.XXXVI. meruit cooptari, & cum fascibus vitam paritèr depositauit, & Aquilæ in eadem Ecclesia nouissimum expectat diem.

Fruitur collis, in quo iacet, meridionali lacus aura, vndè oleastris, varijsque pomorum arboribus totus vestitûr; quorum fructus, & vina suauitate plurima redolent, reliquus autem ager ad lacum vsque extensus Cerere lætatur plurima: Geographis (vt ferè reliqua circùm loca) parùm notum: cùm nec vetustate, nec alia singularitate notetur: ex reliquijs vt creditur Valeriæ excitatum; quod notæ in Campana Ecclesiæ Sanctissimæ Trinitatis (quæ Matrix illi est, & à Præposito, cui sex parent Canonici regitur) insinuant; circa quam sic literis exprimitur. *Campanam hanc fieri fecit Populus Ciuitatis Marsorum A. M. CCC I.* habet rurales Ecclesias S. Mariæ, S. Pangratij, Sancti Petri, Sancti Nicolai, & Sanctæ Christinæ.

Progrediendo ad 2. M. P. cum inclinatur collis in planitiem, Circulus, & paruum ipsum Oppidum interiacet, cuius Incolæ, vt anti- *Circhio.*

Digitized by Google

antiquentur, fabulosam à Circe prosapiam, se habere iactant; cum ex ruinis Cerseniæ, seù Valeriæ prouenerint. Centum ferè familiæ, quas alit in Ecclesia S. Mariæ, sub cura Archipresbyteri, cui quatuor astant Canonici, adunantur. Nuperrimè Sanctissimi Episcopi, & Ecclesiæ Doctoris Augustini regularem disciplinam dilabentē ad veterem normam reuocatam obseruantes fratres, sub discalceatorum nuncupatione, in frequentato propè Oppidi loco elegans Conuentus erectus est, sub Sanctissimæ Mariæ Virginis patrocinio.

Ornamēti nō parū ei cōtulerūt, vnus, alterq; D. Petrus Capocciius ad apicem Generalatus Cælestinorum euecti, quorum prior cum Siponti Abbas, eo tempore esset, quo Cardinalis de Monte Archiepiscopalem sedem tenebat, vbi ad summi Pontificatus Cathedram ille ascendit; vt quam de Abbate conceperat, ex continua familiaritate, existimationem, & obseruantiam regularis disciplinæ, aliasque animi dotes, haud in obscuro iacere permisit; sed suo imperio, vt totius Religionis pastoralem virgam susciperet, Patribus subitò demandauit, anno M. DC. II. Eoque munere felicitèr expleto, senectute plenus, octogenarius ad Patres applicuit, die v. Nouembris M. D. LXVI. & in Ecclesia Sancti Spiritus ad Murronem tumulatur. Alter, & illi Nepos, patruelis virtutes emulatus, sic toti religiosorum ordini, virtutum splendore, prudentia, vigilantia, & omnium penè scientiarum notitia resplenduit, vt per varios officiorum gradus ad supremum, non semèl; sed quartò ascendere singulari munere meruerit; in eoque, pastoralis officij sollicitudinibus, sic se totum dedit, vt deprauata nouis constitutionibus emandaret, & seueritate corrupta restaurare decreuerit; quibus editis nomen Cælestinorum reformatoris est adeptus: eandemque suam, Religionem ære alieno oppressam, non solum liberauit; sed in futuros vsus plurimam pecuniam accumulauit. Monasterium S. Eusebij de Vrbe, temporis diuturnitate fatiscens, à fundamentis renouauit; & cum quinquagesimum octauum annum complesset, fama, & virtutibus clarus, anno M. D. LXXXVI. Barlettæ in Apulia è viuis ereptus, ad Ecclesiam Sancti Spiritus in Murrone, in Sacello paulò ante ab ipso erecto, à D. Donato Lantona Tarentino, qui in pastorali officio octauò successerat, XVI. Kal. Februarij anno M. D. XCVI. translatus.

Iam riuum Gambarorum, qui post Oppidum labitur, & alterius qui finem Diœcesi ponit, nuncupatione affinem, quo Cælanensis Præpositus suam tuebatur ditionem, offendimus; pariterque Cliternorum ex ista parte fines tetigimus; iàmq; vndè discessimus, recurramus oportet.

Igitur, relicto Celano, ad occasum versus, cùm montes incipiunt,

2.

Digitized by Google

2. M transactis P.S.Appetitus, Oppidolum in ascensu ostenditur, cui adiacet vallecula, per quam torrens discurrit; quo transacto in viridi curuatur collium locus, in quo Lucius Verus Imperator æstiuasse, vt Medicorum consilio à lippitudine oculorum cæli illius beneficio sanaretur: domumque (cuius paruæ reliquiæ apparent) extruxisse narratur. Ibidem fons scatet, qui annorum ordine reuoluto, in sinu terræ nescius serpit; resurgere autem, & emanare super terram, semper in peruigilio S Iacobi contigisse obseruatum. *S. Appetitus.*

Non ab hinc M.P. inter colles, S.Eugeniæ ignobile, & ipsum Oppidum, cuius Ecclesia Parochialis S.Maria nuncupatur. *S. Eugenia, ibi est Ionæ.*

Insurgunt ex indè asperrimi Montes, qui proceritate cum cæteris altissimis Italiæ contendunt; inter Marsos, Vestinosque ad meridiem positi, ad quorum asperum ascensum fauces aperiuntur ad Ouindole Oppidum 1 11.M.P. à S.Eugenia, paruum, & agreste, sed habitatoribus repletum: post quod brachia hinc inde extendentes humiliantur in planitiem vii.M.P. longitudine, sed latitudine imparem; vndique præcelsioribus, qui suprà illas extenduntur vallatam, in theatri penè formam, & qui cæteris cacumine dominantur supra Roccam Cambiensem excelsior Italiæ vertex fertur; in cuius eminentiori parte septem insurgunt fontes, quorum riuuli non multùm serpentes, iterùm in sinu terræ conduntur; vndè loci nomen hodiè septifontes, vt conueniens forsitan sit, Aboriginum temporibus, à septem aquensibus habitam regionem ipsam fuisse; de quibus relatus Halicarnesseus, cum de Issa insula loquitur, dicit: distans quadragesimo stadio à septemaquis, quæ ita vocantur; Et licet stadiorum numerus non consensiat; nominis tamen similitudo suadet. Sunt enim ab Issa insula (quam modò Ortucchiam vocamus à fontium productione) XX.M.P. sed facilè in numerorum positione error incidit; cum in regione nullus, qui veteri nuncupationi adaptari possit, sit locus: exciderintque Oppida, quæ interiacent. Cùm incolæ ipsi priscam, quam ex Auorum schola didicerant viuendi formam, vicos incolentes, & greges pascentes retinuerint; donec Forconij Vestinorum nobilis Ciuitatis excidio replerentur; & qui dispersi passim erant in vicos simul coeuntes, Oppidorum, quæ modò non ingrata permanent, exordia fecerint; fuit Forconium præclarissima, & præpotens Vrbs ab Amiternis Ciuibus ædificata, postquam L.Sylla, eorum Vrbem deuastarat; & quam anteà S.P.Cornelius Cos. cum bellum aduersùs Samnites adiret, ui cepisse à Liuio lib.x. refertur. *Ouindole.* *Forconiū.* *Liuius.*

Amiternum Oppidum de Samnitibus, vi cæpit: cæsa ibi millia hominum duo ferè, atque octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta.

Et

Petr. Crin de Hiſtoricis, & Orat. latin.

Ex hoc occiſorum, captiuorumque numero, quale vetuſtiſſimæ, & nobiliſſimæ Ciuitatis Amiterni faſtigium fuerit, facilè dignoſcitur. Viris ſemper ingenio ad omnia verſatili, omnibuſque exercitationibus apto ditiſſima. Vndè tàm ad forenſes contentiones, vt CRISPVM SALLVSTIVM eloquentiæ facilè Principem, quàm ad militares congreſsus plures edidit, vt Virgilius vii. Aen. cecinit.

Vna ingens Amiterna Cohors, Priſciq; Quirites.

In cuius hæreditatis partem Forconium, ſeù Forum Conij ſucceſſit; cùm Victoris iram Ciues effugientes, illùc auolarunt; vbi prima nouæ extruendæ Ciuitatis fundamenta iecerunt.

Montem iſtum, in extrema parte poſitum, ad Marſorum prouinciam pertinuiſſe Leo Oſtienſis aſserit; cum Ottonem III. Imperatorem in monte Cedici, qui apud Marſos eſt, moratum fuiſſe teſtetur.

Oſtienſ. li. 11. cap. 4.

Qualis autem Mons Cedicus appelletur, ex regiſtro Baronum, dignoſcitur; cùm Berardus de Colinireo Roccæ de Cedice, & Barilis poſſeſsor recenſeatur. Quæ oppida Innocentius III. Epiſcopo Forconenſi tribuit, in deſcenſu propè Ocram Oppidum.

Regiſt. fol. 127.

P. 11. M. ab Ouindole Robur, paruum Oppidum, in radice Collis, qui planiciem tranſuerſat, poſitum; Sanctorum Martyrum Victoris, Stephani, & Ioannis receſsu notum, qui in antro non multum ab hinc propè lacum Alteum ſeuientis in Chriſti Amatores perſequutoris gladium effugientes latitarunt; ſub vna tantum Parochia intra mœnia, in Eccleſia Apoſtolo Petro dicata Populus illius adunatur; & ſi cui onus incumbit, dignitatis Abbatialis titulum à S. Maria, quæ extrà mœnia eſt, ſumat.

Robur.

Ad tutelam Vallis tres turres, quæ communi vocabulo, Roccæ appellantur, in tribus angularibus pendicibus, æquali inter ſe calamo diſtantes, fortia incolentium munimenta priſcorum accurata prudentia erexerat; vt qui circà, vagi, ſparsim agrũ colebant, illarũm præſidio ab inuadẽtium incurſibus tuerentur; earum vna, quæ ædificiorum ſtructura cæteris præſtabat; fortè quia ſyluis querco-rum conſita, robur nominarunt; Apparet modò ſemidirutum fortilitium angularibus propugnaculis munitum, ſuprà Oppidum, quod nomen adhuc retinere retulimus.

Rocca de Medio.

Altera, quæ inter medium erat ab hinc 11. M. P. Rocca de Medio dicta, in cuius locum turris campanaria poſt Collegiatam ſucceſſit, magnifico opere polito lapide extructa, Sacellis, & ſupellectili ſacra ornata à Cardinali Agnifilo, laquearei ex ligno inciſo, picturis ornato, & ante aræ maximæ gradus, crate ferrea miro artificio

Digitized by Google

tificio confecta, decorata, cui Sacerdotum numeroſum, & receptitium Collegium diurno operi aſſiſtit, ſub regimine Præpoſiti, qui curam animarum exercet; non ætate longæuum; nam Innocentius Pontifex, qui finem Aquilanæ Diœceſis riuum Gammarum ponit, Ocre, Pontile, Foſſa, & Rocca de Cedici Oppida in hac parte Regionis ſolùm recenſet; nec ante id tempus, ſcilicet anni Domini M.CC.IV. quo Pontificatum rexit, erant; ſed ex diſſipatis Vicis exactis ſeculis, in aſpero illo ſitu adunatum, ex frigida, ſed felici Cæli temperie; in omni diſciplinarum genere præclaros, eminentesque Viros progenuit, qui nobilioribus Aquilanæ Ciuitatis familijs Patres fuerunt; ſiquidem Amicus Agnifilus Sacrorum Canonum ſcientia illuſtris inde genitus, purpura donatus, Aquilanam Cathedram rexit; quem Franciſcus Nepos, in Epiſcopatu ſucceſſor, eſt imitatus. Hinc etiam Ruſticorum progenies, quæ vetuſtiora principia iactat, & ab Vrbe antiquorũ imagines fluxiſſe oſtẽdit, peperitque inter cæteros Ioſephũ Eminentiſſimũ Iurecõſultũ, qui tractatum ſingularem, an filij in conditione poſiti vocentur, & de vtraque conditione, ſi ſine liberis deceſſerit, ad *l. cum Auus, ff. de condit. & demonſtrat.* prælo dedit; pluraque alia, iuris nodoſa, immatura decoxit, quæ morte præuentus reliquit; quem Franciſcus Viuius, Camillus Barellus, Antonius Theſaurus, & Ioannes Viuentius Hondedei commendant.

Et nonnullæ aliæ familiæ, quæ non infimum locum in Ciuitate tenent, & aliæ non in ordinem redactæ.

Mœnibus, turribuſque præſidiorum, quod cum Braccius numeroſo comitatu adoriretur, & obſidione cingeret; nec agreſſionibus ſuperare, nec Ciuium animos timore ſternere valuit; & poſtquàm incaſſum mœnia traſcendere, & bombardarum pilis rimam facere tentaſſet; videretque Ciues imperterritos, omnia ſpernere, eorum conſtantiam, & vires admiratus obſidione exemit, liberoſque Medianos Ciues à belli tumultu reliquit; at non ſic ſtrenuus Dux Fabritius Columna, non minùs propria virtute, quàm nobiliſſimę familiæ ſtemmate clarus, cùm pro Carolo VIII. Gallorum Rege à Fracaſſo Sanſeuerino teneretur, in fide regia haud multo effuſo ſanguine recepit. *Angelus fonticulanus de bello Braccenſ. apud Viuium lib. 1. opii. 203.*

In eo, qui ex aduerſo opponitur mons, occaſum verſus 11. M.P. ad radices Rocca Cambienſis, nec tàm munitum, nec tam numeroſum Incolarum conuentu Oppidum iacet; quondàm ſubæquanę ditionis; ſed cum Aquilanus Comitatus inter ſubæquos Se cenarij Oppidi iura potiretur, quo facilius continuaretur poſſeſſio communicatione, alter alterum accepit. *Rocca di Cambio.*

Eadem ætate, qua Rocca de Medio, gaudet, Geographis, vt cætera circà loca penitùs incognitum, ex ſparſim circà Vicis aduna-

Digitized by Google

tum, quorum præcipuus ille fuit, in quo S. Luciæ templum in viæ transitu modo videtur. Fruſſemas, antiquum oppidum ſuſpicatum, quod in viæ Valeriæ tractu ab Alba ad Amiternum in tabula itineraria ſignatur XVIII. M. P. ab Alba diſſitum, & tot ferè templum modò diſtat, quod eſt titulus Abbatis Parochialis; licèt ob incolarum translationem cura in Eccleſia S Petri in ſuperiore parte oppidi, in veteri turri erecta, exerceatur.

Terra negra. Exactis deindè III. M. P. ad ortum poſt vtraſque Roccas in limite ferè tenimenti, Oppidulum Terræ nigræ apparet, nigrorum Monachorum, quondàm Monaſterium, à quibus nomen, quod retinet, accepit; & illis ſubactis, Illuſtriſſimi Ordinis Equitum Hoſpitalarium S. Ioannis Hieroſolymitani in commendam ceſſit; & auctis incolis factum eſt Oppidum, cuius in ſpiritualibus cura per Parochum à Commendatario Electo adminiſtratur.

Iſtorum Oppidorum Incolæ cum frigore plurimo hyeme premantur Vrbem, aliaque loca, vt hortificijs, & terræ culturæ neceſſaria domi parent, petunt; infelix ſanè eorum ager, nec poma, aliorumque fructuum genus producit; ſupplent neceſſitatibus ouium, Vaccarumque gregum emolumenta; ſiquidem qui Ouindole, & Robur incolunt pecorum curæ incumbunt, & frigeſcente anno ad læta Apuliæ paſcua conducentes, diuitias ſibi parant; & qui Roccas incolunt numeroſa Vaccarum præſepia paſcunt. In plano inter Montes iacente, ex liquefactis niuibus inſurgit lacus, qui æſtate minoratur, & ne exareſcat, per cæcos meatus viam ſibi aperuit in viſcera Montium; & propè Stiffium oppidum in flumen perenne ruit, Aternoque iungitur.

Poſt recenſita Oppida, cum inclinantur montes in deſcenſum III. M. P. à Rocca de medio poſt vicum, *la Fonte d'Anignone*, Barilis Oppidi; & in tumulo propè in eodem Monte elevato Roccæ Cedici veſtigia apparent; pro quibus Bernardus de Colimirco militare ſubſidium in ſacro bello ſpopondit, & Innocentius intra limites Forconenſis Diœceſis ponit.

Barile. Rocca Cedici.

Regiſtro, fol. 217. Iſiſiam cum Eccleſijs, & pertinentijs ſuis, Barile cum Eccleſijs, & pertinentijs ſuis, Rocca, & Cedicium cum Eccleſijs, & pertinentijs ſuis, Roccam Ottonicenſam, & foſſam.

Quæ ex Leone Oſtienſi in chronicis ad Marſos pertinere retulimus; quibus ad occaſum Oere in pluribus pagis diuiſa Vniuerſitas & Foſſa Oppidum interiacent II. M. P. inter ſe diſtantes; inter quorum medium Ciſtercienſis familiæ Prioribus ſumptuoſo opere fabricatum, ſub Sancti Spiritus inuocatione Monaſterium amplum iacet, ſed temporis incommoda iam ſentiens à Berardo de Ocra Albæ, & Barilium Comite, proprio ære erectum, dotatumq; vt inſtrumento ex Archiuio deprompto monſtratur.

Oere. Foſſa.

In

In Nomine Æterni Domini. Amen.

ANno Incarnationis eius milleſimo, ducenteſimo, vigeſimo ſecundo, menſe Nouembris, indictionis decimæ, tempore Domini Honorij Papæ Tertij; Regnante Domino Federico Dei gratia Inclyto Romanorum ſemper Auguſto, & Illuſtriſſimo Rege Siciliæ feliciter. Nos Bernardus de Ocra, Dei, & imperiali gratia Comes Albæ, & Barilium, vna cum Domina matre noſtra Realda de Ocra, diuino lumine inſpirati, vt felicitatis gratiæ participes effici mereremur, Omnipotentis Dei, reſurrectionis futuræ benedictionem merentes à Deo promiſſam pro præſenti conſiderantes, vt veniam peccatorum noſtrorum conſequi, de ipſius felicitatis gratia participes effici mereremur, Omnipotenti Deo aliquid de bonis, à Deo nobis conceſſis, piè offerre propoſuimus. Ne igitur humanæ fragilitatis illicita ſuaſione pro ſublato propoſito retributio ſubtrahatur, æternæ ſanctæ operationis propoſitum feſtinantèr ad effectum debere produci. Et quia Sancta Mater Eccleſia quotidiè filios parturit, & congregatio fidelium iungitur, augumentatur, & creſcit, præcipuum beatitudinis opus fore elegimus, tùm ad locum ad nouam Eccleſiam ſub Religionis Ciſtercienſum dogmate conſtruendam inuenire, & ad ipſius conſtructionē, & perpetuam ſubſtentationem taliter prouidere, quod fratres ibidem conuenientes digne Deo ſeruire, ac ieiunijs, & orationibus deuotiſſimè vacare; necnon pro Chriſtianorum delictis, Domini miſericordiam aſſiduè valeant implorare. Ea propter præſenti ſcripti donatione duximus declarandum, quod bona, & ſpontanea noſtra voluntate, ob reuerentiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, & Glorioſæ Genitricis eius Virginis Mariæ, pro ſalute animarum Domini Ferdinandi Dei Gratia Illuſtriſſimi Romanorum Imperatoris ſemper auguſti, & glorioſiſſimi Regis Siciliæ, & Dominæ Conſtantiæ eadem gratia Sereniſſimæ Imperatricis ſemper Auguſtiſſimæ, & Excellentiſſimæ Reginæ Siciliæ, & Domini Henrici Romanorum Regis magnificentiſſimi, eorum filij, & remiſſionem peccatorum ſuorum; pro animabus Domini Berardi de Ocra, & Dominæ Realdę matris eius, parentum noſtrorum, & Dominæ Comitiſſæ Sybiliæ vxoris noſtræ, & omnibus filijs, & conſanguineis noſtris, in manus Fratris Placidi de Vena Ocrenſis offerimus Omnipotenti Deo, damuſque, atque concedimus, & irreuocabiliter tradimus, & confirmamus in puram Eleemoſinam, & oblationem locum. qui vocatur Prætula in Forconenſi Territorio, & in Territorio Ocrenſe ad Eccleſiam in honorem Dei, & Beatæ Mariæ Virginis conſtruendam, ſub Religione Ciſtercienſis Ordinis Abbadiam

Digitized by Google

ordinandam, cui Sanctus Spiritus nomen impositum est. In qua nihil iuris, seù dominij, nobis, vel heredibus, & successoribus nostris reseruamus; sed vt quietè, & liberè Deo seruire, ac deuotè missarum, atque orationibus ibi conuersantes vacare, & pro eorum delictis veniam valeant à Deo postulare, & à peruersorum hominum improbitate nos, & hæredes nostros rationabiliter tueri proponimus. Ad hæc itaque Monasterium, & perpetuam substentationem, quę in ipso loco præsentiarum sunt tradita talibus finibus denotatur. A superiori parte Prætulæ, via, quæ dicitur Cacconaxia, posita per transuersum rectè ascendendo per traginale maius, vsque ad cacumen ipsius traginalis rectè per strimiam montis, sicut aqua pendet ex hac parte, & vsque ad confinia, quæ sunt in Territorio Castri de Ocra, & Territorio castri Barilis, & descendit vsque ad terram Donati, & Bernardini de Amicone, & ad Terram Laurę Petri Ioannis Roberti. Concedimus insuper prædicto Monasterio omnia infrascripta confinia, nunc, & in futurum existentia, quantum ad ius, & Dominium nostrum spectat; Terras scilicèt cultas, & incultas, cum vineis, & arboribus fructiferis, & infructiferis, syluis, & pascuis, aquis, aquarum decursibus, & cum omnibus, quæ infrà se habent, vel habere poterunt, cum introitibus, & exitibus, & omnibus vtilitatibus suis. Ad habendum, tenendũ, laborandum, eo iure proprietatis perpetuo possidendaque, & absque aliqua nostra, & hæredum, & successorum nostrorum contradictione secundùm Cistercienſem Regulam ædificandum in domibus, molendinis, fullonibus, & alijs, quæ in futurum habuerint. Damus etiam, & concedimus supradicto Monasterio pro nobis, nostrisque hæredibus, & successoribus in perpetuum plenam libertatẽ, & ab omnibus seruitutibus, oneribus, & grauaminibus illud immune esse statuimus; concedentes, & firmam authoritatem præstantes; vt quicumque nostrorum hæredum, de bonis suis stabilibus prænominato Monasterio vendere, aut donare, siuè pro animarum salute, siuè pro temporali præmio, aliquo modo voluerit offerre, absque nostram, vel nostrorum hæredum, & successorum contradictione, liberam exindè habent potestatem, tàm in in Terra Demanij, quàm in Terra seruitij nostri secundùm consuetudinem illius Terræ, in qua donatio, siuè venditio fiet immobilibus recipiatis secundum consuetudinem Monasterij Cistercienſis Ordinis prędicti Monasterij liberam potestatem habere sancimus, ac statuimus, & ordinamus firmiter inhibentes, vt medium milliare propè Monasterium ipsius, nulla noua secularis habitatio fiat; animalia quidem prædicti Monasterij, & homines ipsius, vbicumque per nostram terram ad commodum Monasterij liberum aditum, atque reditum habeant, & consueta pascua, & ligna

Digitized by Google

gna suscipiant, sine alicuius contradictione tàm in montibus, quàm in planis; & alijs locis, pascuis, & syluis. Insuper concedimus, & firmiter ordinamus, vt omnia præscripta in dicto Monasterio exhibita, & quæ in antea illi, siuè pro temporali, siuè pro spirituali retributione data fuerint secundùm præscriptam libertatem, atque ordinationem liberè habeat, & quieto iure possideat cum omnibus conditionibus, & vtilitatibus, iustitijs, & rationibus suis. Itaque nos neq; hæredes, & successores nostri exindè ipsum audeant molestare, vel ei modo quomodolibet contradicere.

Quicumque autem nostrorum hæredum, hanc nostræ oblationis, donationis, & concessionis paginam ausu temerario renfrigere, aut molestare tentauerit, pœnam L. librarum auri se nouerit incursurum, medietatē cameræ nostræ, & reliqua prædicto Monasterio exhibiturum. Si autem nos, aut heredes nostri, & successores nostri eam modo quomodolibet infringere, aut illicitè molestare tentauerimus, in pœnam centum librarum auri nos incursuros voluntariè obligamus, medietatem Imperiali magnitudini, & alteram medietatem prædicto Monasterio soluturos, & Pœna soluta, hæc nostra oblatio, atque donatio semper firma, & licita remaneat: vt omnia scripta in posterum possint firma, & inuiolabilia iugitèr permanere; præsentem per mànus Fortis brachij nostri iudicis, & Notarij ad futuram memoriam conscribi, & testibus roborari iussimus, & sigillo nostro muniri.

Locus † Sigilli.

Testes rogati sunt infrascripti.

Dominus Bernardinus Coñ rogatus testis.
Dominus Raynaldus Siginulphi rogatus testis.
D. Ioannes Petrutij rogatus testis.
D. Thadæus Adelphi rogatus testis.
D. Ioannes de Paganica rogatus testis.
D. Matthæus Bonutij rogatus testis.
D. Paulus de Paganica rogatus testis.
D. Raynaldus de Barllijs rogatus testis.
Præsbyter Raynaldus Agouinus rogatus testis.
Notarius Petrus de Asculo rogatus testis.
Frater Ioannes Gualterius rogatus testis.
Maximus Vaina rogatus testis.
Petrus de Calurfia rogatus testis.
Ioannes Laurentius Tarudo rogatus testis.

Fortis Brachij Iudex, & Notarius Domini Comitis Bernardi de

Digitized by Google

de Albis, & Barilij præcepto ipſius Domini Comitis, hoc ſcriptum propria manu ſcripſi, & ſignaui.

Locus † Signi.

Extracta eſt præſens copia per manũ mei Notarij Cæſaris de Giptijs de Ciuitate Aquilæ ab eius originali veteri de verbo ad verbum, prout iacet, quod conſeruatur penès Reu. D. Roſatum Riocci de Caſtro Ocre, ad præſens Priorem Venerabilis Abbatiæ S. Spiritus de Ocra, & per me prædictum Notarium de preſenti anno milleſimo quingenteſimo ſexageſimo primo, facta cum originali diligenti collatione; in quorum fidem, & teſtimonium præſentẽ fidem feci, meq; ſubſcripſi, & ad maius robur meum ſignum appoſui conſuetum.

Locus † ſigni.

Ego Notarius Cæſar de Giptijs præſentem copiam ſcripſi, & me &c.

Sub Abbatis Caſæ Nouæ regimine, diuturna quiete vacauit; & commendatario conceſſum, illius ſtatus ab inquietis hominibus perturbabatur, Roberto Neapolitano Regi ſuadentibus iniuria commendatum; quòd ad Regiam præſentationem conferendum erat; ea ratione ductus Martholo de Florentia præſentauit; ſed ad reclamationem Angeli Epiſcopi Viterbienſis, illius tunc Abbatis commendatarij; licèt Præſentatus in poſſeſſionem ſe intruſerit, decreta reuocauit, & eiectis inſtitutis, vt Commendata rius in poſſeſſione tueretur Regijs literis, quas ex eodem Archiuio deprompſimus, præcepit.

Robertus Dei gratia Rex Ieruſalem, Vtriuſque Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ Prouinciæ, & Folcalquerij, ac Pedimontis Comes.

CApitaneo Ciuitatis Aquilæ, præſenti, & futuro, fideli ſuo gratiam ſuam, & bonam voluntatem. Pridèm Perceptori ſuo nomine non expreſſo, noſtras direximus litteras, poſt ſolitam gratiam in ſerie ſubſequenti. Facta nobis informatione pridèm, quòd in Eccleſia Sancti Spiritus de Ocra Aquilanæ Diœceſis ius Patronatus nobis ſpecialitèr competebat; nos volentes iura noſtræ Curiæ non perire, & noſtris benemeritis prouidere, quondàm Martholum de Guizzardinis de Florentia, & Perrottum Mandetti noſtros familiares, & fideles noſtros Venerabili Patri Aquilano Epiſcopo ad illam præſentauimus, requirentes eum vt ipſos inſtitueret in eodem. Qui Perrottus, & Martholus, ſeù procurator ipſorum, noſtrarum literarum vigore inducti fuerunt,

vt

Digitized by Google

vt poneretur in possessionem Ecclesiæ supradictæ; postmodum verò Venerabilis P. Angelus Dei gratia Viterbiensis Episcopus, Dñi Summi Pontificis in Vrbe Vicarius, & administrator Monasterij S. Spiritus, cui dicta Ecclesia ponitur esse subiecta, ac religiosus Vir Prior, vt asserebat ipsius Ecclesiæ nobis exposuere deuotiùs, vt in possessionem dictæ Ecclesiæ indebitè spoliatos se diceret, vt præfertur; illam sibi mãdare restitui dignaremur. Nos autè volentes in ijs cum cautela procedere, procuratoribus, & aduocatis fisci nostri Magnæ Curiæ Vicariæ præcisè commisimus, vt prafati Monasterij Casæ nouæ in hac parte iura prospiceret, & nobis specialiter illa referrent. Quorum aduocatorum habuit facta maiestati nostræ relatio, præsente nostro Consilio, quòd per priuilegia legitima constabat apertè, ipsam Ecclesiam Sancti Spiritus dedicatam titulo ad præfatum Monasterium Casæ nouæ rationabiliter pertinere, nec cõstabat per regestra, vel aliter, nostram Curiam ius habere in illa, nisi dumtaxat, quatenùs processit nostra præsentatio memorata; nos autem præmissis auditis, nolentes derogare Ecclesiasticis iuribus, qui illa disponimus, quantùm possumus defensare: proindè concernimus; quod possessio ipsius Ecclesiæ Sancti Spiritus, cum omnibus iuribus, redditibus, & pertinentijs suis dictis Episcopo, & Priori pro parte dicti Monasterij Casæ nouæ restitui debeat, & instanti resignari; propterea quod fidelitati tuæ de certa scientia nostra mandamus, vt statim receptis præsentibus memorato Episcopo, seù eius procuratori, vel nuncio, pro parte dicti Monasterij Casæ nouæ Ecclesiam, seù Monasterium ipsum Sancti Spiritus cum prædictis iuribus, redditibus, & pertinentijs, omnibus, ac alijs ad eam spectantibus restitui facias, amoto detensore alio quolibet; & ipsum Episcopum, seù dictum procuratorem eius, qui suo nomine, in ipsius Ecclesiæ possessionem inducas, faciens, & quamdiù suæ præfatæ administrationis causã durauerit, seù dicto Monasterio de fructibus, & redditibus ipsius Ecclesiæ integrè respondere; nostræ tantùm Curiæ reseruato, quòd si processu temporis legitimè constet per regestra nostræ curiæ, vel aliter, vt supradicta nobis in Ecclesia præfata competere, nullum propter præsentia nostræ curiæ præiuditium generetur. Præsentes autem litteras post opportunam inspectionem earum præsentãti, restitui volumus, pro cautela in anteà dum opus fuerit valituras. Datum Neap. per Ioannem Grillum de Caluo iuris anlis professorem, Vicegerentem Protonotarium Regni Siciliæ, anno Domini milleſimo trecenteſimo vigesimo, die decimo Decembris, decima quinta indictione, regnorum nostrorum anno vigesimo primo. Nouitèr autem pro parte præfati Viterbiensis Episcopi, fuit maiestati nostræ querelatèr expositum, quòd post obtentas præfatas literas, & tutè Capitaneo præ-

Digitized by Google

præsentatas, ne dum restitutionem ipsius Ecclesiæ obtinere non potuit; sed infrascripta bona: quæ ipsius Monasterij forè ponuntur, fuerunt indebitè occupata in iuris ..... tam eiusdem Episcopi administratores, sicut præmittitur eiusdem Monasterij Casæ nouæ, quam ipsius Monasterij fuerit præiudicium, & grauamen, quæ nostro prædicto nomine petita, ne molestè ferant, quæ fuit cõtra Ecclesiam, & Venerabilem dictũ. Committimus fidelitati vestrę sub pœna vntiarum viginti, si secus nunc feceritis irremissibiliter .. mandamus expresè; vt tu præsens, vt vos alij successiuè futuri dictas literas exequutioni mandetis, prout ad vos spectare dignoscetis, circà restitutionem subscriptorum bonorum faciendam sibi, vel eius nuntio, pro parte dicti Monasterij, si & prout iustum fuerit assistentes efficaciter, ac etiam reuocantes, ita quòd non expediat nostros inculcare, denuò pro tali occupatione. Bona verò prædicta hæc esse ponuntur, videlicèt, Santa Maria de Pagania, Sanctus Benedictus Zegauassen Comitatus Aquilæ, & aliæ Ecclesiæ, quæ sunt Monasterij Casæ nouæ. ..... Aquila: præsentes autem litteras post optimam ispectionem earum, præsentãti restitui volumus, pro cautela, efficaciter mandamus, donec opus fuerit, valituras. Datum Neap. per eundem Ioannem Grillum de Salerno iuris aulis professorem Vicegerentem, Protonotarium Regni Siciliæ. Anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo primo..... Ianuarij decima quarta inditione Regnorum nostrorum anno vigesimo secundo.

Concordat cum suo originali, remanente in posse Massariorum Vniuersitatis de Ocra, &c. Salua meliori, &c. In quorũ, &c. Ego Notarius Sanctes Boccucius ab Androd. qui sic pro veritate collat. recognoui, &c. præsentem feci, & requisitus signaui.

Locus † signi.

At cum postmodùm Regularis Obseruantia sic à Monasterio abierit, vt non amplius quam ab vno, longa ætate regeretur, & nouissima Innocentij X. constitutione suppressum, est nobis, qui in Aquilana Ecclesia Apostolici Vicarij munere fungebamur, vt in aliquod pium opus verteretur, demandatum; vnde Ocrensis Parochi parti reddituum addictum, reliqua pro fabricæ substentatione, & vnius secularis Sacerdotis, qui sacra ibidem perageret, applicauimus.

His igitur, Deo fauente, enumeratis; reliquum est, vt de Valerienſibus sermonem faciamus; quia verò hi sunt Pelignis contermini, quorum Sulmo Metropolis est, olim Valua à veteribus nuncupata, de qua, & nos quoque mentionem facimus, non ab re facturi

Digitized by Google

turi visi sumus; si de Sulmone quædam antiqua monumenta, quæ nondum typis mandata fuerant, in lucem ederemus. Ea vulgari sermone, vt tempus illud ferebat, à Ioanne Baptista Acuto olim literis commendata, & ab V.I.D. Nicolao Toppio, Patritio Theatino, viro summa eruditione prædito, in Regijs Archiuijs volumine 6. à fol. 169. vsq. ad 176. reperta, V.I.D. Popeius Sarnellius nobis carissimus, qui eadem, & ordine digesserat, & sua eruditione, in Ouidij memoriam, qui ex eo ortum duxit, non parùm illustrauerat, ad nos transmisit. Hæc igitur, posteritati consulentes, non nihil à nobis aucta, nostris scriptis, nunquam peritura committimus.

SVLMO Pelignorum Oppidum in quarta Regione Italiæ, nonagesimo ab Vrbe lapide distans, Positus in medio ferè planicici duodecim millia montibus circumdatæ, quæ alicubi tres, alicubi verò ad quinque millia passuum latitudine, extenditur; atque inter duos amnes, quorum alter Giptius nomine ab Apennino; alter, quem Auellam dicunt, à Maiella montium altissimo exit: & olim Valua dicebatur; Ouidij Poetæ Patria, vt ipse testatur, 4. Trist.

Sulmo mihi Patria est, gelidis vberrimus vndis,
Millia qui nouies distat ab Vrbe decem.

Dictus Sulmo à Solymo Æneæ Comite, eiusque Vrbis conditore, vt testatur Idem Ouidius 4. Fast.

Huius erat Solymus Phrygia comes vnus ab Ida,
A quo Sulmonis mœnia nomen habent.

Sulmo igitur à Solymo conditus fuit, seù potiùs Valua in Sulmonem à Solymo versa est, anno ab origine mundi 2788. & ante Christum natum 1160. Cum dictus Solymus Æneæ Comes, & Gener, ab eo cum multis suorum Troiugenarum ad nouas Regiones acquirendas missus fuit; qui cum suis ad Marsos, & Pelignos, populos tunc fortissimos veniens, horrida bella cum eis gessit, & multo vtrinque sanguine fuso, tandem Æneæ suppetias mittente, Valua Ciuitate potitus est. Valua tunc vndeciès mille familias adnumerabat, vndequàque vndecim millibus catenarum, cum totidem magnis pessulis, & clauibus ad Ciuitatis fortitudinem clausa; præcipuè ad equitatum coercendum; siquidem dato signo quisque catenas tendebat, & Ciuitas muniebatur. Valuam igitur oppugnatam, & semidirutam, aliaque forma, & nouis mœnibus erectam, placuit Solymo non Valuam, sed Sulmonem à suo nomine deinceps dici; quæ & Pelea dicta fuit, à Pelasgis, seù Pelignis, qui Regionem incoluerunt. Pelea igitur, seù Valua, siuè Sulmo septiès ad

Digitized by Google

vltimum ferè excidium deuenit, nunc igni, nunc prædæ datus; & ideò Ciuitas hodiè bis mille familias vix continet.

Giptius, siuè Egippus, & Atis, etiam dictus, fuit Rex latinorum XVIII. & Italiæ XXXVII. Albæ Syluij filius, & successor. Regni gubernacula suscepit anno ab orbe condito 3562. & regnauit annis 14. quibus expletis, Sulmonis flumen cum maximè intumesceret, transmissurus, aquis obrutus, aeris vsuram amisit, & flumini nomen fecit, quod à Giptio Giptius ad hæc vsque tempora dicitur.

Est, & alius torrens, siuè fluuius, qui altero Sulmonis latere præterfluit; antiquitùs Auellus, seù Aiellus dictus, nomen à propinquo monte trahens; vndè, & originem ducit. Mons Maiella dicitur, ideòque corrupto vocabulo Fluuius Auella, siuè Aiella vulgo nuncupatur.

Sulmo igitùr, de quo meminerunt Ptolemæus, Plinius, Cato, Silius, Liuiusquè, sæpius propè à fundamentis euersus, & igni succensus est. Primum: anno mundi 3868. Antè Chr. natum 30. Mario, Syllaq; ciuilibus bellis discordantibus; à factione Syllana, vt Festus narrat, cecidit penè totus; cuius excidii Acutus non meminit; incipit enim ab anno Mundi 4195 cum Sulmo igni crematus est ab Albanensibus, seù Epirotis, Alexandro Epirotarum Rege: & sequitur: Anno mundi 4307. à Gallis, Brenno imperante, igni penè fuit obsumptus. Anno etiam 5601. ab Scythis, Radagasso crudelissimo eorum Duce concrematus, parùm abfuit, quin desolatus omninò permansisset. A mundi verò origine 5634. cum vix restitutus fuisset, à Genserico Vuandalorum Rege, & prædæ, & igni datus; cùm autem Fenicis instar è suis cineribus rediuiuus surrexisset, anno mundi 5649. & à Christo 450. Attila, Dei flagello irruente, Hunnorum passus est barbariem; nèc semel tantùm, sed & iterùm, cum direptis omnibus, ne catenis quidem ferreis perceperunt. A. M. 5672. A Christo nato 473. Alani populi feroces Sulmonem, totamque Prouinciam depopulati sunt, Duce Odoacro. Ostrogothi quoque Theodorico ducente A. M. 5687. à Christo autem 488. omnes penè neruos intenderunt, vt à fundamentis euerterent; siquidem sedum bona diripuerunt, multis Ciuium extinctis; verùm etiam mœnia igni incenderunt, & quàm plurimos abduxerunt captiuos; nec, nisi qui ad montes confugerunt, euasisse memorantur. Anno autem mundi 5691. & à Christo nato 492. Heruli feroces populi totam excursionibus Prouinciam infecerunt, Ciuitatem igni, agros vastationi, & omnia inuenta prædæ, & excidio tradiderunt. Vix è tanto morbo Ciuitas conualuit, cùm anno m. 5799. & à Chr. 600. Longobardi ne ipsi immunem facerent Sulmonem, multo vtrinque sanguine effuso Ciuitate potiti sunt, quam substantijs, originarijsque

Digitized by Google

que incolis vacuam reddiderunt; cùm maior eorum pars Longobardi essent, qui cum Rege Alboino Sulmone remanserunt. Quid dicam de Saracenis, qui penè innumerabiles, hanc non solum Prouinciam, sed vniuersam Italiam deuastarunt, Sulmonemq; venientes, maiorem eius partem igni absumpserunt? Tunc Ciuitati, Regni totius Principi, opem ferentes, Sulmonenses duodecim occubuerunt, & innumeri pro Regni defensione, vitam cum morte commutarunt. Quid quod non pauci, Sulmone à Saracenis, Sedoa Rege, direpto, pro patria mortem subiere præclaram. Nec semèl tanta barbarorum eluuione redundauit; sed, & iterùm, & pluries cæde, atque incendijs modò in hac modò in illa Prouincia, Italia mundi Domina penè ad exitium perducta annis 62 1. 778. 788. 848. 859. Alijs ex Hispania Saracenis aduectantibus, Calabriam propè vidit euersam, & Apuliam ad vltimam internecionem exagitatam, in hac enim expugnato Beneuento, multisque alijs Oppidis, & Castellis direptis, animo Neapolim, Romam, totam denique Italiam sub iuga mittendi, Nullum crudelitatis exemplum deseruerunt; non sexui, non ætati, non Religioni parcebatur, indulgebatur tantum furori, miscebantur sacra profanis; Sanctorum templa, Vrbis tecta, omnium ciuium vita, omnis denique Italica Regio ad exitium & vastitatem vocabantur.

Anno ab origine mundi 6025. & à Christo nato 826. qui Pesculum Constantinum incolebant turpe facinus in Sulmonenses aggressi sunt. Cùm enim nonnullæ Oppidanarum paupertate quidèm, non autem honestate, laborantes; cùm libentius malè suadam famem, quàm malè sonantem famam eius Ciues, & si pauperrimæ, sustinerent, ad legendas, quæ superfuerant, spicas iuissent in Sulmonensium agrorum fines, quos suos Pesculani magna contentione dicebant, in illas quidam Pesculanorum Iuuenes irruerunt, & cæteris mulieribus ignominia affectis, vnus eorũ puellæ, quæ reliquis forma præstabat, vim intulit; & licèt illa vim vi repelleret; & arma adhibens muliebria, vngues, & dentes stringeret, faciẽ nebulonis deformans; ille qui præ furore vix ista sentiebat, tandem violatam, & virginitatis flore spoliatam dimisit. Itaque nil Deum fandi, atque nefandi memorem sperantes, nil tantam Ciuitatem totius Regionis Metropolim veriti; nil denique de sua ipsorum fama cogitantes, mulieres ignominia, & contumelia affectas Sulmonem remiserunt. In Ciuitatem igitùr Oppidana reuersæ, quibus affectæ fuerant, contumelias Patribus, Nobilibus, & Ciuitatis Syndico retulerunt; qui omnes rei veritate perspecta, factum simul sunt, vt inopinato impetu in illos irruentes, vltionem, omni æuo memorandam, repeterent. Vt factum est: Accidit enim vt Sulmone Fer. S. Mariæ de Roncisualle dictæ publicarentur, quæ singulis annis fiunt, & ad mensem

durant, quò ad nundinas finitimi omnes conueniunt vndecimo Calendas Septembris, & tunc temporis vt Pesculani pœnas darent, decreuerunt. Confluentibus igitùr Populis, & pesculani Sulmonem venerunt; vbi à militibus ad id paratis, ad vnum capti, nulla habita sexus ratione, coràm, qui conuenerant, populis, partim trucidati, partìm mutilati sunt. Trecenti Pesculanorum viri, vt in singulis membris morerentur, membratim concisi sunt; septuaginta mulieres à pedibus vmbiculo tenus nudatæ, triginta nares, aureſque obtruncatæ, perque totam Ciuitatem ductæ, & fustibus cæsæ Pesculum remissæ sunt. Capita, & artus virorum maiores, affixa, & suspensi sunt in locis publicis, vicis, & mœnibus Ciuitatis; & vt quisque Ciuium ad lanienam accedens frusta eorum laniata sumeret, & contumelia afficeret, capitis pœna in renuentes promulgata, Patres iusserunt; quod accidit anno post primum facinus elapso; nempè à mundi origine 6026. & à Christo nato 827. Calendis Septembribus, ante portam S. Martini olim, nunc S. Augustini nuncupatam. Hinc exemplum sumant Ciuitatum Moderatores, ad Iuuenum petulantiam cohibendam, vt quemadmodùm

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Sic cessent peccare mali formidine pœnæ.

Iuuenes enim, qui in Ciuitatibus voluptati soluunt habenas, & finitimos contumelia afficiunt, perpetuam Patriæ ignominiam, & quandòque excidium parturiunt.

Anno 872. reuersi sunt iterùm Saraceni, eodem Sedoa Rege ducente, & Salernum cum finitimis ad desolationem propè vastarunt.

Anno 884. Ammirallo eorùdē Rege iubente, Calabriam rursùs, & Apuliam depopulati; nedùm bona, & substantias; sed & fidem è Christianorum pectore extorquere conati sunt; quamobrem Episcopos, & Sacerdotes indomitorum candis equorum alligantes hos ad cursum stimulis agitabant; cùm satis pro stimulis esset suaipsorum feritas; sed crudelitati velocitas quoque tarda videbatur. Equos igitur per saxa, perque dumos ruentes, non fluminis ripa, aut torrens tardat oppositus; prosternuntur sepes, rumpuntur obstacula; & interim, vt Prudentius de S. Hyppolito dixit

Scissa minutatim labefacto corpore frusta
Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus hæret,
Parte rubent frondes, parte madescit humus.
Cernere erat ruptis compagibus ordine nullo
Membra per incertos sparsa jacere situs.

Inter

Inter cæteros Episcopos Nicoterensis, spectaculum factus Deo Angelis, & hominibus huiusmodi mortem in conspectu Domini pretiosam occubuit, & celebri martyrio coronatus est; siquidèm ab equo per tesqua, dumosque tractus, laceros artus passim reliquebat, & fideles

Mœrore attoniti, atque oculis rimantibus ibant
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niueum complectitur, ac reuerendam
Caniciem molli confouet in gremio.
Hic humeros, truncasque manus, & brachia, & vlnas
Et genua, & crurum fragmina nuda legit.
Siquis, & in sudibus recalenti aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.

Annis ab orbe Redempto 900, 901. 902. Saraceni Italiam repetunt, Abrahamo eorum Rege ducente; & anno 913. Regnante Apolline Abrahami filio, qui à Patre Panormi defecerat cum non paucis Saracenorum. Anno quoque 967, à Rege Bonzuiro sunt in *Italiam* adducti. Et annis 981. 1104. 1071, Amuratto eorum Rege, & alijs Regibus, & Ducibus, alij venerunt Saraceni ex Hispania, Babilone, & Africa, & centena hominum millia abduxerunt captiua, omnes opibus vrbes expoliantes; *Infandum!* quot Matronas, quot Virgines, & ingenua, nobiliaque corpora his belluis fuere ludibrio. Subuersæ Ecclesiæ, ad Altaria Christi stabulati equi, Martyrum effossæ reliquiæ, vbique luctus, vbique gemitus, & plurima mortis imago. Enim verò notandum est. Et si totiès Saraceni Italiam deuastarint, semel tantùm, & iterùm Sulmonem cæde, & incendijs penè euerterunt; attamèn in communibus miserijs hæc nostra Ciuitas semper aliquid perpessa est, spontè finitimis, & alijs Regni Ciuitatibus opem ferens.

Anno Mundi 6131. & ab orbe redempto 932. Hungari in *Italiam* irruperunt, totamque excursionibus infectam depopulati, ad Pelignos se contulere, & Sulmone substantijs spoliato, Romam versùs, vt eam quoque direperent, prædis onusti, iter susceperunt. Sulmonenses verò, cæterique Pelignorum viarum amfractus, & montium, saltuumque angusta scientes, insidias Hostibus tetenderunt; & in loco, qui *Intermontes* dicitur, Hungaros aggressi, cum ij, quò fugerent, non haberent, viarum angustijs præpediti, animabus suis viam tantum, quæ fert Acherontis ad vndas, aperuerunt, mucronibus, sudibusque confossi; omnes itaque ad vnum trucidati sunt, & Sulmonenses, cæterique Peligni amissa recuperantes, & inuenta acquirentes, diuites, & præda onusti quisque domum redierunt.

An

Digitized by Google

Anno ab orbe condito 6203. Saraceni rursus Italiam vastant Apollophoro, & Apocopha Ducibus, iisdemque Parentibus genitis, qui omnes Italiæ Ciuitates, & præcipuè Sulmonem depopulati sunt. Itali autem vindictam susceperuri, armorum robore in vnum collecto; in Barbaros impetum fecerunt, multisque trucidatis, reliquos ex Italia penè deturbarunt, in qua annis decem supra trecentis, præcipuè Panormi insederant; licèt non omninò hac vice Italia expulissent; quod accidit quadraginta fermè post annis.

Anno à Virginis partu 1339 Ciuile bellum Sulmone exortum, inter præclaras eius familias; nempè inter Nobilissimos Merolinos, & Quatrarios item Nobilissimos. Merolinorum namque familia, quæ Merlinorum quoque dicta est, ne tùm Sulmone floruit; sed & in alijs Regni Ciuitatibus conspicua fuit. Reate, & Capua ex Merlinis Gubernatores habuerunt. Ex ijsdem Neapolitana Ciuitas Magnos Iustitiarios, Camerarios, & Siniscalcos, qui inter septem supremos Regni officia connumerantur, aspexit. Multæ eiusdem Regni Sanctiones confirmatæ fuere à Gentili Merlino Sulmonense, vtpotè à Regni Locumtenente Generali, atque Logotheta, vt in cap. Ladislaus. Cui Ladislao in Etruria commoranti, quod donatiuum dicunt, missurus, ex Regio edicto omnes Regni Barones ad concilium vocatos, ad id faciendum hortatus est. In Aprutio ex Regia munificentia donatus est Oppidis, & Castellis numero tredecim, inter quæ Cerranum, Turris, & Ceruilionum, vt infrà. Conuentus S. Francisci, Sulmone erectus, insignia præfert Merlinorum Cantelmis inserta; Merlini etenim matrimonijs inter Regni Proceres, & Magnates initis, familijs præclarissimis sanguine coniuncti sunt. Maximè autem omnium; & sua virtute, & maiorum splendore enituit, D. Franciscus Merlinus Hieronymi, & Camillæ Pignatellæ Filius, Sacræ Militiæ Diui Iacobi Eques, Neapoli in Sacro Iustitiæ eiusdem Regni Consilio Regius Consiliarius, Regiæ Cameræ Præses, Regni Secretarius, Supremi Italiæ Senatus Regens, & demùm Sacri Consilij Præsidens: Vir omnium votis expetitus, multorum seculorum vita dignissimus, qui mortis debitum soluit, anno 1650.

Extincta est hæc Familia vnà cum D. Isabella Merlina Ramontis Marchionissa, Matreque Illustrissimi D. Caroli Calà Dianę Ducis, Ramontis, & Villenonæ Marchionis, Collateralisque Regni Consilij Regentis, Qui tenax recti, Iustitiæ Vindex, & eruditorum Mecænas, cùm generis nobilitate, tùm scientiarum, & virtutum splendore nitescens, prætèr rectè facta, quæ omne æuum superant, editis quoque præclaris ingenij sui monumentis, nominis immortalitatem comparauit.

Inter hos, inquam, Merolinos, & nobilissimos Quatrarios, quorum vtraque familia, semper Barones habuerunt, alijs nobilissimis familijs

Digitized by Google

milijs matrimonio copulatæ, diuitijs pollentes, fuerũt tanta potẽtia, vt quinquaginta annorum ſpatio, bellum ciuile fouentes Sulmonem penè ad excidium perduxerint. Prætereà multæ ex nobilibus, & principalibus familijs alterutri partium adhærentes funditùs euulſę perierunt; media Ciuitas ab ipſis ciuibus ſuccenſa, & diruta eſt, & vſque ad hodiernam diem tantorum ædificiorum ſenta ſitu veſtigia clamant, vt

Audiat Ciues acuiſſe ferrum,
Quo graues Perſæ meliùs perirent,
Audiat pugnas, vitio parentum,
Rara juuentus.

Cauſa tantæ calamitatis, tantique incendij ſcintilla fuit, quæ aliàs contemnenda videbatur; vndè comprobetur oportet, quòd parua ſæpè ſcintilla contempta magnum excitauit incendium. Siquidèm Quatrariorum Ancilla, cum menſe Auguſto eiuſdem anni 1329. fontem peteret, aquam frigidam Dominis allatura, hauſta aqua lagenam illius refertam ad Ciuitatem ferens, cùm portam, quæ olim Capora, hodie Filiamabili dicitur, eſſet ingreſſura; quidam puerorum, (qui vt è Gymnaſio exeunt, in ludos inſolènter ſe effundunt, quos Plutarchus ijs, qui è vinculis emittuntur, & licentiùs vagantur, quã ij qui nunquam fuerunt in vinculis, comparat) inibi, vt moris eſt, ludentium, in lagenam terræ pugillum, & fruſtilla cannabi, quod tunc lintopta (quam Tuſci Maciullam, cæteri gramolam vocant) ſtipulis mundabatur, injecit. Ancilla contumeliæ impatiens, aquam effudit, & puerum arreptum pugnis affecit, adeò vt nares ſanguine maderent. Erat hic puer vnigenitus Merolinorum familiæ, quem domum genas laceratum, & nares, vultumq; ſanguine ſordidũ reuersũ vt Pater vidit, re cognita, adeò irarum effudit habenas, vt Quatrariorũ domum ingreſſus Ancillam ſtricto pugione multotiès perforarit, & vita priuauerit. Quidã ex quatrarijs, qui domi tũc erat videns nullam ſui habitam rationem, re minimè perſpecta, quæ furor arma miniſtrat, illicò rapit, & Merolinum domo exeuntem, adhuc ſanguine madidum, obtruncatum humi relinquit.

Quod vbi Merolini cognouerunt, armati Quatrariorum domum inuadunt, & homicidam vna cum filijs, & filiabus eius morti demandant. Cuius conſanguinei vindictam repetentes, arma capiunt, & Ciuitatem deſerunt, omnia Merlinorum prædia vaſtantes; quibus damnis hi occurrentes ſæpius bellum inierunt; multique vtrinque oppreſſi ſunt; adeò vt Sulmonis agri ſanguine Ciuium maderent; Tantarumque diſſenſionum moles; eò vſque deuenit, vt Neapolitani Reges nedùm ciuiles diſcordias ſedare nequierint; ſed, & cæ-

pe-

Digitized by Google

perint timere; Non sexui, non ætati parcebatur; infantes è Nutricum papillis erepti, murisque collisi, lac pro sanguine effundebant; quorum nonnulli vacuum in aerem sublati mucronibus excipiebantur; edocti ante volare, quàm gressibus incedere; ante mori, quàm viuere. Quid? quod prægnantium aluis dissectis, obstetrice bipenni, fætus educebant; & nondùm natos occidentes, morti dabant, quos nondùm vita susceperat. Infelices puerperæ! ante parientes, quam parturientes; antè neci, quàm vitæ fætus Acheronte abluendos edebant, at non in lucem; si oculos non dum apertos æternis tenebris obducendos dirus ensis eruebat.

Bis Neapolitanus Rex, bis ipsa Regina Sulmonem, vt animos componerent, se receperunt, ex vtraque parte matrimonio copulatos, quasi obsides faciētes; At vbi terga vertebant, illicò ira exardescens ad pejora prioribus excitabat facinora. Vir vxoris, vxor viri non brachijs, sed laqueo collum cingebat; non amore, sed dolore languebant. Non Cupidinis, sed insani furoris iaculis confodiebantur. Non Hymenęi, sed Megeræ facibus domus ardebant; Non procreandæ prolis, sed progeniei extirpandę semina fouebantur; vndique Mars, vndique Mors exultare; Pax omninò exulare videbatur; adeò vt ipsa Monialium Claustra furor inuaderet, qui multis extinctis accensus, consanguineos cogeret è S Catharinæ Sulmonis abductas in Sanctorum Cosmæ, & Damiani transferre.

Castella Cerrani, Turris, & Cernilioni nobilissimæ Merlinorum familiæ à fundamentis Quatrarij euerterunt; & Orzi Castellum, cuius Quatrarij Barones erant, igni à Merlinis absumptum deperijt.

Neapolis igitur Rex tantis malis modum impositurus, vtrique parti aqua, & igni Sulmone interdixit; itaque altera Merlinorum Anxanum, altera Quatrariorum Ortonem; nàm trigesimo ab Sulmone lapide exulaturi erant; se receperunt. Quamobrem factum est, vt oppida, quæ incolebant factiosis replentes mutuò certarent, & vtrumque oppidum non exigua mala perpessum sit; Sulmonenses verò semper Anxianis opem tulerunt; vtpotè quibus, & sanguine conjuncti essent, & ab Vrbium incunabulis (cum vnum, eundemque sui cognouissent Auctorem) semper amicitiam fouissent, & vsq; ad hæc tempora alter alteri subueniat.

Tandèm aliquando finem malis impositurus ille, qui petentibus, quam mundus dare non potest, pacem concedit; factionum capita de medio tollens, odia, calidæque rixæ sublata fuerunt, quæ annis quinquaginta durauerant.

Anno 1342. Ludouico Rege Hungariæ, Sulmo obsessus ab Hungaris fuit, quibus Sulmonenses armorum viribus obstiterunt multo vtri-

Digitized by Google

vtrimque sanguine effuso; tandem Hungaris Ciuitate potitis, vt furorem sedarent Sulmonenses magno auri pondere se redemerunt. Sulmone expugnato, reliqua oppida, & Castella in Regis deditionem venerunt. Qui Hungarorum aduentus in Reginam Ioannam, ob Regem Andream morti datum, fuisse narratur.

Arctiore autem obsidione, quam antea Sulmo cinctus est ab Hungaris ijsdem, cum in Reginam Ioannam missi fuissent à Rege Ludouico anno 1346. insontem, turpemque Andreasij, Regis Fratris mortem vindicaturi. Sulmonenses à Regina nunquam defecerunt, sanguinis, vitæque effusione fidem datam seruantes; sed quod mali ab Hungaris sustinuerunt, parum fuit, si quod Aquilani Sulmonensibus tunc temporis inimici, inferebant, consideremus; quippè qui vltionem repetebant, de damnis, ignominijsque sibi superioribus annis à Sulmonensibus illatis.

Anno igitur 1345. Lallus Camponescus Aquilæ Comes, Sorę Dux, S. Agathæ Comes, & etiam Regni quæstor, qui vulgò Camerlengus dicitur, creatus, vt iniurias in suos Ciues à Sulmonensibus collatas vindicaret; & se vlciscereturpro eo, quod Sulmonaqua, & igni sibi interdictum esset, ob carceres effractos, & Curiales malè sauciatos, Sulmonis mania dura cingit obsidione, agros vastat, Hungaros, Aquilanosque suos, ad omne vindictæ genus compellit. Sulmonenses autem noctuque, diuque vigilijs dediti acres, ac fortes viros sese præstantes, operam adeò strenuè nauarunt, vtquamquam multò sanguine effuso; tamen vim vi repulerint, & omnes inimicorum astus eluserint. Quodam autem die factum est, vt rumor Aquilam perlatus, dissipauerit Sulmonem fuisse captum, quamobrem Comes Hungarus, & Aquilani campanas festiuo sonitu pulsandas iusserunt; accidit autem vt Campana Palatij, qua non alia magnitudine, pulcritudine, & sonitu præstantior, vix semel, & iterùm tintinnabulo icta, rimam egerit, & pro festiuo, raucum sonum ediderit; quod & omnes Aquilani ægrè tulerunt, ob tanti iustrumenti, quod à multis illis fuerat inuisum, iacturam, & ob funestum augurium, quod fama comprobauit: siquidem vanus fuerat, quem de Sulmone oppugnato, rumorem dissipauerant; vndè cadere animi, & aduersa augurari cæperunt. Interim Sulmonenses semper Reginæ fideles, sperantes à Principe Tarentino, & Carolo Dyrrachino auxilium, idque differri videntes, longa obsidione coacti, tempori seruiendum esse censuerunt; & concilio inito fœdus cum Hungaro inire decernunt: quod factum est, hoc pacto, vt si intra certum tempus subsidium non mitteretur, sese dedidissent; interim copias auerterent, & castra aliò transferrent. Hoc fœdere inito, Hungari Sulmonem exercitu cinctum obsidione leuauerunt, Theaten oppugnaturi; quò famam

dissiparunt, Sulmonem euersum; Theatini igitur obsidione, & fama Sulmonis oppugnati deterriti, parum abfuit, quin se hosti dederent; Sulmonenses verò, qui tamdiù dilatum, nullum deinceps sperabant subsidium, quatuor millibus fortissimorum militum in vnum collectis, per abdita viarum Theaten se contulerunt; relictis, qui Valuæ vias custodirent. Siquidem vsque ab antiquis temporibus Peligni, Anxani, & Theatini Socij, & fœdere coniuncti fuerunt. Nuncio igitur ad Theatinos misso, qui certiores faceret, se velle cum hostibus, ex improuiso signa conferre, & cum pugnā initurum, præstò essent; de cætero vanum esse rumorem, qui de expugnato Sulmone ortus erat.

Hungaris igitur, & Aquilanis curis vacuis, & nihil, nisi prædam meditantibus, Sulmonenses inopinatò aduenientes tantam stragem intulerunt, quantam nunquàm hostes meditari potuerant; interim Theatini, vrbe relicta, & ipsi sua signa contulerunt; sicque hostili exercitu partim trucidato, partim in fugam acto, præda, & spolijs onusti ad vrbem reuerterunt: quique Hungarorum per campos sese effudere palantes, ab Hostibus capti, qui Valuæ vias custodiebant, obtruncati sunt ita, vt pauci ex Hungaris euaserint. Ex Aquilanis ducenti septuaginta capti (Lallo Camponesco à fuga incolumitati restituto) omnes naribus, auribusq; abscissis, vt pœnas darent de bonorum direptione, depopulatione prædiorum, locorumque vastatione, quæ Sulmonensibus intulerant, Aquilam remissi sunt.

At cum iterùm Aquilani vindictam à Sulmonensibus repeterent, Regina Ioanna Sulmoni opem latura, cum equitatu venit; & Hungaros, Aquilanosque Aquilam vsque persecuta est, auxilio Ducis Dyrrachini, Sulmonensium fautoris; & eo prælio multi ex Hungaris, Aquilanisque trucidati sunt.

Regina verò cum equitatu, Neapolim reuersa, alijs Regni Prouincijs subsidium implorantibus, præstò futura. Ex improuiso, eodemque anno Aquilani vnà cum suis Hungaris, impetu adeò inopinato Sulmonem inuadunt, vt Ciuitas præsidio destituta, ne mense quidèm absoluto, fœdere inito, Episcopo Hungaro Regis Hungariæ fratri, sed spurio, se dediderit. Sulmone verò dedita; reliqua cùm castella, tùm oppida in deditionem venerunt.

Hęc autèm omnia non multò post tempore à Regè Neapolitano sedata fuerunt; cùm multi vtrinque, eo jubente, matrimonium inierint, & sanguinis conjunctione, à sanguine effundendo manus abstinuerint.

Eodem anno 1345 pestilentiæ vis adeò sæuijt, vt nedùm Sulmone, sed tota ferè Italia, vix decimus quisque incolumis euaserit; quinimò, & Europam ferè vniuersam pestis contagio attritam reliquit. Cuius mali causa in Iudæos reiecta; quippè, qui dicebantur

aquas

Digitized by Google

aquas veneno infeciſſe, innumeros ex eis de medio tollendos fuaſit; ſicut Sulmone tantùm, vndecim, atque ſexcenti perierint. Ve autem ad Camponeſcum redeamus, cùm anno 1353. Lallus Tarenti Princi-pem honoris cauſa cum multis ſuorum comitaretur, vbi in Cam-paniam venerunt, Princeps, de quo Lallus malè meritus erat, bra-chio tenuit, vltionem ſumpturus: tunc Eques Sulmonenſis, Princi-pi carus, Lalli guttur pugione tranſegit, & equo deturbatum, humi ſtrauit, cuius heres ſolus filius ſuperſtes fuit Lallus, & ipſe hoc no-mine à Patre ſecundus.

Anno 1361. inter Aquilanos, & Sulmonenſes magna excitata eſt contentio. Paulus enim Bazzanus Epiſcopus Aquilanus armata manu occupauit multa loca, Eccleſias, & Caſtella, quæ ad Epiſco-patum Sulmonenſem, Valuenſem dictum, pertinebant; & in Diæce-ſi Valuenſi adnumerabantur, videlicet Acciauum, Antidoniam, Boffim, Bariſcianum, Bomminaſum, Campanam, Caſtella An-tidonium, Ardemgumque, Cærulam, Collempetrum, Caſtellum S Mariæ, Fontecchium, Fagnanum, ſeù Oſanianum, Gonienum de Vallibus cum ſuis pertinentijs, & Villis, Laporanicam in Sini-tio, Nauallim, Offenſemiam, Prætorum, Peltinum, S. Mariam de Ponte, cum ſuis pertinentijs, & Villis, Stephaniſcum, Sanctum Pium de Fontecchio, cum pertinentijs, & villis; quæ omnia, & alia loca à Paulo ex familia Bazzana Sulmonenſe per vim occupata fuerunt, pluriès indè exturbato Franciſco de Sangro Nobiliſſimo Sulmonenſe, tunc Epiſcopo Valuenſe, ſeù Sulmonenſe, vnde & originem, & natalia ducebat; quà de cauſa Primores Ciuium vnà cum Epiſcopo Auenionem in Galliam, vbi tunc Summus Pon-tifex reſidebat, ſe contulerunt; Cauſa igitur perſpecta, multa Bazzano inhibita, & interdicta ſunt; quibus ille, & ſi cenſuris ad-ſtrictus, obedientiam præſtare noluit, fretus (vt dici ſolet) inueſti-tura, quam ab Antipapa, cui Regina Ioanna, hoc nomine prima multum fauebat, acceptam eiulgabat. Cauſa hæc, annis octo, & quinquaginta, ſcilicèt ab Innocentio VI. vſque ad Innocentiũ VII, patria Sulmonenſem, agitata fuit.

Anno 1367. Sulmo cum ſuis finitimis, Marſorum Regio, & Aqui-lanorum; imò Aprutium fermè totum à Ioanne Acuto Anglo Bri-tannorum Ducis filio, occupata, in illius Dominium venerunt; ite-runtque quinque, & amplius menſibus. Quibus exactis Ioanna Neapolis Regina, magno auri pondere, reliquum Aprutium hoc onere leuauit, & Anglorum Acutum Ducem, ſuoſque Acutos fu-turos Marſorum Comitatu donauit; Interim Ioannes Acutus Parmam ſe recepit, quò à Bernabo Viſconte vocabatur, vt oppor-tunè multis malis occurrens, imminentes tumultus cohiberet. Re-gina quoque, amicitia cum Acuto inita, à regione, quam ei dederat,

Digitized by Google

manus abstinuit; quinimò Ambrosium Viscontem, præfati ferocium, quem Sulmone captum abductum, penès se detinebat, habita Acuti ratione, & muneribus, & libertate donauit, eius sibi animum concilians.

Anno 821. non exigua Sulmonis pars ab Ortonensibus igni succensa, & diruta fuit. Cuius excidij causa, iurgium inter Anxanos, Ortonensesque pro finibus dicitur; qui multa malorum populis pepererunt, & pariunt; fines quasi ironicè dicti, cum nullum faciant contentionum finem, tanta est hominum auiditas, vt semper inhiet alienis. Anxani igitur opem à Sulmonensibus petentes, lectam Iuuenum manum sibi Comitem iungunt; & cum aliquando Sulmonenses in Anxiani auxilium, Anxianis operam suam strenuè commodassent, Ortonenses Sulmonem petentes Ciuitatem militibus vacuam, prædæ, & igni demandant. Quod Sulmonenses vindicaturi par pari referentes, iniurias maxima vltione persequuntur.

Annis 1458. 1460. 1461. Sulmo copijs Iacobi Piccinini præclarissimi Ducis sub Ioanne Angioino, itemque Principis, eo tempore eiusdem Ciuitatis Aragonensibus fidelissimæ, pro quibus, nempè vt eis adhæreret, Sulmo longam obsidionem passus, agros vastari, plura loca diruì, multos ex suis perimi, & seipsum ad vltimum, penè excidium adductum vertere cogitur; cuius exemplum secuta cum vniuersa prouincia: tùm totum Neapoli Regnum intemeratam Aragonensibus fidem seruauerunt. Opem deindè laturus, cum multis copijs, ijsque strenuissimis venit Alexander Sforzius à Pio Secundo, & à Ferdinando Neapolis Rege missus, qui hostes in montes fugans, Sulmonem ab obsidione vindicauit. Anno verò 1460. iterùm Sulmo obsessus est à Ioanne Angioino, in Regno Neapolis, quæ prætendebat iura, ad tuendum veniente; & ab eodem Picciniño, sub quibus Ciuitas multa mala perpessa est, multum sanguinis fudit. Anno autem 1461. elapso, obsidionem, famemque amplius sustinere non valens, omnique subuentione destituta, fœdere inito Angioinis se dedidit; vbi Angioinum se munientem omnes Regni Barones, Comites, & Dñi, & præcipuè Regitoni Comites Celani, & Camponeschi Aquilani, Acuti Comites Marsorum, Caldari, & alij à Rege Alphonso Ferdinandi Aragonis Patre, dominio spoliati, profecti sunt.

Hæc sunt, quæ de Sulmone, ex antiquis monumentis hausimus.

Cæterùm hoc tempore vtitur felicitate non modica, incolis frequens, opibusque adauctis; eòque fortunatior, quod sub Burghesiæ gentis, Pauli Quinti prosapiæ splendidissimæ Principatu suauissimè conquiescat.

Templa in ipsa Sulmone Ciuitate summis ædificijs extructa, piaque loca, ac Religiosorum Monasteria multa, inter cætera ad

duo

Digitized by Google

duo millia paſſuum, ad montis Moroni radices ſitum nobile Sancti Spiritus Ordinis Cæleſtinorum Archicænobium ſpectatur, in quo prima eius Ordinis iecit fundamenta Cæleſtinus Quintus, inter diuos relatus. Protulit Sulmo inter alios viros clariſſimos Poetarum lumen Ouidium; Marcum Probum ſui temporis Poetam ſatis celebrem; Franciſcum Barbatum Iureconſultum eximium, Petrarchæ amicum, ad quem ipſius extant Epiſtolæ. Innocentium Septimum Pontificem Maximum; Cardinales duos, Ioannem, & Coſmatum melioratos eiuſdem Pontificis Fatris filios, nonnulloſque Epiſcopos, Viroſque in omni genere præſtantes.

Digitized by Google

De Valerienſibus, & Valeria Ciuitate.

CAP. XIII.

PElignis contermina erat Valeria Ciuitas in noſtro limite, quæ Prouinciam, dùm extabat, de ſuo nomine nobilitauit, & ruens Oppida excitauit, quæ noſtrum laborem complent. Ibi ſitam fuiſſe nominis affinitate, & Strabonis verbis, qui illam Carſeolis, & Albæ præponit, vbi nunc Vicouarum Oppidum eſt, dicamus oportet. Variam ab Antonino, & in tabula Itineraria dictam Cluerius ſuſpicatur; at illum longè ſatis aberrare, illius veſtigia, quæ propè ripam Fucini lacus luſtrantur, oſtendunt; & domus, quam Bonifacius IV. in Eccleſiam vertit, fidem aſtruit, vt M. Valerius Maximus, qui Valeriam viam direxit, à ſe excitatam, vtramque de ſuo nomine inſigniuerit.

Primùm enim cùm eſſet Cenſor, anno poſt tertium fœdus, cum Carthaginenſibus initum, qui fuit ab V.C. ſecundum Sigonij computationem CDXLIX. tractum viæ deſignando publico ære perfecit, de quo Liuius IX.

Eodemque anno Ædes ſalutis à C. Iunio Bubulco Cenſore locata eſt, quam Coſ: bello Samnitum vouerat, ab eodemque collega eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica impenſa factæ:

Illius Valerij nepos, qui poſt decemuiralem inuidiam plebem in Patres incitatam legibus, & conditionibus ſuis mitigauit; qui, cùm ei ob Victoriam à Volſcis, Æquiſque in Alcido reportatam, negatus triumphus fuiſſet, ſine Senatus auctoritate triumphauit; vndè Maximi nomen adeptus fuit; nulli anteà, quàm Fabio tributum: & cum conſulatum gereret, & Sora ad Samnites defeciſſet, felici prælio recuperauit; vndè triumphum, qui à Liuio excideratin tabulis capitolinis aſcriptum Ioannes Vincentius Ciarlante in memorijs Samnij refert.

M.VALERIVS.M.F.M.N.MAXIMVS
A.CDXXXXI.COS.DE.SAMNITIBVS
SORANISQ.IDIBVS.SEXT

Vir quidem magiſtratibus, & bellicis facinoribus clarus, tantam in Vrbe ſibi comparauerat auctoritatem, vt cum Etruria Aretinorum ſeditionibus irritata, qui Licinium genus inter eos præpotens,

Digitized by Google

tens; diuitiarum saltùm inuidia, armorum violentia depellere cœpissent, palàm etiam rebellioni locum dediſſent; eoque tempore Marsorum Populi deductione nouæ Coloniæ irritati, agrum vi tuebantur; & cum vtrorumque motus terrore Vrbem repleſſet, vnus ipſe Dictator eligitur, & ſubactis Etruſcis ſic armis Marſos fatigauit, vt ad munitiſſimas Ciuitates Pleſtiniam, & Miloniam reparare compulerit; nec pacè poſtmodùm petentes, parte agri mulctatos, in fœdus reſtituit; & ſi Liuius ad A. V. C. CDLI. ſubleuationem Marſorum reportet, & ante Conſulatum L. Cornelij Scipionis, & G. R. Fulvij A. V. C. CDLIV. Carſeolos coloniam deductam conſtet, eo anno deſignatam, quo Marſi in arma ruerunt; nec antè perfectam, quàm Dictator illa compreſſerit. In parte agri mulctata Dictator ad grandia natus, Ciuitatem de ſuo nomine, vt viam anteà ſtrauerat; collectis Marrubij, & Cerfeniæ reliquijs, in deſignato loco adunauit, vt familiæ ſuæ Auorum gloria claræ, triumphorum ſplendore decoræ; Conſulatibus Illuſtris, quos LXIX. geſſit, & ex egregijs factis Coruina, Potita, & Meſſala prænomine adaucta, publicæ viæ directione, & nouæ Ciuitatis ædificio memoriam æternari ſtuduit. [Volaterranus Antropologia li. 20

Erant, & aliæ in Orbe eiuſdem nominis Ciuitates, nempè in Hiſpania Tarraconenſi, & in Corſica Inſula, de quibus Ptolemæus lib. II. tab. VII. Europæ, & in Pannonia inferiori, ad Danubij, & Drauui flumina à Diocletiano Imperatore in propriæ filiæ memoriam Maſſimino Herculeo nuptæ erectam; & cum nulla ſuſcepta prole deceſſiſſet, Prouinciam, Ciuitatemque ſuo nomini ſacrauit; ad quorum differentiam, hæc noſtra, Valeria Italiæ appellari meruit; & in tantam rerum magnificentiam temporis curſu creuit, vt in noua Italiæ partitione, Longobardorum Regum auctoritate, extenſo limite, & adiecto agro, Prouinciæ Principatum, Metropolitanumq; honorem obtinuerit; cuius fines Vibius Sequeſter in Catalogo Prouinciarum Italiæ tales aſſignat. Ammianus Marcellinus lib. 9. Strabo. Vibius.

Porrò XIII. Prouincia Valeriæ, cui, & Nurſia annexa, inter Vmbriam, & Campaniam, Picenumque conſiſtit, quæ ab Oriente Samnitum Regionem attingit; huius pars occidua, quæ ab Vrbe Romana initium capit, olim habebat Tuſcorum populos, & Tuſcia dicta eſt; hæc habet Vrbes Tibur, Carſeolos, Reate, Forconium, & Amiternum, regionemque Marſorum, & eorum Lacum, qui Fucinus appellatur. Marſorum quoque regionem ideò intrà Valeriam Prouinciam æſtimo computari; quia in Catalogo Prouinciarum Italiæ, minimè ab antiquis deſcripta eſt, Si quis autem hanc per ſe Prouinciam eſſe verè ratione probauerit, huius ratio ab illis ſententiæ modis omnibus tenenda eſt.

Multò magis Sanctorum Monachorum frequentibus cœnobijs; quàm

Digitized by Google

quàm regijs prærogatiuis, & terrena ditione clara, quibus primùm monastica disciplina in occidentali Ecclesia reparata, sub sanctissimo Cœnobiarcha Benedicto, proindè firmioribus præceptis regulata lege, dictis numerosa in Orbe creuit religio, & cælestis veluti illis Paranimphus in hac Prouincia S. Pater Equitius fuit, viam certo dogmate docens, dispersos in solitudine Monachos sub certa regulari norma in Abbatis præfectura congregauit; indè, & Valentianus, deuastato iam à sæua Longobardorum rabie Valeriano Monasterio, ad Romanum, in quo S. Gregorius Magnus regulari disciplina instruebatur, translatus Præsul extitit, vt ipse in Dialogis testatur. Vndè tot Viri sanctitate insignes, multis in Prouincia patratis miraculis cælestium præceptorum Satores, cum Monasticis institutis Christianam Religionem propagarunt; & Sanctarum virtutum splendore sic illuxerunt, vt certatim vndique Monasteria construerentur, quibus XXVII. circa lacum Fucinum solùm Præpositus D. Mariæ de Luco ex Benedictinis Alumnis præfuisse, in Cassinensibus Chronicis narratur; vltrà alia eiusdem familia in eadem regione posita à nobis suis locis relata; in quorum locum fatiscentibus illis, mendicantium ordines successerunt. Quæ à S. Equitio, vel ab illius Congregationis Viris erecta fuerunt, sic exciderunt, vt prætèr illud S Laurentij in Pago, quod modò Pizzulum vocant, quæ Parochialis Ecclesia est, in quo crypta illius sepulchri veneratur, de nullo alio memoria extat; & quæ meritis Sanctorum Monachorum Deus Omnipotens in prouincia operatus est, in Chronicis Cassinensibus, & Sancti Gregorij dialogis recitantur.

Aul. Gell. lib. 17. ca. 16. & lib. 18. cap. 3.

Dictator verò noster, vt Vrbem, quam stabilierat muneribus, & prærogatiuis augeret, iura municipij indulsit, vniuersum illius statum ex omnibus propè rebus publicis sic temperauit, vt penè Romæ similis videretur; Publicis rebus Decurionum Collegium (qui Senatus loco erat) præfecit, & magistratum duorum Virorum, qui iurgia, & lites sedarent statuit; ex quibus municipia mores capiebant; vtrorum memoriam lapides ia Ecclesia S. Benedicti ad nos transmiserunt.

Sigonius de antiq. iure Italiæ lib. 3. cap. 8.

D. M. S.
L. MINDIO
PAIMITIVO
DECVR. MAR
QVI. VIXIT
ANNIS. XXII.
M. V. DIES. II.
VITIDIA
FAVENTINA
MATER
B. M. P.

D. M.
Q. GAVEDIO
VERO. PAR
II. VIR. I. D.
Q. PETEDIVS
DRAGOANCO
B. M. P.

Non

Digitized by Google

Non est quid faciat, quòd Decurio Marsorum, & non Valeriæ scribitur; cùm Ciuitas ipsa vtroque nomine, & Valeria, & Ciuitas Marsorum diuerso tempore sit dicta; sic Leo in Chronicis, cùm Ecclesias Cassinensium recenset; S. Paulus in Ciuitate Marsorum, & S. Ciprianus in gyro eiusdem Ciuitatis, dicit; & Ioanna II. huius Regni Serenissima Regina, dùm pro collatis in illam, Regnumque beneficijs Præclarissimo Principi Odoardo Columnæ Ducatus titulo nobilitatem in feudum assignauit, anno M. CCCC. XXXII. non alio nomine, quàm Marsia Ciuitas, in diplomate vtitur; in cuius præclarissimæ familiæ Proceribus, & si Ciuitatis dominium non conseruetur; ex ipso primo Duce titulus cum ditione perpetuatur; est enim ditio, hæc nostra nobilis patria, Lacus, Transaquæ, & Pacentini, & ab ipso Odoardo ad Excellentissimum Dominum Marcum Antonium Aurei velleris Militem, & Magnum Connestabilem, qui felicitèr Auorum suorum Principatum hæreditauit, duodecim numerantur, vt in stemmate.

Leo lib. 1. cap. 36.

Odoardus I.	Marcus Antonius V.	Carolus IX.
Iordanus II.	M. Antonius VI.	Federicus X.
Prosper III.	M. Antonius VII.	M. Antonius XI.
Ascanius IV.	Philippus VIII.	Lan. Onuphrius XII.

Gaudebat Ciuitas orientali aura lacus ad litora posita in ampla planitie, cuius mania Inuectus, seù Iuuenculus amnis abradebat; ambitus plusquàm sexies mille lares capiebat, ædificijs magnificentissimis ornata, vt rudera demõstrant; inter quæ magni amphitheatri inconstructa, adhuc fundamenta, cum primis arcubus circa aream, nondum tempori cessêrunt; area ipsa satis lata, ad quæcumque spectacula recipienda affabrè facta, à quo non longè maiorum sepulchrorum lapidei tumuli, ad instar pyramidum extolluntur, lapidum incrustatura, & ornatu abiecti; quos modo *Li Marroni* appellant, quorum aliqui, etiam per tractum viæ Valeriæ iacent. Cætera autem monumenta vetustas absumpsit, præter memoriam aliquorum, quæ in incisis lapidibus ad nostra sunt tempora translata. Horum erat Septimio Seuero sacratum opus, vt in mutilata inscriptione in marmorea basi, quæ in gradibus aræ maioris Ecclesiæ S. Benedicti in hæc verba legitur.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIO. SEVERO
AVG. ARABICO. ADIABENICO
OPTIMO. FORTISSIMO.

Et cum dedicatio absoluta sit, siue ob illustratam nouis legionibus militiam, & Italicam nouam Legionem addictam, siue ob aliquod

quod beneficium ipſi municipio collatum ante Parthicum bellum, in gratiam Principis ſtatuam ibidem erectam fuiſſe; Nam victis primò Arabicis, & Adiabenicis, & Parthis in deditionem acceptis à Parthico cognomine, à Senatu delato, abſtinuit; ne gens, nondùm armis victa irritaretur; meritoque reſtauratoris Pantheonis ibidem memoria erecta, in quo qui illud à ſuperſtitione purgadum, veri Dei cultui reſtituere oſtiurus erat.

Sex. Aur. Vict.

Ante eiuſdem Templi fores muliebre Coloſſum ſua baſi ſine literis notata, ſubſtentabatur.

ALFIDIA MATER AVGVSTI

Quænam fuerit, cuiuſque Auguſti Mater nullo ſtudio (licèt eruditiſſimos in Vrbe antiquarios conſuluerimus) inuenire hactenus potuimus; eſt, & alterà mulieris illi nomine affini, operis dedicatio in S. Sabinæ templo in alio inſcripto lapide, ſic.

ALFIA.P.F.MARTA.....
MVLIEBRE.A.SOLO.....
EADEM.LAPIDE.VA.....
ORNAVIT.ABRVMAE.M.
FOCVLO.SEDES.POSVIT.

Reliqua profana ædificia ſolum occupant, in quo fundamenta, & rudera, quæ ſæpè aratro aperiuntur, paſſim iacent.

Quæ ſors autem eam tulerit, an Longobardorũ furore, an Pucini violentia corruerit, neſcimus; quique fuerit barbarus vaſtator, ea pietate in ſacris ædibus vſus fuit, vt ſolùm illius rabies deplantationi omnium ædificiorum intenta, illis ſic pepercerit, vt non læſerit. Extat modò à SS. Bonifacio IV. indè ex Ioanne Medico Patre Orundo, ante annos M.LII. templum Patriarchæ Benedicto ſacratum, paterna olim ipſius Sanctiſſimi Pontificis domus; Canobiumque iuxta, ad Ciſtercienſium familiæ, cuius alumnus fuerat, receptaculum, proprio ære, & Auorum facultatibus dicatum, exercitio & deficientibus Monachis paſſim defecit, templo ſuperſtite ſtructura ex polito lapide non vulgari, cuius nomine paruus pagus, & vile piſcatorum tugurium, vix decem familias continens appellatur.

Centum ferè paſſibus ab iſto, honorificum, latumque aliud Sanctæ Sabinæ (non tam generis nobilitate, quàm martyrio claræ) ſacratũ exto'litur, tribus aulis diſtinctum, quarũ maxima columnis ex quadrato lapide, ſuper quibus hinc indè arcus curuantur, ſuffuleitur apſides, totaque ipſa polito veruus ſaxo, ex quo faciei ſtructura pa-

Digitized by Google

paritèr componuntur. Ostium ex vario paries, crebris animalium figuris interiectis adumbratum, in formam Iconis tribus ex vtrolibet latere columnis rotundis erectis, quarum excauata epistylia diuersarum specierum formas repræsentant, quæcumque substentatur supercilium, albo, mixtoque nigri coloris marmore; olim tamen Marsorum Episcoporum ad Gregorij XIII. vsque tempora cathedralis Sedes, & residentia, multò ante hæc derelicta, ruente Episcopali palatio; parùmque cum deceret Episcopos morari in agro, ex illius indulto, ad Ecclesiam S. Mariæ Gratiarum translata, non despecta priori, quæ, & deuoto cultu veneratur, & pijs impensis substentatur. Ecclesia ipsa, & Piscatorum cansunculæ tantæ Ciuitatis, quæ ampla Prouinciæ Metropolicam dignitatem, & supremi magistratus honorem sustinuit, pauperes reliquiæ sunt.

Duo autem hinc 2. M. P. ad ortum æstiuum antiqua loca in tabula itineraria designantur, Cersinia, seù Cerfenia, & Mons Imeus, in Valeriæ viæ tractu: licèt neutrorum situm Cluuerius consequutus fuisse videatur, & in ambo aberrauit, sicut in Marrubio, quod vt Morreum asseret, tractum viæ Valeriæ dispergidit, per quæ rectæ linea transierat, siquidem Montem Imeum, non ad lacus litora, sed infra Appennini radices Incolæ docent, & vulgari nomine *Monte Meo* appellant; & quod vltrà Iuuenculi ripam IIII. M. ab hinc P. Veneris Oppidum alia origine trahitur, & Cersinia non in loco, quo Collis Armelus est, quod *Coltemum* Lucius Camarra appellat; sed parùm longè in tractu ipso viæ aliqua vestigia signantur, & vetus S. Felicitatis templum in fundamentis signatur, de quo in Bulla Paschalis II. ambo in tractu viæ ab Antonino, & tabula ipsa itineraria posita, non amplitudine, aut alia singularitate, sed transitu viæ nota, ex quorum ruinis Collis Armeli Oppidi principia aucta recensentur, nõ eo ipso, sed successu temporis; siquidè dissipati, illa fatiscente, Ciues in septem pagos coiuerũt, ex quibus Cansanũ, Miglianum, Leo, & Imeum, quorum adhùc Ecclesiæ in locis ipsis signantur, & in præcitata Paschalis II. bulla S. Anatolia in Leone asseritur, cuius Pagi cæmenta noui ædificij, domus scilicet recreationis Piccolomineorum Ducum, in loco, qui hodiè Luna dicitur, materia fuerunt. Agerque in latifundium, & Viridarium cessit, pratis populorum virentium multiplicitate, & varij generis pomorum delactabile; & de Loreto in Chronicis Cassinensibus paritèr, quæ de Oretino lib. primo cap. XXXVI. & de Miliano dicemus infrà, ex quorum omnium casu Armele, in Oppidum Colle armele creuit, successitque Cersinia, parùm ab illa longè in Præbenda Parochiali translata, ibidem Ecclesia S. Felicitatis cum Collegio quatuor Canonicorum, cui Præpositus præest, & Sacramentacentum propè laribus, qui illud complent, præbet; nihil in illo insi-

Cerfenia.

Mons Imeus.

Veneri

Collis Armeli

Digitized by Google

gue, vel antiquum, præter sequentem inscriptionem.

D. M.
T.TIDIO ....
MO.QVI.VIX.A. ...
LXXII.MEN.III.
FIDIVS.FAVS.
NEPOTI.PIISS.
O.BENEMER.
P.

A Corfinia ad Aternum, viam à Claudio directam lapis supra relatus testatur.

Et ad ripam Iuuenculi 2.M.P.à Valeria, Oppidulum ad radices Apennini in eleuato collis dorso ad prospectam Lacus Oppidolum Veneri anteà positum, à Venere Myrtea, vt ex Plinio iàm diximus nuncupatum, cui S.Syluestri Ecclesia successit, & cum Incolis montana displicere cæperint, antiquam sedem relinquentes, ad ripam amnis nouum excitarunt, & in aperto pago, qui non plures, quam viginti lares continet.

Plin. lib. 36.c.29.

Eodem itinere ad easdem radices, in eleuato colle ad prospectum paritèr lacus 3.M. P. à Venere ex duobus antiquis Vicis Sparnasij, & Collis Asinij vnum Oppidolum conflatum, & nominatum confusione, Speron d'Asino, dicitur, & Parochialium Ecclesiarum vnio insequuta paritèr fuit; vndè Ecclesia S.Mariæ, quæ alterius eorum erat S. Nicolai, in qua cura exercetur perpetuò incorporata,

Sparnasiũ Collis Asinij.

Speron d' Asino.

Eodem calculo milliarium procedendo per iuga Apennini Aschium paruum etiam; haùd multum, rigida Gæli inclementia, iucundum Oppidum iacet, nèc lætus ager, qui præter frumentum, nihil aliud gignit, & in Ecclesia Sancti Syluestri, quæ ab Archipresbytero cum duobus Cappellanis regitur, vix centum lares congregat.

Aschium.

Ad Valeriam autem, vt cætera compleantur, redeamus oportet, quæ hostili, siuè igne absumpta, siuè alio rerum infortunio in caligine temporis inuoluto, ruit; Ciuesque sparsim per agros se recipientes, Vicos aliquos inhabitare cæperunt, qui sua fata sentientes, vix nomina ad nos transmiserunt. Horum vnus notior alio, Apinianicum, in quo Ecclesia S.Mariæ, quæ ruinam minatur, cum rimam ex parte fecerit; vetus tamen Monialium S. Claræ Monasterium ex Sixti IV. indulto intrà mœnia in Ecclesia S. Institutricis translatum. M.P. à Piscina nunc ad olerum cultum recintum murorum seruit, quondàm de iuribus Monasterij S.Vincentij ad Vulturnum; illiusque

Apiniani cum.

Digitized by Google

que Abbatis annos, Marsicanis quibusdam bona occupantibus, quæstionem mouit, & à Petro Tiburtinæ Episcopo, Ottonis II. Archicancellario, in præsentia Oldorisij, & Raymundi Marsorum Comitum, sententiam reportauit anno DCCCCLXXXI. quam ex Chronicis illius Monasterij transcriptam, Vghellius in serie Episcoporum reponit.

Alter Apamea dictus, eodem itinere à Piscina, ex Paulo Marso in Fastorum reconsione, & parùm infrà Atranum, & Bozzanum alter erat, Miltanum, scil. Magianum, & S. Antij; omniumque cum Piscina consortium vnicam efficiebat Vniuersitatem, vt in instrumento exemptionis à muneribus publicis Ioannis de Maso, & Petrucciæ eius coniugis, iam ab anno MCCCHI. concessæ, plenè constat; cuius transumptum, ne crescat volumen, relinquimus. *Apamea Atranu Bozzanũ, Miltanũ*

Piscina autem, quæ Villa in vita S. Berardi enunciatur, horum capite, reliquorum concursu in oppidum creuit, lætis siquidem auspicijs, vt Episcoporum sedes, & Valeriæ in agri possessione, & Carhedræ locum occuparet; II. M. P. ab illa dissita in radicibus Apennini ad fauces collium, inter quos Iuuenculus amnis perfluit; Primorum Ciuium lares murorum recinctu vallabantur; Arce in suprema parte ad tutelam, quæ iàm penè tota corruit muniti; nouum tamen incrementum nobilioribus ædificijs, situs commoditate, & viarum magnificentia egregium, sed in aperto sinu, adhuc murorum custodia caret. *Piscina.*

Nomen Incolæ, vt vetustatis splendore Patriam exornent, ea ambitione, qua omnes feruntur, ad fabulosas Pauli Marsi eorum Ciuis nænias recurrentes, principia referunt; & ad instar aliorum à Marsia Lydo ex Asia aduentante inditum, & à Pisino in Galatia Asiæ (quæ pòst Paphlagonia regio dicta est), Emporium victori relictum, in nouo suæ Prouinciæ dominio nomine, & re reparatum, seù à Pessinante Deorum Matre, cuius templum Conditor in memoriam eius, quod in Asia reliquerat, ibidem erexit; & cum Dea ipsa Angidistes etiam vocaretur; vnde Angitiæ Deæ in Marsis qui, & lucum illi sacrarunt Religio, quæ Romam vsque perueniit; siquidèm dùm Pœni Italiam vastabat, quam Annibal multis victorijs insolens premebat; tale ex oraculo responsum, Romanos à Cælestibus auxilia flagitantes reportasse, Liuius refert. Quicumque hostis Alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia, vincique posse, si Mater Idea Pessinante Romam aduecta esset; quamobrem illius simulacrum à Rege postulantes, à Pisino Emporio inana superstitione in Vrbem translatum Ab vtroque igitur nouo Oppido denominationem Marsyam dedisse argumentantur; est tamen illi non à Pessinante, aut à Pisino; sed ab aquarum stagnis Piscinæ, & Viuaria dictis, sic in antiquis Thermis, quò currebant in

vnum

Digitized by Google

vnum aquæ, & in magno Hierosolymitano templo; ex victimarum ablutione discurrentes in vnum, Probatica Piscina, Euangelica attestatione pronunciatur. Siquidem Valerienses (vt & ipsi Piscinates modò) ex Iuuenculo ad procliuiorem agri sinum aquas adunant, vt altilium aquatilium hyeme venationi incumbant; parùmque effossa humo stagna conficiunt, vt escis circà appositis, anates, aliasque aues alliciant, quas iacto rete non paruo numero capiunt. Vndè diruta Valeria, circà illa stagna aggregatum Oppidum nomen ante illi loco inditum retinuit; & ex inueterata nomenclatura Piscina dictum, cui propè cum Matthæus Collis Episcopus directa iam domo, iuncta S. Sabinæ templo, vt per incertos lares diù vagantium Episcoporum commoditati prospiceret, & in deserto agro, infelicis etiam lacus aura, parùm læto veterem instaurare minimè expedire, atque etiam in solitudine morari Episcopos non deeere, nec plebi proficuum iudicaret; ex Pontificio indulto inserie Episcoporum relato, cum translatione Cathedræ Ciuitatis honorem, donec, Valeria resurgat, illi contulit; nouum à fundamentis Deiparæ Immaculatæ, ex niue dictæ, ex parua primùm Icone, haud vulgare templum ædificauit, porticum ante fores, faciemque ex polito lapide confecit, tribus in aulis distinctum; verùm solas laterales opere arcuato compleuit; mediam ipsam, vt laqueario superindueretur, successoribus adscripsit. Vndè Illustrissimus Don. Ascanius de Gasperis modernus Episcopus, nobilis Verulanus, cui ad Episcopale munus, sic virtutes omnes assistunt, vt nihil sit, quod illi ad pastorale officium desiderari possit; Opus agressus ex inciso ligno nobili artificio, sic super induit, vt nec marmori cedat; organum ad modulationem, pastorale argenteum, & suppellectilia sacra addidit.

Et, vt ad Matthæum Collem redeamus, is propè Templum pro Episcoporum residentia ex primo lapide non amplũ sanè, sed aulis, & Officinis cõcinnè paratum Palatium extulit, & altiora parabat, ni conspiratione inimicorum, crimina falsò obiecta in Vrbe purgare coactus, Ecclesiam; & cum ipsa vitam desijsset. Vigilantissimus Pastor, cui Marsi quidquid boni habent, acceptum referre debent.

In nouo templo, veteres insident ad diuina decem Canonici; vna tantùm Archidiaconatus dignitas, eaque in Ecclesia perantiqua Præfecturæ Præpositi insignita honore, vt in vita S. Berardi, quæ in Archidiaconatum transijt, ex cuius in Ecclesia numero Berardus anno MCCCLXX cathedram ipsam Episcopalem ascendit.

Eidem quoque Chori præsidatus in prima Diœcesana Synodo à Ioanne Baptista Milanesio celebrata, tribuitur; nec actibus capitularibus tamèn inseritur; nec voce fruitur, & nomine tantùm præst.

In-

Digitized by Google

Inter moderna ædificia Minorum Conuentualium, inculeum sanè, nec ædificijs, nec prouentibus diues Cœnobium iacet; tempore Sancti Institutoris erectum, & in conformitate regulæ locus Marsicanus nuncupatur, ditius illi Oratorium S. Antonij de Padua in Ecclesia positum, cuius reditus in pauperum vsum à Sodalitij Confratribus (quorum est præfectura) erogantur; à quo non longè Anachoretarij Magistro Ecclesiuncula surgit, Populi deuotione venerabilis, & iuxtà illam Clericorum Seminarium ab eodem Matthæo Colle simplicibus benefici is dotatum, & erectum; sed ijs Aulicorum auiditate subtractis, pium Institutoris præpositum, adhùc sine mercede fraudatur, plorantque Clerici educationem, & ad Ecclesiastica munia profectum.

Inter septa murorum Monialium S. Claræ rudi ædificio, sed regulari obseruantia expolitum Monasterium extat; illius moniales Ioannis Pauli Caccia prædefuncti Episcopi ad normam regulæ, ad vitam communem (cum anteà priuato sumptu viuerent) redactæ, vt in rigore Seraphicæ regulæ sororum in sancto proposito emolumenta crescerent.

In casum Ecclesia S. Maximi sub sæua Diocletiani persecutione martyrio coronati brachium veneratur, illiusque annua solemnitas III. Kal. Nouembris recolitur; passique in Apamea, vt in Sacro Romano Martyrologio asseritur, Vico vt diximus, ex quo Piscina creuit: diuersum putamus ab illo, quem Græci in Menologio XVIII Kal. Octobris ponunt, & ex eo loco Martyrij Eminentissimus Baronius in annotationibus (ad quem nostræ Apameæ notitia non deuenit) vnum eũ idẽ ponit, suspicatus, non aliam adesse Apameam, quàm illam in Asia à Strabone lib. XII. Ptholom. in tab. IV. & V. Asiæ, & Liu. lib. 35. & 38. positam, & cum locum martyrij, & diem ueneamus non hæsitandum; & si sororores deperdita acta deplorent quæ si extarent veritas elucesceret.

Marsorum pietas, diruta Valeria, & deserta S. Sabinæ, Cthedrali Ecclesia S. Berardi eorum Episcopi, eius sacra ossa ne diù neglecta manerent, & venerabili fraudarentur obsequio, intra Piscinæ ambitum in sacrũ illi templũ transtulerunt, anno scilicet 1580. vt crebra deuotio venerationis homagium perfoluere posset, cuius natalitius dies III. Nouembris solemni celebritate veneratur; Inter sacra ædificia projectorum domus à S. Nicolai Monasterio in furca ferrati, translata, annectimus, sub præfectura vnius ex Presbyteris Congregationis S. Spiritus in Saxia de Vrbe, cruce signati, qui cum Abbatiali honore infantium educationem suscepit: præter hæc nil laude dignum; nec Ciuitatis ornatum, sed Oppidi formam retinet; licèt præclaris in omni scientiarum genere viris resplendeat, ex quibus ad apicem Episcopatus Iacobus ex Puccia familia ascendere meruit.

Gau-

Digitized by Google

Gaudet iucundo lacus prospectu, & ad æstiuum ortum colles adiacentes fecundis vitibus vestiuntur; vndè grata admodùm vina promunt; reliquus ager in planitiem ad aquas tendens, in latifundijs diuisus Cerere quamplurima, leguminum, & frugum copia lætatur, irrigatione Iuuenculi fœcundatus. Poma ex omni genere maturat, grataque vicinis commodat, ex quo nulla paupertate premitur. Incolæ sine fastu, sed comitali vrbanitate, in hospites benefici; vndè in opere, plusquàm verborum apparatu, adest illis Ciuilis politia.

Carritum.

In transcursu Iuuenculi M.P. à Ripa ad sinistram, & II. M. P. à Piscina, Carritum incultum, asperumque Oppidum in minùs culturæ apto colle insidet, Diœcesis terminus à Pascali II. adscriptus; nulla alia mentione dignum, quàm Anicij de Carrito fortis militis, ni perduellionis crimine dānaretur, qui partes Ludouici II. Andegauēsis sectatus, à Ioanna II. Ladislai sorore, anno M. CCCC. XIIX. bonorū, & vitæ proscriptionē passus, vnà cum Hērico de Henricis, & filijs, Antonio Colella, Antonio de Raymundo, & Raynaldo Pauluccio, dicto *lancia longa*, eorum paritèr memoria damnata, suam gloriam fædo rebellionis crimine sauserit, miserèque exul cum propria substantia patrium solum amisit; in hoc vno laudandus quod Patriæ, nulla alia re insignitæ, proprio facinore nomen dilatauit.

Cyrillus in Ann. Aquilæ lib. v.

Pandulphus Colēnuccius in comp. lib. v.

Ex aduersa fluminis ripa deprimuntur iuga montium in planam vallem IV. M. P. longitudine protensam, & D. latitudine, per quam placidus serpit, verticibus supereminētiū Mōtiū vallatā, vbert gleba fœcundam, vndè oppidum ex latere surgens in parum eleuato terræ cumulo II. M. P. à Carrito, & III. M. P. à Piscina distitum, nomen Hortona recepit; vetustis enim temporibus, *Villa magna* ex antiquato more loquendi, Hortum dictum; cum qui arma capere possent, ibi orirentur, ex Festi testimonio, quod si verum non sit certe sine aspiratione pronunciandum; licèt receptus à doctioribus vsus fecerit, vt aspiretur ad differentiam forsan participij Ortus, vel nominis quartæ inflexionis. Magnæ autem ex Magnatum, Principumque electione, qui rurales domos ad animorum recreationem & molestas Ciuium curas fedendas extructas Villę dixi consueuerunt; cuius in præeminenti cacumine parùm ab Oppido longè informam arcis vestigia lustrantur, cuiusnam Principis fuerit, incompertum, non solùm habemus, sed nec vlla priscorum ædificiorum memoria monemur. A nobilibus Valerionsibus, qui ad delicias destinauerunt agrum ad instàr Principum denominari feruntur, fignaturæque modò via, quæ *delle Carrette* dicitur, qua ad Ciuitatem frugibus, pomisque onusti currus ducebantur, fignata adhuc illorum vestigijs rotarum. Moderno autem tempore, ex ruinis Casoli Co-

Hortuna.

dare, vt

dardi, Fonticulæ, Fundi magni, Pagorum excitatum, nulla Geographorum cura notatum; cuius Ecclesia denominationem priscam ad hæc tempora transmittit; siquidèm in libro visitationis Matthæi collis MDCVI. S. Agnes in Villa magna notatur; & in Bulla Paschalis II. S. Feliciani Ecclesia paritèr in Villa magna scribitur; illiusque ager pari nominis prærogatiua gaudebat; Fundus magnus dictus, de quo Leo in Chron. lib. 1. cap. xxxvi. ex Ludouici Pij Imperatoris largitate Monasterio S. Angeli in Barregio S. Mariæ in fundo magno Ecclesia peruenit, & in eodem libro visitationis S. Ioannis Parochialis Ecclesia in fundo magno dicitur.

Non incultum, nèc sanè rude, & si Incolæ pecoribus, & agriculturæ curam plurimam præstent; cùm montana grata Ouibus pascua, & vallis amænitas rei frumentariæ industriosam operam nauandi ocium parent; cuius Ecclesiæ S. Ioanni dicatæ, Præpositiq; titulo ornatæ, quinque Canonici Collegium implent.

Relicta fluminis ripa in tractu viæ, quæ Sulmonem ducit V. M. P. à Piscina inter iuga Apennini ad Aternum vergens Cucullum Oppidum insidet, quod ex nominis affinitate ad Cuculum, quod Strabo via Valeria reponit, accommodari posset; si verba ipsius arriderent; nam, & post Ciuitates dicit, cum elongetur ab Alba vltimo loco posita per X. & amplius M. P. *Cucullum*

Alia igitur ratione nomen illi inditum diximus, nec latum Oppidum, nec læta aura fruitur in montuosa, & aspera regione, cui Aquilo plurimùm obest, prohibetque vitium propagationem, & arua vltrà Cererem, vix aliquid producunt. Est tamen S. Dominici Ordinis Cistercienfis Abbatis, singulari prærogatiua munitũ, quod intrà illius limites serpẽs, aut alterius generis venenata animalia, nec sistunt, nec viuunt. Fertur enim, quod cum eum Christiani nominis hostes persequerentur, qui à Monasterio in prato cardoso ad Villam de lacu expulerant. Sanctus Vir fugiens in bubulcum, qui fabas eo tempore in agro Oppidi serebat, incidit; illumque admonuit, vt quibus, non longè homines armati progressuri essent, si de transitu eius ab illis percontari contingeret, dum fabas terræ dabat pertransisse responderet; ità planè non longè accidit, vt bubulcus armatis illis, vt præceptum erat, responderit; at illi retro aspicientes in iugeribus ab illo satis, adultas fabas, flore parturiẽtes insurgere extemplò viderunt; sic Deus illorum peruersas mentes insolito miraculo admonuit, vt à persecutione desisterent. Interim Venerabilis Vir dùm Oppidum iterat, frequens ei turba, plorans obuiàm fit rabidum lupum insequens, qui infantulum raptum portans, vicinam Syluam petebat; quamobrem miseratus parentum lacrymas, rabidam feram accinit, illique per Deum præcepit, vt prædam dimitteret; statimque lupus, ferocitatis oblitus, sine læsione

 ali-

Digitized by Google

aliqua, puerulum parentibus reddidit; ex quorum ostentatione signorum, quali vitæ meritò esset, illi Incolæ argumenta sumentes, illum Oppidum ingredientem enixè rogare cæperunt, vt aliquid de suo discedens relinqueret, quo præsidio ab infectorum animalium molestijs, quorum frequentibus incursibus offensiones, damnaq; crebra incurrerant, tuti essent; at ille manu ad os allata molarē dentem extrahens, deindè ferrum mulæ, vtraque illis benignè donauit; qui dens in Icone illi dicata in Ecclesia S. Egidij Abbatis, loco Parochiali, in deaurato ligneo tabernaculo, digna veneratione asseruantur; ad quem vndique rabidi canis morsu, aliorumque venenatorum dente offensi deuotè recurrunt, & tanti Viri meritis sospitatem accipiunt; & bruta ignito illo ferro impressa furorem non timent, & si qui illis est abscedit; & crebra miraculorum coruscatione, populorum concursu, vndique deuotione frequentatur; cuius vitam à Cardinali Alberico conscriptam, nuperrimè Ludouicus Iacobellus erudito calamo, nostroque idiomate promulgauit, de quo Leo in chronico & Eminentissimus Baronius. Accessit ad huius Oppidi decorem Religiosissimus Vir D. Ioannes à Cuculo ex Cælestinorum primoribus, iterùm ad totius Ordinis Generalem præfecturam anno MCCXCIX. ob regularis disciplinæ frequens studium prouectus, & ob egregias animi dotes Thomæ de Ocra S.R.E. Eminentissimo Cardinali apprimè carus, dignus, cui supremæ suæ voluntatis executionem confideret.

Leo in Chron. li. 3. cap. 60.

Huius ager, fines nostros præcludens, vlteriorem vagationem prohibet; ad Cerfiniam igitur, & viam à Valerio, & Claudio signatam reuertimur, & à Colle armeli Oppido per suauem Apennini dorsi ascensum III. transactis P. in rimosum, amplumque olim Cælestinorum Patrum Monasterium, iàm diù derelictum, & expositorum infantium, vt diximus congregationi addictum inciditur in Ecclesiam S. Episcopo Nicolao sacratam, tenaci cæmento, & polito lapide confectam: asperam nimis cæli temperiem in causam derelictionis adducimus, cum iuga supereminentium montium humilientur tantisper in vallem, valido Aquilonis flatui, & continuæ tempestati subiectam, hyeme præcipuè, cùm niues ex amplo iugo conglomerantur in vnum, ea congerie, vt summitatem montis penè adæquent, Ecclesiamque aliquandò superinduant, homines, & iumenta ad vnum aduoluētes, & cessante hyeme ventorum turbo aliquandò timetur. Non longè in angustiorem aditum, Furca ferrati, *Forca di caruso* dicta, in qua olim arcus Augustæ, de quo in vita S. Ruphini Episcopi in lectionario Pistorienſi lectione 1. & XI.

A Piceni Prouincia Romā veniens cùm per Valeriæ regionis viā transitum faceret. Hic itaque cum in Marsorum fines veniſſet, ad arcum Augustę, qui locus à Romana Vrbe P.M. LXXV. distare dicitur.

Nec.

Digitized by Google

Nec immutatum nomen æstimij libri Oppidi Galliani, & Castri veteris, quorum est territorium exhibent; cum qui circa fundi sunt, ad Arcum scribantur, numerus milliarium respondet, licèt in tabula itineraria assignatus longiora signet, cùm à Romana Cerfiniæ LXXVIII. notentur, à quo si III. addantur LXXXI. conficiet, & facilis in tabula error; cui autem Augustæ sacratus, incompertum habemus, cum sic meruit, vt nulla appareant vestigia: attamen lapis in oppido Castriueteris in domo familiæ de Macrinis appositus Liuiæ Augustæ fuisse dicatum, in non dubiâ suspicionem nos adducit, qui sub marmoreum fœminæ caput, talem notat inscriptionem.

LIVIÆ. DRVSI. F
AVGVSTI
MATRI. CÆSARIS. ET
DRVSI. GERMANICI
SVPERÆQVANI. PVBLICI

Est enim, vt olim locus, agri Marsorum terminus, ex quo sinistrorsùm à Valeria Via ad Vallem, quæ (corrupto vocabulo) subreco dicitur aditus patet. Vndè superæquani de Liuia benemeriti in aperto, & frequentato loco, intrà tamen eorum fines Arcum illi sacrarunt, quo deleto, & rudetis in proximũ Oppidũ asportatis, nomen fundi asceriptum remansit; ex quo errore Flauius Blondus, apertis tabulis patet, Superæquanos vltrà Sulmonem in plano quinque millium super altissimos montes ponens.

Fuit ea planities aliquot habitata Vicis, quod extantes ruinæ ostendunt, & Plin. eos populos superæquanos Pelignos appellat.

Etsi Plinij verba, quibus innititur, contrarium probent, licèt populos enumerer, non loca demonstret; & in ordine numerationis superæquanos Corfinienfibus, & Sulmonenfibus confines ponit, & cùm Corfinienses infra Sulmonem sint positi; si affines non vltrà superæquani, prout reuera sunt, hæc ille:

Pelignorum Corfinienses, superæquani Sulmonenses.

Cui & ratio contradicit: superæquani n. dici non possent, si loca ab eo signatum incoluissent; sed super-Peligni, aut super-Sulmonenses; etenim respectu Romæ, ex qua Orbem ex Augusti diuisione Plinius inscribere cæpit; illi erant superæquani dicendi, qui Æquis contermini vltrà eos incolunt; patet quidem Æquorũ fines altissimos montes à Valle ista dirimere, eiusque rei certior testis, lapis in Ecclesia S. Mariæ Consolationis in Oppido Secenarij in ista met Valle, qui sic se habet,

Digitized by Google

L.VIBIVS.SEVERVS.ÆDILIS.IIII.VIR.QQ.
SPLENDIDVS.EQ.ROMANVS.CIVITATIS.SVPER
EQVANORVM.ITEM.PATRONVS.CIVITATIS
ANXATIVM.FRENTANORVM.ET.PELTVINA
TIVM.VESTIN.HIC.OB HONOREM.ÆDILITATIS
L.VIBII.FILII.SVI.EQ.R.AG.DEAM.PELINAM
PRIMVS.HVIC.LOCO.VENATIONE.EDIDIT
DEINCEPS.LVDOS.SOLEMNES.L.VIBIVS.NE-
POS.FILIVS.MED.IIII.VIR.ID.EQ.R.PATRO-
NVS.CIVITATIS.OB. . . . . .
NOMEN.FRATRIS.SVI.TITVLVM.PVBLICE
DICAVIT.AVRELIANO.AVG.ET.BASSO.II.
COS.XVI.KAL.IVN.

Cuius superæquantorum Ciuitatis longa murorum serie apud Castrum vetus memoria exiitit; nomenque illi communi Incolarum metrana adscriptum; quæ vt Romanorum Colonia in libro Balbi de Agrimensoribus fuisse dicitur.

Prouincia Valeriæ Coloniæ superæquanæ, ager eius veteranis est assignatus; sed posteà Seuerus, & Antoninus, & Commodus aliqua priuatis concesserunt.

Expugnata à Papirio & à Coruilio Coss. A.V.C.CDLIX. post Amiterni direptionem fertur, licet nomen non consentiat, cùm à Liuio Duroniam expugnasse Papirius dicatur; minùsque quam collega hominum prædam, sed plures occidisse commemoret; potiùs tamen illam cum Massonio suspicamur, quam Ioannes Villanus tempore Caroli Magni inter Sulmonē, & Aquilā, Lacemoniam dictā dirutam affirmat; & si minùs nomen adaptetur; illa tamèn, aut alia recentiori bellorum quassatione solo æquata, cum quæ extant murorum vestigia non vetustiori tempore ruinam passam indicant, inconcussa enim multa ædificia permanent, quæ perijssent, si longo æuo assignentur; Pro certo est, ex Balbi assertione post Papirij vastationem vixisse, cum illam ad Commodi tempora conducat, vndè vt incertus apud auctores locus, sic casus describitur. Vallis ipsa, quæ ex montium inflexu post arcum Augustæ principium sumit III.M.P. in longitudinem se extendit, ad planum Macrani, in quo Ciuitatem ipsam positam rudeta monstrant, vsque ad Oppidum Castrum vetus, per cuius agrum Aternum trascurrens in flexo cursu per aliam Vallem Populi oppido prætendit, cuius aquarum vbertate, vt solum fœcundaretur, & Ciuitas affluentia lætaretur, Corfinienses effosso monte M.P. spatio canalem absoluerunt indito titulo, quibin Ecclesia S. Ioannis ad domum Baronis de Petro Paulis legitur.

RES-

Digitized by Google

RESPVBLICA. POPVLVSQ.
CORFINIENSIENSIS. FORMAM
AQVÆDVCTVS. VETVSTATE
CORRVPTAM. D.D. REFECIT

Qui affluens modò, non longè ab Eremo S. Nicolai, Rodianorum campos irrigans, glebas aliàs ariditate in fœcundas ditat, & vulgaritèr *la forma di Raiano* dicitur; & antiquato iam censu Rodianenses à Castroueterensibus recognoscebant, annuo fructuum penso XXVIII. Augusti soluto.

Diuersus aquæductus iste ab alio, quem retulimus, ille ex Sinizzi iaculo, non longè hodie à S. Demetrij Vniuersitate, ad eiusdem Ciuitatis delicias deductus, ætate lapsus, aquas iam suo alueo in Aternum influit.

Castrum vetus moderno tempore oppidum excitatum, paruum, sed splendore Incolarum dignum, cui non minimum decorem Fulvius de Petropaulis Iurisconsultus suo æuo celeberrimus attulit; & si quæ in legũ enodandis difficultatibus, & in vsibus feudorũ commentaria edidit in lucẽ prodijssent, multò maiorẽ; Vetustum in illo Minorum Conuentualium Cœnobium Seraphici Institutoris tempore fundatum, in quo Rogerij Celani Comitis in vna Cappella corpus reconditum, veneratur in comitiali morbo affectos, miraculorum gratia elucens, cuius dies obitus in peruetusto Conuentus codice; in hæc verba notatur. *Castrum vetus.*

Tertio Kal. Martij, anno secundo MCCCLXXXVII. obijt Magnificus Vir Rogerius Celani Comes, indelendæ memoriæ, in Castro Galiani, decimæ inditionis, luna octaua, sistente in signo cancri, paulisper post horam nonæ in die Mercurij.

Tractus Viæ Valeriæ per arcum signatum transiens Stabulæ protendebat, quod cum memoria totum perijt; creditur tamèn, eo in loco situm fuisse, quo nunc Gordianum Siculum est, & aliqua etiam vltrà milliarium numerum, antiquitatis vestigia suadent; inspicitur hodiè in Ecclesia S. Nicolai in platea Oppidi C. Rutilij loci Patroni, titulus his verbis notatus. *Gordianũ Siculum.*

C. RVTILIO. C. F. PAL. GALLICO. ORDO
AVGVSTAL. PATRONO. OB. MERITA
PATRIS. ET IPSIVS.

Paruum est, illudq; in aspera regione, oppidum infrà iuga montium positum; sed S. Virginis Gemmæ prætiosi corporis repositione insignitum, ignobili natali ortæ, sed vitæ splendore, & miraculorum gloria claræ, quod in Ecclesia S. Ioannis requiescens, pio cultu à fidelibus veneratur. Vtrùm

Digitized by Google

Vtrùm Siculum dicatur, à primis Regionis habitatoribus, an ab
Rodianũ. alio, nescitur; sic origine antiquum, & arte impolitum, vt rerum gestarum parùm memoria cognitum; ex quo III. M.P est Rodianum, ex reliquijs Corfinij excitatum in Apennini radicibus, à fluminis corrosione, quod perenni cursu terram abrodit, dictum; quod & ad nos minimè pertinere dignoscitur. Ex ruinis tamen Macranæ, superæquanorum Ciuitatis in ipsa Valle aliqua Oppidula excitata, quorum primatum, & rerum politia, & inhabitantium copia, & ædificiorum ornatu Gallianum tenet. In quo Comites Celanenses ad instar fortilitij domum extruxerunt, in quo Castello, Rogerij
Gallianũ. Mater, & Leonelli ab Acclozamora vxor ab ingrato filio obsidionem tamdiù sustulit, donec deiectis propugnaculis, in illius, & Piccinini Ducis deditionem venit; Antiquo autem Mònialium
Secenara. S. Claræ Monasterio nobilitatur. Huic M.P. proximum Secenara aliud Oppidolum, & postremum *Castel d'Hieri*, ad ripam Aterni positum, quo Prouinciæ Marsorum limites, ex Vibij assertione, qui Aternum per Marsos discurrere dicit, Cluuerius assignat; Nosque paritèr huic nostro labori finem ponimus ad Dei, Immaculatæque Virginis Matris, & SS. Apostolorum Petri, & Pauli gloriam, & honorem.

HISTORIÆ MARSORVM

FINIS.

MAR-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MARSORVM EPISCOPORVM CATALOGVS.

Dlù seriem Episcoporũ contexere in animo fuit, quam licèt nimis obstrusam indigestam, & cõfusam; inuenerimus, eam tamen, Deo adiuuante, & ordinè digessimus, & amico nostro D. Ferdinando Vghellio cõmodauimus, qui Italiæ totius sacrorum Præsulum, & memoriam, ac egregia facta, iàm aboleta, in antiquum splendorem restituta pe soluit; & vicissim eius in Priscorum monumẽtis perscrutandis solertia, huic nostro disposito sermoni, magna accessio facta est; eamquè modò locupletatam, nouisquè accessionibus auctam, nè quid Marsi desiderare possent, vt denuò in lucem prodat, consultiùs iudicauimus.

Quique primus Sacrorum Antistes Christi fidem, iuraque nostris dederit, haud facilis inuestigationis, ob deperdita Ecclesiæ acta, negotium erit; Cùm enim pòst Valeriæ excidium incertam sedem, & vbi sibi libuerit, Episcopi pedem fixerint, quæ ad historicam veritatem monumenta prodesse poterant, non exiguum detrimentum sustulerunt; vixque hodie, quæ modernis temporibus ges resolutas continent, in Archiuio ipsius referuntur. *Romanũ Martyrologiũ 25. Aprilis.*

Fidem igitur Christi, ipsa nascente Ecclesia, edoctos, tùm Principis Apostolorum vigilantia, quæ loca vicina Vrbi non deseruit, tùm multa alia suadent. *Baron. in Annal. to. 1. An. XLVI.*

Siquidèm Princeps ipse Apostolorum, Episcopum Æquicolis Christi doctrinam dissleminaturum S. Marcum Galileum destinauit, ex Romano Martyrologio die XXVIII. Aprilis, sub anno Domini XLVI. quibus iàm diù Episcopalis ditio, cum nostratibus communis fuit, ex Paschalis II. diplomatis attestatione: In quo habetur: *Diodor. Sicul. 16. XIV.*

Tuis igitur, frater in Christo carissime, precibus annuentes, ad perpetuam S. Matris Ecclesiæ pacem, & stabilitatem, præsentis decreti stabilitate sancimus, vt vniuersos Parochiæ fines, sicut à tuis Antecessoribus vsque hodie possessæ sunt, ità omninò tàm tibi, quàm successoribus in perpetuum conseruentur, & forsitan etiam laicalis, siquidèm Carseolanos, Diœcesis continet, quos inter æqui- *C. Sigonius lib. 1. cap. 10. Antiq. Ital.*

Digitized by Google

cólas Diodorus numerat, qui cum commixti fuerint inter alios populos, non facilè discernuntur, sic Volater. lib. VI.

Æqui enim qui fuerint populi non facilè distinguuntur, commixti alioquin Latinis, & Volscis.

Et nostratibus etiam, ex Geographorum descriptione, & iuxtà fines à Cluuerio signatos.

C. Vrbes, & C. in illis 80. distin.

Et si territorium ijs temporibus Episcopis certis limitibus distinctum non assignabatur, quamquam à Beato Petro ad destinatam Vrbem mitterentur, ad instar gentilium Flamines, & Primi flamines, ab illis tamen aliò transire, nisi ingruente persequutione, absque Sedis Apostolicæ auctoritate nefas erat; quod posteà S. Dionysius Papa anno CCLXVI. immutauit, vnicuiq; proprium assignans, & in Diœcesim diuidens.

C. sicut alterius 7. q. 1.

Constat siquidèm, Æquicolorum aliquam partem à veteribus, modernisq; Marsis addictos, & si S. Marcus eorũ Episcopus fuerit, igitur, & Marsorum, quorum agri simul certa censura complexi, sub vna denominatione, deleta priori, communi existimatione appellantur; Et cum S. Ruphinus ancè distinctionem territorij Episcopus præfuerit, & pariter S. Marcus eosdem populos, quos vna complectebatur, determinata antiquitus iurisdictio, ad fidem Christi vocasse pro certo habendus est; ab illo igitur exordium narrationis sumemus.

C. Eccle-sias 13. q. 1.

I.

Anno 46.

S. MARCVS Galilæus, cum Petrus Apostolorum Coryphæus ex Antiochia Neapolim appulisset, Romam profecturus, iter agens, Atinam peruenit, & à Palladio hospitio exceptus, Marcum peregrè agentem inuenit, & cum eiusdem nationis esse cõperisset, in fide Christi delibutum baptizauit, secumque Romam adduxit, postmodùm ordinatum Episcopum ad eamdem Ciuitatem remisit, ibique deletis Iani, Dianæq; simulacris, & Palladium in fide instructum, ab eodem Principe ad Æquicolas Euangelium prædicaturus Episcopus mittitur: fidei lucte Æquicolas ipsos, Marsosque potauit; Atinam indè reuersus templum lacus, propè domum Palladij, Deo vero consecrauit; Aram, & simulacrum comminuens. Ad Maximum Campaniæ Præsidem sub Domitiani persequutione delatus, ad quæstionem etiam adductus, cum Christum verum Deum prædicare non destitisset, fame, carceris squalore, igne, verberibus afflictus, in amphitheatrum adductus, clauis in capite infixis, abscissa demùm ceruice, Martyr ad Dominum euolauit, anno post Christum natum XLVI. vt fusiùs in eius actis narrabimus.

II.

Digitized by Google

II.

S. RVPHINVS Amasiæ Episcopus, ex Cappadocia Romam aduenies, immanem Maximini persequutionem fugiens, cum Andream Prouinciæ præfatæ Proconsulem, à quo multa tormenta sustinuerat, & quem ad fidem conuerterat, suæ peregrinationis socium adhibuit. A S. Fabiano Papa, qui tùnc Petri Cathedram regebat, ad Marsorum Ecclesiam translatus, legationem postmodùm totius Marchiæ Anconitanæ nactus, Marsorum Ecclesiam deserens, Assisij Martyr occubuit, vt vberiùs in eius, & S. Cæsidij vita, quam vulgari sermone edidimus, & apud Ludouicum Sabinum de Sanctis Vmbriæ est videre. 237.

Dùm legati munere S. Ruphinus fungebatur, Ecclesiam istam S. Cæsidio eius filio commendatam reliquit; & fuit circà annum Domini CCXXXVII.

Ab isto tempore ad sequentia, quos Marsi receperunt Episcopos, exciderunt; nec vtique hanc sedem proprio rectore caruisse credendum est; nec indefessa Summorum Pontificum vigilantia, tàm proxima loca cultoribus deserta patiebatur, qui ab extremis Orbis terræ partibus, gentes conuocare conabantur.

III.

IOANNES Marsicanus Episcopus legitur in sententia Vigilij Papæ contrà Theodorũ Cęsariensem ad annum CCCCCLV. ex Carolo de Carolo Abbate Fulliensi in Geogr. ph a Sacra, seù notitia Episcoporum Ecclesiæ Vniuersalis, relato à Baro. tom. 5. an. 551. nu. 11. & in Concilio Constantinopolitano sub eodem Vigilio an. 553. idem Baro n. CCXIII. 555.

IV.

TVDERISIVS Episcopus Marsiensis subscripsit concilium sub Leone IV. Pontifice, Anno DCCCLIII. ex eodem Carolo, & ex Eminentissimo Baro. an 853 in subscriptione sententiæ à S. Synodo latæ contrà Anastasium Presbyterum S. R. E. Cardinalem, quem excommunicatum, & honore spoliatum damnarunt. 853.

V.

ROTTARIS Episcopus Marsorum anno DCCCCLXIIX. testis fuit in sententia ab Ottone Imperatore lata, ad fauorem 968.

Digitized by Google

Ecclesiæ S. Mariæ in Apinacis ex lib. 4. Chronic. S. Vincentij ad Vulturnum; idemque paritèr subscriptus reperitur in priuilegio Ioannis XIII. Ecclesiæ Beneuentanæ, anno DCCCCLXIV. prout refert Vghellius. Locus iste Apinacis, erat vnum ex pagis, ex quibus Piscina, modò Episcoporum Sedes, habitatores recepit; sed solo æquato, restant solùm præfatæ Ecclesiæ vestigia, mille ferè passus à Piscina, in cuius parietibus sequentem in lapide inscriptionem inuenimus, quam ad fidem antiquitatis loci adducimus.

D. M. S.
T. ALLIO. DEL.
FICO. MAM
MIA. SECVN
DILLIA. CON
INCOMPARA
BILI. CVM QVO
VIXIT. ANN. XVIII.
B. M. P.

VI.

ALBERICVS Berardi III. Marsorum Comitis filius, ad hanc Ecclesiam aduectus anno DCCCCLXX. Ab Ottone III. Imperatore, Monasterium S. Angeli in Barregio pro toto tempore
970. vitæ suæ obtinuit; quod postea Cassinensi Cœnobio restituit: Leo. in Chronic. Cossi. lib. 11. cap. 14. & de quo etiam refert cap. 16. Quòd cum intrusisset in Episcopatum Quinisium filium, quem ex iniquitate genuerat, Abbatiam Cassinensem occupare, illiusque possessionem facilè nanciscì sperarer, addito auaritiæ, & ambitionis æstu, quo efferuebat, maiore facinore, ascitis ideò scelestis hominibus, illisque muneribus allectis, oculos Abbati erui curauit, quod cum insidijs patratum esset, Omnipotenti de tanto scelere rationem redditurus, eademque hora, eodemque tempore, quo misero Abbati oculi fuerunt euulsi, scelestem animam in vltionis pœnam emisit. Hic etiam interfuit sententiæ latæ à Petro Sicinense Episcopo, Hubertoque Terdonensi in gratiam Abbatis S. Vincentij in Vulturno, pro rebus spectantibus ad præfatam Ecclesiam S. Mariæ in Apinacis, quæ de pertinentijs ipsius Monasterij erat, & ad tertium placitum aliquibus hominibus Marsicanis concessæ, eoque terminato, cum minimè à possessione recedere contenderent; Abbas Ioannes cum Franco Aduocato suo, quæstionem cum illis habuit, & inuestituram rerum, & Monasterij à præfatis Iudicibus impetrauit. In præsentia præfati Episcopi, & aliorum testium,

Digitized by Google

stium; cuius iudicio vltrà prædictos Episcopos exercuerunt Raynaldus, & Odorisius germani fratres Marsorum Comites, anno DCCCLXXXI. eamq; sententiam ex Chronic. S. Vincentij præfati transcriptam, Vghellius retulit.

VII.

QVINISIVS, præfati Alberici spurius, in Episcopatū intrusus, patri successit, anno DCCCCXCIV. Quæstionem Casinensi Monasterio pro Ecclesia S. Angeli in Barregio mouit, & à Monachis in placito Marsorum Comitum, conuentus, atque conuictus tacere coactus est. Chronic. Cassin. lib. II. cap. 16. 994.

VIII.

PANDVLPHVS post Quinisium Episcopus effectus, sed quo anno non facilè colligitur, cum Romana Ecclesia turbinibus quateretur, ad Petri Cathedram Tyrannide Alberici Tusculani Comitis, assumpto Theophilato eius filio, puero annorum duodecim, Benedicto IX. nuncupato, cuius vita, moresque ad iuuenilem ætatem accommodati, & violentam, & Simoniacam ad Papatum intrusionem, vniuersam conturbauit Ecclesiam; & cum vndecim ferè annos magno fidelium scandalo, vitam voluptatibus deditam in Sacra Sede duxisset, à Pontificatu tandèm electus; Cum se contrà duos alios Pseudo-Pontifices tueretur, in gratiam potentium, qui eius partes sectabantur, vt magis sibi amicos conciliaret, multa non concedenda concessit, inter quæ diuisio Episcopatus Marsorum fuit. 1057.

Etenim Marsorum Comites, & ditionis viribus, & sanguinis nobilitate potentes, & Pontifici sanguine coniuncti, pari tyrannidis, & ambitionis æstu laborantes, cum per mortem Alberici, & Quinisij continuatum Episcopatum ab illorum domo eripi viderent, ægroque animo Pandulphi electionem, quam irritam facere non poterant, ferrent; vt saltèm partem ditionis Episcopalis per facinus retinerent, Pontificem, & Diœcesim scinderet, & Actium seu Atthonem eorum consanguineum Episcopum consecraret induxerunt; eorumq; petitioni Pontifex acquiescens, nouo Episcopo, S. Mariam in Cellis in Cathedralem erectam Vallem de Nersa, & Carseolanorum regionem, in ditionem Episcopalem assignauit.

Quam diuisionē sic factā, Romana Ecclesia schismate, & diuersis cladibus vexata, rerum vicissitudini cedens, aliquandiù toleraut; donèc in generali Concilio, Florentiæ habito, sub Victore II. Anno MLVII. non solùm Antipaparum actibus deletis, sed & alijs eatem-

tempestate exortis malis, Patrum, qui in Concilio præerant, vigilantia sedatis, morbo huic etiam occurrere placuit, Diœcesimque vnam, vnumq; Episcopum declararunt, & in gremio Constantinianæ Basilicæ aggregarunt; quo præeminentia ipsius Ecclesiæ satis declaratur, cum à suo principio, nulli alij, quàm Romano Pontifici paruerit, semperque exempta ab alieno Imperio, vti Vrbicuicaria, eiusque Antistes inter Papæ suffraganeos numeratur, vt ex antiquo Rituali Romano refert Baron. an. MLVII. n. IX. Erant enim tùnc sicut Patriarchalibus Ecclesijs, numerus purpuratorum destinatus, sic & Papæ Collaterales, & suffraganei Episcopi, qui in Comitijs, & *Synodis* vocati vota darent.

In ea *Synodo* ambo, qui tùnc erant Marsorum Episcopi nomen retinebant, in quæstionem adducti, & quisque suam Ecclesiam tueri conatus, discussis eorum iuribus, diuisionem irritam, & aduersantem Sacrorum Canonum decretis iudicatum. Actij iura ex corrupto principio exorta, nullo Canonico suffragio tueri posse, eumque occupatorem intrusum in partem Diœcesis declararunt: in vniuersam legitimum possessorem, & Canonicum Antistitem Pandulphum decreti stabilitate firmarunt; & vt tranquillitati, & quieti Ecclesiæ consuleretur, Actio sic abdicato, Theatinam Ecclesiam assignarunt; quod cum Victor morte præuentus adimplere minimè potuerit, *Stephanus* eius successor decretali perpetuò remansura Epistola firmauit, quam ex Archiuio Marsorum desumptam hic offerimus.

STEPHANVS Episcopus seruus seruorũ Dei. Dilecto confratri, & Coepiscopo Pãdulpho, cæterisq; successoribus Episcopis, in S. Marsicana Ecclesia Canonicè promouẽdis, in perpetuum. In specula *Sanctæ*, & *Vniuersalis* Ecclesiæ, adhùc peregrinantis, quantò cæteris eminentiores apparemus, tantò vehementiùs concurrere vicissitudinibus indè debemus; sicùt enim luna menstruo cursu deficit, & perficit, sic in Ecclesia militanti, temporalibus subiecta, continuas altercationes valdè defectus, & profectus incurrit, cuius defectui, vel diminutioni, sicut necesse est, vt compatiamur, sic proculdubiò expedit, vt profectui, vel plenitudini congratulemur; quapropter vnam Marsicanam Ecclesiam intestino, & diuturno malo, & plusquàm ciuili discordia secularium hominum miserabiliter discissam, & in duos Episcopatus contrà Sanctorum Patrum Canones à Theophilato dicto Papa diuisam, & posteà permissu magis, quam consensu; necessitate, quàm vtilitate, à Sanctissimo Prædecessore nostro Leone, sicut inuenta fuit omissam, tandemq; sub beatæ memoriæ Prędecessore nostro Victore iudicio generalis Concilij per Diuinam gratiam in gremio Basilicæ Constantinianæ aggregati quartodecimo Kalendas

Digitized by Google

lendas Maij, Indictione Decima, diuisionem illam vnius Diœcesis in duas partes euacuatam, & abdicatam, atque in antiquam sui status vnionem, reformatam, & in perpetuùm ipsam, sicut iustum fuit, Diœcesim vnam vni Episcopo decretam, indè interuentu totius *Sanctæ* Synodi Episcopo attento, qui tùnc partem Marsicanæ Diœcesis iniustè occupabat, in Theatinam Ciuitatem sublato; per huius nostri priuilegij decretalem paginam, deinceps tibi beatissime, & confrater, & Coepiscope Pandulphe, & successoribus tuis in perpetuùm concedimus, & secundum quod tibi synodaliter, sicut superiùs dictum fuit, iudicatum est, firmum Marsicanum Episcopatum cum omni sua integritate, & pertinentia, inter ea, quæ nominatim Ecclesiæ Sanctæ *Sabinæ* antiquæ Ciuitatis Marsorum, ad Episcopalem sedem largimur, atque decernimus: nec non, & reliquas Ecclesias totius Marsicanæ Diœcesis, cum pertinentijs, decimis, & oblationibus earum, tàm pro viuis, quàm etiam pro defunctis, secundum quod *Sancti* Canones decreuere: pariterque Ecclesiam Dominæ nostræ Sanctæ Dei Genitricis, & perpetuæ Virginis Mariæ in Carseolo, cum decimis, & oblationibus, imò cum omnibus sibi adiacentibus Ecclesijs; & rebus iustè sibi pertinentibus, tàm in Castro Tupho, & Scalellis, quàm . . . . . & alto *Sanctæ* Mariæ, & Ciuitellæ, & Pomperano, vsque ad Capistrellum, & in tota valle Nersarendæ. Insuper auctoritate Apostolica sancimus, vt quandocumque expedierit, Ordinationes Clericorum, & Consecrationem Altarium, ibidem facias, & in Monasterijs, quod tui Iuris est, vt *Sancti* Canones censuerunt, & reliqua omnia, quæ ad Episcopum pertinent, sine cuiusquam contradictione expleas; scilicèt intrà iustos terminos totius Parochiæ Marsicanæ, tàm illius partis, quàm anteà obtinebas, siuè & alterius quam tibi iniustè Episcopi inuaserunt.

Hinc Apostolicæ Sedis auctoritate subnixus, potestatis, & confirmationis Priuilegium indissolubiliter statuentes interdicimus, sub Diuini etiam contestatione Iudicij, & Anathematis interpositione, vt nullus vnquàm successorum nostrorum Pontificum, vel quilibet publicarum actionum administrator, seù alia quælibet, vel quantumlibet magna, paruaque persona audeat, vel præsumat contrà huius nostræ confirmationis priuilegium agere, aut inde quidpiam alienare, auferre, aut minuere, sed potiùs firmum, ac stabile in perpetuum sit, sicut à nobis concessum, & confirmatum est; si quis autem, quod non optamus, temerario ausu hoc nostræ Apostolicæ *Sedis* statutum in quopiam alienare, vel infringere præsumpserit, & contradictor illius exiteris, auctoritate [illegible], & indiuiduæ Trinitatis, & Apostolorum Principis, vinculo Anathematis nuncupatus, à Regno Dei segregatus, & Diabolo, & Angelis

gelis eius, nisi fortè resipiscens, indissolubiliter aggregetur. Qui verò pro respectu obseruator, & defensor huius concessionis, & confirmationis extiterit, potestate Sanctæ Dei Genitricis, & semper Virginis Mariæ, & Beati Petri Apostolorum Principis, & precibus Beatæ Sabinæ Martyris, & omnium Sanctorum, & Cœlestium multitudinis Angelorum, gloriam à iusto Iudice Domino nostro Iesu Christo, vitamq; æternam percipere mereatur in sæcula sæculorum Amen. Scriptum per manus Notarij, & Scriniarij Sanctæ Romanæ Apostolicæ Sedis in mense Decembri; Indictione vndecima.

DAtum in Castro Casino, quinto Idus Decembris, per manus Numberti Sanctæ Ecclesiæ Syluæ Candidæ Episcopi, & Bibliothecarij Sanctæ Romanæ, & Apostolicæ Sedis, anno Primo Domini Papæ Stephani Noni, Indictione vndecima.

Hic vir nobilis, & diues appellatur in Chronicis antiquis Cassinensibus lib. II. cap. 99. qui obtulisse narratur Diuo Benedicto planetam cum Pluuiali diaspro cum aurophrygio, & Altaris Pallium purpureum cum gemmis, Thuribula argentea duo, Calicem argenteum cum Patena, aquamanilia duo, & alia quam plurima. Interfuit Concilio, Romæ celebrato, sub Nicolao II. Anno MLIX., & de eo habetur mentio in vita S. Berardi, & transtulit corpora Sanctorum Simplicij, Constantij, & Victoriani in Ecclesiã Sancti Ioannis de Celano, vt lapis testatur. 1059.

Hic requiescunt corpora Sanctorum Simplicij, Constantij, & Victoriani, recondita tempore Pandulphi Episcopi.

Hic

Digitized by Google

Protraxit vitam vsque ad Pontificatum *V*rbani II., sub quo, fato cessit; extant carmina Alphani Archiepiscopi *S*alernitani de laudibus *S*anctæ *S*abinæ Martyris ad ipsum directa. Hic idem Alphanus scripsit etiam heroico metro Acta *SS*. duodecim Fratrum Martyrum, quæ habentur in Surij tomo 7.

IX.

ACTIV*S* ex Comitibus Marsorum oriundus, (de quo diximus) in Episcopatus partem intrusus, & Sacræ *S*ynodi decreto spoliatus, ad Ecclesiam Theatinam translatus, anno MLVI. & quem ex anni translationis argumento, Antecessorem Pandulphi Vghellius facit; vir aliòquin, & generis nobilitate, & virtutibus laudabilis, cum vix annum XXXIIX. explesset, communem vitæ cursum finiuit, & in Ecclesia Cassinensi tumulatus, vt sequens inscriptio sepulchralis ex præfato Alphano indicat. *Victoris III. Papæ Dialog. lib. 2. pag. 10. & ex Annal. B*

Præsulis Atthonis tumulasti membra Casino, 1056
Marsia cui tribuit iusta priora tuis.
Istius vndè domo, manauit origo parentum,
Regibus à Gallis linea ducta docet.
Principibus Marsis satus est de stirpe Quiritum,
Mane cum Sedis Thetis honore dedit.
Ista etenim Genitrix operum tibi Virgo locauit,
Monstrat, vt Ecclesiæ iura, laborquè suæ.
Vnus amicorum qualis cum vtiliores,
Marsia, vel Thetis nouit habere, fuit.
Ante dies septem, quo Sol in piscibus esset,
Annos triginta natus, & octo fuit.

Ad quem sequentem odam inscripsit nominatus Alphanus, quam cum Epithaphio in fine Tomi secundi Italiæ Sacræ Vghellius refert.

Ad Atthonem Episcopum Theatinum.

Multa promittis tibi, quæ nocere
Ritè debebunt, neque te solutus
Proteget risus, nec honor iuuabit
Præsulis, Attho.
Sacra mendacem canonum statuta
Præsulem damnant, vetat atque Vulgus
Legis in contractibus approbando

Digitized by Google

Dicere quicquam.
De tuo lectas grege sponte vocans,
Sex mihi mirabile ferre munus
Tunc inauditum, quod erat Casino
Teste, dedisti.
Namque sex harum velut intimatas,
Prima cum Nino Babilonis altos
Condidit muros, Catachysmus illos
Sensit in arca.
Omnium linguis auium secunda
Te loqui planè docuit, Beatus
Si tuis scires, modò sic latina
Reddere verba.
Artium septem studijs, & omni
Penè doctrina fuerat perita;
Teque Timeum socio Platonis
Tertia scripsit.
Quarta, qua fœlix recrearis, auram
Semper à cauda tibi sufflat aptam,
Nec tuis Cœlum, nisi te leuarit
Carnibus, ibis.
Semi-vestitum genuit Cuculla,
Quinta causarum comitem tuarum.
Pontium, cum quo sine fine mendax
Totus haberis.
Febribus te sexta tuetur acris
Floribus lætis speciebus herbis.
His tuo fuit stomacho salubris
Potio Tucci.
Si potes, noli, mihi Præsul Attho
Vltrò mentiri, cole sic, amicum
Vt decet fidum, tibi mox nec vlla
Cura nocebit.

X.

1078. LVMINOSVS Episcopus Marsorum subscripsit Concilio Lateranense sub Martino II. anno MLXXIIX. ex Carolo à S. Carolo.

XI.

ANDREAS Marsorum Episcopus, testis in donatione tenimenti

Digitized by Google

menti domorum terræ Transaquarum, factæ per Berardum Comitem Ecclesiæ SS. Cæsidij, & Ruphini anno MXCIIX. cuius copiam Vghellio commodatam, hic etiam referre iudicauimus. 1098.

In nomine Dei Summi, & Æterni Amen. Anni Dominicæ Incarnationis sunt mille nonaginta sex, ex indictione qnarta, mense Iunij, die octauo. Ego Berardus Marsorum Comes, cum Gemma matre mea, nostra bona, & spontanea voluntate pro redemptione animæ nostræ, parentumq; nostrorum ex nùnc, & in perpetuùm donamus, offerimus, & tradimus ad Ecclesiam Sancti Cęsidij, quæ sita est in Castro, quod dicitur Transaquæ; hoc est circuitum, & omnes terras, & singulas possessiones, annuos redditus, & debita, quæ nobis facere tenentur omnes, & singuli, qui domos, hortos, & tenimenta tenent intus circuitus dicti Castelli de Transaquis, pro quibus omnibus domibus, hortis, & tenimentis singuli in dicto Castello possessores, nostris progenitoribus, & nostræ Curiæ tenebantur. Qui à nobis, & nostris prædecessoribus, possidentes dictarum domorum, & tenimentorum ità, & semper sub certa pensione tenuerunt, & habuerunt tanquàm propria nostra, prædictas domos, hortos, & tenimenta, ac cum omnibus vijs, & plateis publicis dicti Castelli, ac omnibus ædificijs ædificatis, & vbiquè indè ædificandis in Castro Transaquæ. Et à prædicta Ecclesia, nullam de possessionibus facimus liberam, nisi Palatium, & habitationem nostram propè portam ipsius Castelli, qua porta ascendimus ad Roccas nostras; & habitationes Guffoni Sarraceni militis, & Magistri nostri. Et sicut superiùs legitur omnia præmissa integra à præsenti die hæreditario iure firmissimè tenenda, & perpetuò possedenda obtulimus in Canonicam Ecclesiæ præfatæ; nec alium præter dictam Ecclesiam, & ipsius Clerum de prædictis domibus, & tenimentis in superiorem recognoscant; etiam in iuribus concessionum prædictarum rerum donatarum. Et nos pro nobis, & hæredibus nostris omnia prædicta defendere promittimus ab omni persona, omni tempore in perpetuùm, sicut superiùs actum est. Nostram habitationẽ, & habitationem prædicti Guffoni militis, & Magistri nostri, proùt sitæ sunt, liberas, & frãcas reseruamus. Et si nos, nostriq; hæredes, aliqua, vel parua persona litigium in præmissis fecerimus, in iram incurramus Dei; & si quis, in hoc, quod superiùs legitur minuere, vel subtrahere aliquid præsumpserit; vel venire contrà voluerit, cum Iustis non scribatur, sed nomen suum deleatur de libro vitæ, & cum Iuda, & Pilato, & Caifa in Inferno, excommunicationis, & Anathematis vinculo damnetur; Et præfatæ Ecclesiæ insuper libras auri trecentas componat; & præsens cautela in posterum firma permaneat in æternum. Ego autem prædictus Berardus Comes, & prædicta Gemma mater mea, ità cum 1096.

Digitized by Google

domino Andrea Venerabili Episcopo Marsicano, & cum Thadæo Presbytero Abbate prædictæ Ecclesiæ S. Cæsidij Martyris, & Canonicis de Canonica dictæ Ecclesiæ, videlicèt D. Angelo Ioannis Presbytero. D. Petro Riccardi Presbytero. Iacobo de Carmonis Presbytero. Elia Pandulphi Diacono, Stephano Sacristano, & alijs iudicibus nostris subscriptis, videlicèt D. Guffone Sarraceno; D. Massaro de Rocca de Castello Transaquis; D. Gentile de Alba; D. Henrico de Foris; D. Gisiuo de Agello; D. Odorisio, & D. Pandulpho de Celano nostris Magistris, & Consiliarijs prædictam Excommunicationem de nostra voluntate sacrauimus, & celebrauimus in dicto Castello de Transaquis ante Altare dicti Martyris Cæsidij, vt omnes in præmissis contra facientes, vt suprà damnentur, & Excommunicentur, & responsum ab omnibus, fiat, fiat, Amen. Et hoc insuper actum est inscriptum à me Philippo de Alb. Notario, mihi Berardo Comite, & Gemma Comitissa iubentibus, & rogantibus, mense, & Indictione prædictis.

Signum ✠ manu de me supradicto Comite Berardo, qui hanc cautelam fieri præcepi, & rogaui.

✠ Signum manu de supradicto Guffone, qui interfuit.
✠ Signum manu de supradicto Massaro, qui interfuit.
✠ Signum manu de supradicto Gentile, qui interfuit.
✠ Signum manu de supradicto Henrico, qui interfuit.
✠ Signum manu de supradicto Gisino, qui interfuit.
✠ Signum manu de supradicto Pandulpho, qui interfuit.
✠ Signum manu de supradicto Odorisio, qui interfuit.

Ego Philippus Notarius rogatu, & præcepto, à supradicto Comite Berardo, & Gemma Comitissa scripsi, & compilaui. Locus ✠ signi.

XII.

Tomasso Costo in additionibus ad Pãdulphum Colẽnuc. in histor. R. Neap. lib. 1. fol. 69.

SIGINVLPHVS, ex nobili prosapia, inter Marsos natus, post Andream, Episcopatum inuasit, à Guiperto Antipapa [qui in Alba nostrorum Ciuitate, fretus potentia Riccardi Comitis Capuæ aliquandiu se tutauit] ordinatus Episcopus, & contrà Canonum decreta Ecclesiam administrauit, & Iura Episcopalia, reluctante S. R. Ecclesia exercere per decem, & septem annos ausus fuit, suorum affinium, & Clericorum, quos ordinauerat, iuribus suppixus, Schismaticus, & si in reliquo encomijs mirę religionis, & abstinentiæ in vita S. Berardi laudatur; ab eoque Sancto, tertio postquàm susceperat anno Episcopale munus, à sede eiectus; Si quidèm eum, nisi post mortem Andreæ, quem vixisse constat anno

1096. MXCVI. in Episcopatu se intruserit, & decem, & septem annos reti-

Digitized by Google

retinuerit, illius eiectio ad annum MCXIII. refertur; quo tempore *S.* Episcopus *B*erardus Tyrannorum, & fautorum Pseudi-Episcopi vires fregerat, & quietem suæ Ecclesiæ restituerit, ad quam assumptus fuit anno MCIX.

XIII.

S. BERARDVS Berardi XXIV. Marsorum Comitis filius. Diaconus Cardinalis Tituli *S.* Angeli in foro piscium, & Presbyter Tituli *S.* Grisogoni, & *M*arsorum Episcopus à Paschali II. confirmatus, multa pro Clericorum reformatione, & iuribus Ecclesiæ tuendis passus; bonis operibus, & miraculis clarus ad Cœlum migrauit, tertio Nonas Nouembris *M*CXXX. in Cathedrali *S. S*abinæ *M*artyris sepultus; postmodùm ad Ecclesiam eius nomini dicatam, intrà mœnia Piscinæ translatus, honore *S*anctorum veneratur; *C*uius vitam, & miraculorum insignia Ioannes *S*ignius Canonicus *M*arsicanus, & posteà Episcopus scripsit, ab Archiuio *C*athedralis nobis impartitam, quam prælo mandauimus, & quæ ab Anonymo, parùm accuratè scripta, refertur à Ciacconio in vita Paschalis II.

*C*onfirmationem iurium Episcopalium in ditione *M*arsorum ab eodem Pontifice obtinuit; cuius diploma, cum multis alijs à nobis impartitis Vghellius edidit.

PASCHALIS Episcopus seruus seruorum Dei. Dilecto filio Berardo *M*arsicanæ Ecclesiæ Episcopo, eiusq; successoribus *C*anonicè substituendis in perpetuùm.

Sicut iniusta petentibus nullus est tribuendus effectus, sic legitimè desiderantium non est differenda petitio. Tuis igitur, frater in *C*hristo carissime, precibus annuentes, ad perpetuam *S. M*atris Ecclesiæ pacem, & stabilitatem, præsentis decreti stabilitate sancimus, vt vniuersos Parochiæ tuæ fines, sicut à tuis Antecessoribus vsque hodie possessæ sunt; ità omninò, tàm tibi, quàm tuis successoribus in perpetuùm cõseruentur. Qui videlicèt fines à Furca Ferrati, decurrunt in caput *C*arriti; indè per viam de *M*erso in portellam de valla putrida, per terram de Feresca, per Argatonem, per serram de *C*anno, per serram Formellæ; indè ad *M*olinum veterem, indè ad furcam Aceræ, per serram de Viuo, per serram de Troia, indè ad Pesculum *C*analis; indè ad Pinnam Imperatoris, per serram de *C*eruara, indè ad *S.* Britium per furcam de Auricula; indè ad Arcum *S.* Georgij per flumen *S*afaræ, per Turres de Ofrano, per *S*calellas, per Tufum fluuij Remandi, per Tropontum; indè ad Vulpem mortuam, per Buccam de Teba, per campum de Pezza, per Riuum *G*ambarorum, per serram de Candida,

Digitized by Google

dida, per Venerinum, & redeunt ad furcam Ferrati; Intrà quos fines, quæcumque Oppida, Quæcumque Villæ, Quæcumque Plebes, Quæcumque Ecclesiæ sitæ sunt, aut in posterum fuerint, sub tua, & tuorum Catholicorum successorum Episcopali prouidentia, & dispositione permaneant, & ex eis omnibus Episcopalia vobis Iura soluant, tàm in Clericorum Ordinationibus, & Ecclesiarum Consecrationibus, quàm in redditu decimarum, & oblationum; siuè in correctionibus delinquentium. Sanè illam Monachorum prauam præsumptionem, quæ partim Episcoporum absentia, partim eorum peruicacia, in Marsorum finibus inoleuit, omnimodò inhibemus, vt nec Baptisma vlteriùs in Monasterijs faciant; nec ad infirmorum vnctiones claustris suis progredi audeant; nec ad pœnitentiam iniungendam populares personas admittant, nec ab Episcopo excommunicatos ad communionem; nec interdictos ad officia Sacra suscipiant.

Porrò Ecclesiam Beatæ Sabinæ Martyris Matricem semper heberi, sicut hactenùs habita est, & illic Episcopalem Sedem permanere decernimus; & in eius possessione, & Iurisdictione Ecclesiæ cum prædijs suis, quæ præteritis temporibus possessa sunt, etiam in futurũ perpetuis temporibus quietè, liberè, integrèq; seruentur; id est S. Pauli ad Pesculũ Serulæ, S. Mariæ in Campometio, S. Nicolai ad fontẽ Reginæ, S. Quintini in Vico, S. Martini in Agne, S. Martini in Bettorrica, S. Archangeli super Mesulam, S. Mariæ in Ortucula, S. Mariæ, & S. Petri in Venere, S. Fœlicis in Vado albonis, S. Angeli in Parasepi, S. Quinci in . . . . . S. Ruphini in Ferrati, S. Valentini, & S. Petri in Apinianicis, S. Marci in Geno, S. Martini in Feliciano, S. Petri in Cancarano, S. Ioannis in Pantoma, S. Marcelli, & S. Angeli in Arcu, S. Mariæ in Palude, S. Anatoliæ de Leone, S. Felicitatis in Cierferno, S. Laurentij in Prætorio, S. Feliciani in Villa Magna, S. Mariæ in Auenoso, S. Viti in Ozano, S. Christophori in Supezzano, S. Georgij in Pesula, S. Ioannis ad caput aquæ cum titulis suis, S. Petiti ad Castellum, S. Fœlicis in Porciano, S. Laurentij in Curia, S. Cæsidij cum titulis suis, S. Vincentij in forma cum titulis suis, S. Andreæ in Aueiano, S. Mariæ in Vico, S. Petri in Capistrelle, S. Petri, & S. Mariæ in Albe, S. Marci in Malla, S. Martini in Valle cum titulis suis, S. Ioannis in Marano, S. Fœlicis in Monticello, S. Mariæ in Eloreto cum titulis suis, S. Nicolai in Erse, S. Mariæ in furca, S. Erasmi cum titulis suis, S. Andreæ in Cesellato, S. Maximi in Cerro, S. Victoriæ in Cellis, S. Mariæ in Carseolo cum titulis suis.

Præterea quæcumq; possessiones, quæcumq; prædia ad eandem Ecclesiam legitimè pertinere noscuntur; aut in futurum largiente Domino quibuslibet iustis modis, vel contractibus poterit adipisci,

Digitized by Google

piſci, firma tibi, tuiſq: ſucceſſoribus, & illibata permaneant decernimus ; Ergò nulli omninò hominum liceat tuam Eccleſiam perturbare, aut poſſeſſiones eius auferre, vel ablatas retinere, vel iniuſtè datas ſuis vſibus, vendicare, minuere, vel temerarijs vexationibus fatigare; ſed omnia integra conſeruentur, tàm tuis, quàm Clericorum, & Pauperum vſibus profutura. Si quis igitur in craſtinum Archiepiſcopus, aut Epiſcopus Imperator, aut Rex, Princeps, aut Dux, Comes, Vice-Comes, Iudex, Caſtaldius, aut Eccleſiaſtica quælibet, ſeculariſuè perſona hanc noſtrã Conſtitutionis paginam ſciens contrà eam temerè venire tentauerit, ſecundò, tertiouè monita, ſi non ſatisfecerit, congruè emendauerit, poteſtatis, honoriſq; dignitate careat, reumq; ſe Diuino iudicio exiſtere, de perpetrata iniquitate cognoſcat; & à Sacratiſſimo Corpore, & ſanguine Dei, & Domini N. I. Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ vultioni ſubiaceat; cunctis Eccleſiæ iura ſua ſeruantibus ſit pax Domini N. I. Chriſti, quatenùs, & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum Iudicem præmia Æterni Patris maneant. Amen, Amen. Scriptum per manum Geruaſij ſcriptoris Regionarij, & Notarij Sacri Palatij.

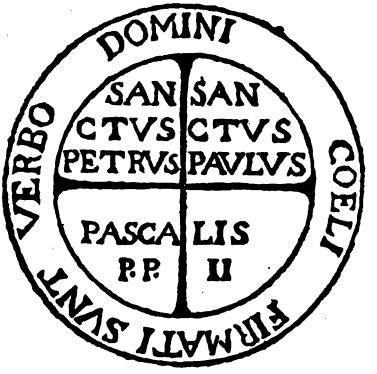

Ego Paſchalis Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus. ss.
Ego Riccardus Albanenſis Epiſcopus. ss.
Ego F. Leo Oſtienſ. Epiſcopus. ss.
Ego Cono Prænestin. Eccleſiæ Epiſcopus. ss.
Ego Romanus Cardinalis Eccleſ S. Priſcæ. ss.
Ego Benedictus Cardinalis tr. S Eudoxij. ss.
Ego Card. Raynerius SS. Marcellini, & Petri. ss.
Ego Conradus S. Pudentianæ Card. ss.

Datum

Digitized by Google

Datum Laterani per manum Ioannis S. R E. Bibliothecarij Cardinalis, V. Kalen. Martij, Indictione VII. Incarnationis Dominicæ, Anno M CXV. Pontificatus quoque Domini Papæ Paschalis II. Anno XV.

In cuius etiam gratia Crescentius Marsorum Comes, & donata à Berardo confirmauit, & quàm plura alia præfatæ Ecclesiæ, donauit, vt ex cartula donationis in Archiuio eiusdem Ecclesiæ, quam paritèr à me impartitam Vghellius edidit; & quam hìc transcribere volumus, vt quam reximus, Ecclesiæ iura non pereant

In nomine Summi, & Æterni Dei, Anno Dominicæ Incarnationis millesimo, centesimo, vigesimo, Indictione XIII. Anno primo Domini Papæ Calisti, vndecimoq; Domini Berardi Marsicani Episcopi. Ego Crescentius Marsorum Comes, filius b. m. Berardi Comitis Marsicanorum, rogatus à Landulpho filio Egidij, & nostris fidelibus; ac pro redemptione, & amore Dei, & SS. Martyrum Cæsidij, & Rufini, & redemptione mea, & meorum parentum, & pro anima Federici fratris mei, de mea hæreditate, & pertinentia dicti mei Comitatus; scilicèt in Transaquana Terra domus de cultu in plano, & in monte spatium terræ ad solatium Clericorum dictæ Ecclesiæ S. Cæsidij Deo seruientium, medietatem vallis, quæ dicitur Formentinus, cum Castaneis ibidem habentibus, & omnibus arboribus, ibi existentibus, vt per medium dictæ vallis à capite vsque descendendo per montem herbosum, vsque Grottas, quæ dicitur Centopezza; descendendo per vallem de Candelis, & vsq; ad planitiem, & insuper de nostra spontanea voluntate pro nobis, & nostris hæredibus in perpetuùm confirmamus, roboramus, & acceptamus, & de nouo damus, & tradimus prædictæ Ecclesiæ totum circuitum Castri Transaquarum, cum Cortilijs in circuitu adiacentibus, & redditibus debitis, & pensionibus domorum, & hortalium, tenimentorum, vel spatiorum, pro quibus singuli possidentes in Castello Transaquano, prædicto nostro progenitori, & Curiæ singulis præteritis temporibus, pro qualibet domo, possessione, vel horto soluebant, & soluere tenebantur; & nullus à solutione, & tributo pro domibus, spatijs, quæ intus in dicto Castello possidentur, & fructus habentur, tanquàm propriorum nostrorum Iurium, in quibus prçstatione libera francamus nostram habitationem, & Domini Pandulphi Sarraceni militis, & Collateralis nostri, quæ sunt propè portam Turris, & Palatij nostri, in quibus domibus, hortis, & spatijs in circuitu Castelli prædicti nulli alteri, quàm Canonicę præfatæ Ecclesiæ debeantur, & secundum donationem præfati D. Berardi Comitis, & genitoris nostri, de domibus ædificatis, & ædificandis, hortis, & spatijs in circuitu prædicto præfatæ Ecclesiæ meram donationem habeat, & promittimus

timus vobis, pro nobis, & hæredibus noſtris in perpetuùm prædicta omnia omni tempore, & in futurum ſub fide, & obligatione noſtræ donationis, & noſtrorum bonorum, & hæredum noſtrorum, omnia prædicta defendere, & legitimè dictæ Eccleſiæ gubernare, itaùt præfata Eccleſia ex nùnc prædicta omnia, hæreditario Iure in æternum liberè poſſideat, ſine contradictione aliqua. Et ſi quis de hoc Iure, quod eſt præfatæ Eccleſiæ per noſtrum prædictum genitorem, & Nos donatum, vt ſuperiùs legitur minuere, & occupare, vel ſubtrahere præſumpſerit, tanquàm de rebus Sacris, vel connexis dictæ Sanctæ Eccleſiæ, tanquàm Sacrilegus, & Excommunicatus Diuino Iudicio damnetur. Et ſi nos, noſtriq; hæredes, in aliquo magna, vel parua perſona, amore, vel odio, vel quouis modo aliquo contrà Iura dictæ Eccleſiæ litigia, & contrà inferre procurauerimus cum ſingulis, qui contrà Iura præfatæ Eccleſiæ; & iura ipſius præſidium aliquod, & conſilium præſtaret, in iram Dei incurramus; & ſinguli contrà hoc quomodolibet tentantes, Excommunicati ſint, & cum Iuda, & Caipha, & Anna, & Pilato damnentur, & cum Iuſtis non ſcribantur; inſuper libras trecentas componant præfatæ Eccleſiæ. Ego Creſcentius Marſicanorum Comes filius b. m. Berardi Marſicanorum Comitis, præſente D. Berardo Epiſcopo Marſicano, & Virgone Aprutij legato Apoſtolico, D. Ioanne Abbate præfatæ Eccleſiæ, & Canonicis ſingulis ùnc reſidentibus in dicta Eccleſia, & noſtris militibus, videlicèt D. Pandulpho de Vallata, D. Ioanne de Fons, D. Landulpho Sarraceno de Tranſaquis, D. Simone de Agello, & D. Riccardo de Albe militibus, & Conſiliarijs, & Collateralibus noſtris omnibus, prædictam Excommunicationem ſacratam à Nobis, & prædicto D. Epiſcopo, & Apoſtolico legato ante maius Altare dictæ Eccleſiæ S. Cæſidij, & reſponſum ab omnibus fuit, Amen. Et hanc Cartulam, quàm obtulit de præmiſſis omnibus præfatus Comes inùeſtiuit; & hoc actum, & ſcriptum in Tranſaquis à me Ruberto de Celano Notario, & Scriptore, mihi prædicto D. Creſcentio Comite iubente, & rogante, Anno, menſe, & die, Indictione prædictis, & meum ſignum conſuetum proprium feci. Signum ✠ Ruberti.

✠ Signum manu præfati Domini Creſcentij Comitis.
✠ Signum manu D. Berardi Marſicanorum Epiſcopi.
✠ Signum manu D. Pandulphi, qui præmiſſis fuit preſens.
✠ Signum manu D. Ioannis de Fons, qui ad omnia præmiſſa fuit præſens.
✠ Signum manu D. Pandulphi, qui ſuprà ad omnia prædicta præſens fuit.
✠ Signum manu D. Simons, qui ad præmiſſa fuit præſens.

Digitized by Google

✠ Signum manu D. Riccardi, qui ad prædicta omnia fuit rogatus.

XIV.

1153. FR. B. Marsorum Episcopus, cui Anastasius Papa mandauit, nè molestiam inferret Abbati Cassinensi in exercitio suæ Iurisdictionis in Oppidis, quæ tenebat in Diœcesi Marsorum; decretum Anastasij asseruatur in Archiuio Cassinensi, & fuit de anno M. C. LIII.

XV.

1156. BENEDICTVS Marsorum Episcopus interfuit dedicationi Ecclesiæ S. Victoriæ Virginis in Diœcesi Reatina in Tribulana regione, cum Anselmo Fulginate Episcopo, & Berardo Fanonensi; ex Octaua S. Michaelis Archangeli anno M C.LVI. vt ex inscriptione per Vghellium relata, in serie Reatinorum Episcoporum fol. CXI.

XVI.

1170. IOANNES Signinus ex Canonico Episcopus effectus, qui rogatu Ioannis Furate scripsit vitam S. Episcopi Berardi, vt ipsemet testatur, & agnouimus; additor miraculorum. Hic cùm opprimerentur iura suæ Ecclesiæ ab Oddone Celani Comite, Panormum petijt, & à Rege Gulielmo, causam Archiepiscopo Panormitano demandari procurauit, circà annum M.C.LXX.

VVII.

1178. BENEDICTVS Marsorum Episcopus sententiam contrà prefatum Comitem reportauit anno M. C. LXXIIX; quæ penès nos conseruatur, & est tenoris sequentis.

✠ Anno Dominicæ Incarnationis M. C. LXXVIII. mense Ianuarij. Indictione VII. Regni verò Domini nostri Gulielmi Dei gratia glorioſissimi Regis Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ anno VIII. felicitèr, Amen.

Nos Gual. Dei gratia Panormitanus Archiepiscopus, & Domini Regis familiaris, & Matthæus Domini Regis etiam Cancellarius, & Bartholomæus Dei, & Regia gratia Agrigentinus Episcopus, & Domini Regis familiaris, per hoc presens scriptum declaramus, quòd Venerabiles Episcopi Ioannes Signinus, & Benedi-

Digitized by Google

nedictus Marsorum, cum quibusdam Canonicis suis, Panormum venientes, querimoniam coram nobis deposuerunt, dicentes: quòd Oddo de Celano, innumeris grauaminibus, insuetis directionibus, exactionibus multis Ecclesiam S. Sabinæ, homines suos, & Ecclesiæ Sanctæ subditos molestabat, & iugi persequutione vexabat. Oddo verò in nostra præsentia constitutus, iussu nostro, in omnibus obiectionibus sibi, respondit dicens: quod Ecclesiam Marsicanam, Ecclesiasque sibi subditas nunquàm in aliquo vexabat, & homines in nulla directione compressit; præterquam de eo, quod ab eadem Ecclesia percipere solebat, & sibi de Iure opinabatur, deberi; Contrà hoc verò, præfati Venerabiles Episcopi cum omni instantia allegabant, dicentes: quòd Ecclesia Marsicana nullis conditionibus, nullis petitionibus vnquàm fuisset obnoxia; cum ea de Iure communi, & consuetudine longa suis titulis propria libertate gauderet; cumq; hinc indè multæ altercationes habentur, ambæ partes interuentu amicorum suorum Curiam exorare, quatenùs procuretur eos de supradictis quæstionibus concordari. Nos verò ex parte Regia illud eis concessimus impetrata licentia concordare; scilicèt inter se, & concordiam quam inter se contraxerunt nobis representatam. Nos verò cum vtrique parti p'aceret Regia auctoritate, manu firmauimus; & etiam eandem concordiam Domino nostro Regi retulimus; & dùm in solio Maiestatis suæ resideret feliciter, vtrique parti ipsam concordiam ratam, ac firmam iussit haberi. Contractæ quidèm concordiæ motus hic est; videlicèt Quod prænominatus Oddo reliquit, prorsùsq; dimisit in manu Benedicti Marsorum Episcopi omnia, quæ in Ecclesia Marsicana, & hominibus suis se credebat habere: excepto si quid in Ecclesijs Matricis Ecclesiæ sibi subditis iustè, & rationabiliter sibi deberi probauerit; Quibus tamen subditis Ecclesiæ remisit tempore messis custodiam arcarum; Restituit Ecclesiæ Beatæ Sabinæ molituram vallis Carriti iuxtà tenorem Instrumenti, quod olim pater suus fecerat Beato Berardo; pepigit etiam, & promisit, quod ab hac hora in ante Matricem Ecclesiam Beatæ Sabinæ, & vniuersos homines suos liberos, & absolutos ab omni exactione perpetuò quietos dimittat, nullam in eos quoquo modo, qualibet occupatione, molestiam ingerat, vel ingeri faciat, nullum præstabit impedimentum, quo ipsa Ecclesia iustitias vbiq; sibi debitas minùs percipiat; scilicèt à modo Decimas, & oblationes mortuorum, & sepulturas, irrigationes terrarum, Pascua, Piscationes, & omnes aliæ commoditates, tàm ipsa Ecclesia, quàm sui homines, & prædictæ Ecclesiæ sibi subditæ de cætero habeant in pace, & in omni libertate fruantur, nullo impedimento, vel disturbentur ad hæc, aut supradicta omnia sine diminutione seruentur. Obligauisse suos

Digitized by Google

hæredes, & si aliquo tempore concordia, & pacta prædicta infringere, vel contrariare præsumpserit, componat Regiæ Curiæ libras auri quinquaginta, ipsa concordia firma, & inconcussa manente, ad huius autem concordiæ firmitatem consensu, & roga u vtriusq; partis, tria similia scripta per manus Ioannis de Melfa Regij Notarij iussimus scribi, & manuum nostrarum, & ipsius Oddonis subscriptione firmari, quorum vnum præcipimus Marsicano Episcopo Venerabili tradi, alterum ipsi Oddoni, tertium in sacra aula Regia reponi. Datum in Vrbe felici Panormi, anno, mense in Domino præscriptis.

✠ Ego Gulielmus Panormitanus Archiepiscopus.
✠ Ego Bartholomæus Argentinen. Episcopus.
✠ Ego Matthæus Domini Regis Vice-Cancellarius.
✠ Ego Oddo de Celano filius quond. Comitis Raynaldi scribi rogaui, & propria manu firmaui.

XIIX.

ZACCHARIAS Marsorum Episcopus, Latetanensis Concilij decreta sub Alexandro III. anno M. C. LXXIX. subscripsit, & vt iura Ecclesiæ S. Bartholomæi de Auezzano, aliarumque Ecclesiarum suæ Diœcesis à Gentili de Pallarea vendicaret, qui in
1179. multis illas vexabat, Gulielmum secundum Siciliæ Regem adijt, & vt controuersias suæ Regiæ sententiæ stabilitate sedaret; rogauit; & quam nè tempus aboliret, Abbas, & Canonici præscriptæ Ecclesiæ publico Instrumento transcribi curarunt, anno M. CCC. L. XIII. eaque tandèm dentibus Æui corrosa, & vetustate abolctis literis mutilata ad manus nostras deuenit, vt vix sensus percipi possit; & nè iterùm pereat eo, quo legi, transcribique potuit modo, hic inseri curauimus.

In Dei nomine Amen. Anno Domini MCCCLXIII. Regnante Excellentissima Domina Nostra Ioanna Dei gratia inclyta Hierusalem, & Siciliæ Regina Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ Prouinciæ, & Forcolonij, & Pedemontis Comitissa; Regnorum verò eius anno vigesimo, die octaua mensis Ianuarij primæ Indictionis apud Auezzanum in Ecclesia S. Bartholomæi de dicta terra. Nos Lucarellus de Magistro Antonio annalis Iudex dictæ terræ Auezzani. Philippus de Benedicto publicus eiusdem terræ Regia auctoritate Notarius, & testes subscripti, ad hoc vocati specialiter, & rogati; videlicèt Iudex Ioannes de Polone Abbas nominatus de Bisinio, Notarius Paulus de Auezzano, Petrus Notarij Andreæ de eadem terra, Andreas Sancti de Auezzano, publico scripto declaramus, notum facimus, & testamur, quòd vocatis nobis, qui supta.

Iudi-

Digitized by Google

Iudice, & Notario, & testibus ad præsentiam Venerabilis viri Abbatis Ioannis de Corcumello Vicarius Reuerendi in Christo Patris, & Domini Thomæ Episcopi Marsicani, Abbas Angelus de Vico, D. Iacobus D. Andreę Diaconi beneficiati, & Abbas Iacobus de Auezzano, Canonici Ecclesiæ S. Bartholomæi de Auezzano, asserentes in dicta Ecclesia esse quoddam Instrumentum, seù Priuilegium vtile, & necessarium dictæ Ecclesiæ, dubitantes dictum Instrumentum posse propter vetustatem consumi, vel alio casu, & euentu deperire; ideò nè de ipso, & eius tenore pereat memoria in futurum, & per incertitudinem ipsius, & contentorum in eo, dicatur Instrumentum deperditum . . . . . ideòq; Iudices, Notarij, & testes cum Vicarij auctoritate prælibati, & eiusdem ad Iudicis ordinarij terræ Auezzani in spiritualibus pro parte dicti Episcopi prælibati . . . . . & in publicam formam redigi, vt eandem cum originali obtineat, quod Instrumentum vidimus, legimus, inspeximus, & perquisiuimus diligenter, & inuenimus non abolitum, non cancellatum, non obtritum, nec in aliqua parte suspectum; sed in propria figura, cadem mente continetur sub verbo . . . . . & erat per omnia tenoris, & continentiæ subsequentis. In nomine Domini Nostri Iesu Christi, anno ab Incarnatione millesimo, centesimo, quadragesimo secundo, sexto decimo Anno Regni Domini Guilelmi secundi Serenissimi Regis, mense Februario, septimadecima die eiusdem mensis. Indictione Quintadecima. Domino Ruberto Dei, & Regia gratia Cassinen. Comite magno Comest. & magno Iustitiario totius Apuliæ, & terræ Laboris. Omnia tenente. Residentibus nobis Ioanne Magistro, Iudice Alexandro, Ioanne Leone, & Ioanne Iudicibus supradictis, nec non præsentibus Domino . . . . . [Mutinensi Episcopo, & Domino Pamphilio seniore Casertinens. Episcopo, de lite, quæ vertebatur inter Dominum Zachariam Venerabilem Marsicanum Episcopum, & Dominum Gentilem Pallarea prò Ecclesia S. Bartholomæi de Auezzano. Idem Dominus Episcopus super eodem negotio litteras Dominæ Regiæ Maiestatis . . . . . repræsentauit Magno Comest. & Magistro Iustitiario Apuliæ, & terræ Laboris fidelibus suis salutem. Speciales, & dilecti, vtex eius continentia; videlicet: Gulielmus Dei gratia Rex Siciliæ, Ducatus Apuliæ, & Principatus Capuæ Franc. . . . . Zacharias . . . . . nomine Panormi ad Curiam nostram veniens ostendit Maiestati nostræ dicens: quòd Gentilis de Pallarea vendicat in demanium . . . . . Marsicani Episcopi; videlicet Ecclesiam S. Bartholomæi, quæ sita est in terra ipsius Gentilis, & percipit, & exportat ad vsum q[uo]d . . . . . Dominium, & possessionem ipsius Gentilis, Abbas, & Canonici prædictæ Ecclesiæ pro

eorum

eorum ſubſtentatione habere conſueuerunt, quod ſi, ut ipſe Epiſcopus aſſerit . . . . . & tandèm ab Eccleſia eiecit, & alij coacti perueniti Eccleſiam dimiſerunt, & ſuper Eccleſiam ipſam, tàm in ſpiritualibus, quàm in temporalibus . . . . . mandamus fidelitati veſtræ, & præcipimus Reuer. præſenti Epiſcopo eundem prædictum Gentilem ante vos venire faciatis, & adhibeatis . . . . . differentiam audiatis, & rationes, proùt idem Epiſcopus oſtendit pro Eccleſia ipſa, & ſimilitèr, ratio es . . . . . oſtendat, & probet pro ipſa Eccleſia iuſtè, & rationabilitèr habere debet ipſa Eccleſia, pro ea, & Gran. . . . . oſtendet, & probet, quod iuſtè, & rationabilitèr habere debet de præfatis hominibus, & tenimentis eiuſdem Eccleſiæ ſimilitèr habet . . . . . iuſtè, & . . . . . quod tenet . . . . . Dominationi veſtræ apertè, & diſtinctè ſignificat . . . . . in ſpecie datum eſt . . . . . & de Gentili inſuper . . . . . & ipſa, ... reſpondeat de Eccleſia ipſa tranſigerit cum eodem Epiſcopo, pro qua tranſactione Dominus Epiſcopus, & Iudex . . . . . Eccleſia ipſa . . . . . vſum, & antiquam conſuetudinem faciebat . . . . . ſuper quibus cum multa erunt litigia . . . . . vtræque partes, ad hanc concordiam conuentionē deuenerunt; videlicèt. Quòd dictus Abbas inſtitueretur ab Epiſcopo . . . . . Bartholomæi de perſona Clericorum, & Canonicorum, & Parochianorum eiuſdem Eccleſiæ, ità Epiſcopo; ſcilicèt, vt . . . . . Domino Gentili repreſentatur, & ab eo ſicut dictum eſt inſtituendum . . . . . dummodò de Viris dictæ Eccleſiæ *S.* Bartholomæi participent meliorem vineam in Portionem . . . . . tertarum, ſeù vinearum diuidantur Domino Gentili per medium cum Eccleſia, & Dominus *Epiſcopus* recipiat omne quamquod . . . . . eſt domus Domini Gentilis . . . . . de quibus ſingularitèr reddet Decimam ipſi *Eccleſiæ*, & pro Angarijs Prati, & vti Domino, ... vineam quartæ ſimulæ vtilem decimam pro antiquario duas libras ceræ, partem vtramque . . . . . *Eccleſia* S. Bartholomæi in Caſtro de Ceſe, non moleſtari eadem *Eccleſia* in parte . . . . . excepta cuſtodia, quam habebat Dominus . . . . . Dominus Gentilis eiuſdem *Eccleſiam* accipiet de lignis ipſius Boſci pro reſtauratione . . . . . Idem Gentilis haberet in collectam eiuſdem *S.* Mariæ de Auguſto paritèr ibi ſinè obſtaculo, & . . . . . eidem, & iubet cito inſtante Domino Gentili . . . . . *Eccleſiæ* conſtitutione ipſi . . . . . *Emphiteuſi* Inſtrumenti poſſident . . . . . idem Dominus Gentilis, & filius, & nepos in Dominium ipſi *Eccleſiæ*, ſicut . . . . . poſſideat omnes poſſeſſiones ipſas ſi attigerit in . . . . . ipſum Gentilem filium, & nepotem verum patrimonium . . . . . ipſa *Eccleſia* fuerat, ſimilitèr ſicut veſtra, & omnia in poteſtatem ipſi

Eccle-

Digitized by Google

Eccleſiæ . . . . . memoriam effugiens prædictum Inſtrumentum, conuenientia, & concordia . . . . . Quoniam alterum Domino Gentili aſſignandum Riccardo Curiæ Notario . . . . . Gentilis iſte de Pallarea ſubſcripſit donationem factam per Henricum ſextum Imperatorem Berardo Aſculano Archidiacono de Caſtro *S.* Homeri anno M.CXCV., & in alio diplomate ad fauorem Raynaldi *Epiſcopi* Aſculani anno M.XC.III. in Italia Sacra in ſerie *Epiſcoporum* Aſculanorum fol. 159.

XIX.

THOMA *S* ab Innocentio Tertio *Epiſcopus* deſtinatur, à quo confirmatione in ſententiæ latæ per Tranſericum *S*poletanum *Epiſcopum*, ex delegatione Alexandri Tertij, tempore Benedicti Anteceſſoris in controuerſia diù agitata cum Abbate Firentillo pro iuribus *Eccleſiæ S.* Petri de Pazana anno M.C.XCII. è viuis exceſſit. Ex ſententia in Archiuio Cathedralis Marſorum. 1192.

XX.

INGEAMVS Epiſcopus teſtis in donatione facta Collegiatæ Tranſaquarum à Petro Comite Celani, quam anathemate adnersùs contrà venientes muniuit anno M.CXCVX. prima Aprilis teſtoris ſequentis ex Archiuio dictæ Collegiatæ. 1195.

In nomine Domini Æterni Dei. Anno Dominicæ Incarnationis milleſimo centeſimo, nonageſimo octauo, menſe Aprilis in die prima. Nos Gomes Petrus de Celano quon. Berardi Comitis filius hac die præſenti, libero arbitrio, ſpontanea voluntate, pro redemptione animæ meæ, noſtrorumque Parentum concedimus, & confirmamus pro nobis, noſtriſque hæredibus Eccleſiæ *S.* Cæſidij, quæ ſita eſt in Caſtello Tranſaquarum per manus Domini Raynaldi Venerabilis eiuſdem Eccleſiæ Abbatis, præſentibus Canonicis ipſius Eccleſiæ, Presbyteris, Thadeo Presbytero, Petro Sacriſta, Presbytero Petri Antonij, Diacono Petro de Azzo, Diacono Giſo, Ioanne de Melo Diacono, Andrea Bonello Diacono, Elia Petri Subdiacono, Petro Benedicti Subdiacono, Andrea de Villa Subdiacono, Benedicto Azzonis Subdiacono, Ægidio Subdiacono; Piſcationes in lacu Fucino, cum introitu, & exitu, & cum omnibus ſuis pertinentijs, in loco vbi Macerola dicitur, quæ tales habet affines, ab vno latere via de Auezzano, ab alio latere girata, quæ vocatur Cretorum; Vt ipſas giratas prænominata *Eccleſia* in perpetuùm teneat, habeat, poſſideat eo Iure, & tenore, quo Comes quon. Rogerius Andreæ ipſas Piſcationes, iàm dictæ *Eccleſiæ* dedit

Berardus filius Petri Comitis de Celano habuit vnã filiã Gualterij Brenne ex Colouario lib. 4. f. 94

Digitized by Google

dedit eo tempore, quo tenebat Comitatum Albę; Et sicut continetur in Instrumento, quòd idem Comes Rogerius prefatę Ecclesię fieri fecit nulla reseruata conditione, quod Instrumentum coram nobis prælectum, & lectum fuit. Vt autem hęc nostrę concessionis, ac confirmationis pagina, semper firma, & inconcussa permaneat, hoc Instrumentum coràm subscriptis testibus per manus Celalli Iudicis, & Notarij scribi, & reddi iussimus, testes rogati hi sunt. Dominus Ingeamus Venerabilis Marsorum Episcopus testis. Magister Benedictus Domini Comitis Baiulus, rogatus testis, Berardus Elialy filius rogatus testis. Ego Celallius Iudex, & Notarius rogatus ab vtraque parte, coràm prędictis testibus hoc Instrumentum propria manu scripsi, & signum feci. Locus ✠ signi.

Quod piscationis Ius per seculorum cursum Ecclesię illibatum conseruatum fuit, donèc à Magnatibus, & Dominis loci turbaretur, quorũ violentia in proprios vsus conuertere nitebatur; Et cum Abbas, & Capitulum Regi Alphonso à possessione deijci quererentur ex illius rescripto. Franciscus Paganus sententiam pro Ecclesia tulit, & turbantes lata pœna composuit; & nihilominùs postmodùm immutatam Marcus Antonius Columna gloriosissimus Princeps, vt quotannis in sacra hebdomada, qui pisces eo in loco caperentur in refectionem Clericorum, & in Iuris dominij recognitionem Ecclesię à Piscatoribus offerri iussit; vt ad nostram etiam memoriam fuit obseruatum; Magna itaq; animi claritate, Piscatores venatui his diebus incumbentes, omnes quos capiebant, publicè lętantes ad Excellentiam ipsam asportabant, ex quibus vltrà quos in mensa consumebant, quęstum aliquem Capitulum, & Abbas inter se in diem Sanctę Dominicę Resurrectionis dividendum recipiebant; Vt à Canonicis, qui & perceperunt, & mensis interfuerunt, dùm illius insignis Collegiatæ, immeritè licèt, curam gessimus, audiuimus; Modò hoc etiam aboletum, solùm vt liberalitate donantis, nomen loci restat, qui communitèr, l'acqua, de Santi appellatur; & nè deuoti Comitis munificentia, & Ecclesię Iura tempore delitescant, sententiam ex illius Archiuio depromptam hìc inserimus.

In nomine Domini Amen. Anno ab eiusdem Natiuitate millesimo quadringentesimo, quinquagesimo septimo, die vigesimo mensis Aprilis, quintę Indictionis, Regnante Serenissimo Principe Domino Nostro, Domino Alphonso Inclyto Dei gratia Rege Aragonum Sicilię citrà, & vltrà Pharum, Valentię, Hierusalem, Vngarię, Maioricarum, Sardinię, & Corsicę, Comite Barchinionę, Duce Athenarum, & Neopatrię, ac etiam Comite Rossilionis, & Cerritonis; Nos Franciscus Paganus de Ciuita Ducali V. I. D., & ad infrascriptam causam specialitèr per Sacram Regiam

Digitized by Google

giam Maiestatem specialitèr deputatus, proùt in Regijs suis literis in Curia de Papiro scriptis, munitis in dorso Magno Maiestatis ipsius sigillo, & alijs solemnitatibus Regiæ Curiæ roboratis, latiùs continetur, quarum quidèm literarum tenor talis est. Alphonsus Dei gratia Rex Aragonum, Siciliæ vltrà, & citrà Pharum, Valentiæ, Hierusalem, Vngariæ, Maioricarum, & Sardiniæ, & Corsicæ, Comes Barchinionæ, Dux Athenarum, & Neopatriæ, & etiam Comes Roscilionis, & Cerritaniæ, Egregio viro Francisco Pagano legum Doctori, Capitaneo Grassæ, & Gubernatori Comitatuũ Talleacorij, & Albæ, Consiliario fideli nostro dilecto gratiam nostram, & bonam voluntatem. Humilitèr ex postulatione nouitèr Maiestati nostræ facta, pro parte Venerabilium Abbatis, & Capituli Ecclesiæ S. Cæsidij de Transaquis Marsicanæ Diœcesis, Aprutij vltrà dicentium, qualitèr dicta Ecclesia habuit, & habet quoddam fundum Ecclesiasticum constitutum ab Ecclesia præfata, dari, & concedi in feudum aliquibus personis recognoscentibus dictum feudum ab ipsa Ecclesia, & eidem Ecclesiæ respondentibus, & respondere promittentibus de debitis, & seruitijs feudalibus solitis, dicentium etiam, quod ipsum feudum indebitè, & minùs iustè, & de facto fuit occupatum à quibusdam potentibus, & magnatibus, dictaque occupatio partis dicti feu di deuenerit ad manus Antonutij, Antonij Petri de Alba, qui illud spatio annorum decem, vel circà tenuit, & possedit, & fructus indè percepit, licèt indebitè.

Nec non quod per antiquos alios fuit de facto occupata quædam pars eiusdem Piscariæ lacus Fucini in loco, qui dicitur à Facqua de Santi e iuxtà Castrum de Transaquis ad dictos Abbatem, & Capitulum spectantis, & pertinentis pleno iure in ipsorum maximum damnum, & interesse manifestum, ex quo pro eius parte nobis extitit humilitèr supplicatum, dignaremur in præmissis de iustitia prouidere; Nos autem dicta petitione benignè exaudita, prouidemus, proùt nobis tenore præsentium de certa nostra scientia, & deliberatè damus, committimus, præcipimus, & mandamus, quatenùs præfatis Abbati, & Capitulo vocatis, vocandis, superque contentis ministretis, & faciatis debitum iustitiæ complementum procedendo in ijs summariè, simplicitèr, & de plano, sola facti veritate inspecta, malitijs, diffugijs, & cauillationibus omnibus retroiectis, committentes vobis, & vestrum cuilibet in præmissis, cum incidentibus, emergentibus, cum annexis, & connexis, ex eis vices, & voces nostras, plenariè cum præsentibus, & quod decreueritis debitè exequutioni demandetis, & contrarium non faciatis, quantùm gratiam caram haberis nostram, & si iram, indignationem, & pœnam vnciarum centum cupitis euitare.

Digitized by Google

tare. Præsentibus autem post earum opportunam inspectionem remanentibus pro cautela vicibus singulis præsentanti. Datum in Castello Nouo Ciuitatis nostræ Neapolis, die decima mensis Martij, quintæ Indictionis, anno Domini M.CCCCLVII. Rex Alphonsus. V. Clau. Vic. Michael Sanctius mandato Regio Reg. Vic. &c. Qui eas vidit in Registro XXVII. soluat tantùm vnum tarenum Reg. Vndè visa præsentatione dictæ Regiæ Commissionis nobis facta, per Abbatem Antonium Branchi Procuratorem dictæ Ecclesiæ. Visa monitione, & Citatione factis, si aliquis erat, qui contrà prædicta opponere voluisset, aut sua putauerit interesse. Viso quod nullus comparuerit, qui contrà prædicta opponere voluisset. Visa productione testium examinatorum super præmissis; Visis Iuramentis ipsorum; visis etiam, & maturè discussis dictis, & attestationibus plurimorum testium fide dignorum, constito nobis per eorum dicta, partem dictæ aquæ Ecclesiæ S. Cæsidij esse, fore, aliàs occupata, matura deliberatione præhabita, consideratis considerandis, & visis videndis, quæ in prædictis, & circà prædicta, seruanda, videnda, & consideranda fuerunt, & sunt, Christi nomine inuocato, per ea quæ vidimus, & inspeximus, pronunciamus, sententiamus, & declaramus dictos Abbatem Angelum, & Capitulum nomine, & pro parte Ecclesiæ S. Cæsidij de Transaquis fore restituendos totaliter in corporalem tenutam, & possessionem, & in pristinum statum reponendum totius partis lacus Fucini, in loco qui dicitur l'acqua de Santi; iuxtà Castrum de Transaquis, & alios fines, & dictos occupantes, & alios detinentes quouis modo dictũ ius piscandi, seù partem lacus Fucini spectantem ad dictam Ecclesiam, & dicto Abbati, & Capitulo pro ea condemnam us ad relaxandum, & restituendum Ius, & partem prædictam; Et ità dicimus, sententiamus, & declaramus vigore, & auctoritate supradictæ nostræ Regiæ Commissionis, mandantes, vt suprà ab omnibus inuiolabiliter obseruari ad pœnam in præmissa Regia Commissione contentam, & sub Regiæ gratiæ, aut indignationis incursu, & prædicta facimus omni meliori modo, quo possumus. Lata, & data fuit dicta sententia per supradictum Magnificum Virum Franciscum Paganum Regium Gubernatorem Comitatuum Talleacotij, & Albæ &c. Et ad præmissa per ipsã Regiam auctoritatem specialiter deputatum in Regia Terra Talleacotij sub anno, die, indictione, prædictis; scripta per me Notarium Angelum Iacobi de Ciuitate Ducali, dicti Domini Gubernatoris actorum Magistrum, mandato, & requisitione ipsius Domini Gubernatoris, præsente Abbate Antonio de Brancha de Magliano Procuratore dicti Abbatis, & Capituli acceptante. Vndè ad futuram rei memoriam, & dicti Abbatis, & Capituli cautelam, fecit

præ-

Digitized by Google

præsentes patentes literas sigillo præfati Domini Gubernatoris, & signo, & subscriptione meis roborari. Locus ✠ Sigilli Domini Gubernatoris. Locus ✠ Signi Notarij.

Anno 1227. sunt literæ Greg. IX. exaratæ ad Episcopum Marsicanum, Theatinum, Pennensem, Aprutinum, & alios eiusdem regionis, in quibus significatur causa Anathematis, quo percussus fuit Fridericus Secundus. Apud Odorisium Riualdum dicto Anno, num. 30

XXI.

IOANNES Episcopus, qui anno M.CC.XXX. in Monasterio S. Mariæ de Luco, & in ipso Oppido, quòd tunc in spiritualibus Cassinensi Abbati parebat, Iura Episcopalia, & Visitationem exercere intendens, Apostolico mandato abstinere monitus fuit, vt in Archiuio Cassinensi sæculo CIX. Qui eodem, quo dictum est anno, Ecclesiam diuo Petro in Apiniacis dedicauit, hisq, in marmore versibus ornauit. 1230.

Anni milleni ducenti iam bene pleni,
Mundo bis quini currebant ordine trini,
Pontificum Princeps, Cœlorum Clauifer Almo
Hoc à Ioanne nouum susc ipe Simon opus,
Et qua ex Aluaris, rustici ac gramine factum,
Et tibi Petre, simul Clerus, & ipse parec.

XXII.

N. MARSORVM Episcopus litigium habuit cum Abbate, & Monasterio Casa Marij pro Ecclesijs S. Nicolai de Cappellis, S. Rufini in Archipreta, S. Nicolai, & S. Magni in Castulis, quas in longa præscriptione, nulli alij, quàm Abbati parere Monachi asseuerabant, nec iura Diœcesis Episcopo competere; Et licèt Monasterium S. Nicolai de Cappellis, & S. Lucij, ex permutatione Marsicana Ecclesia aliquando retinuerit ex Leonis Pontificis Decreto; Ad petitionem Monachorum in Monasterio S. Mariæ de Pertuso, ex cuius pertinentijs erant, irritum declaratum suo libero iure vti licere debere; Ottoni Diacono Cardinali tit. S. Nicolai in Carcere à Gregorio Nono. Anno M.CC.XXXVI. 1236. Causæ cognitione demandata, in gremio Diœcesis Ecclesias sitas, & Iuribus Episcopalibus obnoxias, illaque soluere debere sua sententia declarauit, quam decretali Epistola per Vghellium relatam, ad Marsicanum Episcopum directam idem Gregorius IX. comprobauit.

Digitized by Google

Non est hic reticendum, quod S. Ruphini in Archipreta Ecclesia vltrà Montem Carbonarij ad litus lacus, vt contemplationi Diuinorum Arcanorum attentius Sanctus Ruphinus Episcopus intenderet, in loco ab hominum consortio remoto construxisse, ad quam etiam cum peteretur ab Imperialibus Satellitibus S. Cæsidius eius filius confugisse narratur.

Hanc solo æquatam, viæ vestigia intuenti referunt.

Illius tamen prouentus ex adiacentium possessionum redditibus vsque hodie Casa-Marij Abbates recipiunt.

Est, & in ea mentio alterius insignis Ecclesiæ S. Mariæ, nempè de Pertuso, S. Gregorij Magni recessu Illustris. Sita est hæc Ecclesia in horridita e Montium, qui nos ab Hernicis diuidunt, in valle, quæ modo de Rouito dicitur, in ea parte, quà vltrà Morinum Oppidum ad vastitatem Montium tenditur, suprà vnum ex fontibus Lyris, qui per foramen, ex alto montium iugo, magno impetu præcipitatur, ex altitudine ferè CXX. passuum, strepitoso fragore, vt aures impleat; Et per mille passus, continuus imber, qui ex præcipitatis in saxa aquis prouenit, propiorem præcludit accessum; Et tàm vberes fluunt aquæ, vt perennem retineat flumen cursum, qui vere, & æstate, magna ditatur copia, cum aliòquin aduenient hyeme non ad siccitatem ferè depauperetur; in ea montium aspera horriditate, ità inuia, vt vix bellua aditum aperiat, tendente in altum ad mille passus, quam Sol in bruma oriens respicit, in deserta solitudine, inter vastas vndique, densasq; syluas Immaculatæ semper Virgini Mariæ templum paruumq; Monasterium ad cœlestem contemplationem accommodatum, feruens Monachorũ ad Deum desiderium extruxit; In tanta asperitate, vt præ nimia niuium multitudine, & frigoris rigore per hyemem, vix habitabile censeatur, & ex illa tantùm parte, quæ præfatum oppidum respicit, intermissum iter panditur.

Dicta de Pertuso, vel ex foramine relato, vel ex alio, prope illud, per quod est transitus ad Syluarum amplitudinem, quippè aperitur naturali fornice Mons, vt exindè ad loca, quæ distant transeatur.

Fons ille hodie lo Schioppo vocatur. Fama est, quam adhùc hominum memoria recolit, illuc aliquando Magnus Pontifex S. Gregorius recessisse, dùm Monachus inter Monachos vitam ageret Religiosam.

XXIII.

CÆSARIVS Marsorum Antistes, defunctus est Romæ anno M.CCLIV. Registro Vaticano.

XXIV.

Digitized by Google

XXIV.

NICOLAVS Præpositus Collegiatæ Ecclesiæ S. Ioannis de Celano, ad Episcopatum Marsorum electus, confirmationem ab Innocentio Quarto obtinuit XIII. Kalendas Iulij MCCLIV., & cum Præposituram eiusdem Guidoni Apostolico Subdiacono contuliſſet, illum eodem Episcopo commendauit, qui iterùm ab Alexandro Quarto ad Episcopatum confirmatus, ex Italia Sacra. 1254.

XXV.

S. MARSORVM Episcopus, cum Romæ sub Gregorio X. debitum naturæ solaſſet, anno M.CC.LXXV. in eius locum Iacobus Canonicus Marsicanus eligitur, ex Bulla Honorij IV. infe- 1275.
rius apponenda.

XXVI.

IACOBVS Canonicus Marsicanus in locum S. à Clero electus reclamantibus Præposito, & Capitulo Ecclesiæ S. Ioannis de Celano, prætendentibus ex antiqua consuetudine, Apostolicis Inductis roborata, electionem in eadem Ecclesia celebrandam esse, habereque per id ius inueniendi in electionibus, in illisque quasi possessione reperiri; Causa ad Sedem Apostolicam delata, Gregorius V. Matthæo Vrsino Diacono Cardinali eam demandauit, tenaciter ruribus insistentibus partibus, vltrà decem annos litigium protatum, longiùsque processum habiturum; ni qualitates electi Celanensium Cleri animos emolliſſent, qui illius virtutibus præmoniti, Honorio Quarto, vt electionem confirmaret, supplices preces dederunt. Is tribus S. R. E. Cardinalibus, vt de validitate electionis cognoscerent in mandatis dedit, & cum secundum Sacrorum Canonum Decreta factam enunciaſſent; illam sine præiudicio Iurium Cleri Celanensis robur habere sanxit, vt ex eius bulla, quæ apud nos reperitur, cuius copiam Vghellio etiam commodauimus. 1250.

HONORIVS, Episcopus seruus seruorum Dei, Dilectis filijs Clero Ciuitatis, & Dioecesis Marsicanæ salutem, & Apostolicam benedictionem.

Inter varias sollicitudines, quæ de Sede dudùm Ecclesiæ Marsicanæ, per mortem bonæ memoriæ S. Episcopi Marsicani, Pastoris solatio destitutæ, dilecti filij Capituli eiusdem Ecclesiæ, die debeligendum Pastorem præfixa, vocatis omnibus, qui voluerint, debuerunt, & potue-

Digitized by Google

potuerint commodè intereſſe, Spiritus Sancti gratia inuocata, venerabilem fratrem noſtrum Iacobum Epiſcopum, tùnc Canonicum Marſicanum canonicè, & concorditèr elegerunt; ſed poſt modùm, Præpoſito, & Capitulo Eccleſiæ S. Ioannis de Celano Marſicanæ Diœceſis prætendentibus electionem huiuſmodi Epiſcopi celebrandam in eadem Eccleſia, quotiès illam contingit Paſtore carere, tàm de antiqua, & approbata conſuetudine, & hactenùs pacificè obſeruata, quàm ex indulto Sedis Apoſtolicæ ſpeciali, & intereſſe debere, & Prædeceſſores eorum fuiſſe in huiuſmodi Iuris eligendi poſſeſſione, vel quaſi à tempore, cuius memoria non exiſtit, & quam idem Capitulum poſt appellationem legitimam ab eiſdem Præpoſito, & Capitulo nè ad electionem procederent ſine ipſis, vt aſſerunt, ad Sedem Apoſtolicam legitimè interiectam, dictum Iacobum ipſis contemptis, & irrequiſitis, qui requiri, vt prætendebant commodè poterant, & de Iure debebant, in eorum præiudicium eligere præſumpſerint in Epiſcopum Marſicanum, & ſe proptèr hoc ad Sedem iteratò appellaſſe . . . . . cauſa quoque, quæ ſuper hæc inter Præpoſitum, & Capitulum S. Ioannis prædictos ex vna parte, & Capitulum Marſicanum ex parte altera orta eſt, ad Sedem ipſam per appellationem huiuſmodi legitimè deuoluta felicis recordationis Gregorius Papa X. Prædeceſſor noſter, dictum filium noſtrum *M. S. Mariæ* in Portieu Diaconum Cardinalem dedit in cauſa ipſa partibus auditorem. Cumq; tandèm in cauſa huiuſmodi poſt habitos coràm eodem Cardinali proceſſus, fuiſſet à Patribus ipſis concluſum: Præpoſitus, & Capitulum S. Ioannis præfati nobis humilitèr ſupplicarunt, vt huiuſmodi electionem de ipſo factam tanquàm Canonicam, & de perſona idonea canonicè celebratam, iure, ſi quod eis in electione *Marſicani* Epiſcopi competit, in poſterùm reſeruato confirmare miſericorditèr dignaremur. Nos igitur huiuſmodi Præpoſiti, & Capituli prædictorum, qui ad præfatam Eccleſiam *Marſicanam* ob diuturnam vacationem ipſis effectum debitæ compaſſionis habebant in Domino commendantes, eorum ſupplicationibus inclinati, præfato Nobis huiuſmodi electionis Decreto, tàm electionem ipſam, quàm dictum I. apud Sedem Apoſtolicam conſtitutum per venerabilem fratrem B. Portuenſem Epiſcopum, ac dilectos filios noſtros G. tit. S. *Martini* Presbyterum, & dictum *M. S. Mariæ* in Portieu Diaconum Cardinales examinari fecimus diligentèr & quia ex eorum relatione fideli, inuenimus electionem eandem Canonicam, & de perſona idonea canonicè celebratam ipſam, ſinè Iuris Præpoſiti, & Capituli S. Ioannis prædictorum præiudicio, de fratrum noſtrorum conſilio confirmandam, ipſumq; dictæ Eccleſiæ *Marſicanæ* præfecimus in Epiſcopum, & Paſtorem,

Digitized by Google

rem, sibi administrationem Ecclesiæ *Marsicanæ* in spiritualibus committentes, & facientes ei per venerabilem fratrem nostrum *S.* Prænestinensem Episcopum munus consecrationis impendi, firma concepta fiducia, quod dirigente Altissimo actus suos, eadem Ecclesia *Marsicana* per suæ circumspectionis industriam spiritualiter prospere dirigetur, & salubria, dante Domino suscipiet incrementa. Quo circa Vniuersitatem vestram rogamus, & hortamur attentè per Apostolica vobis scripta mandantes, quatenùs præfatum Episcopum ad supradictam Ecclesiam *Marsicanam* cum benedictionis nostræ gratia venientem deuotè, & humiliter admittentes, & honorificè pertractantes, sibi obedientiam, & reuerentiam debitam impendatis, & ei tanquàm membra capiti obsequi studeatis, diligenter vigilantes, vt mutuo charitatis studio vobis, & sibi quæ sunt pacis adueniant, & tanquàm pacis æternæ solatium, largiente Domino cumuletur; aliòquin sententiam, quam idem propter hoc ritè tulerit in rebelles, & ratam habebimus, ac faciemus auctore Domino, vsque ad satisfactionem condignam inuiolabiliter obseruari. Datum apud *S.* Sabinam XI. Kalendas Aprilis, Pontificatus nostri anno primo.

XXVII.

*M*orte sublato è viuis Iacobo, *Marsicanum* Capitulum de successore cogitans, Alexandrum nobilis familiæ de Pontibus à Curcumelo Oppido in nostra regione sito in successorem Episcopum elegit; sed eam Bonifacius Papa Octauus, qui electiones sibi reseruauerat, ratam non habens, alium Iacobum de Boscè Ordinis Prædicatorum in Episcopum *Marsorum* nominauit, Nonis Octobris, anno *M.*CCXCV. ex Vaticano regiſtro; Est familia præfata de Pontibus ex nostratibus Insignis, Procerum, & Ecclesiarū Præsulum decore ornata, & cum de viris Illustribus agemus, dicemus. 1295.

XXVIII.

PETRVS Priuernas, antea Anagninus Episcopus ad hanc Ecclesiā primo translatus, anno *M.*CCCXXVII. & postmodùm ad Theatinam Ecclesiam occasione inferiùs dicenda, Romæ vitam finiuit *M.*CCCXXXVI. Ex Kalendario Vaticano testatur Vghellius. 1327.

XXIX.

THOMAS Cyprianus Patritius, & Canonicus Theatinus (quem Vghellius Abbatem secularis Ecclesiæ *S. Mariæ* de *Manulo*

Digitized by Google

nulo Pinnensis Diœcesis,& in Diaconatum Ordinem constitutum facit) ob mortem Ioannis Crispani militis Neapolitani, Theatini Episcopi, à Capitulo illius Ecclesiæ electus, cum haberet notitiam reseruationis electionis, nolens in contemptum Sanctæ Sedis Apostolicæ infulas suscipere,& munia Episcopalia obire, Atinionem Benedictum XI. Summum Pontificem adijt, in eiusque manibus electioni cedens Episcopatum dimisit; qui modestiam viri admiratus, Marsicanam Ecclesiam illi contulit; Petro Priuernate ad Theatinam translato, vt ex eius diplomate in Archiuio Theatino asseruato contineri retulit Lucius Camarra; vt mox videbitur in Theate Sacro, quod est editurus; Theate tumulatur in Cathedrali Ecclesia cum insequenti inscriptione.

1338. Hic requiescit Corpus Reuerendi Patris Domini Domini Thomæ de Ciuitate Theatina, Episcopi Marsicani, qui obijt anno Domini M.CCCXXXVIII. die X. mensis Martij primæ Indictionis, cuius animam Creator, & Redemptor omnium benedicere, & collocare dignetur cum Sanctis Angelis suis in vitâ æternâ Amen.

XXX.

1348. THOMAS ex Archipresbytero Roseti Ariensis Diœcesis, à Clemente VI. post mortem Thomæ, Episcopus Marsorum enunciatur, anno M.CCCXLVIII.

XXXI.

1349. BARTHOLOMÆVS Adiectus Marsorum Episcopus, Sacro Collegio solitum subsidium pollicetur die VI. Iunij M.CCCXLIX.

XXXII.

1363. THOMAS de Piscina, ex familia Puccia Marsorum Episcopus, qui interfuit vti testis exequutioni Bullarum, collationis Abbatiæ S. Mariæ de Valle, Marsorum Diœcesis, collatæ Raymundo Cardinali Diacono tit. S. Adriani die 10. Nouembris 1355, & protulit sententiam inter fratres Conuentuales, & Abbatem, & Canonicos Collegiatæ Ecclesiæ S. Bartholomæi de Auezzano, anno M.CCCLXIII., viget eius memoria in Ciuitate Piscinæ, eiusque insignia cum viridi galero depicta in domo ipsius familiæ adhuc conseruantur.

XXXIII.

Digitized by Google

XXXIII.

IACOBVS de militibus Romanus Canonicus Ostiensis, & Papæ Cappellanus, electus Marsorum Episcopus, tertio Idus Decembris M.CCCLXIII. ad Aretinam Ecclesiam in Etruria postmodùm translatus. Ex Vaticano regiſtro. 1363

XXXIV.

BERNARDVS iàm priùs Archidiaconus Marsorum Ecclesiæ, post Iacobum, Episcopatum susscepit XVI. Kalendas Ianuarij M.CCCLXV. 1365.

XXXV.

PETRVS, qui partes Clementis VII. Anti-Papæ fouit, ab Vrbano VI. in locum Bernardi ordinatus Episcopus XIV. mensis Februarij M.CCCLXXX., ad Vicariatum S. Mariæ Maioris de Vrbe addicitur. 1380.

IACOBVS Petro succeſſit, quo vita functo, Vrbanus VI. Gentilem destinauit Episcopum V. Kalendas Augusti anno septimo eius Pontificatus ex Archiuio Marsorum.

XXXVI.

GENTILIS de Agello Marsorum Diœcesis ab Vrbano VI. anno VII. sui Pontificatus, quarto Kalendas Augusti, Marsorum Episcopus effectus, anno M.CCCLXXXV., Vnà cum Henrico de Henricis à Transaquis, donauit Ecclesiæ S. Cæsidij Ruralem Ecclesiam S. Thomæ in fossa de Villa de Iure Patronatus ex fundatione, & dotatione familiæ de Henricis, in honorem præfati Martyris S. Cæsidij, in cuius Ecclesia ipse Henricus ex suis progenitoribus fundatas habebat Cappellas in honorem S. Catharinæ Martyris, & S. Thomæ Apostoli erectas, & insignijs familiæ ornatas cum sepultura progenitorum, cum omnibus Iuribus, & pertinentijs suis; cum onere tamèn celebrandi Missas quinque in qualibet hebdomada, nihil sibi reseruans præfatus Henricus, & saluo Iure soluendi Episcopo, & succeſſoribus quolibet anno in mense Augusti cuppas sex hordei, & carolenos quindecim, pro Iure procurationis, & Cathedratici, qui in hodiernum vsque diem soluuntur; adest instrumentum donationis in Archiuio eiusdem Ecclesiæ. omni solemnitate vallatum, & manu præfati Episcopi roboratum 1385.

Digitized by Google

per manum Andreæ Lucæ de Caſiluerio, ſub die quinta Nouembris *M.*CCCLXXXVII. quem ad Eccleſiã Neocaſtrenſem pridiè Idus Nouembris translatum à Bonifacio IX., anno IX. ſui Pontificatus, anno *M.*CCCXCIX.

XXXVII.

PHILIPPVS, qui Puteolanus Epiſcopus fuerat, huius Ec-
1397. cleſiæ adminiſtrationem obtinuit, anno *M.*CCC*X*CVII. 12. Idus Nouembris.

XXXVIII.

F. IVLIANVS Thomaſius ex Ordine *M*inorum, cum
ſchiſma vexaret Romanam Eccleſiam à Clemente VII. Anti-
1400. papa Eccleſiam *M*arſorum obtinuit anno *M.CCC*C. ipſamq; conatus retinere, flagrante ſchiſmate aduersùs electos à legitimis Pontificibus, continuis,& diuturnis contentionibus vexatus; Alexander V. Sedis honore ſpoliauit, & poſtmodùm miſeratus calamitatem ipſius, & vt etiam finem litibus daret, in Priorem *M*onaſterij *C*ollis *M*artij Ordinis S. Auguſtini *S*enenſis Diœceſis elegit. Quem, poſteà *M*artinus V. in *C*apritanenſem Eccleſiam tranſtulit. *C*um per plures annos *M*arſorum adminiſtraſſet.

XXXIX.

*S*ALVATVS de Pireto, Oppido in ditione *M*arſorum,
Diœceſis poſito, inter Æquicolas numerato, cum eſſet *C*ano-
1418. nicus *S* Laurentij in Damaſo, à *M*artino Quinto *M*arſorum Epiſcopus deſtinatus, anno *M.CCCCXIIX.* Kalend. *M*artij.

XL.

THO*M*A*S* Epiſcopus, qui decreuit, funeralium quartam
ſpectare ad Abbatem *S*. *M*ariæ de Alba, in controuerſia inter
1430. ipſum Abbatem, & Epiſcopum, ex ſent. in Archiuio *C*ollegiatæ de Albe. Ab eodem *M*artino V. Epiſcopus electus, fato ceſſit anno *M.CCCCXXX.*

XLI.

1430. SABBAS de *C*ortonibus Romanus ab Eugenio *IV*. Ordinatus *M*arſorum Epiſcopus, in *V*icarium Generalem elegit *M*arianum

Abbe-

Digitized by Google

Abbatem Collegiatæ S. Bartholomæi de Auezzano, ex Chirographo eiusdem, in Archiuio dictæ Ecclesiæ in actibus Concistorialibus.

XLII.

THOMAS, de quo habetur mentio in sententia lata per Marinum de Furfona Vice-Comitem Albæ, inter Præpositum S. Mariæ de Luco, & Rogerium Rogerij à Transaquis, occasione cuiusdam fundi per Dominam Philippam de Vrsinis Comitissam Albæ, Cassinensi Cœnobio donati, cuius sententiæ tenor in acta Notarij Angeli Bartolutij de Auezzano stipulatus reperitur, anno MCCCCXLIV. 1444.

Magister Gerardus publicus in Romana Academia scientiarum professor, inter Primarios sui temporis literatos numeratus, ad Marsicanam Sedem electus à Paulo II. vt vice legati in Orientalibus partibus fungeretur missus, indè rediens Theate 1465. obijt, anno M.CCCCLXVI. Hieronymus Nicolinus in historia Theatina cap. 10.

XLIII.

ANGELVS filius Notarij Antonij Machafani, nobili genere de Pireto, primus huius familiæ numeratur Marsorum Episcopus, cum fuerit tertius, qui Marsorum Sedē tenuerit, siquidem Gentilem. & Saluatum de Pireto huius familiæ fuisse mihi persuasum est; Cum eo tempore more Longobardorum Familiæ nomen ex Iurisdictione, & dominio locorum nancisceretur, & Oppidum præfatum in eorum ditione erat ab anno MCCCX. Ex Annalibus M. S. Monaldeschi.

Hic autem Cardinalis Capuani tit. S. Marcelli, Auditor ab Eugenio Quarto in Marsorum Episcopum eligitur XIV. Kalendas Septembris anno M.CCCCLXVI. Piceni autem Generalis The- 1466. saurarius fuit; Fanensi, & Maceratæ Ciuitatibus iura dedit, ibidemque decessit anno M.CCCCLXX., sepultusq; est in Cathedrali ante Altare Maius, in marmoreo sepulcro, vbi eius effigies, 1470. & insignia, cum sequenti Elogio sepulcrali habentur.

Sepulcrum. Reu. P. D. Angeli. Episcopi
Marsicani. Marchiæ. Anconitanæ
Generalis. Thesaurarius. & locum
Tenentis. ac Gubernatoris. Ciuitatis
Fani. obijt XV. septem. M. CCCCLXX.

Digitized by Google

XLIV.

1470. FRANCISCVS Machafanus à Paulo II. Marſorum Epiſcopus deſtinatur, poſt obitũ Angeli. IV. Idus Iulij M.CCCCLXX.

XLV.

1471. GABRIEL Iacobus Machafani, filius Iacobi Antonij, Angeli Nepos, poſt mortem Franciſci fratris hanc Sedem ſuſcepit anno M.CCCCLXXI., & eam cũm ad annum vſque M D.XI. gubernaſſet, Iacobus nepotem cum futura ſucceſſione obtinuit, & ipſe fato cedens, in Eccleſia S. Mariæ, dicta delli Biſognoſi, in monte propè Piretum tumulatur, cum hac inſcriptione.

D. O. M.

GABRIELI. Marſorum Epiſcopo. qui. vixit. annos LXV. menſes IV. dies XVIII. Iacobus. Nepos. eorundem Epiſcopus. Hoc Monumentum. Patruo. B. M. P.
Anno. ſalutis. M. D. XI. H. M. H. S.

XLVI.

1498. IACOBVS Camilli Machafani filius ex Archipresbytero S. Euſtachij in Vrbe, coadiutor Patrui datus anno M.CCCC. XCIIX. 18. Iunij Archipresbyteratum Angelo fratri ceſſit, qui primus Anſianenſis Epiſcopus fuit, & in Eccleſia Tranſaquarum tumulatur, quò acceſſerat, vt Leonoram neptem ſuam, Atauiam meam inuiſeret. Ipſe Iacobus Beneuentanam Ciuitatem rexit, ac Ioannem Dionyſium nepotem ſuum in Epiſcopatu Coadiutorem obtinuit. Obijt Pereti, ibique in Eccleſia S. Sylueſtri abſque vllius honore ſepulchri tumulatur.

XLVII.

1533. IOANNES Dionyſius Machafanus, coadiutor Iacobi Patrui Eccleſiam Marſorum rexit ad annum M.D.XXXIII. ſepultuſq; in Collegiata Tranſaquarum etiam abſq; honore ſepulchri.

XLVIII.

MARCELLVS ex nobiliſſima Creſcentia gente natus Romanus.

Digitized by Google

manus, Canonicus S. Mariæ Maioris, ob præstantes ingenij dotes, & Iuris ciuilis scientiã, Sacræ Rotæ Auditor à Clemente VII. anno ætatis suæ XXV., & postmodùm Marsorum Episcopus anno M.D. XXX III. declaratur, eamq; maioribus Ecclesiæ negotijs occupatus absens rexit, & à Paulo III. S. R. E. Cardinalis tit. SS. Ioannis, & Pauli creatur, post varias præfecturas, & legationes peractas, Veronæ obijt, anno M.D.LVII., vbi honorificè tumulatur, eiusque laudes, & munia in Elogio sepulcrali habentur. 1533.

D. O. M.

MARCELLO Cardinali Crescentio, qui ob insignem pietatis, & ingenij laudem XXV. Annos natus, à Clemente VII. Romæ Auditor, deindè Episcopus factus à Paulo III. S. R. E. Cardinalis creatus, Principum virorum, Regumq; in primis gratia, & beneuolentia floruit, sub Iulio III. Bononiæ perpetuus Tridentini Cõc. solus Apostolicæ Sedis legatus, in Orthodoxæ fidei causam cum totus incumberet, graui morbo correptus Veronæ decessit, anno ætatis suæ LII. salutis humanæ M. D.LII. Kalend. Iunij. Alexander Crescentius Alexandri nepos, Hyppoliti filius, Marij pronepos fecit anno M.D. LVI. 1552.

XLIX.

FRANZINVS Michaelis Sipontinus, Episcopus post Cardinalem Crescentium Marsorum efficitur, an. M.D.LVI. die XVII. Aprilis, & à Paulo III. Gubernator Vrbis destinatus ann. M.D. . . . ad Ecclesiam Casalensem Montis Ferrati trãslatus est. 1556.

L.

NICOLAVS de Vigilijs Bononiensis Franzino successit ann. M. D. LX. plenusque dierum obijt, cum sedisset ad annum vsque M. D. LXII. 1560.

LI.

IOANNES Baptista Milanesius nobilis Florentinus, electus Marsorum Episcopus die XXVII Maij M. D. LXII. vnus ex patribus, qui Sacro Trid. Conc. interfuerunt; Per decem, & septem annos Ecclesiam gubernauit; Pluribus etiam rectorus, ni fallacibus fraudibus sui familiaris, quem cum omnimoda potestate, vt nepotem suum ab infidelibus Piratis captum redimere pro- 1562.

Digitized by Google

turaret, alijs grauibus de cauſis peragendis ad Vrbem maneret, Sedem relinquere coactus fuiſſet.

Ille quippè Vrbem aduenies, aliud in animo habens, quam ſui Domini negotia perficere, maioris pręmij ſpe, vel auaritia allectus de Epiſcopatu dimittendo agere cæpit; eoq; dimiſſo, alter (non expectato abdicantis aſſenſu) eligitur, & conſecratur; Quod ſerò credens, *M*ilaneſiús ſeriùs Curiam petens, *Iura* ſua repetiturus, & eo reclamante, & obteſtante perfidi Procuratoris fallaciam, contrà quem cum pluries fruſtrà peroraſſet, ſuamq; innocentiam, & doloſam malitiam illius aperuiſſet, qui pertinacitèr obteſtans mendacium, cum perſiſteret; Re plenè diſcuſſa, & ſimplicitate, artificioſæ fraudis verſutia deluſa, nihilq; proficiens, Florentiam regredi, tardè errorem ſuum cognoſcens, Epiſcopatuq; ſpoliatus, in proprijs laribus, priuatam vitam eſt ducere coactus; Sed & alio ibi aduerſantis fortunæ curſu opprimitur, cùmq; acri cura ab vnici nepotis captiuitate premeretur, ex ſupellectilium, aliarumq; rerum venditione, pecuniam ex pactione Piratis debitam, illis miſit, qua libertate dum potiretur, & poſtliminio ad ſuos regredi properaret, infelix iuuenis, vt infeliciorem Auunculum redderet, in ipſo itinere naturalis vitæ curſum immatura morte compleuit; ſic Epiſcopatum, nepotem, & pecuniam deperdidit. Tot ærumnis oppreſſus, & ætatis incommodis grauatus, ad Patres applicuit. Paſtor alièquin vigilans, ſimplex, & rectus; forſitàn in ſuis ouibus verbo, & exemplo paſcendis, nulli ex anteactis ſecundus Nā poſt S. Concilij diſſolutionem, primus omnium ex *M*arſorum Eccleſiæ Præſulibus, Synodū coegit, vtileſq; ſanctiones pro moderamine, & regimine ſuæ Diœceſis edidit, quæ in noſtris manibus conſeruatur.

LII.

*M*ATTHÆVS Colles Neapolitanus, Abbas S. *M*ariæ de Victoria, & S. Catherinæ in Cella, poſt *M*ilaneſium, Epiſcopus
1579. *M*arſorum euaſit, anno *M*.D.LXXIX., ſtatimq; ac illius poſſeſſionem adeptus eſt, ad reordinandam ſuam Diœceſim ſe totum dedit, eamq; cum primum luſtraſſet. Clerum ad honeſtioris vitæ formam reduxit, Eccleſiaſticum cultum auxit; Palatium pro Epiſcoporum reſidentia (cum anteà certam *S*edem nō haberent) propè Piſcinam ædificauit, & cum Eccleſiā *S*. Sabinæ Cathedralem ſuam, longè à cultu hominum, & campeſtri loco ſitam videret, Cathedram in Eccleſiā *S*. *M*ariæ Gratiarum ab ipſo à fundamentis erectam, nō longè à nouo Palatio à Gregorio XIII. transferri curauit, vt ex literis Pontificijs hic adiungendis mox apparebit. Sub ſua ditione Caſtrum Luci, quod anteà Caſſineſi Abbati parebat, reduxit.

Digitized by Google

duxit, & S. Romanæ Rotæ determinatione ad se pertinere, & in possessione manuteneri obtinuit. Præpositum Celani mitra, baculo, & Iurisdictione quasi Episcopali vtentem subegit. Insignioribus suæ Diœc. locis, Ecclesias anteà Parochiales, cętum beneficiatorum aggregans, collegiatas effecit; & illas, quæ eo iure potiebantur, numero seruientium aucto ampliauit; quibus ex vnione ruralium beneficiorum prouentus auxerat, multaq; alia præclara gessit. Et dùm in vendicandis Iuribus suę ditionis nimis intentus insudat, cōspiratione quorumdā Romę Carcere detinetur, & demùm ab imputationibus liber, acrius libertati suæ Ecclesiæ cōsulens, & pro ea operam in Vrbe nauans. fato oppressus in Ecclesia S. Laurentij in Lucina, cum sequenti inscriptione sepulchri tumulatur; Pastor vigilans, & indefessus, cui vni debere omnes Marsorum Episcopi profitentur, ob auctos redditus, Iurisdictionis ampliationem, & Sedis stabilitatem; vir sanè eruditus, & in scientijs humanis, & Diuinis apprimè versatus, cuius præcipuo opere in correctione Kalendarij Gregorius XIII. vsus fuit.

MATTHÆO Colli Neapol. S. Mariæ de Victoria, S. Catherinæ à Cella Abbati, Marsorum Episcopo, Ioannæ Aragoniæ Columnæ Garziæ à Toletis V. Regis Sicilię à secretis, liberalibus studijs erudito, in consulendis singulari, in Agendis incomparabili, suam Ecclesiam annos sexdecim regenti, vsurpata, diminuta, Collapsa reparanti, restituenti, augenti, Cathedralem, Seminarium, Domum Episcopalem, Monasteriū erigenti, atque Romæ eam tuenti. Obijt Ann. salutis M.DXCVI. vixit An. LXIV. menses VI. dies.

Andreas Coll. Aldana non sine lacrymis Auunculo B. M. P.

Quo tempore miracula inuentionum Corporum Sanctorū Simplicij, & sociorum Martyrum in Ecclesia Transaquarum accidit, & ipso monstrante, sunt inuenta; quippè cum ad casum lapidis fornicis Cappellæ ante gradus Maioris Aræ suauem efflaret odorem, re ad eum delata, properè ad Ecclesiam accitus aduenies, Scipione, quo sustentabatur, locum designauit, & Sacrum Thesaurum effodi iubens, ad Summum Pontificem rem detulit, ad eiusq; postulationem festum Inuentionis quotannis venerari iussit, & de Thesauro Ecclesiæ depromptas, vt fidelium deuotio excitaretur Indulgentias addidit. Est dies præfatę inuentionis 20. Septembris. *Gregor. XIII.*

GREGORIVS Episcopus seruus seruorum Dei ad futuram rei memoriam. In supremæ dignitatis Apostolicæ specula, meritis licèt imparibus, Diuina dispensatione constituti, peruigiles mentis nostræ oculos ad fructuosam agri Dominici culturam frequentèr dirigimus, & vt præcipuas esse ducimus Episcopales Sedes in locis congruis plantare, ità non postremas officij Pastoralis partes existimamus eorundem locorum ruinas, & desolatione currente,

Sedes

Sedes ipſas ad alia commodiora loca aliquando transferre, vt exinde Diuinus Cultus perſeueretur, & debitum Deo obſequium perſoluatur. Exhibita ſiquidèm Nobis nupèr pro parte Venerabilis fratris noſtri *Matthæi* Epiſcopi, & dilectorum filiorum Capituli *Marſicanen.* nec non Vniuerſitatis, & hominum Oppidi, Ciuitatis nuncupatæ Piſcinæ *Marſicanen.* Diœc; Petitio continebat quòd a quadringentis annis, & vltrà, cum Ciuitas *Marſicanen.* ob temporum, & bellorum calamitates deſtructa, & deſolata fuiſſet, prout adhùc eſt, Epiſcopus *Marſicanus* tùnc exiſtens, & prædictum Capitulum, ſe, & reſidentiam, quam apud Eccleſiam *Marſican.* facere tenebatur, vnà cum omnibus, & ſingulis eorum rebus, ac bonis, & paramentis Eccleſiaſticis, alijſq; ſacris ſupellectilibus quibuſcumq; ad Eccleſiam B. *Mariæ*, de Gratia nuncupatæ dicti Oppidi, tanquàm commodiorem, & ipſi Ciuitati viciniorem, quantum in eis fuit tranſtulerunt, & transferri curauerunt, & ab indè intra ipſam Eccleſiam B. *Mariæ* loco eorum Cathedralis Eccleſiæ, & debitæ reſidentiæ habuerunt, & pacificè poſſederunt, inibiq; horas Canonicas, diurnas, paritèr & nocturnas, ac *Miſſas*, & alia Diuina officia celebrauerunt; Cum autem ſicut eadem petitio ſubiungebat, nulla hominum memoria, qua auctoritate tranſlatio huiuſmodi facta fuerit, nec de ea aliqua monumenta, vel aliæ ſcripturæ extant, & propterea *Matthæus* Epiſcopus, & prædictum Capitulum dubitant, nè ſucceſſu temporis de validitate eiuſdem translationis hæſitari, ſeq; deſuper moleſtari contingat, pro parte *Matthæi* Epiſcopi, & Capituli, & Vniuerſitatis, & hominum prædictorum

Nobis fuit humilitèr ſupplicatum, quatenus eis in his opportunè prouidere de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos igitur, qui honeſtis petentium votis, quantum cum Deo poſſumus, libentèr annnuimus, eaq; fauore proſequimur opportuno, *Matthæum* Epiſcopum, & ſingulas perſonas Capituli, & Vniuerſitatis, & hominum huiuſmodi à quibuſuis excommunicationis, ſuſpenſionis, Interdicti, alijſq; Eccleſiaſticis ſententijs; Cenſuris, & pœnis à Iure, vel ab homine, quauis occaſione, vel cauſa latis, in quibus quomodolibet innodati exiſtunt, ad effectum præſentiũ dumtaxat conſequendum, harum ſeriè abſolutis, & abſolutos fore cenſentes, huiuſmodi ſupplicationibus inclinati *Sedem* Epiſcopalem *Marſican.* & Pontificalem, & alias dignitates, nec non Canonicatus, & Præbendas ipſius Eccleſiæ *Marſicanæ*, cæteraq; beneficia Eccleſiaſtica in ea fundata, erecta, & inſtituta, nec non perſonas illo nũnc, & pro tempore obtinentes, ac prædictum Capitulum, vnà cum vniuerſis, alijſq; inſignibus Epiſcopalibus, & Capitularibus, eorumq; fructibus, rebus, bonis, Iuribus, & pertinentijs, ac oneribus illis incumbenti-

Digitized by Google

bentibus, nec non ornamentis, paramentis, & alijs sacris supellectilibus quibuscumq; ac ipsius Ecclesiæ Marsicanen. statutis, & consuetudinibus, priuilegijs quoq; indultis, & literis Apostolicis, & concessis ad dictã Ecclesiam B. Mariæ, quamdiù Ciuitas, & illius Cathedralis Ecclesia huiusmodi restaurata, & ad debitum statum reducta non fuerit. Ità quod interim Matthæus, & pro tempore existens Episcopus, nec non Capitulum, & aliæ personæ huiusmodi apud ipsam Ecclesiam B. Mariæ residere, & ibidem horas, Missas, & alia Diuina officia prædicta celebrare, atq; res, & actus Capitulares perscrutari, omniaque, & singula in dicta Ecclesia Marsicana fieri, & exerceri solita, & debita, facere, & exercere; nec non omnibus, & singulis priuilegijs, exemptionibus, immunitatibus, prærogatiuis, honoribus, indultis, concessionibus, fauoribus, & gratijs, tàm spiritualibus, quàm temporalibus, quibus in ipsa Ecclesia Marsicanen. residendo vti, potiri, & gaudere possent, & deberent, in omnibus, & per omnia, ac parisformitèr, & æquè principalitèr absq; vlla penitùs differentia vti, potiri, & gaudere liberè possint, & debeant. Apostolica auctoritate, tenore presentium, de nouo transferimus ipsam Ecclesiam B. Mariæ Episcopo, Capitulo, ac personis prædictis, pro eorum Cathedrali Ecclesia, & loco debitæ residentiæ, donèc Ciuitas, & illius Cathedralis Ecclesia huiusmodi restauretur, & ad debitum, & commodum statum reductæ fuerint tantũ, sine alicuius præiudicio, auctoritate, & tenore præsentium concedimus, & assignamus, ipsosq; ad eam translatos fore, & esse, nè desuper per quoscumq; molestari possit; nec non si secùs super his à quocumq; quauis auctoritate scientèr, vel ignorantèr contigerit attentari, irritum, & inane decernimus; Non obstantibus præmissis etiam Apostolicis, nec non Prouincialibus, Synodalibus, & vniuersalibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis dictæ Ecclesiæ Marsicanen. etiàm iuramento, confirmatione Apostolica, vel quauis firmitate alia roboratis, statutis, & consuetudinibus, cæterisq; contrarijs quibuscumq: Nulli ergò hominum liceat hanc paginam nostræ absolutionis, translationis, concessionis, assignationis, & decreti infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, & Beatorum Petri, & Pauli Apostolorum eius, se nouerit incursurum. Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ M.D.LXXX. Kalend. Ianuarij Pontificatus nostri anno ....

LIII.

BARTHOLOMÆVS Peretus à Talamone in Etruria [illegible] Cano-

1596. Canonico *S.* Petri in Vaticano, in locum Matthæi, Episcopus effectus anno M.D.XCVI., vixitq; in Episcopatu vsque ad annum M.D.C*XXIIX*., cuius præclari ingenij dotes commentaria ab ipso conscripta in extrauaganti Ambitiosæ, de rebus Ecclesiæ non alienandis testantur, aliaq; monumenta non prælo data sententijs, & aphorismis politicis referta, in C. Taciti historias. Enituit etiam præcipua charitate in subleuandos pauperes, quorum necessitatibus abundè ex redditibus Ecclesiæ satisfaciebat; cum aliòquin esset acri, & elato ingenio, & ad militares, plusquam ad Ecclesiasticas disciplinas applicitus; ira sic æstuabat, vt præceps manus adhiberet, quoties animi turbulentia incitaretur; quare in odiũ multorũ, quos litigijs, & in varijs lacessiuerat, incidit; quorum conspiratione in Arce *S.* Angeli de Vrbe multa crimina, quæ ei obijciebantur, purgare coactus fuit; & per aliquot annos suæ Ecclesiæ administratio ei interdicta, & prudentissimis viris Paulo Pagano, & . . . Gislerio Apostolicis Vicarijs demandata; demùm ad suas Oues restitutus, rediens reliquum vitæ cursum ad præfatum annum perfecit, quo fato cedens, in Ecclesia *S.* Mariæ Gratiarum tumulatur.

LIIII.

BALEONVS Carrodorus de Montefano, ex Verulana Ecclesia ad Marsorum translatus, anno M.DCXXIIX. die V. Iunij,
1628. vixitq; ad annum M.DCXXX. Pastor vigilantissimus, saluti sui gregis intentus, spiritualibus monitis, ac exemplis ad addiscenda Christianæ disciplinæ documenta, & animauit per alios, & per se ipsum, magna charitate, & patientia nudam, & indoctam plebem edocendo, ad viam salutis adduxit, & biennio Ecclesiam summa tranquillitate gubernauit.

LV.

MVTIVS Columna Romanus ex Dominis Ruuiani, vir omni
1630. literarum genere refertus, modestia, & vigilantia incomparabilis, ab Vrbano Octauo Marsorum Episcopus destinatus anno M.DC.XXX., cum multa vtilia pro optimo regimine suæ Ecclesiæ parasset, morte præuentus, Auezzani occubuit, anno M.DCXXXII. & in Ecclesia fratrum Conuentualium requiescit.

LVI.

1632. LAVRENTIVS Maximus Romanus, ex Canonico *S.* Ioannis in Laterano, Episcopus *M*arsorũ effectus, anno *M*.DCXXXII.

vixit

Digitized by Google

vixit ad annum *M*.DCXLVII.,& in Ecclesia S. *Mariæ* Gratiarum Piscinæ requiescit.

LVII.

IOANNES Paulus Caccia Romanus, post Laurentium regimen Ecclesiæ Matrorum suscepit, magno ardore, & zelo charitatis eam ad opportuna restaurauit, boniq; & pij Pastoris partes adimplens, Diœcesim penè totam lustrauit; *S*eminarium iàm destitutum reordinauit. Moralis Theologiæ lectionem ad instructionem promouendorum ad *S*acras Confessiones audiendas in Conuentu fratrum Minorum instituit; Clericos *S*cholarum Piarum nuncupatos, quibus Lelius Thomasettus Piscinas decem millia erogari suo testamento iussit, vt Collegium Piscinæ erigeretur acciuit, scholasq; aperiri;& vt tàm pium opus incrementum haberet insudauit. Ad doctrinam Christianam addiscendam, vt allicerentur pueri, pijs, deuotisq; muneribus animauit. Moniales S. Claræ ad exactissimam Regulæ obseruantiam reuocauit. Vt graues inimicitias in sua Diœcesi componeret, iteratò equitans, nec asperitas itineris, nec æstiui solis ardor retardauit. *S*. Ruphini Martyris suæ Diœcesis, iàm Episcopi memoriã in Ciuitate renouauit;& vt deuotiùs veneraretur, *S*acellum in Cathedrali instruxit. Multas ad regimen, & emendationem morum sanctiones edidit. Paterno affectu omnes amplectens, Parochos præcipuè verbo, & exemplo ad ouium suarum custodiam exhortando compellebat. Et vt ad Christi amorem,& opera pietatis fideles inflammarentur, R. P. Ioanne Baptista *M*agnante Congregationis Oratorij Aquilani, & R. D. Annibale Rotulo Canonico Cathedralis *S*ulmonensis, pijs viris ascitis, spiritualibus exercitijs ad pietatem, pia opera, & peccatorum detestationem animauit. Deniq; *S*. Petri Cœlestini Reliquias veneraturus IV. Kalendas *S*eptembris, quo die eius coronationis memoria recolitur, Aquilam petijt; quo in itinere graui febre oppressus, ad Ecclesiam suam festinus rediens, ingrauescente morbo, Deo, *S*anctoq; Ruphino,& *S*. Philippo Nerio animam suam commendans, in domino requieuit, die 6. *S*eptembris *M*.DCXLIX. cum Ecclesiam tantùm anno vno,& duobus mensibus vix expletis gubernasset; & tàm præclara egisset, maioraq; parabat, ni mors interceßisset, quem *M*arsi summo mœrore affecti, summis lacrymis deplorant, summis laudibus venerantur. 1647. 1649.

LVIII.

ASCANIVS de Gasperis nobilis Romanus ex Matre de Philonar-

Digitized by Google

lonardis in Capitolino foro II. Vir I. D. ab Innocentio Decimo Marsorum Episcopus destinatur die 24. Februarij M.D.CL. Cùm
1650. ob contentiones,& controuersias præcedentiarum inter primarias Collegiatas suæ Diœcesis anteacti Episcopi *S*ynodum congregare minimè potuisset, hic primus Synodum adunauit, & sublatis litigijs omnes in vnum,in Cathedrali Ecclesia conuocauit,& Ordinationes perutiles promulgauit. *V*ir legali scientia præditus, morum suauitate, & continentia singularis. Obijt Piscinæ die 6. Augusti 1664., & cum lacrymis totius Diœcesis tumulatus fuit ibi in Cathedrali Ecclesia.

LIX.

DIDACVS Petra ex antiquissimis Baronibus Castri Sangri, & Vasti Girardi, Ascanij prædecessoris Nepos; etenim eius mater fuit D. *S*eptimia Philonardi ex Dominis Babuci in Hernicis,proneptis Eminentissim. Cardinalium Eunij, & Philippi, ac aliorum quamplurimorum Antistitum Neptis. In florida eius ætate post doctoratus lauream inter Honorarios Cappellanos Catholicæ Maiestatis Neapoli cooptatus fuit; & cum trigesimum tertium attingeret annum ad hanc Ecclesiam ab Alexãdro VII. *S*um. Pont.
1664. destinatus fuit 18. Augusti ann. 1664, In qua inter alia mira solicitudine, & feruenti studio suas oues gubernauit, ac gubernat, nè dùm quoad animarum salutem suam Ecclesiam sæpè sæpiùs personalitèr visitãdo, eius iura tuendo,Piscinates ædes restaurando, ac *S*acram *S*ynodum celebrando; sed etiam quoad animorum præstantiam; siquidèm *S*eminarium auxit,Patres *S*cholarum Piarum Piscinam tandèm reduxit, vt iuuenes morali, ac literariæ disciplinæ commodiùs,& feruentiùs operam darent, & alia perplura peregit, multòq; maiora eius vigilantia promittit, vt iure merito Pompeius *S*arnellius, ad Marsos scribens, de eo cecinerit.

Somnifero Chelydros edocti rumpere cantu,
Et Marsis herbis pharmaca mira dare.
Herbis, & cantu solùm valuistis, & altas
Petrarum vires non habuistis adhùc.
En sacram tibi Roma PETRAM, virtute refertam
Mittit; in hac vna dat decus omne PETRA.

F I N I S.

Digitized by Google

INDEX CAPITVM

LIBRI PRIMI.

Cap. I. DE laudibus,& Finibus Provinciæ Marſorum, quæ olim Valeria, modò Aquiſana nuncupatur. pag. 1

Cap. IJ. De origine, & denominatione Marſorum ex Marſo Circes filio, deque eorum virtutibus in ſerpentes. 4

Cap. IIJ. De Marſya Lydio. 8

Cap. IV. De Marro Duce,& Primis Marſiæ Terræ habitatoribus. 12

Cap. V. De fortitudine Marſorum,& fœdere cũ Romanis inito. 15

Cap. VI. De Bellis antiquiſſimis. 20

Cap. VIJ. De Bello Marſico, ſeù ſociali, deque cauſis, unde motum fuerit, & prodigijs ante illud exortis. 23

Cap. VIIJ. De apparatu, & tempore, quo Bellum Marſicum geſtum fuit. 29

Cap. IX. De conſlictibus, pugnis, & belli fine. 37

Cap. X. De fœdere inito, & jure Civitatis conceſſo. 45

Cap. XI. De familijs, & Viris clarioribus Marſorum. 50

LIBRI SECVNDI.

Cap. I. DE Lacus Fucini denominatione, deque Piſcium, Avium,herbarum, & Piſcationum generibus. 59

Cap. IJ. De ambitu lacus. 64

Cap. IIJ. De magnitudine præſenti, & præterita. 66

Cap. IV. De Augmenti, & diminutionis cauſis. 68

Cap. V. De aquis ingredientibus. 70

Cap. VI. De aquis egredientibus. 73

Cap. VIJ. De aqua Marſia, & Flumine Giuvenco, ſeù Invecto, aut Pictornio, ſive Piconio. 75

Cap. VIIJ. De Claudij Emiſſario. 84

Cap. IX. De Cauſis conficiendi Emiſſarium. 86

Cap. X. De ſtructura, & forma Emiſſarij. 90

Cap. XI. De Naumachia,& ludis in lacu factis antè aquarum immiſſionem. 93

CAP. XII. De Aquarum immiſſione. 98

Digitized by Google

LIBRI TERTII.

Cap. I. De locis antiquiſſimis, Populis, & Civitatibus Marſorum. 101

Cap. II. De Populis Anxantinis. 116

Cap. III. De Atinatibus, ſeu Antinatibus. 119

Cap. IV. De Lucenſibus, & Fucenſibus. 130

Cap. V. De Albenſibus, & Alba Marſorum. 155

Cap. VI. De Carſeolorum Populis, illorumque Colonia. 197

Cap. VII. De Cliterno, Cliterniſque Populis. 231

Cap. VIII. De Valerienſibus. 264

MARSORVM EPISCOPORVM.

ONOMASTICVM.

ANn.46.S.Marcus Galilæus. I

An.237. S.Ruphinus Amaſiæ Epiſcopus. II

An.555.Ioannes III

An.853.Tuderiſius. IV

An.968.Rottaris. V

An.970.Albericus Berardi III.Marſorum Comitis filius. VI

An.994.Quiniſius ex eadē familia. VII

An.1057.Pādulphus.VIII

An.1059. Actius ex Cōmitibus Marſorum IX

An.1078.Luminoſus. X

An.1098.Andręas. XI

An. 1109. Siginulphus Epiſcopus intruſus. XII

An.1130.S.Berardus XIV Marſorum Comitis filius,Diac. Card. XIII

An.1153. FR. B. XIV

An.1156.Benedictus. XV

An.1170.Jo.Signinus XVI

An.1178.Benedictus XVII

An.1179.Zacchar. XVIII

An.1192.Thomas. XIX

An.1195.Ingeamus. XX

An.1230.Joannes. XXI

An.1236.N. XXII

An.1254.Cæſarius.XXIII

An.1254.Nicolaus. XXIV

An.1275.S. XXV

An.1250.Jacobus. XXVI

An. 1295. F. Jacobus de Buſce Ordinis Prædicatorum. XXVII

An. 1327. Petrus Priverna. XXVIII

An.1338.Thomas Cypria-nus. XXIX

An.1348.Thomas XXX

An.1349. Bartholomæus fol. XXXI

An. 1363. Thomas Puccius. XXXII

An.1363. Jacobus de Militibus. XXXIII

An.1365.Bernardus XXXIV

An.1380. Petrus,& Jacobus. XXXV

An.1385. Gentilis de Agello. XXXVI

An.1397.Philipp.XXXVII.

An.1400.F.Julianus Thomaſius ex ordine Minorū PſeudoEpiſcop.XXXVIII

An. 1418. Salvatus de Pireto. XXXIX

An.1430.Thomas. XL

An.1430.SABBAS de Cortonibus. XLI

An.1444.Thomas. XLII

An.1466.Angelus Machafanus. XLIII

An. 1470. Franciſcus Machafanus. XLIV

An.1471.Gabriel Jacobus Machafanus. XLV

An.1498. Jacobus Camilli Machafani. XLVI

An.1533. Joannes Dionyſius Machafanus. XLVII

An.1533. Marcellus Creſcentius. XLVIII

An.1556. Franzinus Michaelis. XLIX

1560.Nicol.de Vigilijs L

An.1562.Joannes B.Milaneſius. LI

1579.Matth. Colles. LII

An. 1596. Bartholomæus Perettus. LIII

An.1628.Baleonus Carradorus. LIV

An.1630. Mutius Columna. LV

An. 1632. Laurentius Maximus. LVI

An.1647. Joannes Paulus Caccia. LVII

An.1650.Aſcanius de Gaſperis. LVIII

An. 1664. Didacus Petra. LIX

IN-

644089

Biblioteca Nazionale V. E. III NAPOLI

Digitized by Google

INDEX NOTABILIVM

A

A Bortivis statim mortuis sepulchra non dedit antiquitas. pag. 91
Aedes Salutis qua occasione Romæ posita. pag. 159
Aeserniæ initio socialis belli fida Romanis 37. *capitur à Vettio Marsorum duce.* 41. *A Pompejo recuperatur* 44.
Agellum patria plurimorum illustrium virorum 39. *Extructum ex reliquijs Valeriæ* 239
Agnani sylva abundat dictamo 5
Alba Marsorum à quibus ædificata 160. *quo loco sita* 157. & 160. *quãdo destructa* 167. *sub quarũ familiarum ditione fuerit* 169. *quando obtinuit jus suffragij Latini* 37
Albensium gesta non strictè referuntur. 155. *Campi describuntur* 164
Ameridia Lucinæ Lapis Sepulchralis pag. 164
Amici Agnifili Cardinalis patria 243
Amiterni Civitatis memoria 242
Andreas Argolus laudatur 58. & 225
Anei Carseolani egregium exemplũ 200
Anicij de Carrito gesta, & rebellio 274
Animalia humanis usibus subdita ante bellum sociale subitò efferata 28
Annus, quo incepit sociale bellum 36
Anselmus Episcopus Marsorum scripsit prophetias 229
Antonius Roccus oppugnat dogmata Galilei . . . . .
Antonij de Pireto patria, gesta, & laudes pag. 210
Antonij Casalij libri, & laudes 226
Antonij Gatti Patria, & laudes 210
Antrum propitium infirmis 171
Annulus venalis origo inimicitiarum L. Drusij, & S. Capionis 20
Anxantium Vrbs ubi fuerit 120
Appiani egregium monumentum de Marsis. 20
Apulia quot in partes fuerit distributa pag. 113
Aquæ miræ frigiditatis in Campania. 74
Aquæductus antiquus apud Grottellas 131
Archipenna hiatu terræ dissoluta 105
Archippe oppidum, quo loco submersum jacet 72
Archippus Rex Marsorum Turno mittit auxilia. 102
Arcus Augustæ ubi fuerit, & conjectatur cui Augustæ fuerit sacratus. 277
Arma, quibus Marsi utebantur. 163
Ascanius de Gasparis Episcop. Marsorum laudatur. 272
Aterni Flumen aquas dabat Corfinio. 32
Atina Civitas, quæ fuerit Marsorum. 121
Auezzani primordia 143. *Nominis origo.* 144. *Arx à quibus fundata, & aucta pag.* 144
Aurum ubi in Albensibus generetur ex testimonio Mirandulani. 166

B

B Artholomæus à Transaquis socius S. Petri Cælestini pag. 235
B. Benedicti ossa ubi sint. 170
B. Mariæ Virginis simulacrum quo tempore, & modo advectum fuerit in Carseolorum montem. 211
B. Thomas à Celano ubi mortuus. 119
Belli socialis origo. 24. *quare Marsicum appellatum.* 29
Berardorum Familiæ origo. 54
Bitus Thracum Rex Carseolis custoditur à Romanis. 200
Bituitus Avernorum Rex Albæ custodiæ positus à Romanis. 162
Blondus ponens Augustæ Arcum in Pelignis notatur. 277. *Blondus, & Albertus notati;* 124
Bojanum capitur à Mario. 43
Burgheſia Familia dominatur Sulmoni. 262

C

C. Alsij legatum, ut fieret specus ad ducendas aquas Corfinium pag. 32

Digitized by Google

C. Iudaliccius servos Romanos facit 39.
Asculi moritur. 42
C. Papij cunctatio cum Sex. Cæsare pugnantis. 38
C. Vectij interitus. 45
Calami ad tibias idonei ubi sint 11
Campus Mixxius ubi sit. 114
Capistrellorum familia à quo nomen accepit. 125
Capocitorum viri laudantur. 240
Caraptolorum familiæ monumenta. 55
Cardinales S. R. Ecclesiæ Marsi. 56
Caroli V. gesta penniculis mirè expressa. pag. 147
Carolus Burellus Laudatur. 105
Carolus Andegauensis ubi victoriam à Corradino reportavit 167. 182
Carolus Calà Diani Dux laudatur. 256
Carseoli ubi posita. 201. quando facta Romanorum colonia. 199. Carseolorum populi ubi fuerint. 196
Castellum ad lacum Fucinum à Romanis expugnatum, cuius fuerit. 17
Cathedralis Sedes Episcopi Marsorum ubi iam fuerit; 269
Celanum, qua de causa à Marso ædificatum. 231. Dirutum ab Ottone 233. Eius Arx à quo ædificata. 232
Cella arx ædificata à Carolo II. 205
Crispus Salustius civis Amiternus. 242
Ciarallorum progenies serpentes illæsa capit. 8
Cicero enucleatur inscriptione quadam. 48. Laudat legionem Marsiam. 162
Circuli oppidum, an fundatum à Circe. pag. 240
Claudius Cæsar in Illirico tribunus Marsorum. 16. Benè Marsis affectus. 99
Cliternum ubi fuerit. 231
Cluverius notatus. 103
Cœnotaphiū Trebatij Ciceroni familiaris. pag. 151
Colennucius, & Cyrillus notantur. 181
Colorum cognoscendi varietatem modus in insignibus etiam prælo impressis. 56
Colūnensium Principes Toparcha Albēsiū. pag. 169
Corfinium sedes belli socialis. 32. Eius lyceum. 32. floruit sub Trajano. 34
Crudelitas feralis in servos. 93. 96

D

Delubra Deorum Corfinij. 32
Dio notatur. 80
Dissidia inter Episcopos Sulmonensem, & Aquilanum quandò sublata. 261
Domitius Marsus Poeta Martiali familiaris 53. & 229

E

Ecclesia S. Ioannis Celani subdita Episcopo Marsorum. 239
Eliogabalus serpentes colligebat per Marsos sacerdotes 7
Elogium Sepulchrale Labconis Marsi Salone. 51
Elogium Angeli Macchafani. 153
Emissarium aquarum Fucini lacus quanti fuerit impendij. 85. Cuius forma, & structura. 90
Epigraphe sepulchralis Optato. 35
Episcopi, qui ex Marsa gente. 57
Episcopus quidam Nicotrensis martyrio datus à Saracenis. 255

F

Facinora strenua Marsorum in Annibalem pag. 21
Familiæ Marsæ in Romanas ascitæ 51
Faustus accivit Marsum incantatorem ut S. Anatoliam morsu serpentum afficeret 7
Fœderis feriendi ritus. 49
Fons dumtaxat pervigilio S. Iacobi emanans. 241
Fontes, quorum aqua haustu implentur ubera 92
Fontis nuncupati quatuor Episcoporum qualitas. 220
Forconium ab Amiternis ædificatur. 241
Franciscus Barbatus Petrarchæ familiaris. 263
Fucini lacus aqua limpidissima. 61. quo nomine hodie nucupatur 62. eius salubri-

Digitized by Google

britas 62. quam duriter obrigescat. 65.
Insignis eius inundatio 92

G

Gariglianis flumen à quo nomen accepit. pag. 123
Gentilis Merlini Logotheta Regni memoria. 256
Gioia oppidum describitur. 108
Giptius Flumen à quo nomen habuit. 252
Guilibertus Antipapa Albæ moratur. 168

H

Halicarnassæus Elucidatur. 241
Hortus Centauri plenus optimis simplicibus. 129

I

Imago B. Mariæ de Vico, quo miraculo ab exuberante lacu præservata. 139
Incolæ Arcis Vegetis apti ad cantum. 209
Innocentius Septimus ex Sulmone. 263
Inscriptio Deæ Magnæ, & Attino. 33. De Corsinij Lyceo restaurato 32. quædam inscriptio conjicitur, cui fuerit posita. pag. 91
Ioannes Acutus Dux Marsorum. 261
Ioannes Marerius Dux Saracenorum pugnantium pro Manfredo. 204
Ioannis Grandis patria, & laudes. 58
Ioannis Argoli patria, & opera. 225
Ioannis à Cuculo patria, & laudes. 276
Ioannis à Pontibus Cardinalis patria, & gesta. 184
Ioseph Rusticus Iurisconsl. laudatur. 243
Issa Insula, hodie Ortucchia. 106
Italia à veteribus dicta Deorum habitaculum 1. ex interpretatione LXX. Cethim. 14. Antiqui ejus incolæ 1. quare dicta Tyrrhenia. 8
Iulij Cardinalis Mazarini natale, & educatio. 57
Ius Civitatis quando concessum Italis 45. *Quando plenè Marsis.* 48.
Iustitiæ simulacrum in Albensibus. 166
Iuvenci aquæ decurrentes per Fucinum Lacum huius non miscentur. 80

L

Lacus Scandensis. 71
Ladislaus Rex ubi superatur à Ludovico Andegavensi. 222
Lallus Camponescus Sulmonem obsidione cingit. 259. occiditur ab Equite Sulmonensi 261
Lapis præferens statuam Isidis. 34
Lapis Tumularis C. Iulij Celeris. 133
Latibulum Christianorum in persecutionibus. 91
Latitia Romanorũ ex victoria L. Cæsaris pag. 41
Libri Sybillini quando aperiebantur. 87
Lycium oppidum à quo nomen habuit. 108
Licophronis textus excussus. 72
Livius quando primùm mentionem Marsorum facit. 17
Locus, in quo serpens, aut aliud venenatum nec vivit, nec sistit. 275
Locus pugnæ inter Corradinum, & Carolum 40. & 182
Lucenses, scil. Fucenses ubi fuerint. 130
L. Maximus Marsos vicit, & ipsorum urbes capit. 19
L. Titij Canotaphium. 131
L. Verus moratur in Marsis, ut mederetur lippitudinem. 241
L. Vitellius è Syria Ficus Coctanas intulit in Albenses. 165. coluit pagum S. Polini. 165
Lucum oppidum, quando conditum. 141
Ludi qua de causa inventi. 94
Lyceum Corsinij. 32
Lyris fons laudatur. 123

M

Macales Caci Comes Sabinos edocuit haruspicinam artem. 9
Macranum ubi positum, & quando diruta. 278
Malleani origo. 173
Marcus Antonius Colũna laudatur. 147
Marcus Probus Poeta Sulmonensis. 262
Marrus Marsorum parens. 12. *condit Marruvium.* 12
Marruvium ubi positum. 103
Mõs Imaus quo nũe hodie appellatur. 163

Mon-

Digitized by Google

Montes in Marsis, ubi Altissimi. 247
Monumenta antiqua, quæ Valeria. 267
Monumenta Mulierũ Vetustissima Fam. 53
Marsiæ aqua, quando Romã perducta 75
Quæ ratione sic appellata. 79
Marsica legio. 16. & 162. *Laudatur a Cicerone.* ibidem.
Marsici fundatores. 55
Marsorum natio semper Religionis cultrix. 2. *Religionem hausit à filijs Noe, & Christianam Fidem ab Apostolorum Discipulis.* 3. *Marsorũ cantu serpentes incantabantur.* 6. *Pollebat magica arte.* 6. *Virtus ejus remotis gentibus celebris.* 16. *Appellatur à Floro fortissima* 17. *Romanis sociata fœdere* 18. *Primùm pugnat adversus Romanos.* 19. *Romanorum socia.* 20. *Nec post Cladem Cannensem defecit ad Panos.* 22. *Nomina voluntaria dedit ad Carthaginem oppugnandam.* 22. *Romam ad excidium propè perducit.* 16. *Iuncta Pelignis confodit Hungaros.* 152. *Appellatur ab Halicarnasseo Gẽs Velox.* 163
Marsorum Regionis amœnitas, descriptio, & fines. 3. *Termini ejus, quo loco positi à Cluverio.* 129. *Vbi fines ex Lyris ripa.* 130. *Serpentibus, & antidotis abundat.* 6. *Civitates antiquæ.* 101.
Marsus quidam Poeta antiquus. 229.
Marsyas an Lidius, vel Pelasgus. 9. *Tibiarum modulator.* 10. *Celenæ pugnat cum Apolline* 55. *Ejus historia.* 11
Marsia, & Menandri Fluminum origo. fol. 11
Martialis epigramma illustratur. 229
Matthæus Collis ædificavit Episcopale Palatium Pistinæ. 272
Medæa coluit Angitiæ lucum. 130. *Ipsi templum Sacrarunt.* 130. *Ejus filius an Marsis imperaverit.* 5.
Meliorat orum Familiæ Cardinales. 263
Merlinorum, seu Merolinorum nobilitas 256. *Inimicitiæ cum Quatrarijs.* 256
Miraculum S. Casidij. 152

N

Narratio Pugnæ Caroli, & Corradini. 179
Naumachia in Lacu Fucino. 96
Nepotũ Turcharum Principis effigies, ubi sint. 149
Nicolaus Toppius laudatur. 251
Nili Fluminis origo. 74
Ninniorum Familiæ ex antiquis Romanis. 151
Noemus appellatur ab antiquis Ianus, & Saturnus. 14
Nuces Albenses celebratæ. 164
Numerus Mortuorũ ex Romanis bello Sociali 45.
Romanorum, qui dare poterant militiæ nomen Imperio Claudij. 85
Numidæ ad Papium deficiunt, viso Ofinta Iugurtæ filio. 39
Nummi Ærei effigie Iani. 15

O

Ofinta Iugurta Regis filius Venusiæ retentus. 39
Opium quando quassatum terræmotu. fol. 114
Oppidum à Venere, quare sic dictum. 50
Ortucchia, quot nominibus appelletur a scriptoribus. 65
Ortonenses succendunt Sulmonem. 262
Ossa SS. Martyrum, qui passi sunt sub Maximino, ubi sint. 152
Otto III. in Monte Cedici moratur. 242
Ovidius 6. *fastorum excusitur.* 40

P

Pallas tibiam invenit. 10
Paschasius versib. reddidit plurimos S. scripturæ libros. 174
Paulus Marsus scriptor. 55
Peligni originem ducunt à Solymo. 13
Percivalli sacrilegi blasphemi pœna. 20
Perdicum Albanis campis diversantium ventriculæ auro plenæ. 166
Perseus Rex cũ filijs Albæ custoditur. 161
Pesculanorum cum Sulmonensibus Hostilitates. 253
Pestis maxima per Europam. 260
Petiorũ familiæ nobilitas, & monum. 236

Pe-

Digitized by Google

Petrus de Agellis quid pro Abbate Generali Italo Cælestinorum. 239
Petri Marsi opera, & sepulchrale epitaphium 230. *Ac laudes* 132
Philippi Guadagnoli patria, gesta, & libri fol. 226
Philippus Scaccus insignis auctor. 226
Pinna Civitas, ubi fuerit. 134. *Quando ædificata, & quo fato destructa.* 138
Pisces, qui pennis natant. 62
Piscina Sedes Episc. Marsi, & ejus exordia. 271
Pischaria dicta est Ostia Aterni. 104. *& Aternũ* 112. *Non fluit per Mursos.* 112.
Plestia capitur à Samnitibus. 19. *ubi posita.* 509
Plinij locus corruptus. 74. *Emendandus* 120. *Ipse inscripsit orbem ex diuisione Augusti.* 277
Polymnianum à quo conditum. 113
Pompedius Marsus dux socialis belli. 31. *Insultat Mario.* 42. *Vincit q. Scipionem* 55. *Asculi veneno cadit.* 44
Pompejus Sarnellius, ejusque Carmen de S. Pompejo. 7. *Optati Epigraphen supplet.* 35. *Laudatur.* 56. *In quandam Fucinam invehitur.* 61. *Polymniani originem Carmine describit.* 114. *Philippum Guadagnolum versibus commendat.* 227. *Sulmonis Historiam ordine à se digestam illustrat.* 251.
Pontanus improbat Labeonis factum. 51
Pontius Pilatus in ordinem redactus à Vitellio. 165
Populi, qui patriam negant. 18. *Qui naturali facultate vincunt venena.* 7
Portia Phœbonia mater Card. Baronij. 57
Priami Phœbonij Iurisconsulti sepulchrũ. 146
Prodigia ante sociale bellum. 27
Propertius Resta Scriptor. 226
Proverbium, Vulpes Carseolona. 201
Provincia Valeria fines. 265. *Encomia ex Sanctorum gestis.* 266
P. Rutilius Consul occiditur. 39
Putei cujusdam mira. 73
Puteorum circa Rivum frigidũ mira. 20
Pyrrhus nõ potuit avertere Marsos à Romanorum fide. 20.

Q

Q. Scipio à Pompedio superatur. 51
Q. Vettius facunditate dicendi celebris. 53

R

Reges, & Sacerdotes magia operam dabant. 8
Rhati Marsorum Regis fabula. 12
Romani ducti propè ad excidium à Marsis. 16
Dant Marsis stationem in Vrbe. 21.
Romani Principes adibant pagum Cæsarum. 137
Ruggeriorum Familia monumenta. 154
Ruina ex nivibus in Atinatibus. 130

S

Sabidius Iovi locum Turani sacrat. fol. 176
Sagum mœstitiæ indumentum. 230. *Salernum expugnatur à C. Egnatio.* 38
S. Anatolia martyrio coronatur. 176
S. Augustini locus interpretatur. 56
S. Bevardi reliquiæ ubi sint. 219
S. Constantij, & Sociorum ossa Celani. 235
S. Dominicus Abbas, ubi in Marsis fuerit. fol. 112
S. Dominici Cisterc. gesta, & miracula. 271
S. Franciscus Gallicula in eremo. 122. *Moratur in Vettiano Colle.* 207
S. Gemma corpus ubi requiescat. 279
S. Hermetis sepultura. 129
S. Marcus Galilæus Episc. Atinæ. 120
S. Maximi brachium ubi sit. 273
S. Pelini Episcopi Brundusini martyrium Corfinij. 34
S. Petri Eremitæ natale solum. 209
S. Petri Cælestini solitudo in Marsis. 122
S. Romualdi mora in Carseolis. 203
Sangri fons undè emanat. 116
Saraceni Italiam vastantes. 254
Scabies curatur lotione aquæ Fucini. 62
Scanzanum describitur. 119
Scriptores Marsi. 57
Scurcula quo nomine appellatur à Strabone. 178
Scuta Marsorum dicta Decumana. 162
Serpentes veneno carentes, sed satoris venenosi 6. *Sil-*

Digitized by Google

Silueriorum Familiæ monumenta. 236
Simulacra Scipionis, & Annibalis, quæ sunt Romæ apud Columnenses, extracta ex Albæ ruinis. 167
Siphaces custoditus Albæ. 161
Spartianus notatur ex inscriptione nuper reperta. 89
Strabo, quid de Marsorum gente. 16. *Notatur cum alijs* 155
Successorum familiæ monumenta. 128
Sulmo ædificatus à Solymo. 251. *Quot eversiones passus sit.* 252. *Evertitur à Saracenis.* 255. *Ejus Cives trucidant Hungaros* 255. *Capitur à Ludouico Andegauensi.* 258
Summi Pontifices, qui Marsi. 54

T

Talleacotium ex quibus exortũ. 220
Vallatur manijs, & arce à Ladislao. 221
Templum Iano sacratum. 15
Templum illustratum præsentia D. Gregorij. 129. *B. V. M. illustre miraculis.* 131
Termini Populorũ Italiæ variè mutati. 2
Terra, quæ superat venena. 6. *Ad figuli opus apta.* 115
Terror Romæ visis tadaverib. Consulis, & Nobilium, qui in sociali bello occubuerunt. 39
Textus Ptolemæi vitiatus. 160
Tibolare, qua ratione sic appellatur. 118
Tibulli æstiua habitatio, & tumulus. 118
T. Ortensij Macronis memoria. 51
Torani Flumen, per quæ loca decurrat. fol. 268
Tori Montis descriptio. 238
Trajanus emissionem Fucini iterat. 89
Transaquarum origo, & nomen. 150
Triennalis obsidio Corfinij, quo tẽpore 34
Tyberis incrementi indagatio. 87

V

Valeria primordia, & ruina 67
Vallis Regia donatur Monasterio Montis Casini 111
Venafrũ occupatur à C. Egnatio. 38
Veneris Mirtea templum, quãdo Romæ positum. 49
Vesta Dea Magna appellatur. 33
Vestinorum familiæ monumenta. 184
Via in Carseolis à Manfredo aperta. 204.
Via, quæ ab Vrbe ad Vestinos ducebat, monumenta. 177

CANDIDO LECTORI S.

Errata (In quibus prior numerus paginam, posterior versum indicat) sic corriges In ep. ad lect. *Relictũ*, alterũ, l, desiderat, ne syllaba quãtitate laboret, 7. vlt. *tunc*, nunc 7. 22. *Lælius Capitolinus, & Lampridius.* Julius Capitolinus, & Ælius Lampridius. 10. 36. *postratis*, prostratis. 16. 13. *ipse.* ipsa. 29. 5. *Rotionalis.* Rationalis. 30. 26. *accubuit:* occubuit. 31. 10. *Letius.* Lælius. 34. 3. *Iouiani.* Joviniani. & 13. *Valentiani.* Valẽtiniani 35. 16. *annuerit.* renuerit. 35. 17. *Valẽtiano.* Valẽtiniano. 36. 14. *Valerũ.* Valerij. 36. 4. *Romana.* Romanæ. 39. 2. & 3. *Humidorum, Humidis.* Numidorum. Numidis. ibid. vers. vlt. *Sagam.* sic habet Paul. Diac. cad. enarrãs; si codex mendo caret, ego *sagum*, malim. 40. 11. *Tholonium*, alij habent Thelonium. 41. 4. *strenua.* strenuè. ibid. 25. *operare.* operari. 43. 8. *fædebatur.* fædabatur. 45. 35. *ficura.* fecura. 46. 15. *agris.* agri 54. *Baron. An. M. VI.* an. (606.) 62. 20. *pianarum* pinnarum. 66. 8. *legnaminibus.* lignaminibus. & 12. *non tàm.* nõ tamèn. 70. 32. *excauata recedunt.* exsiccata resident. 89. in vers. antepen. *Tybure.* Tyberi, & paulò antè pro *Clemente IIX.* Gregorio XIII. reponerem. 109. 10. *Archipresbyteris.* Archipresbyteri. 122. 11. *Segregatum.* segregatam. 214. 26. *caperit.* senserit. 279. 2. *Corfinienses.* Corfinienses. *Æqui* cum populos significat, Æqui legatur cum diphthongo, ut etymon postulat. Cæterùm si qua sunt alia, ut nonnulli orthographiæ defectus, Patrẽ defũctum, Tutoremq; absentẽ cõsiderans, qua es prudẽtia Lector, condonabis; ut potè qui probè nosti, neminem, nisi eundem Parentem, opportunam esse literarij fœtus obstetricem. Vale.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

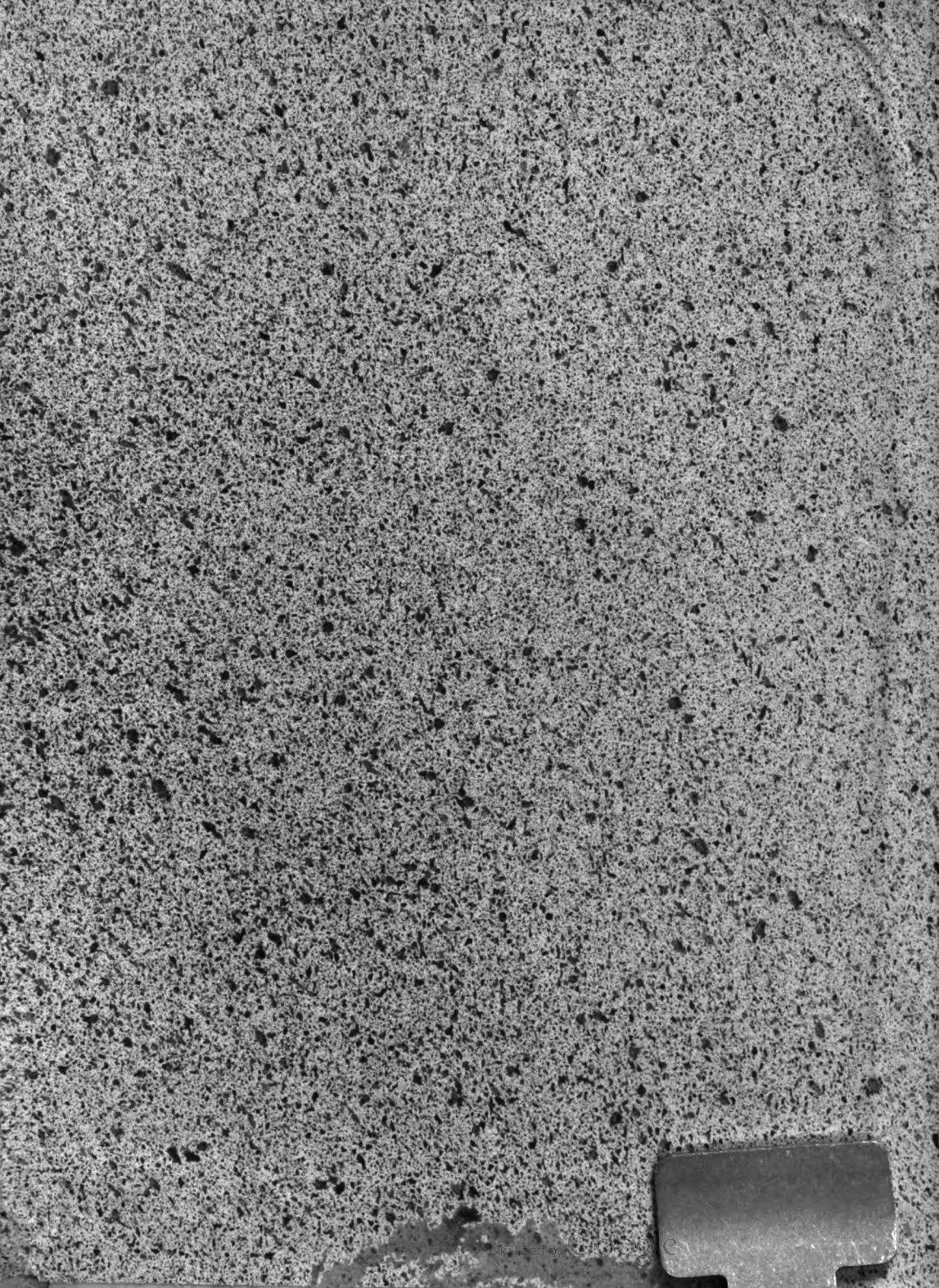

Digitized by Google